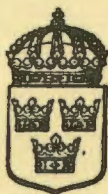

KUNGL BIBL
29 AUG 1960
STOCKHOLM

SOU
1960:22A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1960:22

Socialdepartementet

BOHUSLÄN

UTREDNING VERKSTÄLLD AV LÄNSSTYRELSEN I

GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN

I SAMRÅD MED ARBETSMARKNADSSTYRELSEN

Stockholm 1960

Statens offentliga utredningar 1960

Kronologisk förteckning

---

1. Folkvandvården. Idun. 189 s. I.
2. Högre utbildning, forskning och försök på lantbrukets område. Almqvist & Wiksell, Uppsala. XII + 508 s. Jo.
3. Grusexploateringen i Sverige. Idun. 85 s. Jo.
4. Fastighetsbeskattningen. Marcus. 179 s. Fl.
5. Förslag till namnlag. Idun. 362 s. Ju.
6. Studiekostnader vid beskattningen. Idun. 211 s. Fl.
7. Redogörelseransvaret och anmärkningsprocessen. Kihlström. 146 s. Fl.
8. Preliminär nationalbudget för år 1960. Marcus. V + 121 s. Fl.
9. De ekonomiska villkoren för en huvudmannaskapsreform inom mentalsjukvården. Idun. 173 s. I.
10. Statstjänstemäns förhandlingsrätt. Idun. 105 s. C.
11. Översyn av lagen om försäkringsörelse. Idun. 509 s. H.
12. Krigsmaktens högsta ledning. Beckman. 235 s. Fö.
13. Individuella differenser och skoldifferentiering. Victor Petterson. 127 s. E.
14. CP-Vården. Idun. 175 s. I.
15. Kursplaneundersökningar i matematik och modersmålet. Idun. 536 s. E.
16. Bankklividitet och kreditprioritering. Idun. 245 s. Fl.
17. Forskning och högre utbildning på skogsbrukets område. Idun. 207 s. Jo.
18. Reviderad nationalbudget för år 1960. Marcus. V + 98 s. Fl.
19. Rättssäkerheten vid administrativa frihetsberövanden. Idun. 138 s. Ju.
20. Allmänna yrkesinspektionen. Idun. 135 s. S.
21. Medicinska äktenskapshinder. Idun. 140 s. Ju.
22. Bohuslän. Idun. 326 s. S.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsbokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1960:22

Socialdepartementet

BOHUSLÄN

UTREDNING VERKSTÄLLD AV LÄNSSTYRELSEN I

GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN

I SAMRÅD MED ARBETSMARKNADSSTYRELSEN

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB
STOCKHOLM 1960

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial data. This includes not only sales and purchases but also expenses and income. The document provides a detailed list of items that should be tracked, such as inventory levels, accounts payable, and accounts receivable. It also outlines the procedures for recording these transactions, including the use of double-entry bookkeeping to ensure that the books are balanced.

The second part of the document focuses on the analysis of the recorded data. It explains how to calculate key financial ratios and metrics, such as the gross profit margin, operating profit, and return on investment. These calculations are essential for understanding the company's financial performance and identifying areas for improvement. The document also discusses the importance of comparing the company's performance against industry benchmarks and historical data to provide context for the results.

The final part of the document addresses the reporting requirements for the financial data. It outlines the format and content of the financial statements, including the balance sheet, income statement, and cash flow statement. It also discusses the importance of providing clear and concise explanations for the data presented in the reports, as well as the need to ensure that the reports are accurate and reliable. The document concludes by emphasizing the role of the financial manager in providing accurate and timely information to the company's management and stakeholders.

Innehåll

Skrivelse till Konungen den 28 maj 1960	5
Kap. 1. Inledning	7
Kap. 2. Bohuslän. Undersökningsområdets omfattning	9
Kap. 3. Jordbruket	12
Kap. 4. Fisket	22
Kap. 5. Skogsbruket	44
Kap. 6. Skogsindustrin	51
Kap. 7. Varvsindustrin (de mindre varven).	59
Kap. 8. Övrig metallindustri	63
Kap. 9. Stenindustrin	70
Kap. 10. Konservindustrin	84
Kap. 11. Textil- och sömnadsindustrin	97
Kap. 12. Sjöfarten	101
Kap. 13. Turistnäringen	111
Kap. 14. Vägväsendet	123
Kap. 15. Kraftförsörjningen	134
Kap. 16. Regional indelning och tätortsklassificering.	136
Kap. 17. Stenungsunds B-region	147
Kap. 18. Uddevalla B-region.	159
Kap. 19. Lysekils B-region.	181
Kap. 20. Strömstads B-region	206
Kap. 21. Sammanfattning	235
Särskilda utredningar	254
Litteraturförteckning	325

Illustrationsförteckning

Fiskerinäringens lokalisering	22
Antal sysselsatta arbetare inom stenindustrin i Bohuslän åren 1929, 1956 och 1958	74
Sill- och fiskkonservindustrin i Göteborgs och Bohus län. Orter med minst 10 sysselsatta personer i oktober 1957	86
Hotell och pensionat i Bohuslän år 1959	112
Antal utbor i Göteborgs och Bohus län enligt 1958 års taxering. Församlingsvis-landsförsamlingar.	116
Utbor i Göteborgs och Bohus län, fördelade efter hemort, länsvis	117
Viktigare kommunikationsleder i Göteborgs och Bohus län samt till Uddevalla A-region hörande kommuner i Älvsborgs län	124
Karta över de allmänna vägarna i Göteborgs och Bohus län	125
Broar, färjleder och viktigare vägar i området Tjörn — Orust — Bokenäs — Stångenäs	128
Dalslandsleden	130
Kraftlinjer med minst 20 kV spänning i Uddevalla A-region	135
Tidsavståndskarta Göteborgs och Bohus län år 1955	138
B-regioner inom Uddevalla A-region	142
C-regioner inom Uddevalla A-region	144
Folkmängdens relativa förändring i A-regionerna i södra och mellersta Sverige 1931/55	236
Folkmängdens relativa förändring i A-regionerna i södra och mellersta Sverige 1956/58	237
Områdesindelning för sysselsättningsundersökningen inom det bohuslänska jordbruket 1955	256
Områdesindelning för undersökningen om avgången inom småjordbruket i vissa delar av Bohuslän och Dalsland	288
Antal uppgiftslämnande pendlare vid Uddevallavarvet. Fördelning på bostadsorter (kommuner)	316

Till KONUNGEN

Kungl. Maj:t har genom beslut den 26 maj 1954 uppdragit åt länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län att i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen företaga en av riksdagen den 21 april 1954 begärd utredning av möjligheterna att å landsbygden i Bohuslän skapa förutsättningar för ett ökat differen-

tierat näringsliv i syfte att åstadkomma en riktig befolkningsutveckling. På därom av länsstyrelsen den 5 mars 1955 gjord framställning förordnades tf förste byråinspektören hos arbetsmarknadsstyrelsen Harry Sundberg att vara sekreterare vid fullgörandet av ovannämnda uppdrag.

Utredningsarbetet har handhäfts av Sundberg. Sedan detta nu slutförts, får länsstyrelsen härmed överlämna utredningen, benämnd Bohuslän. Till de i utredningen framförda synpunkterna på vissa kommunala frågor, bl. a. kommunindelningen, har länsstyrelsen icke tagit slutgiltig ställning, enär dessa frågor i ett större sammanhang torde komma att bli föremål för länsstyrelsens ytterligare behandling.

Göteborg i landskansliet den 28 maj 1960

Underdånigst

Per Nyström

/Erik Axelson

KAPITEL I

Inledning

Redogörelse för utredningsuppdraget

Utredningsdirektiven

Genom beslut den 26 maj 1954 uppdrog Kungl. Maj:t åt länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län att i samråd med arbetsmarknadsstyrelsen företaga en av riksdagen i skrivelse den 21 april 1954, nr 188, begärd utredning om möjligheterna att å landsbygden i Bohuslän skapa förutsättningar för ett ökat differentierat näringsliv i syfte att åstadkomma en riktig befolkningsutveckling. Utredningsarbetet skulle bedrivas med iakttagande av vad bankoutskottet anfört i sitt utlåtande (nr 19) över motioner (I: 342 och II: 445) till 1954 års riksdag. Bankoutskottet hade i nämnda utlåtande bl. a. anfört, att de fortgående förändringarna inom näringslivet på den bohuslänska landsbygden borde följas med den största uppmärksamhet och i synnerhet fick detta anses gälla förhållandena i Strömstadsområdet, varmed utskottet synes ha avsett den norra delen av Bohuslän, omfattande området norr om Gullmarsfjorden eller Norrvikens och Sunnervikens domsagor utom kommunerna Skaftö, Skredsvik och Lane-Ryr. Utskottet underströk, att utredningen icke borde syfta till konstlade medel såsom subventioner för att hålla sådana näringar uppe, som i dessa trakter saknar naturliga förutsättningar. Utskottet anförde vidare, att det vore särskilt av vikt, att genom utredningen klarlades inom vilka näringsgrenar ekonomiska förutsättningar funnes för ytterligare expansion. Efter en genomgång av produktions- och marknadsförhållanden för näringar, som förtjänar att särskilt uppmärksammas, borde utredningen söka anvisa sådana områden, där förutsättningar funnes för en lönande ekonomisk företagsamhet. Utredningen borde vidare, enligt utskottet, taga sikte på att i första hand framlägga förslag till åtgärder, som kan förverkligas av befolkningen själv utan några särskilda stödåtgärder från det allmännas sida.

Utredningens bedrivande

I samband med utredningsarbetet har med bistånd av lantbruksstyrelsen bedrivits tre specialundersökningar. En av dessa har publicerats av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, nämligen »Undersökning av sysselsättningsförhållandena inom det bohuslänska jordbruket år 1955», medan de

båda övriga har publicerats av lantbruksstyrelsen. Den ena av dessa — »Beräkning av arbetskraftsavgången inom småjordbruket i vissa delar av Bohuslän och Dalsland åren 1956—1965 jämte uppgifter om brukningsförhållandena m. m.» — har tillsammans med den av länsstyrelsen publicerade undersökningen medtagits i detta betänkande. Den andra, av lantbruksstyrelsen publicerade undersökningen, benämnd »Befolkningsutredning för Vette och Tjärnö storkommuner samt Strömstads stad fram till och med år 1955, med jämförelsematerial från övriga delar av Göteborgs och Bohus län samt hela riket», omfattar bl. a. en redovisning av en intensivundersökning av flyttningsrörelserna i Strömstad med grannkommuner och har genomförts inom lantbruksstyrelsens statistiska sektion under ledning av fil. dr Isak P. Winberg. På framställning av länsstyrelsen har vidare Svenska landskommunernas förbund undersökt förutsättningarna för en sammanläggning av Vette och Tjärnö kommuner med Strömstads stad. Ett sammandrag av redogörelsen för denna undersökning redovisas i föreliggande betänkande. Länsorganen i Göteborgs och Bohus län har biträtt med utredningsmaterial vid utarbetandet av de i betänkandet lämnade redogörelserna för olika näringsgrenar. Vidare har länsorganen jämte centrala ämbetsverk, branschorganisationer och vissa större enskilda företag beretts tillfälle att granska och komplettera avsnitt av betänkandet, som berör vederbörande myndighets, organisations eller företags verksamhetsområden. Fortlöpande samråd har under utredningsarbetets gång uppehållits med arbetsmarknadsstyrelsen.

KAPITEL 2

Bohuslän

Landskapet Bohuslän omfattar en landareal av 4 452 km² eller $\frac{9}{10}$ av hela Göteborgs och Bohus läns landyta. Bohusläns befolkning uppgick den 31 december 1958 till 159 000 personer, vilket utgjorde 26 % av hela länets folkmängd. Landskapet gränsar i söder till Göteborgs stad och Tuve kommun. Gränsen i norr, som går vid Idefjorden och genom skogsområden fram till Dalslands-gränsen, utgör samtidigt riksgräns mot Norge. Fågelvägen mellan nordligaste och sydligaste punkt är 160 km lång. Landskapet når sin största bredd vid en linje Smögen—landskapsgränsen mot Dalsland—Västergötland (en mil väster om Vänersborg). Avståndet mellan östligaste och västligaste punkt på denna linje utgör 55 km. Bohuslän är skarpt avgränsat från övriga delar av riket. Från Göteborg upp till trakten av Trollhättan utgör Göta älv naturlig gräns mot Västergötland. Närmast Dalsland ligger den glesbebyggda, bergiga skogsbygden, avbruten endast av ett fåtal långsträckta dalar med delvis odlad bygd och tätare bebyggelse. Denna isolering från riket i övrigt har särskilt i de nordligare delarna av landskapet menligt inverkat på näringslivets utveckling.

Ekonomiskt-geografiskt och bebyggelsegeografiskt brukar Bohuslän indelas i följande områden.

Inlandet (skogsbygden) med större sammanhängande mer eller mindre skogbevuxna bergsplatåer. Här finns huvudsakligen landskapets småsjöar, kärr och mossar. Bebyggelsen på platåerna är ytterst gles, och befolkningen till övervägande del koncentrerad till de fåtaliga huvuddalarna. Inlandstypen har sin största utbredning i norra Bohuslän.

Kustlandet (jordbruksbygden). Bergsplatåerna är här lägre och kalare och dalgångarna är flera och öppnare med sammanhängande, relativt tätbefolkad jordbruksbygd. Dalbottnarna är ofta täckta av bördiga leror, lämpliga för intensivt jordbruk. Sjöarna är här fåtaliga och förekommer i regel endast tillsammans med bergmassiv, som är mindre än i inlandet och ofta tvärbrant stupar ned i lerdalarna.

Skärgården (fiskelägesbygden). Landskapet består här av lägre höjder, kala klippor och skär. Med undantag för de nordligaste och sydligaste delarna av Bohuslän är odlingsmarkerna obetydliga. Bebyggelsen präglas av fiskelägena.

Berggrunden i Bohuslän består så gott som uteslutande av urberg, vars huvudmassa tillhör det sydsvenska gnejsområdet. Längs kusten från Lysekil och Gullmarsfjorden till Svinesund vid norska gränsen utbreder sig emellertid ett större, sammanhängande område av granit, som utgör underlag för den bohuslänska stenindustrin.

Jordlagren. Bohuslän saknar ett mera sammanhängande moräntäcke. Även på bergspartier, som ej varit sänkta under havsytan efter istiden, är krossstensgruset ej sällan så obetydligt, att berggrunden stora sträckor ligger blottad. De största moränavlagringarna har skett i norra Bohuslän, där en randmoränbildning genomdrager Krokstads socken i Sörbygden, Naverstads socken i Bullaren och Skee socken i Vette. Norra Bohuslän uppvisar även i övrigt vissa geologiska olikheter i förhållande till de sydligare delarna av landskapet. Motsatsförhållandet tar sig bl. a. uttryck i förekomsten av sandstränder fr. o. m. Grebbestad och norrut, där vidare skogen framtränger ända ned till kusten, medan kustlandet längre söderut oftast präglas av små ljungklädda eller helt kala bergpartier.

Leravlagringarna är i inlandet begränsade till några få genombrytande dalar. Däremot har kustlandet erhållit förhållandevis mycket lera. I yttre kustbandet har lerorna åter mindre betydelse på grund av att dalgångarna med de största avlagringarna ligger under havsytan. De talrika men spridda lerslätterna, omgivna av glest bevuxna eller nakna bergsplatåer utgör ett karakteristiskt drag för den bohuslänska jordbruksbygden.

Landformerna. Grunddragen i landskapet ges av *urbergsplatåerna*, som bildar ett svagt vågigt, mot väster långsamt sluttande plan, vilket successivt sjunker ned under havets yta, och *sprickdalarna*. Dessa genomdrager landskapet i tre huvudriktningar: NO—SV, NV—SO och N—S. De bildar ett nätverk av smala och tätliggande dalar, som delvis blivit fyllda med flodavlagringar, huvudsakligen leror. Den odlade bygden är att finna i sprickdalarnas lerbottnar. Mot väster, där havet tränger in över stora partier av urbergsterängen och till större delen utfyller sprickorna, söndersplittas landytan i ett stort antal öar och halvöar, som bildar den bohuslänska skärgården.

Sjöar och floder. De största vattendragen är Nordre Göta älv och Örekils-Munkedals- och Kvistrumsälven nära gränsen till Dalsland. I övrigt är de rinnande vattnen av föga betydelse. De största sjöarna är Bullarsjöarna, Södra Kornsjön och Kärsjön i norra, Stora Hällungen i mellersta Bohuslän samt Grindsbysjön och Rödsvattnet på Orust. Bullarsjöarna avrinner genom Enningsdalsälven till Idefjorden. Södra Bullarsjön får genom Kynneälven sitt största tillflöde från S. Kornsjön. Örekilsälven har sina källor i Dalsland. Den har i Bohuslän sitt lopp genom Sörbygden till Kärsjön i Munkedal, varefter den förenar sig med Munkedalsälven, vilken avvattnar Viksjön i Dalsland, till Kvistrumsälven. Denna har sitt utlopp i Saltkälle-fjorden. Kynne-, Örekils- och Munkedalsälvarna samt Bullarsjöarna utgör de viktigaste flottlederna i Bohuslän.

Klimat. Bohuslän har Sveriges mest utpräglade kustklimat. Orsaken är främst läget vid västerhavet. De djupt inträngande fjordarna bidrar ytterligare till att mildra vinterklimatet. Kustbandet har en medeltemperatur, som under februari endast med några tiondelar understiger fryspunkten, medan genomsnittstemperaturen i Bohusläns inland under samma månad uppgår till -2° . Den normala årsnederbörden är för hela landskapet 738 mm. Nederbörden är minst i kustbandet och ökar successivt inåt landet. Den jämförelsevis rikliga nederbörden och det milda klimatet — våren kommer tidigt och hösten sent — har skapat goda betingelser för växtligheten. De hårda västliga vindarna har dock försvårat uppkomsten av skog, särskilt i kustlandet och framför allt i skärgården.

Omfattningen av utredningens undersökningsområde

Den utredning av befolkningsutveckling, näringsliv och sysselsättningsförhållanden, som redovisas i följande kapitel, har — vad gäller Bohuslän — begränsats till den del av landskapet, som ligger utanför Göteborgs och Trollhättans influensområden. De kommuner och städer, som ligger söder om Tjörns och Stenungsunds kommuner, omfattas sålunda icke av undersökningen, liksom ej heller Inlands Torpe kommun i Göta älvs dalgång, som förts till Trollhätteregeion. Det starkt expanderande näringslivet i Göteborgsområdet gör, att särskilt situationen i södra Bohuslän på ett markant sätt avviker från det läge, som råder längre norrut i Bohuslän och som föranlett tillkomsten av denna utredning. I stället har de tre kommunerna i Valbo härad i sydvästra Dalsland — Högsäter, Färgelanda och Ödeborg — omfattande en befolkning på 7 800 personer, medtagits i undersökningsområdet. Motiveringen härför är, att utkomstmöjligheterna i dessa kommuner i icke ringa grad är beroende av det bohuslänska näringslivets utvecklingsmöjligheter och att Uddevalla utgör den naturliga centralorten för sydvästra Dalsland. Invånarantalet i den del av Bohuslän, som ingår i undersökningsområdet, utgör ca 80 % av folkmängden i landskapet. Hela invånarantalet i undersökningsområdet utgjorde den 31 december 1958 134 000, medan landarealen omfattade 4 342 km². Undersökningsområdet sammanfaller med det område, som i arbetsmarknadsstyrelsens förslag till regionindelning benämns *Uddevalla A-region*.

KAPITEL 3

Jordbruket

Bohuslän är en utpräglad småbrukarprovins. Medelarealen åker per brukningsenhet med mer än 2 ha i Göteborgs och Bohus län utgjorde sålunda år 1956 9,4 ha och inom Uddevalla A-region 9,8 ha. Av Götalandslänen hade endast Jönköpings län (8,9) och Kronobergs län (7,6) lägre medelareal. Flera faktorer har medverkat till att småbruket blivit den förhärskande driftsformen. Ett av hindren för bildandet av storjordbruk utgör den i vissa delar av Bohuslän av berg och bäckraviner starkt sönderbrutna terrängen. Åkerjordens bördighet i kustdalgångarna och det milda klimatet har emellertid skapat förutsättningar för vissa specialodlingar. Ur jordbrukssynpunkt kan undersökningsområdet indelas i sex områden, nämligen Tjörn, Orust, kustlandet, mellanbygden, inlandet och Färgelandaregionen. *Kustlandet* omfattar följande kommuner och socknar: Norums socken av Stenungsunds kommun, Skaftö, Stångenäs, S. Sotenäs och Tossene kommuner, Bottna och Svenneby socknar av Kville kommun samt Tjärnö kommun och Lysekils stad. Till *mellanbygden* föres Skredsviks, Munkedals och Svarteborgs kommuner, Kville socken av Kville kommun, Tanums socken av Tanums kommun, Skee och Näsinge socknar av Vette kommun samt Uddevalla stad. *Inlandet* omfattar Spekeröds, Ucklums och Ödsmåls socknar av Stenungsunds kommun, Ljungskile, Forshälla, Lane-Ryrs, Sörbygdens och Bullarens kommuner samt Lurs socken av Tanums kommun jämte Lommelands och Hogdals socknar av Vette kommun. Uppgifter rörande *Färgelandaregionen*, d. v. s. kommunerna Högsäter, Färgelanda och Ödeborg, som i jordbruksstatistiken föres till Älvsborgs läns dalbygder, redovisas särskilt.

Smögens kommun och Strömstads stad har icke medtagits i något av här angivna områden, när dessa ur jordbrukssynpunkt saknar betydelse.

Antalet brukningsenheter med en åkerareal över 2 ha uppgick år 1956 till 7 842. I jämförelse med år 1951 hade en minskning med 497 enheter (— 6,0 %) skett. I hela riket hade antalet brukningsenheter minskat med 5,0 % och i södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder med 5,3 %. Under perioden 1944—1951 uppgick den relativa minskningen av antalet brukningsenheter till — 2,6 % i Uddevalla A-region mot — 4,5 % i riket och — 6,4 % i södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder.

Den sammanlagda åkerarealen på brukningsenheter över 2 ha uppgick

år 1956 till 77 000 ha inom Uddevalla A-region eller 18 % av den till 433 000 ha uppgående sammanlagda landarealen i regionen.

Landarealen inom de sex områdena fördelade sig procentuellt på följande sätt.

	Åker	Kult. betesmark	Naturlig äng	Skogsmark	Övrig mark
Tjörn.....	18,1	3,0	5,0	14,3	59,6
Orust.....	19,3	2,0	2,7	22,0	54,0
Kustlandet.....	18,0	1,0	3,1	19,1	58,8
Mellanbygden.....	20,3	0,7	2,4	34,0	42,6
Inlandet.....	14,7	0,6	2,9	43,8	38,0
Färgelandaregionen...	19,5	0,4	3,8	47,2	29,1

Skogsmarken har den största utbredningen i inlandet med Färgelanda-regionen, medan berg och impediment (»övrig mark») upptar mer än halva landarealen i kustlandet och på öarna Orust och Tjörn. Mellanbygden, som i högre grad än övriga områden har karaktär av jordbruksbygd, kunde år 1956 uppvisa den största åkerarealen i medeltal ha per brukningsenhet med mer än 2 ha åker (12,4 ha), medan Tjörn hade den lägsta medelarealen (5,3 ha), d. v. s. endast obetydligt mer (+ 0,3) än medelarealen i Väster-norrlands läns inland. På Orust uppgick medelarealen till 7,3 ha, i kustlandet till 9,3, i inlandet till 9,0 och i Färgelanda-regionen till 11,2 ha. På Orust och Tjörn intar åkerbruket, trots de omfattande kalmarkerna, en dominerande ställning i de båda öarnas näringsliv. Anledningen härtill är främst den ringa industrialiseringen. I området befintlig industri är dessutom huvudsakligen förlagd till fiskelägesbygden.

De ekonomiska förutsättningarna för jordbruket i Bohuslän

Allmänt kan sägas att *kustlandet* med turism och sommargäströrelse ur driftsekonomisk synpunkt kan möjliggöra jordbruksdrift på tämligen små enheter på grund av de möjligheter till försäljning av specialprodukter och inkomster av uthyrning av rum till sommargäster, som föreligger i de västligaste delarna av Bohuslän. Som senare skall redovisas förekommer däremot kombinationen fiske—jordbruk endast i ringa utsträckning i Bohuslän.

Mellanbygdens jordbruk i Bohuslän kännetecknas i klimatiskt hänseende av den relativt regnrika vegetationsperioden, varför odling av vall- och foderväxter här får anses särskilt lämplig. Jordbrukens begränsade storlek och klimatet samverkar även här till ett starkt beroende av kreatursskötseln, vilket medför en förskjutning nedåt av arealoptimum per gård.

Inlandets jordbruk borde, där inkomsten på skogsbruk kan bli mer betydande, inriktas på extensivare driftsformer än i mellanbygden. Mjölproduktion borde i många fall ersättas med köttproduktion i olika former och på vissa håll med kreaturslös drift. En viktig förutsättning för mjöklös

produktion är dock att tillräcklig sysselsättning kan erhållas inom andra näringar. Förhållandena härvidlag har varit relativt gynnsamma inom den del av inlandet, som ligger inom Uddevalla B-region. Inom de nordligare delarna av inlandet har jordbruksbefolkningen varit mera beroende av arbetstillgången inom skogsbruket.

Produktionen

Åkerjordens användning i procent inom olika produktionsområden vid brukningsenheter med mer än 2 ha åker framgår av följande uppgifter, som är hämtade ur 1956 års jordbruksräkning.

	Brödsäd	Foder- växter inkl. vall till hö	Annan vall	Balj- växter	Potatis	Andra växtslag
Tjörn.....	10,7	66,9	4,5	3,1	11,5	0,7
Orust.....	12,0	64,2	9,9	2,2	4,4	1,6
Kustlandet.....	12,0	67,4	8,8	0,9	3,4	0,5
Mellanbygden.....	13,1	64,9	11,3	0,5	2,3	0,6
Inlandet.....	11,4	68,7	10,8	0,4	3,0	0,4
Färgelandaregionen.....	10,2	71,6	8,6	0,1	1,9	0,1
Riket.....	14,9	65,2	7,8	0,8	3,3	1,6

Av tablån framgår att den ojämförligt största delen av åkern användes för odling av foderväxter. En ganska stor del av åkern utnyttjas vidare som betesvall. Oljeväxtodlingen, som i tablån redovisas under »Andra växtslag», har ytterst ringa utbredning i Bohuslän. År 1956 förekom sådana odlingar av nämnvärd omfattning endast i vissa kommuner i mellanbygden och inlandet. Baljväxtodlingen framträder särskilt på Orust och Tjörn, där framförallt konservärter odlas. Tjörn har vidare en mycket hög potatisproduktion. Som tidigare nämnts är det främst tidig potatis, som odlas. Fältmässig odling av andra köksväxter liksom bär upptar ingen större del av åkern men spelar dock en viss roll på Orust och Tjörn samt i vissa delar av kustlandet. På de nämnda öarna ägnar sig ca 400 brukare eller nära var tredje brukare åt specialodlingar, medan sådana odlingar endast förekommer på ett 60-tal gårdar i kustlandet. De fältodlade köksväxterna levereras till Skandiakonserverns anläggningar i Ellös på Orust, medan bär (jordgubbar) och tidig potatis avsättes på färskmarknaden.

Förutsättningarna för bärödling — framförallt odling av jordgubbar — är i stora delar av Bohuslän mycket goda. I synnerhet gäller detta Tjörn och vissa delar av Orust. Till de goda odlingsresultaten på dessa öar bidrar också det stora antalet odlare, som där numera behärskar odlingstekniken.

Att bär- och köksväxtodlingar ej är mera allmänt förekommande i Bohuslän kan synas egendomligt med hänsyn till att såväl Göteborg som kust-orterna i Bohuslän utgör ett betydande underskottsområde. En viktig orsak

till den otillräckliga odlingen av bär och grönsaker torde vara jordbrukarnas farhågor för avsättningssvårigheter med hänsyn till ovissheten om hur distributionen kommer att ordnas. Det har nämligen visat sig, att i den mån avsättningar för sådana produkter kunnat säkras, har det gått lätt att få odlingar till stånd. För produkternas transporter från odlarna till uppsamlingsplatser eller fabriker torde det dock ej föreligga större svårigheter, under förutsättning att odlingarna — liksom hittills — sanlas inom vissa distrikt. Gemensamma transporter från de för bärödling mest gynnsamma platserna, d. v. s. Tjörn och Orust, torde vara relativt lätta att ordna på grund av de korta avstånden mellan odlingsplatserna och tillgången på bilar och traktorer bland odlarna. Tillkomsten av broförbindelsen Tjörn—fastlandet kommer givetvis också att förbättra transportmöjligheterna.

Skördarna. Tack vare bl. a. de i stort sett gynnsamma produktionsbetingelserna för vissa grödor är skördarna jämförelsevis goda. Höskördarna torde sålunda i regel ligga över medeltalet för riket. Detsamma gäller foderrotfrukter och potatis.

Den animaliska produktionen

är väsentlig inom samtliga jordbruksområden i Bohuslän. Förutsättningarna för denna produktion är icke heller påfallande olikartade inom de olika områdena. En mera avsevärd förändring av den animaliska produktionen vid jordbruket torde knappast vara möjlig annat än i samband med en genomgripande strukturrationalisering. Som tidigare anförts har småbruket en mycket stark dominans. Driftsformerna måste därför vara sådana, att arbetsinkomsten från brukningsenheten blir relativt stor.

Nötkreatursskötsel. Mjölproduktionen intar ekonomiskt sett den främsta platsen. Antalet kor per 100 ha reducerad jordbruksjord¹ år 1956 framgår av följande sammanställning.

	Antal kor i medeltal per 100 ha reducerad jordbruksjord med åkerareal vid brukningsenheter med mer än 2 ha åker
Tjörn.....	59,5
Orust.....	56,1
Kustlandet.....	47,4
Mellanbygden.....	38,3
Inlandet.....	43,4
Färgeländaregionen.....	36,8
Hela A-regionen.....	42,9
Riket.....	34,9

¹ Den kultiverade och naturliga ängens arealer reducerade efter sitt värde i förhållande till åker (se »Jordbruksräkningen 1956», 18°!).

Antalet kor per 100 ha reducerad jordbruksjord är i de bohuslänska jordbruksområdena betydligt större än i riket. Särskilt markant framträder skillnaden vid jämförelse mellan rikssiffran och medeltalet för Tjörn och Orust, där detta tal är lika högt som i Jönköpings och Kronobergs län och endast obetydligt lägre än i Norrlandslänen. Detta sammanhänger med den betydelse boskapsskötseln har inom småjordbruket, speciellt på brukningsenheter under 10 ha, som har en mycket stark dominans på Orust och Tjörn liksom i Norrland och i de nämnda Smålandslänen. Totala antalet kor på brukningsenheter med mer än 2 ha åker uppgick i Uddevalla A-region den 15 sept. 1956 till 34 600 (i Göteborgs och Bohus län 40 400). En minskning med 2 700 kor beräknas ha skett fram till sept. 1959. Mjölkproduktionen i regionen under sistnämnda år uppgick till 85 800 tusen kg mjölk eller ca 2 700 kg per ko. Medeltalet för riket var 2 880 kg mjölk per ko.

Klimatet och den på många håll goda tillgången på beten gör att mjölkproduktionen under överskådlig tid kommer att förbli den dominerande faktorn inom den bohuslänska jordbruksnäringen. En sådan produktion är för övrigt nödvändig, om tillräcklig arbetsinkomst skall erhållas på de talrika mindre jordbruken.

En ordnad mejeriföreningsverksamhet finnes utbyggd över hela undersökningsområdet.

Den största delen av *köttproduktionen* sker nu i samband med mjölkproduktionen. De till slakt levererade djuren utgöres främst av utgallrade äldre djur samt av gödkalvar och spädkalvar, men även uppfödning av yngre, mera utvuxna djur till slakt förekommer. Möjligheter att utvidga uppfödningen till slakt av vuxna ungdjur och av större gödkalvar (mellankalvar) får anses föreligga.

För övergång till en nötkreatursskötsel, som syftar till enbart uppfödning av slaktdjur, är förutsättningarna mindre goda på grund av brukningsenheternas starkt begränsade arealer, då en sådan övergång skulle föra med sig sänkt arbetsinkomst. I viss — ehuru begränsad utsträckning — kan dock förutsättningar för en sådan produktionsomläggning anses föreligga, om ägaren därigenom får tillfälle att utföra tillräckligt inkomstbringande arbete utanför lantbruket, om gårdens läge eller andra förhållanden gör den mindre lämpad för mjölkproduktion eller om behovet av lejd arbetskraft kan nedbringas i sådan utsträckning, att härigenom gjorda besparingar uppväger de minskade arbetsinkomsterna. Övergång till mera intensiv jordbruksdrift får främst anses möjlig i norra Bohusläns inland och i områden, där befolkningen kan utnyttja sysselsättningsmöjligheterna i Stenungsund, Uddevalla och Munkedal. Enligt den på s. 254—285 redovisade undersökningen förekom kreaturslös drift i november 1955 endast på 3 % av gårdar med en åkerareal av 2—20 ha.

Svinskötseln och icke minst produktionen av smågrisar kan bedömas som gynnsamma för lantbruken inom undersökningsområdet. I allmän-

het torde förutsättningarna vara bäst, där mjölkproduktion och svinskötsel bedrivs jämsides. Framför allt smågrisproduktionen men även uppfödningen av slakterisvin blir nämligen mera vanskelig, om tillgång till såväl skummjolk som foder saknas. Antalet svin på produktionsenheter över 2 ha i undersökningsområdet uppgick år 1956 till 24 732 eller 31,5¹ djur per 100 ha reducerad jordbruksjord mot exempelvis 61.0 i Kronobergs län. För hela Göteborgs och Bohus län var medeltalet 36,4 och för Älvsborgs län 40,0.

Förutsättningarna för *äggproduktion* är svåra att bedöma på grund av den under åren 1958 och 1959 försämrade lönsamheten. För distribution och marknadsreglering av produkterna svarar en för större delen av området uppbyggd organisation, benämnd Västra Sveriges äggcentral, under vilken lokala äggföreningar sorterar. Härigenom har möjligheterna till avsättning skapats även för glesbygdernas producenter, trots de ofta stora avstånden till tätorterna. Antalet höns i A-regionen uppgick enligt jordbruksräkningen år 1956 till 325 000.

Betingelserna för *produktion av hönskött*, som tidigare ansetts dåliga, har i viss mån förbättrats efter tillkomsten av Västra Sveriges äggcentral's fjäderfäslakteri i Uddevalla.

För *produktion av annat fjäderfäkött* kan knappast möjligheterna anses gynnsamma, om dylik produktion skulle givas en lika allmän utbredning som hönsskötseln. I begränsad omfattning bör däremot förutsättningarna för produktion av kött av gäss, ankor och kalkoner kunna anses tillfredsställande. Inläggning av kalkonkött bedrivs vid en konserverfabrik i Strömstad, som emellertid tillgodoser sitt råvarubehov i Halland.

Förutsättningarna för *uppfödning av hästar till försäljning* har väsentligt försämrats i och med den allt längre fortskridande mekaniseringen inom såväl lantbruket som inom andra områden, där hästar får användas. För en viss begränsad hästuppfödning torde utrymme finnas även för framtiden. Tillräcklig uppmärksamhet bör härvid ägnas åt mindre hästar, lämpade att komplettera traktorerna. Avel med fjordhästar har påbörjats i vissa delar av Bohuslän. Intresset för denna uppfödning synes vara i stigande.

Några förutsättningar för en mera omfattande fårskötsel kan icke anses föreligga, även om denna näring på enstaka orter har en viss betydelse. För köttproduktion med får, där speciellt för dessa djur lämpade betesmarker finnes, kan dock fårskötsel anses lämplig liksom även i sådana fall, där produktion av pälsskinn av får lämpligen kan äga rum. Dylika former av fårskötsel kan dock icke väntas få någon större betydelse i Bohuslän.

¹ Beträffande redovisningen av »reducerad jordbruksjord» se s. 15.

Förutsättningar för mekanisering av jordbruksdriften

Om hänsyn tages till endast klimatologiska och topografiska förhållanden är förutsättningarna för mekanisering i stort sett goda och någorlunda likartade inom samtliga regioner, undantagandes det yttersta kustbandet samt de höglänta och skogbevuxna områdena inom Uddevalla och Strömstads B-regioner. Om även arrondering och nuvarande driftsinriktning beaktas, begränsas mekaniseringsmöjligheterna. Det stora flertalet gårdar inom samtliga regioner är småbruk med omfattande djurhållning. Trots utbredd traktorisering — traktordrift förekommer på 90 % av gårdarna¹ i storleksgruppen 2—20 ha, där var tredje brukningsenhet har egen traktor — kan med dagens tekniska utrustningar småbruken inte mekaniseras lika intensivt som t. ex. de djursvaga eller helt kreaturslösa brukningsdelarna i rikets slättbygder. Mekanisering via maskinstationer eller mindre maskinhållare är att rekommendera i många fall.

Sysselsättningen inom jordbruket

Den förvärvsarbetande befolkningen inom jordbruk med boskapsskötsel omfattade år 1950 14 600 personer i Uddevalla A-region och 18 700 personer i Göteborgs och Bohus län. För jämförelse kan nämnas att den förvärvsarbetande befolkningen inom fisket uppgick till 3 400 i Uddevalla A-region och till 5 700 i hela länet.

Sysselsättningsförhållandena inom det bohuslänska jordbruket var år 1955 föremål för en undersökning, som på utredningens begäran utfördes av statistiska centralbyrån med bistånd av lantbruksstyrelsen. Undersökningen, som mera utförligt redovisas på s. 254—285, hade som huvudsakligt syfte att mäta arbetskraftsinsatsen inom Bohusläns jordbruk och den bohuslänska jordbruksbefolkningens arbetskraftsinsatser utanför denna näring samt klarlägga det potentiella utbudet av arbetskraft från denna befolknings sida. Undersökningsområdet begränsades till den del av landskapet, som ligger norr om Göteborgsregionen. Undersökningen visade, att 96 % av brukarna, 83 % av de manliga och 72 % av de kvinnliga familjemedlemmarna deltagit i lantbruksarbetet på egendomen under minst 14 dagar i en följd eller minst 30 dagar under undersökningsperioden (nov. 1954—okt. 1955). 18 % av de kvinnliga familjemedlemmarna och lika stor procent av de kvinnliga anställda hade enbart arbetat i hushållet. 67 % av brukarna, 35 % av de manliga och 25 % av de kvinnliga familjemedlemmarna, som deltagit i lantbruksarbete på egendomen, hade arbetat med fullt arbetsdag under hela undersökningsperioden. Något mer än $\frac{1}{3}$ av brukarna inom storleksgruppen 2—5 ha hade under en genomsnittlig tid av ca 7 månader arbetat endast del av arbetsdagen på egendomen.

De erhållna uppgifterna om sysselsättningen lades till grund för en

¹ Se sid 301—302.

beräkning av arbetskraftsbehovets rimlighet. Enligt denna beräkning skulle på Orust och Tjörn undersysselsättning ha förekommit bland 43 % av brukarna och 40 % av de manliga familjemedlemmarna. Inom övriga delar av A-regionen var undersysselsättningen mindre påtaglig.

Bisysselsättning. Ungefär $\frac{1}{3}$ av den manliga arbetskraften på de undersökta brukningsenheterna hade arbetat utom egendomen under del av undersökningsperioden. På gårdar inom storleksgruppen 2—5 ha hade 46 % av den manliga arbetskraften under längre eller kortare tid varit sysselsatt utom egendomen. Procentsiffran är något lägre än vad en riksundersökning företagen år 1950 visade. Den lägsta arbetsinsatsen utom egendomen hade gjorts på Orust och Tjörn.

Skogsbruket hade sysselsatt icke fullt $\frac{1}{3}$ av de brukare, som arbetat full arbetsdag utom egendomen någon gång under perioden. Inom hantverk och egentlig industri hade drygt 20 % av brukarna, ca 40 % av de manliga och 25 % av de kvinnliga familjemedlemmarna haft arbete. Procenttalet sysselsatta inom byggnadsverksamheten var densamma för både brukare och manliga familjemedlemmar (15 %). För båda dessa kategorier synes däremot näringar som fiske och sjöfart liksom varuhandel ha ringa betydelse.

Drygt $\frac{2}{3}$ av de manliga och ca $\frac{3}{4}$ av de kvinnliga familjemedlemmar, som arbetat utom egendomen, uppgav att denna sysselsättning givit dem minst 75 % av deras inkomst, medan endast 20 % av brukarna lämnade detta svar. Önskemål om ytterligare förvärvsarbete uttalades av 18 % av brukarna, 26 % av de manliga och 10 % av de kvinnliga familjemedlemmarna, vilket innebär att ungefär 1 300 brukare, 700 manliga och nästan lika många kvinnliga familjemedlemmar skulle vara intresserade av ytterligare förvärvsarbete. Av dessa ville dock endast 700 brukare, 500 manliga och 400 kvinnliga familjemedlemmar (55, 75 resp. 55 %) ha heltidsarbete. Endast en ringa del av intervjupersonerna (2 %) hade under de tolv månaderna, som undersökningen omfattade, sökt anställning av minst 14 dagars varaktighet vid sidan av de ordinarie arbetsuppgifterna utan att få något arbete.

Biinkomster på egendomen

Sommargäströrelsen, som i kustlandet har stor betydelse, synes spela en blygsam roll för jordbruksbefolkningen i Bohuslän. Enligt intervjuundersökningen hade knappt 10 % av jordbrukarna inkomst av rumsuthyrning, matservering eller liknande rörelse. Ej heller försäljning av hemslöjdsalster o. dyl. synes ha någon nämnvärd betydelse för inkomstbildningen.

Byggnadsbestånd, utfartsvägar och arrondering

År 1956 utfördes av lantbruksstyrelsen i samråd med utredningen en undersökning av arbetskraftsavgången inom småjordbruket i vissa delar av Bohuslän och Dalsland, vilken redovisas på s. 292—298. I samband härmed in-

hämtades vissa uppgifter om fastighetsbeståndet, arronderingen m. m. Undersökningen, som omfattade 500 slumpvis utvalda gårdar med en åkerareal av 2 till 20 ha, visade att endast $\frac{1}{3}$ av mangårdsbyggnaderna och $\frac{1}{4}$ av ekonomibyggnaderna var i gott skick, medan ungefär hälften av ekonomibyggnaderna och mangårdsbyggnaderna var i behov av reparation utöver vanligt underhåll. Ungefär 15 % av mangårdsbyggnaderna och inte fullt 25 % av ekonomibyggnaderna befann sig i sådant skick, att nybyggnad var erforderlig. Utfartsvägarna bedömdes som goda på ungefär hälften av de av undersökningen berörda brukningsenheterna. Arronderingen ansågs god på drygt 50 % av dessa, som mindre god på ungefär en tredjedel och som dålig på ca 15 % av gårdarna. Möjligheterna att förbättra arronderingen genom sammanslagning av mindre brukningsenheter är starkt varierande. I vissa delar av Bohuslän försvårar topografin en sådan sammanslagning. De gynnsammaste förutsättningarna för en god arrondering kan konstateras i de mera öppna jordbruksbygderna, som till stor del är belägna norr om Uddevalla.

Kompletteringsbehov

Något mer än var tredje brukare önskade utöka den egna åkerarealen med köp eller genom arrendering. Kompletteringsbehovet kan skattas till 14 000 ha. Åkerarealen på de gårdar, där brukaren ämnade lämna skötseln av gården under den närmaste 10-årsperioden och där frågan om efterträdare var olöst, uppgick till 7 700 ha. Detta skulle innebära, att även en mycket kraftig minskning av antalet brukare inom Bohuslän med angränsande delar av Dalsland icke med nödvändighet behöver leda till att åkerjord lämnas obrukad. Å andra sidan får siffrorna om kompletteringsbehovet ej tolkas så, att alla brukare, som önskar ytterligare åkerjord, också har ekonomiska resurser att förvärva önskad areal.

Ungefär var fjärde brukare önskade komplettera brukningsenheten med inköp av *skogsmark*. Efterfrågan på skog motiverades i de flesta fall med behovet av husbehovsbränsle. Det är att märka, att över hälften av brukningsenheterna inom storleksgruppen 2—20 ha förfogar icke över mer skogsmark än som kan anses nödvändigt för att tillgodose den egna gårdens behov av virke. Då bondeskogsbruket har en mycket markant övervikt i länet, 86 % av skogen utgöres av enskilda skogar, innebär detta, att förutsättningarna för jordbrukets förstärkande med skog saknas i stora delar av Bohuslän. Icke mer än ca 7 % av de undersökta gårdarna hade sålunda en skogsareal, som omfattade minst 50 ha.

Avgången från jordbruket

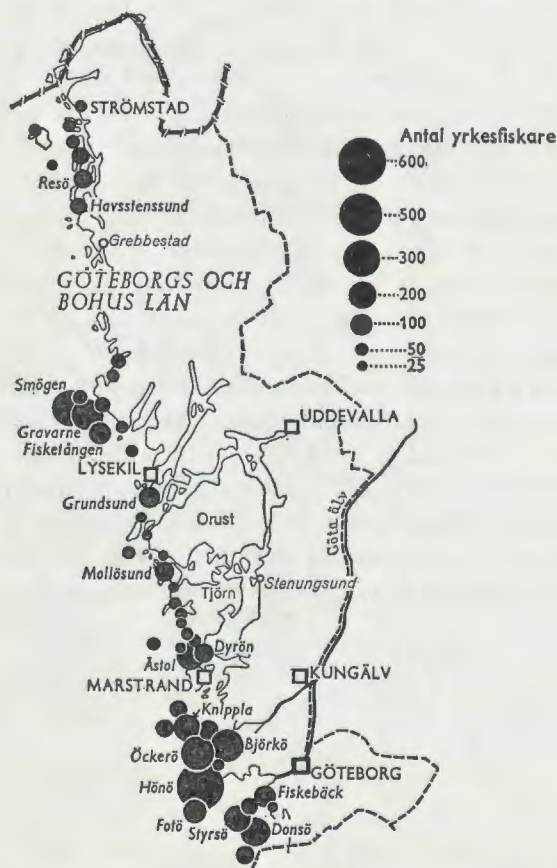
För att få underlag för bedömning av det antal personer inom jordbruket i Uddevalla A-region, som kan väntas övergå till annan näring före år

1965, tillfrågades brukarna på de 500 gårdarna om deras och övriga sysselsatta medlemmars planer om framtida yrkesverksamhet. En uppmultiplisering av de lämnade svaren visade, att omkring 2 000 brukare kunde väntas lämna skötseln av gården före år 1966. För omkring hälften av dessa 2 000 brukare var frågan om efterträdare olöst. Skulle samtliga brukningsenheter, där efterträdare för nuvarande brukare ej kan angivas, komma att försvinna som självständiga enheter, skulle detta innebära en minskning under åren 1956—1965 med 16 %. En minskning av denna omfattning förefaller icke osannolik, med hänsyn till att antalet brukningsenheter i storleksgruppen 2—20 ha reducerats med 6,7 % under tiden 1951—1956. Enbart en minskning i denna takt fram till 1975 skulle innebära, att ungefär var fjärde gård sistnämnda år skulle ha upphört som självständig enhet.

Enligt den av lantbruksdirektör Arvid Bolmstrand på grundval av utredningens specialundersökningar gjorda framtidsbedömningen av jordbruket i Uddevalla A-region (se s. 308—313!) skulle emellertid minskningen av antalet självständiga brukningsenheter under den nämnda perioden komma att uppgå till icke mindre än 40 % eller ca 2 800 enheter. Nära 90 % av de brukare, som ämnade upphöra med jordbruket, angav hög ålder som orsak härtill, medan bara 6 % uppgav övergång till annat yrke. Enligt brukarnas uppgifter om den väntade avgången från jordbruket *till andra näringar* skulle fram till 1961 ske en avgång av 50 brukare, drygt 300 manliga och ungefär lika många kvinnliga familjemedlemmar. Avgången efter 1961 är givetvis svår att beräkna — icke minst med hänsyn till antalet ungdomar, som kommer upp i produktiv ålder. Den största avgången under åren 1957 till 1961 kan väntas inom Stenungsundsområdet, d. v. s. öarna Tjörn och Orust samt Stenungsunds kommun, där över 300 personer i åldern 15—40 år kan väntas lämna jordbruket, om sysselsättning kan beredas dem inom andra näringar.

KAPITEL 4

Fisket

I samband med fiskets motorisering och konservindustrins utveckling har den bohusländska fiskerinäringen koncentrerats till relativt få hamnar, med de största fliskelägena grupperade kring Göteborg och Gravarne. (Ur Svenska turistföreningens årsskrift 1958)

Fångstens omfattning

Det svenska saltsjöfisket gav under perioden 1946—1956 en årlig fångst av 188 milj. kg. I jämförelse med åren 1930—1939 innebar detta en ökad fångstkvantitet med drygt 70 %. Västkustens andel av det svenska havsfisket steg från 64 % under 1930-talet till 71 % under åren 1946—1956. Denna utveckling sammanhänger med det ökade sillfisket i Nordsjön kring Fladenground. Rationaliseringen inom västkustfisket har vidare lett till

att en västkustfiskare numera fångar ca 80 % mer fisk än under 1930-talet. Den totala fångsten inom saltsjöfisket uppgick år 1956 till omkring 197 000 ton, varav fångsten av sill och strömming uppgick till 98 000 ton. Två tredjedelar av den sistnämnda fångstmängden hade fångats av fiskare i Göteborgs och Bohus län. I detta län utgjorde sillfångsten 49 % av hela fångstmängden (under 1954 60 %). Andra viktiga fiskslag inom fisket i detta län är torsk, som år 1956 upptog 8 % av fångstmängden, kolja (7 %), makrill (6 %) och skarpsill (5 %).

Export

Sveriges *fiskeexport* har ökat avsevärt efter kriget, vilket nedanstående sammanställning visar.

	Hela exp. av sill o. fisk ton	Därav direkt landad ton
Åren 1934—1938.....	178 490	67 546
• 1946—1950.....	257 104	78 699
• 1951—1955.....	415 303	167 533

Hela exporten av sill och fisk uppgick i genomsnitt per år under perioden 1951—1955 till 83 000 ton mot 36 000 ton per år under åren 1934—1938

Exporten av sill år 1956

	Ton	%	Värde i 1 000 kr	%
A. Färsk sill				
Hela exporten.....	22 384	100	11 369	100
Östtyskland.....	14 173	63	6 788	60
Västtyskland.....	5 904	27	3 209	28
Tjeckoslovakien.....	1 171	5	735	6
Österrike.....	595	3	320	3
Övriga länder.....	541	2	317	3
B. Saltad sill				
Hela exporten.....	6 271	100	5 428	100
Östtyskland.....	4 504	72	3 658	67
Tjeckoslovakien.....	1 535	24	1 387	26
U S A.....	202	3	345	6
Övriga länder.....	30	1	38	1
C. Direktlandad sill				
Hela exporten.....	24 994	1 00	12 195	100
Danmark.....	14 730	59	6 651	55
Västtyskland.....	5 464	22	3 356	28
Storbritannien.....	4 759	19	2 169	17
Nederländerna.....	41	.	19	.
D. Hela sillexporten (A + B + C + övr sill).	54 107		29 600	
E. Hela exporten av fisk och sill.....	75 899		47 000	
därav direktlandad.....	35 828		16 711	

Saltsjöfiskets avkastning år 1956

Hela fångstmängden fisk och skaldjur	Ton	Värde i 1 000 kr
Hela riket.....	197 421	132 781
Göteborgs och Bohus län.....	132 382	83 929
Sill och strömming		
Hela riket.....	97 791	49 183
Göteborgs och Bohus län.....	65 115	30 956

och 51 000 ton per år under de fem första efterkrigsåren. Särskilt kraftig har ökningen av direktlandningarna i utländska hamnar varit. Denna form av utförsel har fortsatt att öka mycket kraftigt även efter år 1955. År 1958 uppgick sålunda de direktlandade fångsterna till icke mindre än ca 67 000 ton, d. v. s. lika mycket som under hela femårsperioden före kriget. En av orsakerna till den kraftiga ökningen av direktlandningarna i utlandet, där Danmark är det utan jämförelse viktigaste mottagarlandet, är att fångstområdena ligger närmare de danska hamnarna än de svenska västkusthamnarna.

Av hela den svenska fångsten *sill och strömming* brukar ungefär hälften exporteras. — År 1956 exporterades 54 %. — Det viktigaste uppköparlandet av den kommersiellt utförda sillen har under ett flertal år varit Östtyskland, som år 1956 mottog 63 % av färsksillexporten och 72 % av den utförda saltade sillen. Sillexportens fördelning på olika länder framgår av tablan på s. 23.

Viktigare fisken

Inom västkustfisket gav *trålfisket* år 1956 över 96 % av all fångad sill mot 74 % år 1949. I trålfisket, som är det effektivaste och mest ekonomiskt lönnande fiskesättet, har de modernaste, med ekolod och radiotelefoni utrustade fiskefartygen, satts in. — Enligt »Göteborgs och Bohus läns havsfiskeförening årsbok 1956» var av 1 156 registrerade fiskebåtar 351 fartyg försedda med radiotelefon och 547 med ekolod. — Till trålfiskets dominans har tillkomsten under senare år av fiske med flyttrål effektivt bidragit. Fördelen med flyttrålen är, att den kan sättas in på vilket djup som helst i motsats till bottenrålen, varmed trålfisket tidigare uteslutande bedrivits. Allteftersom flyttrålfiskets omfattning ökat har tillförseln av sill blivit jämnare. Trålfisket efter sill bedrivs i Kattegatt och Skagerack samt i Nordsjön. Nordsjöfisket ställer stora krav på fiskefartygen, varför de största och modernaste fiskebåtarna sätts in i detta fiske. *Sillfisket vid Island* bedrivs under sommaren och de tidigare höstmånaderna. På grund av att Island under 1950-talet utsträckt sin sjögräns, har stora fångstområden blivit stängda för utlänningar. Emellertid har sillen under en följd av år varit borta från den isländska kusten, varför åtgärden hittills haft tämligen begränsad betydelse för det svenska fisket.

Även *skarpsill* fiskas numera huvudsakligen med trål. Fångstmängden inom detta fiske i Göteborgs och Bohus län uppgick till 6,5 milj. år 1956. Skarpsillfiske med trål äger rum huvudsakligen under första och sista kvartalet. Skarpsillfisket, som under höstmånaderna huvudsakligen bedrivs för inläggning av ansjovis och i övrigt för sardintillverkning, gav under en följd av år ett mycket dåligt resultat, vilket vållade oro inom såväl fiskerinäringen som konservindustrin. Under år 1959 inträdde dock, som senare skall visas, en förbättring av fångstresultaten. På grund av den betydelse, som skarpsillfångsterna har för konservindustrin i Bohuslän (se s. 92—93), lämnas här nedan vissa uppgifter om svenska undersökningar över skarpsillen, vilka ställts till utredningens förfogande av dr Hans Höglund, fiskeristyrelsens havsbiologiska laboratorium i Lysekil.

»Den skarpsill som fångas utanför den svenska västkusten har en utbredning som i huvudsak sammanfaller med det svenska kustområdet samt grundvattensplåtarna (40—60 m) i Skagerack och Norra Kattegatt. Skarpsillen går i stor utsträckning in i Bohusläns skärgård och fjordar, mestadels i sådana fjordar, som står i direkt förbindelse med öppna havet. Skarpsillen, vars ägg är fritt svävande, huvudsakligen i de översta vattenlagren, förrättar under april t. o. m. juli sin lek utmed hela Bohusläns kust samt inom ett område, som sträcker sig västerut till grundbankarna norr och väster om Skagen och söderut till mellersta Kattegatt. Inomskärs förekommer ej någon lek med undantag för det fjordsystem innanför Orust, som går under beteckningen Uddevallafjordarna, där en lokal typ av skarpsill uppehåller sig.

Från det stora lekområdet utanför västkusten sker en indrift av ägg och yngel in till Bohusläns inre skärgård och fjordar, som ger upphov till huvudparten av ungbeståndet inomskärs.

Skarpsillen har en ganska kort livslängd och uppnår endast undantagsvis en ålder av 7 år. Då dessutom avgången inom de äldre årsklasserna är mycket stark, blir följden att huvudmassan av skarpsillbeståndet är sammansatt av 1- och 2-åriga individer. Inom skarpsillstimmen utanför svenska västkusten dominera dessa båda åldersgrupper vanligen med 80 à 90 % eller ännu mera. När därför en årsklass antingen blir mycket stark eller mycket svag, så inverkar detta avsevärt på beståndet och åstadkommer mycket stora förändringar i detta inom mycket korta tidsperioder. De ofta starkt framträdande växlingarna i skarpsillfiskets utfall torde i första rummet vara beroende av 1- och 2-åringarnas växlande riklighet. Anledningen till att det uppstår en rik eller fattig årsklass är ett komplicerat och ännu olöst problem. Ett steg mot lösningen kan möjligen vara, att man kunnat fastställa ett bestämt samband mellan väderleksförhållandena under skarpsilleken och styrkan av den årgång, som leken givit upphov till. Under vårar och försomrar med svaga vindar, helst i förening med hög temperatur i havet, har i regel uppstått i en rik årsklass. Stormiga och kalla vår- och

försommarmånader har genomgående skapat fattiga årsklasser. Förklaringen till detta samband torde ligga däri att skarpsilläggen, efter vad man experimentellt kunnat påvisa, är mycket känsliga för skakningar och stötar. Då ju äggen svävar fritt i de översta vattenlagren, är det antagligt att massor av ägg under stormperioder blir dödade av bränningar och brytande vågkammar.

Det fiske, som om hösten och vintern bedrivs i skärgården och inne i fjordarna, är i huvudsak baserat på sådan skarpsill, som vandrar in från öppna sjön. Ännu kan det ej sägas, att man har något säkert begrepp om vad det är som reglerar skarpsillstimmens vandringar till eller från inomskärsområdet eller längs detsamma. Men att väderleksförhållandena härvidlag spelar en viktig roll synes ha fått en bekräftelse genom de sammanställningar f. föreståndaren vid fiskeristyrelsens havsbiologiska laboratorium dr Arvid R. Molander gjort av skarpsillfiskets utbyte och den under fiskesäsongen förhärskande väderlekstypen. Sålunda har det i regel varit dåligt fiske inomskärs under torra höstar med svaga och övervägande ostliga vindar, medan fisket varit gott under regnrika höstar med hårda västliga och sydvästliga vindar. Givetvis har väderleken icke så mycket en direkt betydelse som en indirekt på grund av sin inverkan på strömmar och övriga hydrografiska förhållanden i havet.

På senare tid har emellertid med början i Danmark skarpsillen i ständigt ökad omfattning kommit till användning vid olje- och mjölframställning. Den beskattning av skarpsillbeståndet i öppna Skagerack, som trålfisket för nämnda ändamål utövar, har redan avsevärt överstigit vad som någonsin tidigare förekommit. Landningskvantiteterna har ökat år för år, och hotar att mångdubblas, sedan de svenska fiskarna efter sommarfredningens slopande (skarpsillfisket var före år 1954 förbjudet under mer än fem månader från den 1 april — endast det relativt obetydliga sommarsardin-fisket fick bedrivas på särskild licens) visar en tendens att alltmer ägna sig åt detta fiske. Även om det f. n. icke på fiskeribiologisk grundval kan bevisas, att den enormt ökade beskattningen utövar en skadlig inverkan på beståndet, manar utvecklingen till eftertanke och försiktighet. En reglering av skarpsillfisket i Skagerack har framförts som ett angeläget önskemål från såväl svensk som norsk sida, men beslut härom har icke kunnat fattas på grund av det motstånd häremot, som rests från danskt håll. Där emot tillsattes år 1959 en internordisk vetenskaplig undersökning om uttröandet av skarpsillens vandringar och rekrytering.»

Under de senaste fem vintersäsongerna (för vintern 1959—1960 kan här endast uppgifter för tiden 15 sept.—19 dec. redovisas) har följande kvantiteter skarpsill landats i Sverige:

Sept. 1955—april 1956.....	6,2 milj kg
” 1956— ” 1957.....	5,7 ” ”
” 1957— ” 1958.....	1,4 ” ”
” 1958— ” 1959.....	1,3 ” ”
” 1959—dec 1959.....	3,3 ” ”

Efter två mycket dåligt givande säsonger har skarpsillfisket under andra halvåret 1959 varit av mera normal omfattning, vilket av havsfiskelaboratoriet i Lysekil uppgives bero på den förhållandevis kraftiga årgång skarpsill, som kläcktes under våren 1958 och som kommit skarpsillfisket tillgodo under år 1959. Norrmännen, som huvudsakligen nyttjar skarpsill för sardininläggning, fångar mest skarpsill, som är i åldern 1—1½ år. Den av svenskarna eftersökta skarpsillen, som främst tages i anspråk för ansjovis-inläggning, är 2 till 3 år gammal, medan danskarna fångar all skarpsill, även den som ej uppnått 1 års ålder. Danskarna, som före år 1950 endast i obetydlig omfattning fångade industrifisk (skarpsill), fiskade år 1954 42 milj. kg skarpsill, varav 38 milj. kg levererades till fiskmjöls- och oljefabrikerna. 1956 minskade emellertid de danska fångsterna, och det förekom att man i likhet med svenskarna måste importera för att utfylla behovet vid konservfabrikerna. Fabrikationen av fiskmjöl och fiskolja är i Danmark av stor omfattning. Sålunda levererades under år 1957 icke mindre än 363 milj. kg fisk av olika slag till fiskmjöls- och fiskoljefabrikerna.

Fisket efter *nordhavsräka* gav år 1956 en avkastning uppgående till 9,2 milj. kronor. Räkfisket bedrivs endast av fiskare från mellersta och norra Bohuslän. Även för detta fiske är Skagerack det främsta fångstområdet. Tidvis har också Egersundsbanken i Nordsjön spelat en viss roll. Hela räkfångsten såldes år 1956 i svenska hamnar.

Förväntningarna om en ny sillperiod

Enligt en av den norske fiskeribiologen Finn Devold framförd, i den norska såväl som svenska pressen upprepade gånger återgiven hypotes om sillens vandringar, skulle en ny period av riklig tillgång på sill vid den bohuslänska kusten vara att vänta inom en nära framtid. Den regelbundenhet varmed tidigare sillperioder inträffat har också ansetts stödja en sådan hypotes. De perioder under vilka sillstimmen gått inomskärs i Bohuslän och om vilka säkra uppgifter föreligger är följande.

1. Åren 1877—1906
2. „ 1747—1809
3. „ 1660—1680
4. „ 1557—1589

Även under medeltiden har det säkerligen förekommit perioder med rikt inomskärsfiske omväxlande med dödperioder. Man har t. o. m. ansett sig kunna spåra ytterligare fem perioder ända tillbaka till 900-talet, men de historiska källornas uppgifter om dessa är givetvis desto ofullständigare och osäkrare, ju längre tillbaka i tiden man går.

Fångstresultatet för sillfisket inomskärs under den senaste sillperiodens bästa säsong (1895—96) uppgick till ca 200 milj. kg, d. v. s. ungefär tre gånger så mycket som det bohuslänska utomskärsfisket efter sill i Skagerack och Nordsjön nu för tiden ger i årligt utbyte. — Då intervallerna mel-

len de sista fyra sillperioderna uppgår till ca 70 år, har man i vida kretsar ansett sig ha anledning räkna med att en ny sillperiod skulle inträda under 1970-talet.

Enligt Devold skulle den sill, som gav upphov till sillperioderna i Bohuslän, ha varit av samma ras som den norska storsillen (och vårsillen), på vilken vintersillfisket på norska västkusten är baserat. På senare tid har det inträffat vissa förändringar i denna sills vandringar och uppträdande, och detta har Devold tolkat som ett förebud till att den norska storsillen inom den närmaste framtiden skulle söka sig till bohuskusten i stället för till norska Västlandet. Den nuvarande sillperioden på norska västkusten skulle alltså upphöra och en ny period i Bohuslän skulle börja.

De svenska sillforskarna ställer sig bestämt avvisande till denna hypotes, vilken ju helt stöder sig på den förutsättningen, att huvudmassan av sillen, som fångades under de bohuslänska sillperioderna, skulle ha bestått av storvuxen sill av norsk typ. En kritisk granskning av facklitteraturen från den sista perioden, under slutet av 1800-talet, såväl som undersökningar av skelettresterna från 1700-talsperiodens trankokerier, ger emellertid otvetydigt vid handen, att den norska storsillen endast i ganska ringa grad ingick i fångsterna, och att i stället den absolut övervägande delen av sillmängderna bestod av den typ, som går under benämningen Nordsjöns banksill.

Enligt de svenska sillforskarnas förmenande kan man f. n. icke finna någonting, som tyder på att en ny sillperiod i Bohuslän skulle vara i antågande. Det första tecknet härpå skulle vara en kraftig ökning av sillbeståndet i Nordsjön och Skagerack. — Någonting dylikt har icke inträffat. Beståndet har i stället förflyttat sig till nordöstra Nordsjön, där man genom användande av flyttrål lyckats öka fångsterna av nordsjö sill.

Fiskauktionerna

Mer än tre fjärdedelar av de på västkusten landade fångsterna avsattes vid *fiskauktioner* i hamnarna i Göteborg, Marstrand, Klädesholmen, Lysekil, Smögen, Gravarne och Strömstad. Om man bortser från den i utlandet ilandförda fångsten (36 000 ton) och västkustfiskarnas trålfångster i Östersjön (drygt 4 000 ton), uppgick västkustfiskets totalfångst år 1956 till 104 000 ton. Därav försåldes på de sju auktionsplatserna 80 000 ton. Enbart i Göteborg avsattes ca 60 % av totalfångsten. Den procentuella fördelningen av fiskauktionernas värdesummor år 1956 redovisas i nedanstående tablå.

Göteborg	Marstrand	Klädesholmen	Lysekil	Smögen	Gravarne	Strömstad
69,9 %	2,2 %	0,8 %	5,0 %	7,0 %	8,6 %	6,5 %

Att det lilla samhället *Klädesholmen* utvalts till auktionsplats beror på den konservertillverkning, som där bedrivs vid ett 20-tal företag och som

sysselsätter ca 200 personer. För auktion av skarpsill har *Lysekil* betydelse för hela västkusten, ehuru dock den mesta fångsten alltjämt införes till Göteborg. I *Strömstad* dominerar försäljningen av räkor. I *Gravarne*, där sillsalterirörelsen har viss betydelse, avsättes i första hand sill. Göteborgs dominans framträder framför allt inom handeln med färsk fisk. Göteborgs centrala position inom fiskdistributionen beror givetvis främst på stadens betydelse som konsumtions- och kommunikationscentrum, men auktions-systemet har ytterligare markerat denna ställning. Den betydelse detta har för lokaliseringen för frysidustrin skall senare beröras.

Fiskarkåren

Antalet yrkesfiskare i riket, som år 1946 uppgick till 15 500, har därefter minskat successivt till 10 350 år 1956 eller med 33 %. Även i Göteborgs och Bohus län har fiskarkåren minskat men dock ej i samma takt som i riket i övrigt. Det redovisade antalet yrkesfiskare i detta län utgjorde år 1956 5 253 mot 6 578 år 1946. År 1939, då antalet yrkesfiskare uppnådde den högsta siffran under hela mellankrigstiden, redovisades för hela riket 13 443 yrkesfiskare och för Göteborgs och Bohus län 6 000. Om 1939 års siffra för antalet yrkesfiskare sättes = 100 blir resultatet följande.

År	Riket	Göteborgs och Bohus län
1924.....	95	97
1929.....	95	95
1934.....	99	100
1939.....	100	100
1944.....	119	110
1949.....	107	110
1954.....	87	98
1956.....	77	88
1957.....	73	85

En kraftig ökning av antalet yrkesfiskare skedde under krigsåren. Maxisiffran nåddes år 1944. Som framgår av ovanstående indexserie har förskjutningarna i fiskarkårens numerär varit av mindre omfattning i Göteborgs och Bohus län än vad siffrorna för riket visar. Av de svenska saltsjöfiskarna var år 1946 42 % hemmahörande i Göteborgs och Bohus län mot 51 % år 1956. Denna förändring är främst en följd av en mycket snabb minskning av fiskarkåren på ostkusten. Fiskarbefolkningen i Bohuslän är främst koncentrerad till de södra delarna av landskapet. Inom fiskedistriktet 1 A—2, som omfattar Göteborgs skärgård med kommunerna Öckerö och Styrö samt Marstrandströmmen t. o. m. Dyrön utanför Tjörn, bor drygt hälften av Bohusläns yrkesfiskare. Antalet yrkesfiskare inom detta område ökade från i genomsnitt 2 200 under 1920-talet till ca 3 200 under åren 1946—1953. Det i båtar och redskap investerade kapitalet uppgick enligt en

år 1953 av SVC utförd undersökning till 36 milj. kronor mot 24 milj. kronor för hela det övriga Bohuslän. En gynnsam utveckling visar också fisket inom distrikt 7 A, vilket omfattar kuststräckan Lysekil till Väjern strax norr om Gravarne. Antalet yrkesfiskare uppgick i detta distrikt år 1957 till ca 950, varav endast ett sextiotal var bosatta på Lysekils-sidan av Malmöfjorden. Antalet yrkesfiskare under åren 1953—1956 samt medelåldern bland dessa framgår av följande tablå.

Distrikt	Antal yrkesfiskare ¹				Medelålder ² år 1953
	år 1953	år 1954	år 1955	år 1956	
Göteborgs skärgård — Tjörn t. o. m. Kyrkesund.....	3 519	3 299	3 056	2 876	41,5
Orust och samhällena upp till Lysekil..	606	548	523	490	45,6
Kungshamnstriktet (från St. o. L. Kornö utanför Lysekil t. o. m. Väjern norr om Gravarne).....	979	974	961	952	45,2
Hunnebostrand t. o. m. norska gränsen	1 088	1 040	1 021	943	44,3
Summa	6 192	5 861	5 561	5 261	

¹ Enligt Göteborgs och Bohus läns havsfiskeförenings årsbok 1954, 1955, 1956 och 1957.

² Uppgiften hämtad ur »Väst kustfisket, dess organisationer och ekonomi» av Ingemar Gerhard.

Nära 60 % av yrkesfiskarna var sålunda bosatta i Göteborgs skärgård—Tjörn. Uppgifterna om medelålder visar en icke obetydlig differens mellan Göteborgs skärgård—Tjörn och övriga distrikt. Enligt tabellen skulle fiskarkåren ha minskat med 931 yrkesutövare från 1953 till 1956. En del av denna minskning beror emellertid på omläggning av redovisningsgrunderna inom ett distrikt i Göteborgs skärgård.

Inkomstförhållanden

Ur SVC:s undersökning av västkustfiskets lönsamhet under år 1953¹ har i nedanstående tabell sammanställts uppgifter om deklarerad nettoinkomst och nettoförmögenhet (medeltal per yrkesfiskare), där skillnaden i lönsam-

Distrikt	Nettoinkomst kr			Netto- förmögenhet kr
	fiske	övrigt	summa	
Göteborgs skärgård, Marstrand, Tjörn t. o. m. Kyrkesund.....	9 370	10	9 380	17 800
Kungshamnstriktet (Lysekil, Sotenäset t. o. m. Väjern).....	7 690	350	8 040	18 000
Orust och samhällena upp till Lysekil	5 180	640	5 820	10 800
Hunnebostrand—norska gränsen ...	5 730	420	6 150	10 900
Halland.....	3 890	300	4 190	10 200
Totalt	7 670	210	7 880	15 500

¹ Ur »Väst kustfisket dess organisationer och ekonomi».

het mellan å ena sidan Göteborg—Marstrandsdistriktet och Kungshamnsdistriktet (med Gravarne som centrum) och andra sidan fiskelägena mellan Tjörn och Lysekil samt i kommunerna norr om S. Sotenäs tydligt framträder.

För jämförelse kan nämnas att medelinkomsten per inkomsttagare för *anställda* inom industri och hantverk exkl. byggnadsverksamhet år 1953¹ utgjorde 7 076 kronor (nettoinkomst) på landsbygden. För *företagare* inom jordbruk med binärningar var medelinkomsten på landsbygden 6 967 kronor.

Befolkningsutvecklingen i fiskelägena

Strukturförändringarna inom fisket återspeglar sig tydligt i befolkningsstatistiken, där man finner, att folkmängden i Öckerö kommun i Göteborgs skärgård ökade med 1 250 personer under tiden 1931—1956, medan invånarantalet i kustsamhällena Hälleviksstrand, Stocken, Edshultshall, Gullholmen, Karingön och Mollösund, belägna i skärgården kring västra Orust, under samma tidrymd tillsammans minskade med ungefär lika mycket. Invånarantalet i dessa samhällen uppgick år 1931 till sammanlagt 2 900. (Orsakerna till tillbakagången i fiskelägena i Morlanda och Skaftö kommuner beröres på s. 192). Fiskelägena Åstol, Stora Dyrön och Klädesholmen i Tjörns kommun har trots isolerat läge icke haft någon folkminskning. Den minskning, som har skett i municipalsamhällena Bleket och Skärhamn under 1950-talet, beror på att bostadsproduktionen under senare år måst förläggas utanför municipalsamhällenas gränser. Hela tätortsbefolkningen i de båda nämnda samhällena med närmaste omgivningar har däremot icke minskat. I Kyrkesund på nordvästra Tjörn har invånarantalet varit i stort sett oförändrat under hela efterkrigstiden.

Fiskeflottan

De i jämförelse med Nordsjön mindre givande fångstområdena i Skagerack och Kattegatt har medfört att fångstplatserna förskjutits till områden allt längre bort från svenska kusten. Härav har följt ett ökat behov av sjösäkrare och mera djupgående fiskefartyg med starkare motorer. Antalet fiskefartyg över 60 bruttoton har ökat i snabb takt. Fiskefartyg i 40—60 tonsgruppen, som fyrdubblades under åren 1926—1944, har sedan sistnämnda år fram till 1956 minskat med cirka en tredjedel. Under åren 1939—1953 ökade däremot antalet fiskefartyg i 60—80 tons gruppen från 20 till 173 för att därefter fram till år 1956 minska till 168. Storleksgruppen 80—100 ton, som år 1945 omfattade ett tiotal fiskefartyg, hade fram till år 1956 ökat till 58 fartyg. Även i denna grupp har ökningen under 1950-talet gått i långsammare tempo.

¹ Enligt statistiska centralbyråns publikation »Skattetaxeringarna samt fördelningen av inkomst och förmögenhet taxeringsåret 1954».

Efter tontal (bruttoton) fördelade sig de i Göteborgs och Bohus län inregistrerade fiskefartygen år 1956 på följande sätt.

	Bruttoton						Summa
	Under 20	20—39,9	40—59,9	60—79,9	80—99,9	100 och däröver	
Antal fartyg	493	193	224	168	58	19	1 155
%	42,7	16,7	19,4	14,5	5	1,7	100

Halva fiskeflottan inom 80—100 tonsgruppen var år 1956 inregistrerad i Öckerö kommun. I övrigt fördelade sig fartygen i nämnda grupp på följande sätt.

Fiskeläge	Kommun	Antal fiskefartyg
Fiskebäck	Göteborg	4
Styrsö-Tängen	Styrsö	1
Åstol	Tjörn	5
Stora Dyrön	»	1
Rönnäng	»	1
Klädesholmen	»	1
Möllösund	Morlanda	2
Edshultshall	»	2
Käringön	»	1
Grundsund	Skافتö	1
Gravarne jämte Fiske- tängen	S. Sotenäs	9

I fiskelägena norr om Hunnebostrand redovisades icke mindre än ca 60 % av de omkring 350 inregistrerade småbåtarna (fartyg under 10 ton) men endast ett fiskefartyg tillhörande 60—80 tonsgruppen.

Enligt »Göteborgs och Bohus läns havsfiskeförening årsbok 1957» kunde 13 fiskelägen i Göteborgs och Bohus län uppvisa ett samlat fartygstonnage uppgående till minst 1 000 ton. Tonnagets fördelning (fiskefartyg understigande 10 bruttoton ej inräknade) och antalet yrkesfiskare i dessa fiskelägen redovisas i nedanstående tablå.

Fiskeläge	Kommun	Fartygs- tonnage bruttoton ¹	Antal fartyg	Antal yrkesfiskare ²
Hönö-Klåva	Öckerö	2 776	56	374
Gravarne	S. Sotenäs	2 639	46	232
Smögen	Smögen	2 368	55	346
Öckerö	Öckerö	2 280	34	220
Donsö	Styrsö	2 023	36	210
Åstol	Tjörn	1 718	23	181
Hönö-Röd	Öckerö	1 699	24	180
Knippla	Öckerö	1 355	21	180
Fisketängen	S. Sotenäs	1 342	18	125
Styrsö-Tänge	Styrsö	1 195	22	126
Fotö	Öckerö	1 120	14	135
Fiskebäck	Göteborg	1 084	19	96
Björkö	Öckerö	1 038	16	256

¹ Uppgifterna avser hösten 1957.

² Uppgifterna avser år 1956.

Följande åtta fiskelägen hade år 1957 ett samlat tonnage mellan 500—1 000 ton.

Fiskeläge	Kommun	Antal yrkesfiskare (år 1956)
Vrångö.....	Styrsö	83
Hälsö.....	Öckerö	98
Rörö.....	„	80
Rönnäng.....	Tjörn	60
Dyrön.....	„	92
Möllösund.....	Morlanda	75
Grundsund.....	Skaftö	104
Sydoster.....	Tjärnö	93

Norr om Väjern i Södra Sotenäs fanns endast ett fartyg med en dräktighet överstigande 50 bruttoton. I det för Gravarne redovisade fartygstonnaget ingick fyra fartyg, som varit ianspråktaga för islandsfisket. Sådana fartyg går emellertid under större delen av året i fraktfart. De år 1957 i islandsfiske insatta fartygen fördelade sig efter hemort på följande sätt.

Fiskeläge	Antal fartyg i islandsfiske	Bruttotonnage
Skärhamn.....	1	197
Möllösund.....	3	371
Edshultshall.....	3	430
Grundsund.....	1	204
Hovenäset.....	2	270
Fisketången.....	3	328
Gravarne.....	4	588
Smögen.....	1	256
Väjern.....	1	78
Rossö.....	1	94
Summa	20	2 816

Vid jämförelse med 1952 års uppgifter om tonnage finner man, att tonnaget i flera av de större fiskelägena i Göteborgs skärgård hade minskat. Särskilt markant var nedgången i Hönö-Klåva (— 800 ton). Av fiskelägena i övrigt hade Grundsund, Skaftö kommun, den största minskningen (från 1 600 till 670 ton), medan fiskelägena Gravarne och Fisketången, som ligger i omedelbar närhet av varandra, ökade sitt tonnage med sammanlagt ca 200 ton. Tillbakagången i Hönö-Klåva berodde delvis på att 1952 års förteckning upptog tre båtar, som främst var att betrakta som fraktbåtar. På grund av de stora investeringar i fartyg, som gjordes i fiskelägena i Göteborgs skärgård och i Tjörns kommun under år 1959 och som är att vänta under år 1960, torde fartygstonnaget ånyo ha ökat icke obetydligt i södra Bohusläns större fiskelägen. — Övergången till nordsjöfiske och de därmed skärpta kraven på fartyg och utrustning torde utan tvekan komma att ytterligare befordra fiskeflottans koncentration till vissa större centra, samtidigt som fiskelägen med ogynnsam åldersfördelning och knappa kapitalresurser får allt svårare att hävda sig ekonomiskt.

Åldersfördelningen inom fiskeflottan

På grundval av de i »Sveriges skeppslista år 1957» lämnade uppgifterna om registrerade fiskefartyg har i nedanstående tablå en gruppering av fartygen efter byggnadsår företagits.

Område	Byggnadsår						
	1946— 1956	1936— 1945	1921— 1935	1906— 1920	Före 1906	Ej uppg	S:a fartyg
Göteborgsdistriktet (Styrsö o. Öckerö kom- muner samt Göteborgs stad jämte grann- kommuner på fastlandssidan)	41 %	31 %	25 %	3 %	—	1	290
Marstrandsdistriktet (Marstrand, Tjörn med grannkommuner på fastlandssidan)	42 %	29 %	22 %	6 %	1 %	—	83
Orust och Skaftölandet	2 st.	1 st.	8 st.	10 st.	2 st.	—	23
Kungshamnssdistriktet (Smögen o. S. Sote- näs kommuner)	14 %	25 %	32 %	26 %	3 %	1	114
Strömstadsdistriktet (Hunnebostrand— norska gränsen)	10 %	18 %	50 %	22 %	—	—	62
Göteborgs o. Bohus län	177 st.	156 st.	166 st.	63 st.	8 st.	—	572 st.
	32 %	27 %	29 %	11 %	1 %		

Skeppslistan, där i allmänhet endast in-tecknade fiskefartyg registreras, upptar 572 fiskefartyg med hemort i Göteborgs och Bohus län, medan »Göteborgs och Bohus läns havsfiskeförening årsbok 1957» redovisar 1 155 fiskebåtar. Av de 583 fartyg, som ej återfinns i skeppslistan, är emellertid icke mindre än 490 under 20 bruttoton.

Som tidigare anförts har utvecklingen inom fisket medfört en övergång till betydligt större fiskefartyg, än som byggdes före andra världskriget. De nybyggda fartygen har sålunda oftast en längd av 80—85 fot mot en längd av 60—65 fot, som var vanligare i fråga om de under mellankrigstiden byggda båtarna. Motorstyrkan har vidare ökat från 150—180 hkr till ca 400 hkr. Härtill kommer större överbyggnader med bättre utrustade däckshus och styrhytter.

Som framgår av tablåen är drygt 40 % av de registrerade fiskefartygen i fiskelägena söder om Orust byggda efter andra världskriget, medan fartygsbeståndet är betydligt äldre i de nordligare distrikten. Den avvikelse som Kungshamns- och Strömstadsdistrikten visar härvidlag, får främst anses bero på fiskets inriktning i dessa trakter, där makrill- och räkfisket intar en särställning. För dessa fisken är fartyg om ca 40—50 bruttoton att föredraga framför de fartygstyper, som mera kommer till sin rätt i nordsjöfisket.

I frågan om förvärv av nybyggda fartyg intar Åstol bland fiskelägena en särställning. Av de 23 fartyg, som nämnda samhälle har registrerade i skeppslistan, är sålunda endast två byggda före kriget (1938 och 1939), medan 20 byggts efter år 1945.

Den upprustning och modernisering, som skett under tiden efter andra världskriget, synes efter år 1951 ha bromsats upp. Av de 184 fiskefartyg i

Göteborgs och Bohus län, som enligt »Sveriges skeppslista år 1957» byggts efter år 1945, tillkom sålunda 126 under de fem första efterkrigsåren. Tillskottet per år av nya fartyg kan utläsas ur nedanstående sammanställning.

Byggnadsår	Antal fartyg
1946.....	18
1947.....	25
1948.....	28
1949.....	28
1950.....	27
1951.....	12
1952.....	1
1953.....	3
1954.....	11
1955.....	16
1956.....	8
1957.....	7
	Summa 184

Det tvära avbrottet i förnyelsen av fiskeflottan år 1952 torde delvis ha berott på införandet av investeringsavgiften. Denna avskaffades dock redan år 1956 för fiskefartyg under 100 bruttoton. Enligt uttalanden av representanter för fiskarnas organisationer har emellertid också kreditrestriktionerna samt prisstegringen under 1950-talet verkat starkt återhållande på fiskarnas fartygsanskaffning. Härtill kommer att en del fisken under 1950-talet drabbades av svåra bakslag. Under år 1959 gynnades emellertid västkustfisket av goda fångster, vilket på ett markant sätt förändrade intresset för fartygsinvesteringar inom fiskerinäringen. En ytterligare stimulans till investeringsviljan gav de lån, som i arbetslöshetsbekämpande syfte utbetalades av fiskeristyrelsen under år 1959.

Investeringsönskemål. Ett visst mått på investeringsviljan inom denna näring utgör de årligen inkommande framställningar om låneunderstöd av den år 1907 instiftade fonden för fiskerinäringens befrämjande. Låneunderstöd från denna fond kan lämnas för anskaffande av fiskebåtar, motorer eller annan maskinell utrustning för sådana båtar, fiskredskap samt för forsling av fisk avsedda fordon, smärre båtar eller andra transportmedel.

Sökta, tillstyrkta och beviljade lån ur fiskerilånefonden under de tre senaste åren i Göteborgs och Bohus län framgår av följande sammanställning.

	År 1956		År 1957		År 1958	
	Sökta lån 1 000 kr	Bev. lån 1 000 kr	Sökta lån 1 000 kr	Bev. lån 1 000 kr	Sökta lån 1 000 kr	Bev. lån 1 000 kr
Nya fartyg.....	1 535	933	1 236	643	852	647
Äldre fartyg.....	2 408	768	2 369	684	2 839	903
Motorbyten	715	270	1 105	350	812	263
Redskap	50	—	—	—	—	—
Ombyggnader	40	—	—	—	—	—
Summa kr.	4 748	1 971	4 710	1 677	4 503	1 813

	År 1959		År 1959 B	
	Sökta lån 1 000 kr	Bev. lån 1 000 kr	Sökta lån 1 000 kr	Bev. lån 1 000 kr
Nya fartyg.....	1 447	665	2 927	1 123
Äldre fartyg.....	2 167	479	2 319	554
Motorbyten.....	1 337	333	1 297	365
Redskap.....	—	—	—	—
Ombyggnader.....	—	—	—	—
Summa kr.	4 951	1 477	6 543	2 042

Differensen mellan sökta och beviljade lån åren 1956—1959 kan utläsas ur följande tablå.

	År 1956	År 1957	År 1958	År 1959	År 1959 B
Nya fartyg.....	602 000	593 000	205 000	782 000	1 804 000
Äldre fartyg.....	1 740 000	1 685 000	1 936 000	1 688 000	1 765 000
Motorbyten.....	445 000	755 000	549 000	1 004 000	931 400

På grund av ett tidigareläggande av ansökningstid och lånebeslut kom under år 1959 två låneförmedlingar att äga rum. Under samma år beviljade dessutom fiskeristyrelsen lån i arbetslöshetsbekämpande syfte för sammanlagt 2 548 000 kronor i Göteborgs och Bohus län, varav 2 092 000 kronor avsåg nybyggen och 456 000 motorbyten.

Av de 309 låneansökningar, som inkom till länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län under åren 1956—1959 avsåg 64 (varav 37 inkom under år 1959) anskaffande av nya fiskefartyg och 136 (varav 50 under år 1959) förvärv av äldre sådana fartyg. De beviljade lånen täcker endast en mindre del av anskaffningskostnaden. Ett nybyggt fiskefartyg om 80 fot eller 90—100 bruttoton drar sålunda en kostnad av 450 000—500 000 kronor, medan maximibeloppet för fiskerilån uppgår till 120 000 kronor. Ett inköp av ett nytt fartyg förutsätter därför i regel, att köparen samtidigt kan avyttra ett äldre fartyg. En förnyelse och modernisering av fiskeflottan stimuleras därför även av möjligheterna att få fiskerilån för inköp av äldre båtar.

Med anledning av de krav om förbättring av lånemöjligheterna för fiskerinäringen, som framförts från olika håll, har bl. a. anförts att en ytterligare stimulans till utbyggnad av fiskeflottan skulle öka de avsättningssvårigheter, som västkustfisket brottas med. Fångstmängden inom saltsjöfisket har visserligen ökat under efterkrigsåren, men utvecklingen har varit mycket ojämn, vilket tablå på s. 37 visar.

En fortsatt rationalisering genom övergång till större och bättre utrustade fartyg får alltjämt anses nödvändig, om fiskerinäringen på västkusten skall kunna följa med i den internationella utvecklingen inom fisket. Denna rationalisering får också anses nödvändig med hänsyn till fångstfältens för-

År	Hela fångstmängden 1946 års siffra (161 000 ton) = 100 Index	Sill och ström- ming 1946 års siffra (75 000 ton) = 100
1946.....	100	100
1947.....	97	97
1948.....	114	123
1949.....	113	117
1950.....	116	120
1951.....	114	126
1952.....	127	149
1953.....	122	149
1954.....	120	146
1955.....	136	164
1956.....	122	127

skjutning allt längre västerut och de mycket stora krav på fiskefartygen och dessas utrustning, som en dylik förändring innebär.

Fiskehamnar

Den kraftiga förskjutningen mot större fartygsenheter i fiskeflottan gör denna allt mer beroende av väl utbyggda hamnar. Fiskelägen, som haft tidsenliga hamnar, har också i regel haft lättare att anskaffa större fartyg. Att fartygen blivit större har emellertid fått till följd, att många fiskehamnar blivit otillräckliga särskilt i fråga om bassäng- och kajutrymmen samt vattendjup. Isläggningsen i fiskehamnarna vid stränga vintrar kan medföra infrysningar av fiskefartygen. Dessa får då söka sig till de isfria hamnarna, som därigenom fungerar som centralhamnar. Till dessa räknas exempelvis hamnarna i Höno-Klåva, Lysekil, Gravarne, Smögen och Strömstad. Stora anspråk i fråga om bassängutrymmen ställs därför på dessa hamnar, som måste bereda plats både för den hemmahörande fiskeflottan och fartyg från andra orter. Likaså måste dessa centralhamnar vara utrustade med kajer, upplagsplatser och magasin på sådant sätt, att fiskefartygen snabbt kan lämna sina fångster och inlasta lådor och andra förnödenheter i fartygen. Då propellrarna ofta skadas vid gång genom is, bör vid centralhamnarna finnas goda reparationsmöjligheter. — I många fiskehamnar finns ett stort antal småbåtar. Dessa utnyttjas för hemmafisket eller i privata angelägenheter. I fiskelägen med sommargäströrelse ökar antalet småbåtar under sommarsäsongen, vartill kommer tillfälligt besökande motor- och segelbåtar. Småbåtarna kan vara förlagda dels i fiskehamnarna och dels på andra platser i skärgården och vikarna; på platser, där kraftigare vågbrytareskydd fordras, ligger de dock i regel i fiskehamnarna.

Då hamnanläggningar är mycket kostsamma företag, har statsstödet till byggandet av fiskehamnar måst begränsas till sådana hamnar, där behovet av ombyggnads- eller förbättringsarbeten varit synnerligen angeläget. Stats-

bidrag till fiskehamnar har utgått sedan mitten av 1800-talet, ehuru till en början mera sporadiskt. Först efter 1920 fick byggandet av statsunderstödda fiskehamnar större omfattning. Helt statliga fiskehamnar utfördes under åren 1913—1933. Av sådana finns för närvarande 33, varav 3 i Göteborgs och Bohus län, nämligen i Hönö-Kläva, Grundsund och Smögen. 1944 års fiskehamnsutredning, som hade fått i uppdrag att kartlägga läget beträffande statliga och statsunderstödda fiskehamnar samt att granska föreliggande förslag och önskemål om utbyggnad och förbättring med hänsyn till behoven inom olika delar av riket, lade i november 1947 fram ett betänkande (SOU 1947: 63) med förslag till byggande av fiskehamnar för ett sammanlagt belopp av ca 28 milj. kronor. För medelsanvisningen hade kommittén upprättat en femårsplan. Av det nämnda beloppet skulle enligt kommitténs förslag ca 12 milj. kronor (varav förslaget statsbidrag uppgick till ca 11 milj. kronor) åtgå för byggandet av fiskehamnar i Göteborgs och Bohus län. För byggnadsarbeten i bohus-

Fiskehamnar inom Uddevalla A-region (hamnar norr om Marstrand), till vilka statsbidrag beviljats under tiden 1/11 (1/7) 1947—30/6 1958

Hamn	Ingår i 1944 års Fh-utr:s förslag med därvid bev. kostnad Kr	Verklig eller senare beräknad kostnad ¹ Kr	Statsbidrag		Bidragskvot %	Anslag ²
			Kr	Budgetår		
(Bovallstrand	150 000	154 962	139 462	1950/52	90	mHF)
Brevik-Sydkoster		*10 000	9 000	1956/57	90	BFh
Ekenäs-Sydkoster		17 000	17 000	1947/48	100	AmR
(Ellös		*35 000	31 500	1953/54	90	AmR)
Gravarne	525 000	206 141	185 530	1948/49, 49/50	90	AmR
		*620 000	558 000	1954/55	90	AmR
		*125 000	112 500	1954/55	90	BFh
(Grebbe stad		45 687	41 105	1950/53	90	mHF)
		50 000	45 000	1957/58	90	mHF)
Grundsund (SFh)	625 000	*750 000	750 000	1954/57	100	BFh
(Hamburgsund		140 000	126 000		90	mHF)
Havstensund	38 000	*420 000	378 000	1957/58	90	BFh
(Hunnebostrand	152 000	124 754	89 575	1950/52	71,8	mHF)
Klädesholmen	190 000	*390 000	351 000	1953/56	90	BFh
		*160 000	144 000	1957/58	90	BFh
		*650 000	585 000	1957/58	90	AmR
Kungsviken		*1 505 000	1 384 500	1957/58	90	AmR
Lysekil						
Norra Åstol	342 000	213 847	192 470	1953/54	90	BFh
Rönnäng	260 000	28 490	25 590	1949/53	90	BFh
		*815 000	733 500	1957/58	90	BFh
Smögen (SFh)	350 000	*500 000	450 000	1955/56	90	BFh
Smögen Södra		400 000	360 000	1957/58	90	BFh
Stora Dyrön	130 000	*266 000	239 400	1950/56	90	BFh
		*9 000	8 100	1957/58	90	BFh
Summa	2 762 000	7 635 881	6 956 232			

¹ Beräknad kostnad anges med asterisk.

² BFh = fiskehamnsanslag; mHF = anslag till mindre hamnar och farleder; AmR = anslag till »Åtgärder för arbetsmarknadens reglering».

länska fiskehamnar, belägna norr om Marstrand, upptog förslaget byggnadsarbeten för ca 5,5 milj. kronor. Under tiden januari 1948 och fram till den 30/6 1958 beviljades för byggandet av fiskehamnar i Göteborgs och Bohus län statsbidrag med ca 15,5 milj. kronor, avseende arbeten till en beräknad kostnad av ca 17,2 milj. kronor. Hur kostnaderna för förbättrings- och ombyggnadsarbeten fördelar sig på fiskehamnarna i Uddevalla A-region framgår av sammanställningen på s. 38. Inom parentes upptagna arbeten avse sådana arbeten, som icke i första hand utförts för fiskets behov.

På *Klädesholmen* har en betydande förbättring skett. Två nya sammanlagt ca 130 m långa kajer av betong med bakomliggande hamnplaner har sålunda anlagts. Dessutom har inloppet fördjupats.

Norra Åstol. I detta fiskeläge fanns år 1956 — förutom ett 10-tal småbåtar — 23 modernt utrustade fiskefartyg, varav de flesta hade en dråktighet över 70 bruttoton. Antalet yrkesfiskare uppgick år 1956 till 181. Det sammanlagda fartygstonnaget i Åstol är betydligt högre än i något av de övriga fiskelägena, som är belägna mellan Marstrand och Smögen. Trots det för bebyggelse ytterst knappa utrymmet på ön och svårigheten att ordna vattenförsörjningen har invånarantalet hållit sig tämligen konstant under efterkrigsåren. Öns betydelse för fisket sammanhänger med att den har en naturlig hamn och ett bra läge i förhållande till auktionsplatserna i Göteborg och Marstrand. Fiskehamnen skyddas av tre vågbrytare. Den besväras dock av bakströmmar vid hård västlig vind. Utrymmet för sjöbodrar och upplag är starkt begränsat. Efter kriget har hamnens tilläggsbrygga försetts med en betongöverbyggnad och dessutom breddats till 4 m. En påbyggnad av befintlig vågbrytare är planerad liksom också en utbyggnad av vågskydd. Härutöver föreligger önskemål om bl. a. ytterligare hamnplaner. Det av 1944 års fiskehamnsutredning avlämnade förslaget har sålunda ännu icke helt genomförts, vilket även gäller det i grannskapet till Åstol liggande *Stora Dyröns* fiskeläge. Municipalsamhället Stora Dyrön hade den 31 december 1958 328 invånare, medan antalet yrkesfiskare uppgick till 95. I samhället fanns nämnda år elva modernt utrustade fiskefartyg på sammanlagt 832 bruttoton. En landkaj på 75 m har utförts sedan år 1947, varjämte ena hamnbassängen fördjupats till 4,5 m. En småbåtshamn har nyligen färdigställts. Önskemål om ombyggnad av piren överbyggnad har framlagts.

I *Rönnäng* har anlagts ny fiskehamn med betongbryggor, vågbrytare och hamnplan. Hamnen beräknas kunna tagas i anspråk under år 1960. Dess kapacitet medger en utveckling av fiskerinäringen i orten, vilket torde komma att befördra inflyttning till Rönnäng från angränsande fiskelägen, där möjligheterna för bostadsbebyggelse är mindre goda.

I *Grundsunds* fiskehamn, där kostnaderna för byggnadsarbetena helt bestrides med statsmedel, har betongkajer med bakomliggande hamnplaner anlagts i stället för de träbryggor, som tidigare fanns där, varjämte tilläggs-

brygga för småbåtar uppförts. Dessa arbeten slutfördes år 1958. Fiskehamnskommittén hade dessutom föreslagit muddring och breddning av inloppen till inre hamnen. Dessa arbeten har dock ännu icke planlagts. Hittills utförda arbeten är att betrakta som en sanering av hamnen.

Fiskehamnen i *Gravarne* är att betrakta som centralhamn. Sedan 1947 har här anlagts en 50 m lång landkaj med ett djup av 9 m varjämte kajerna vid Gulskären förlängts. Utöver fyllning av hamnplan med sikte på en kommande småbåtshamn har dock också en ytterligare utbyggnad av djupkajen med 60 m med därtill hörande hamnplan planerats, men det är mycket ovisst, när medel härför kan ställas till förfogande. Arbetet har utförts som statskommunala beredskapsarbeten, varvid statsbidrag med 90 % utgått.

Smögen. I gamla hamnen, som äges av Smögens kommun, har nyligen anlagts en 110 m lång landkaj. I samband därmed har även utbyggnad av vågbrytare och förlängning av den nya kajen mot statens fiskehamn utförts. 1944 års fiskehamnsutredning hade föreslagit, att i statens fiskehamn skulle förutom vissa kajbyggnader anläggas ytterligare en segelränna söder om det befintliga inloppet för att därmed underlätta fartygens navigering.

Hunnebostrand. En landkaj och småbåtshamn har anlagts, varjämte småbåtsbryggor byggts för kommunala medel. I grannsamhället *Bovallstrand* har en lastbrygga av trä ombyggts till betongbrygga med betongpälår. Muddring av hamnbassängen är planerad.

På *Dyngö* utanför Fjällbacka har hamnbassängen och hamninloppet fördjupats. Statsbidrag har icke utgått till detta arbete. Ett tidigare upprättat förslag om anläggandet av ny brygga med tilläggsplats för såväl större båtar som småbåtar har icke aktualiserats. I fiskeläget har under senare år funnits endast ett fiskefartyg lämpat för fiske utanför kusten, vartill kommer sex inregistrerade småbåtar. Antalet yrkesfiskare uppgår till ett tiotal.

För fiskelägena *Holmestrand* och *Stensvik*, belägna ca två mil norr om Strömstad, har nyligen uppförts en gemensam fiskehamn i *Kungsviken*. Denna hamn har på grund av den omfattande arbetslösheten i Vette kommun kommit att utföras tidigare än beräknat.

I sammanställningen på s. 41 lämnas uppgift om de fiskelägen, där 1944 års fiskehamnsutredning föreslagit ombyggnads- eller förbättringsarbeten, men där arbetena år 1958 ännu icke hade påbörjats.

I *Skärhamn* har nyligen anlagts småbåtshamn och muddring påbörjats. Förslag om anläggandet av landkajer och hamnplaner på hamnens södra sida samt fördjupning av hamnbassängen har framlagts. Skärhamn utgör Tjörns största och livskraftigaste tätort. Fiskberedningen sysselsätter under högsäsong ett 100-tal och en konservfabrik ett 15-tal arbetare. Orten har sjöräddningsstation och kustpostering för tullverket. — *Kyrkesund* är det nordligast belägna samhället på Tjörn. Det för orten utarbetade förslaget till fiskehamn har omarbetats och minskats i omfattning. Därjämte har förslag om en mindre hamnanläggning på Herrön, belägen mittemot gamla hamnen,

Fiskeläge	Kommun	Antal yrkesfiskare år 1955	Antal fiskefartyg 1956		Det sammanlagda bruttonnaget för fartyg över 10 ton år 1956
			Hela antalet	Därav över 10 ton	
Skärhamn.....	Tjörn	57	7	4	375
Kyrkesund.....	»	50	14	7	394
Edshultshall.....	Morlanda	30	5	4	458
Hälleviksstrand.....	»	10	6	—	—
Stora Kornö.....	Lysekil	40	16	—	—
Hasselösund.....	Smögen	66	9	9	437
Hovenäset.....	S. Sotenäs	66	7	4	284
Väjern.....	»	15	4	4	171
Ramsvik.....	»	2	1.	1.	1.
Strömsundet.....	Kville	.	.	.	.
Kämpersvik.....	Tanum	6	5	1	23
Hällsö.....	»	13	1	1	12
Seläter.....	Vette	23	5	4	84

¹ Ej uppgift.

framlagts. Bryggorna i den nuvarande hamnen är av trä och mycket bristfälliga. Antalet yrkesfiskare i samhället har minskat till hälften i jämförelse med 1950 års siffra. Minskningen av fartygstonnaget har emellertid varit tämligen obetydlig. Folkmängden i Kyrkesunds municipalsamhälle utgjorde den 31 december 1958 257. En viss utflyttning till Skärhamn har skett under senare år.

För *Edshultshall* på Orust är nytt förslag till ombyggnad av hamnen under utarbetande. Detta upptar vågbrytare samt kaj och hamnplan på Jönseholmens läsida. När denna plan kan aktualiseras är emellertid mycket ovisst. — Åtskilliga av de i samhället bosatta fiskarna bedriver fiske vid Island och går under mellanperioderna i fraktfart. De stora fraktfartygen kan dock inte utnyttja hamnen. — Invånarantalet i samhället har gått starkt tillbaka. Det uppgick år 1959 till ca 150. Orten har sjöräddningsstation.

Strömstads fiskehamn är belägen i omedelbar anslutning till handelshamnen, som nyligen utbyggt för 745 800 kronor. Strömstads hamn utnyttjas i stor utsträckning av såväl de i staden bosatta yrkesfiskarna, som av de i Tjärnö kommun hemmahörande fiskarna. Förslag till anläggande av pir för fiskebåtar har nyligen framlagts av sjöfartsstyrelsen. Antalet yrkesfiskare i staden har från krigsslutet år 1945 ökat från 8 till ca 50. Samtidigt har fiskarbefolkningen i grannkommunerna minskat.

På *öarna kring Kosterfjorden*, som bildar Tjärnö kommun, är ca 200 yrkesfiskare bosatta. Hamnar med betongkajer och skyddade hamnbassänger finns här endast i Ekenäs och Brevik på Sydkoster, medan de 40 yrkesfiskarna på Nordkoster liksom fiskarna på Ramsö (25 yf), Tjärnö (48 yf), Rossö (72 yf) och Öddö (24 yf)¹ endast har tillgång till träbryggor. Fiskar-

¹ Uppgifterna avser för samtliga orter antalet yrkesfiskare år 1956.

nas organisationer har begärt, att bryggor skall anläggas på Nordkoster och Rossö. Enligt ett inom sjöfartsstyrelsen diskuterat men ännu icke färdigbehandlat förslag skulle på Nordkoster-sidan av Kostersundet anläggas en betongbrygga. Vidare föreligger önskemål om att Kostersundet uppmuddras. En småbåtshamn vid Vettnet på Nordkoster (intill Resos restaurang) har planerats. I förslaget ingående vågbrytare har nyligen färdigställts. — Genom sitt mot de förhärskande vindarna väl skyddade läge har Kostersundet goda naturliga förutsättningar för en fiskehamnsanläggning. Ur samhällsbyggningssynpunkt hade det vidare varit önskvärt, att Kosteröarna fått en gemensam fiskehamn. Denna skulle nämligen ha befordrat en mera central bebyggelse än den nuvarande, som genom sin splittring starkt avviker från den karaktär, som präglar de mera sydligt belägna fiskelägena i Bohuslän.

Fiskerinäringen i en sjustatsmarknad

Utvecklingsmöjligheterna inom västkustfisket är på grund av flera omständigheter svåra att bedöma. En utvidgning av fiskegränserna, såsom skett kring Island, kan om exemplet följes av länderna vid Nordsjön få ogynnsamma verkningar på västkustfisket. En annan oviss faktor är verkningarna av tillkomsten av sextats- och sjustatsmarknaderna. I konventionen om sjustatsmarknaden har jordbruksprodukter, fisk och fiskprodukter undantagits från bestämmelserna om en sänkning av tullarna med 20 % per år och avveckling av kvantitativa importrestriktioner, men det har väckt oro inom den svenska fiskarkåren att bl. a. beredd och konserverad fisk skall betraktas som industriprodukter. Detta innebär nämligen, att den införselavgift med 45 öre per kg, som uttagits på vissa slag av filéer kommer att avskaffas. Det bör emellertid beaktas, att västkustfiskets avsättningsproblem till överväldigande del gäller massfisken, d. v. s. sill och makrill. Av prisregleringsföretaget Västkustfisk under åren 1951—1958 övertagna fisköverskott har sålunda till 77 % utgjorts av sill, till 8 % av makrill och till 15 % av »övrig fisk». Med undantag för åren 1952 och 1957 har de av nämnda förening övertagna överskotten av »övrig fisk» hållit sig på tämligen oförändrad nivå jämfört med de första efterkrigsåren, trots den starka ökning av importen av filéer som skett. Dessutom torde avskaffandet av importavgiften i första hand ha betydelse för sydkustfiskarna, som i betydligt högre grad än västkustfiskarna är beroende av avsättningsmöjligheterna för den fisk, som levereras till frysindustrin. För att icke det svenska fisket ensidigt skall missgynnas av tillkomsten av sjustatsmarknadens frihandelsområde är det emellertid angeläget att överenkommelse om rätt till transitering, omlastning, bunkring o. dyl. i de nordiska länderna i enlighet med de för den nordiska tullunionen utformade bestämmelserna kommer till stånd.

Det handikapp västkustfisket har i förhållande till den norska och danska fiskerinäringen på grund av sitt ogynnsamma läge till de betydelsefullaste

fångstområdena, torde komma att påskynda rationaliseringen inom västkustfisket. De samhälleliga åtgärder, som syftar till att stödja utvecklingen inom denna näring, såsom de statliga fiskerilånen och byggandet av fiskehamnar, bör därför utformas så, att de befördrar denna rationalisering. Den nuvarande maximeringen av lånebeloppen till ett fixerat belopp torde i viss grad försvåra byggandet av större och mera välrustade fartyg. Beträffande de samhälleliga investeringarna i hamnbyggnader har dessa — som tidigare konstaterats — under 1950-talet alltmer koncentrerats till de för näringen mest betydelsefulla hamnarna, ehuru dock smärre avsteg gjorts från denna regel, främst på grund av sysselsättningskäl. Det är därför nödvändigt, att den kommunala beredskapen mot arbetslöshet är så utformad, att den icke motverkar en ur samhällsekonomisk synpunkt felaktig lokalisering av fiskehamnar.

KAPITEL 5

Skogsbruket

Förutsättningar

I den bohusslänska naturen utgör de kala eller mycket glest trädbevuxna och ljungbetäckta bergen ett av de mest markanta särdragen. Landskapet är också endast till omkring tre fjärdedelar täckt med lösa jordlager, i övrigt ligger berggrunden blottad. Ursprungligen var Bohuslän ett skogrikt landskap, även skärgårdsöarna har i stor utsträckning varit skogbevuxna, men svedjebruk, betesgång och en hänsynslös skogsavverkning har jämte de för återväxten ogynnsamma naturförhållandena orsakat, att tidigare produktiv skogsmark övergått till impediment, d. v. s. nakna berg utan jordbetäckning. Den egentliga skogsmarken består mest av morän och sand och i länets östligaste delar av morängrus och moränlera. Större försumpningar saknas. Grundvattnet är i regel rörligt och syrerikt och gynnar härigenom växtligheten. Då därjämte nederbörden är förhållandevis riklig, är markerna i dalgångarna och sluttningarna mycket högproduktiva. Skogens beskaffenhet och växtlighet varierar emellertid avsevärt. I vissa delar av länet finnes större sammanhängande skogsarealer av likartad beskaffenhet, under det att i andra delar av länet skogsmarkerna är splittrade mellan berg och inägojord. De stora kalmarkerna, som uppstått under århundradens skogsskövling, har under senare tid genom omfattande skogsodlingar minskat i omfång. Från 1860-talet, då de stora skogsodlingarna påbörjades, och fram till 1930 utfördes sålunda skogsodling på ca 45 000 ha gamla ljungmarker. Hela den skogbevuxna skogsmarken omfattade sistnämnda år 129 000 ha. Från sistnämnda tidpunkt fram till år 1949 hade denna mark ökat med ytterligare 19 000 hektar (+ 15 %) dels genom skogsodling och dels genom självsådd på avverkningstrakter. Särskilt har det alltmer upphörande skogsbetet gynnat skogsåterväxten. Av ljungmarkerna beräknas f. n. endast ca 3 000 hektar återstå. De största skogsodlingarna har bedrivits i södra och mellersta delarna av länet samt i kusttrakterna. Skogsodlingar torde i fortsättningen huvudsakligen komma att ske på inägojord i samband med nedläggande av åkerbruk. Därvid kan för jordbruket icke odlingsbar mark (inägobackar), som hittills icke kunnat planteras med skog med hänsyn till kringliggande åkerjord, tagas i anspråk för skogsbruk.

Fördelning på ägoslag

Enligt den år 1949 genomförda riksskogstaxeringen för Göteborgs och Bohus län fördelade sig landarealen i detta län på följande sätt.

Ägoslag	Ha	Procent av landarealen %
Inägor.....	160 200	32,3
Skogsproduktiv mark, skogbeväxt.....	148 200	29,9
Skogsproduktiv mark, kalmark.....	14 900	3,0
Impediment, berg.....	150 500	30,3
» , myr.....	19 800	4,0
Diverse mark.....	2 700	0,5
Summa landareal.....	496 300	100,0

Kalmarkerna, som enligt 1929 års riksskogstaxering, hade en omfattning av ca 41 000 ha, uppgick sålunda enligt 1949 års riksskogstaxering till endast ca 15 000 ha. Enligt preliminära uppgifter från riksskogstaxeringen åren 1953—1957 uppgick inägorna år 1955 till 163 300 ha och den skogsproduktiva marken till sammanlagt 150 300 ha, medan impedimenten och diverse mark upptog 182 000 ha. Vid jämförelse med 1949 års riksskogstaxering bör beaktas, att riksskogstaxeringarna har karaktär av stickprovundersökningar, vilka är behäftade med vissa medelfel.

Trädslagsfördelning

Den procentuella trädslagsfördelningen (samtliga ägoslag) var åren 1949 och 1955 följande:

	År 1929 %	År 1949 %	År 1955 %
Tall.....	30,9	31,0	30,4
Gran.....	43,3	46,5	46,6
Björk.....	14,0	13,3	13,7
Övriga lövträd.....	11,8	9,2	9,3
Summa	100,0	100,0	100,0

Av »övriga lövträd» var år 1955 40 % ek. Ökningen för gran överensstämmer med utvecklingen i riket. Den beror på den plantering av gran, som skett på gamla kalmarker och den stigande betydelse, som kulturskogarna fått inom svenskt skogsbruk.

Bonitet

Skogsmarkens avkastningsförmåga (bonitet) i Göteborgs och Bohus län beräknades av 1949 års riksskogstaxering till 5,1 m³sk per ha och år. Denna siffra avser den s. k. idealboniteten, d. v. s. avkastningen vid fullt utnytt-

jande av markernas produktionsförmåga. Idealboniteten för länet var något högre än medeltalet för Västsverige (4,9).

Virkesförråden

Virkesförråden, uttryckt i kubikmassa på bark per ha på skogs- och hagmark, utgjorde år 1949 i Göteborgs och Bohus län 86 m³sk mot 53 m³sk vid närmast föregående riksskogstaxering. Trots den kraftiga ökningen mellan de båda taxeringarna, ca 60 %, var kubikmassan per ha väsentligt lägre än i övriga västsvenska län (genomsnittstalet för Västsverige var 110 m³sk). Detta beror på det låga utgångsläget med de omfattande arealerna kalmarker samt de för närvarande betydande arealerna ungskogar. De totala virkesförråden på samtliga ägoslag utgjorde år 1955 16,1 milj. m³sk på bark mot 15,2 milj. m³sk år 1949, vilket innebär en ökning med ca 1 % per år. Förråden av tall hade ökat med 0,7 %, förråden av gran med 1,0 % och förråden av lövträd med 1,2 % per år i jämförelse med år 1949. (Betr. trädslagsfördelningen, se s. 45.)

Den årliga *tillväxten* under bark för virkesförrådet över 10 cm vid brösthöjd uppgick under tillväxtperioden 1944—48 till 522 000 m³sk mot endast 299 000 m³sk åren 1919—1928. Den kraftiga ökningen av tillväxten av virkesförrådet i Göteborgs och Bohus län sammanhänger med att stora arealer av yngre skog mellan de båda riksskogstaxeringarna förskjutits över till medelålders skog.

Skogsmarksarealens fördelning på ägargrupper

Bondeskogsbruket intar i hela Götaland en dominerande ställning inom skogshanteringen. I Göteborgs och Bohus län omfattar »övriga enskilda skogar» icke mindre än 85 % av skogsmarksarealen, en siffra som endast överträffas av Blekinge län (90 %). Utmärkande för Göteborgs och Bohus län är också aktiebolagsskogarnas ringa andel av skogsmarksarealen (2 %). I hela riket upptog dessa skogar 25 %, övriga enskilda skogar 50 % och allmänna skogar 25 % (i Göteborgs och Bohus län 6 %) av skogsmarksarealen. Statistiken avser läget år 1951. Karakteristiskt för bondeskogarna i länet är deras splittring på mycket små enheter. Medelarealen uppgår sålunda till endast 16 ha produktiv skogsmark per enhet. I hela länet fanns nämnda år 8 600 skogsägare.

Virkestillgångar och förbrukning

I sitt betänkande »Skogsindustrins utbyggnad» (SOU 1956: 33) har Södra Sveriges skogsindustriutredning upprättat virkesbalanser för olika områden av riket. Dessa virkesbalanser grundar sig på avverkningsprognoser för en tioårsperiod från den tidpunkt, när den senaste riksskogstaxeringen företogs. Virkesprognosen för Västsverige (Värmlands, Skaraborgs, Älvsborgs

och Göteborgs och Bohus län) utvisar för gagnvirket ett tallöverskott om ca 210 000 m³fub och ett granunderskott om ungefär 130 000 m³fub. Tallöverskottet har lokaliserats till de södra landskapen, där skogsbruket i Dalsland har svårigheter att få avsättning för sågtimmer, medan

Rundvirkesbalans för lövvirke 1949—1959 inom Göteborgs och Bohus län, Dalsland samt Älvsborgsdelen av Västergötland norr om stambanan Göteborg—Herrljunga

(Uppgifterna enligt Södra Sveriges skogsindustriutredning

Måttenhet 1 000 m³ fub

	Lövvirke		
	4 ⁺	2 ⁺ —4 ⁺	S:a
Arliga tillgångar.....	240	64	304
härav asp och björk.....	200	53	253
Virkesförbrukning 1954			
Sågtimmer.....	6	—	6
Fanértimmer.....	1	—	1
Massa- och boardved.....	5	—	5
Brännved, uppskattningsvis.....	70	30	100
eller i travat mått.....	126	54	180
Summa förbrukning	82	30	112
Överskott.....	158	34	192
Varav asp och björk.....	130	30	160
eller i travat mått.....	195	45	240

	Prod skogsmark ha	Björk- och asppförråd 1949	Årlig tillväxt 1944—48
Göteborgs o. Bohus län.....	163 000	1 900	75
Dalsland.....	196 000	3 300	110
Västgötadeln (västra).....	138 000		
Summa	497 000	5 200	185
		I travat mått	260

längre söderut ett överskott på sulfatved föreligger. Det område av Väst-sverige, som med hänsyn till skogsindustrins lokalisering har betydelse för skogsbruket i Bohuslän, d. v. s. Bohuslän, Dalsland och området mellan Vänern och stambanan Göteborg—Herrljunga, här sammanfört under beteckningen »västkustområdet», utgör ungefär 1/3 av hela Västsverige. För att erhålla en approximativ rundvirkesbalans för västkustområdet har därför siffrorna för Västsverige dividerats med 5. Resultatet — den ovan redovisade rundvirkesbalansen för västkustområdet — har granskats av personal vid Statens skogsforskningsinstitut, som funnit att västkustområdets andel av den totala lövavverkningen i Västsverige enligt ovannämnda beräkning nästan exakt överensstämmer med dess andel av landarealen. Genom jämförelser med senare kalkyler, som utförts för om-

råden, som delvis täcker här behandlade råjonger, kan emellertid nu tillgängliga kvantiteter lövvirke uppskattas vara ca 15—20 % större än vad tabellen på s. 47 visar.

Det tidigare angivna granvirkesunderskottet på 130 000 m³fub kan beräknas ha helt eliminerats på grund av uteblivna uttag och den övergång till fossila bränslen, som skett sedan periodens början. Trots detta är bristen på granvirke alltfjämt påtaglig för massaindustrin i västra Sverige, som därför måste tillgodose en del av granvirkesbehovet inom andra provinser. Orsaken till denna brist sammanhänger med den underavverkning av massaved, som föreligger och som även kunnat konstateras under perioder, då virkespriserna för skogsägarna varit mycket förmånliga. Även under de för skogshanteringen exceptionellt goda åren i början av 1950-talet fick sålunda åtskilliga överslutna, virkesrika ungskogar av gran stå ogallrade i Bohuslän.

Det stora lövvedsöverskottet — 160 000 m³fub — motsvarar en årsproduktion av ca 60 000 ton halvkemisk massa eller 40—45 000 ton sulfatmassa. För jämförelse kan nämnas att den årliga produktionskapaciteten vid sulfatfabriken i Östrand uppgår till ca 150 000 ton. Den av de skånska skogsägarna nyanlagda fabriken i Broby för tillverkning av halvkemisk massa har en kapacitet av 12 000 ton massa per år. Enbart huggningen av lövvedsöverskottet i västkustområdet skulle taga i anspråk ca 250 man året runt.

De stora överskotten av lövved, främst björk, som är ett skogsvårdsproblem i stora delar av riket medför speciella svårigheter i Bohuslän, dels på grund av bondeskogens dominans, dels på grund av den ringa förbrukningen av björk i Dalslands och Bohusläns massaindustrier.

Möjligheterna att tillvarataga lövvedsöverskotten i Bohuslän och Dalsland har utretts av en kommitté, sammansatt av representanter för skogsägareförening, skogsindustrier och skogsvårdsmyndigheter i området. Enligt av kommittén lämnade uppgifter bör inom ett område, omfattande Dalsland samt Bohuslän norr om en tänkt linje från Gamla Lödöse—Svenshögen—Hakefjorden—Skåpesund—Björholmen, under den närmaste 25-årsperioden årligen uttagas 132 000 m³fub lövved av industriqualität, för att procenten lövved inom de nuvarande skogstillgångarna skall nedbringas till 10 %. Efter denna tidsperiod skulle uttagskvantiteten kunna omfatta 90 000 m³fub lövvirke av industrivedskvalité. Industrirepresentanterna i kommittén har förklarat, att industrin i området är beredd att höja den årliga förbrukningen av lövved upp till 82 300 m³fub (den nuvarande förbrukningen har uppgivits uppgå till 45 à 50 000 m³fub per år) under villkor att avsättningsmöjligheterna medger sådan utvidgning av råvarukonsumtionen. För att få avsättning för resterande kvantitet kommer kommittén bl. a. att undersöka möjligheterna för en ökad fliseldning. Kommittén anser det vidare nödvändigt, att såväl skogsvårdsstyrelserna som skogsägarna verkar för att få en ur skogsvårdssynpunkt riktigare inblandning av löv i skogarna.

Detta innebär bl. a., att røjningar och gallringar av speciellt lövträd insättes i tid, och att de gamla betesmarkerna, som nu erövrats av lövträden, i stället planteras med gran, då så är biologiskt lämpligt, och att de huvudsakligen lövskogsbärande markerna i största möjliga utsträckning genom inplantering omvandlas till granskog, där markboniteten och naturvården medger detta. Kommittén betonar också nödvändigheten av att skogsvårdsstyrelserna får ökade anslag dels för att kunna anlägga tillräckligt med plantskolor, dels för att kunna intensifiera planteringen av gran.

Åtgärder för att åstadkomma bättre skogsvård

För att få en bättre skogsvård till stånd har man från skogsmannahåll bl. a. rekommenderat kooperativa arbetsformer. Skogsägareföreningen i Bohuslän och norra Älvsborg, Uddevalla, har därför bildat s. k. skogsbruksområden i Forshälla, Inlands Torpe, Stångenäs och Vette kommuner. I de båda förstnämnda kommunerna har ett 70-tal skogsägare i vardera kommunen och i Vette kommun ett 100-tal skogsägare gemensamt anställt skogvaktare, som har ansvaret för allt arbete ifrån plantering till gallring och avverkning. Inom varje område arbetar 9 à 10 helårsanställda skogsarbetare, vartill kommer ungefär lika många säsonganställda arbetare. De nämnda skogsbruksområdena omfattar tillsammans ca 14 000 ha skogsmark, varav ca 3 600 ha är belägen i Vette kommun.

Med hänsyn till att den skogbeväxta skogsmarken i Göteborgs och Bohuslän omfattar ca 150 000 ha och att 85 % av denna areal är bondeskog, är den kooperativa driftsformen ännu av förhållandevis blygsam omfattning. En snabb utbyggnad av denna verksamhet får därför anses nödvändig för att en intensivare skogsvård än hittills skall komma till stånd. Från skogsvårdsmyndigheternas sida har man vidare påtalat den med hänsyn till skogsbruket felaktiga disposition av arbetskraften mellan jord- och skogsbruk, som allmänt förekommer i Bohusläns skogsbygder. I medeltal för ett visst antal undersökta gårdar med skogsbokföring var sålunda sysselsättningen i jordbruket ca 95 % och i skogsbruket omkring 5 %. De i skogsbruket nedlagda dagsverken utgjordes till 10—20 % av skogsvårdsarbeten, medan resten var att hänföra till skördearbeten.

Medan en övermekanisering föreligger inom jordbruket, har investeringen i maskiner för skogsbruket hittills varit obetydlig. För att frigöra arbetskraft och ställa den till skogsbrukets förfogande är det nödvändigt, att jordbruksdriften på avsidet liggande åkerarealer eller på starkt kuperade ägor, som lämnar dåligt ekonomiskt utbyte, nedlägges, varvid de svaga jordarna igenplanteras med skog. Var detta är lämpligt bör klarläggas genom regionala undersökningar i de skogsbärande områdena i Bohuslän. Enligt utredningen bör dylika undersökningar i första hand komma till stånd i Vette, Bullarens och Sörbygdens kommuner, där skogsbruket med hänsyn till förhållandena inom andra näringar, synes få allt större betydelse för syssel-

sättningen. Vad som även på kort sikt kan stå att vinna vid intensiv skogsvård framgår av att skogsvårdsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län år 1956 beräknade, att ett inkomstillskott på 5 milj. kronor per år skulle kunna tillföras de bohuslänska skogsägarna, om skogsvårdsmässiga avverkningar drevs i önskvärd omfattning. För skogsvård, vägbyggnad, dikning m. m. erfordras kontinuerligt 0,5—1,5 dagsverken per hektar och år eller för hela länet ca 150 000 dagsverken per år. För själva avverkningsarbetena kräves 2,5—3,5 dagsverken per hektar och år eller totalt ca 490 000 dagsverken. Totalt skulle sålunda det bohuslänska skogsbruket behöva taga i anspråk ca 2 400 årsarbetare. Arbetsinsatsen per år beräknas under 1950-talet ha utgjort endast hälften av denna dagsverkssumma.

KAPITEL 6

Skogsindustrin

Träindustrin

Träindustrin i Uddevalla A-region sysselsatte vid 1951 års företagsräkning ca 1 100 personer. Drygt hälften av dessa arbetade vid företag i Uddevalla. Under de senaste åren har träindustrin i denna stad minskat sin personalstyrka med nära 200 man; en följd av den produktionsomläggning som skett vid det största träindustriföretaget i Bohuslän (Junoprodukter ab). Med undantag för Färgelanda sågverk har samtliga träindustriföretag utanför Uddevalla mindre arbetsstyrka än 25 personer. Inom storleksgruppen 10—24 arbetare finns ett tiotal anläggningar, däribland Tanums träförädling i Tanumshede samt sågverken i Smeviken (Bullaren) och Blomsholm (Vette), båda ägda av Skogsägareföreningen i Bohuslän och norra Älvsborg.

Sågverken. Enligt 1951 års företagsräkning fanns inom A-regionen ett 60-tal sågverk. Endast åtta av dessa hade en arbetsstyrka, som översteg tio man. Inom regionen finns en anläggning med tvåramigt sågverk, nämligen Färgelanda sågverk, där en utbyggnad och modernisering nyligen företagits. Åtta anläggningar är enramiga sågar. Bland dem finner man skogsägareföreningens båda sågverk i regionen. Vid anläggningen i Tanumshede, där verksamheten igångsattes år 1946, sker sågningen enligt arimetoden. Sex sågverk är utrustade med hyvelmaskiner. Flishugg finns vid anläggningarna i Smeviken, Tanumshede och Färgelanda. Den mesta flisen levereras till wallboardfabriken i Svaneholm i Värmland. Efterfrågan på wallboardflis har hittills icke motiverat, att flishugg även anskaffas vid sågverket i Blomsholm, där i stället avfallsbakarna sågas och avsättes som bränsle i den kringliggande bygden. Genom att virket icke barkas före sågningen — vid Smeviken blötlägges dessutom timret — kan den tillverkade flisen icke användas till cellulosaflis. Som tidigare berörts skall avsättningsmöjligheterna för bränsleflis undersökas av den av skogsindustrin och skogsbruket i Bohuslän och Dalsland tillsatta lövkommittén. Då anskaffandet av barkningsmaskiner icke är lönande för sågverk, där årsproduktionen understiger 2 000 stds, torde icke sådana maskiner komma att installeras, förrän en utbyggnad vid något av de större sågverken blir aktuell.

Även om råvarutillgången skulle medge en utvidgning av sågverksrörelsen, så torde de ovissa framtidsutsikterna för trävaror ännu en tid hämma investeringsviljan. Tanums träförädling har emellertid för utredningen uppgett, att företaget ämnar anskaffa en ny anläggning med större och mo-

dernare hyvleri, varvid arbetsstyrkan skulle komma att öka till ca 50 man. Detta skulle innebära en fördubbling i förhållande till nuvarande arbetarantal. En utvidgning av skogsägareföreningens sågverksrörelse genom anskaffande av ett tvåramigt sågverk förutsätter en koncentration av sågverksrörelsen till en enda anläggning. Följderna av en dylik omläggning av verksamheten skulle sålunda totalt sett innebära en personalminskning, men genom den ökade lönsamheten skulle utsikterna för en kommande expansion förbättras.

Snickerifabrikerna. Vid 1951 års företagsräkning inkom från A-regionen — med undantag av snickerirörelsen i Uddevalla stad — uppgifter från ett 70-tal företag. Dessa sysselsatte sammanlagt 170 personer. Endast ett fåtal av snickerifabrikerna hade fler än tio anställda. De största snickerifabrikerna utanför Uddevalla är belägna i Tossene och Munkedals kommuner. Arbetsstyrkan överstiger icke vid någon av dessa anläggningar 15 man. Om man undantar industrin i Uddevalla, tillgodoser den bohuslänska träindustrin enbart den lokala marknaden. Möjligheterna att vidga avsättningsområdet får med hänsyn till marknadsförhållandena anses som starkt begränsade.

Lådfabrikerna. Enligt av Västsveriges lådfabrikers förening lämnade uppgifter skulle antalet lådfabrikanter i A-regionen f. n. uppgå till ett 40-tal. Endast fem fabrikanter har lådtillverkningen som huvudnäring. De flesta, som driver yrket som binäring, är småbrukare. Det största företaget har 3 anställda. Med några undantag förekommer lådtillverkning inom samtliga kommuner i A-regionen. Praktiskt taget hela produktionen avser träemballage för fiskerinäringens behov. På grund av det försämrade fisket vid bohuskusten och bohusfiskarnas ökade landningar av sill och fisk i utlandet har efterfrågan på träemballage inom fisket minskat betydligt efter kriget. Särskilt har tillbakagången inom skarpsillfisket varit kännbar. Som råvara för lådfremställning användes mestadels furu och i viss mindre utsträckning även gran. Björk får sedan årsskiftet 1958/59 enligt en inom branschen träffad överenskommelse icke användas för framställning av emballage för fiskets behov. Av den nämnda fabrikantföreningen lämnade uppgifter om råvarukostnader och försäljningspriser ger vid handen, att lönsamheten inom näringen f. n. är mindre god. På grund av den hårda konkurrensen måste lådfabrikanterna i Bohuslän hålla samma priser som de till Bollebygd och Vårgårda i Västergötland förlagda storföretagen inom branschen. Till skillnad från dessa företag har emellertid de bohuslänska lådfabrikanterna icke möjligheter till erhållande av kvantitetsrabatter vid råvaruköp. Gemensamma inköp av virke och spik genom en inköpscentral för branschen har hittills icke gått att genomföra. En av anledningarna härtill är, att ett mindre antal fabrikanter har egna skogslotter. Enligt fabrikantföreningen har antalet företagare minskat med ett 20-tal under 1950-talet. En ytterligare tillbakagång synes sannolik.

Cellulosaindustrin

Inom cellulosaindustrin finns endast ett företag inom Uddevalla A-region, nämligen Munkedals ab med pappersbruk i Munkedal. Utanför undersökningsområdet men inom landskapet Bohuslän ligger Inlands ab med träsliperi, papp- och kartongfabrik på den intill Lilla Edet liggande holmen i Göta älv. *Munkedals ab* sysselsatte i juli 1958 ca 450 manliga och 100 kvinnliga arbetare samt 114 tjänstemän vid anläggningarna i Munkedal. — Inom bolagets skogsförvaltning arbetade i mars nämnda år drygt 300 man. Bolagets skogsareal uppgår till omkring 11 000 ha, varav 7 000 ha utgöres av produktiv skogsmark. — Sågverksrörelsen vid Munkedals ab, som omfattar sågverken i Färgelanda, Tisäter och Lerdal i södra Dalsland, sysselsätter ett 70-tal arbetare och ett 10-tal tjänstemän. — Ca 80 % av arbetarpersonalen vid pappersbruket hade år 1958 sin bostad i Munkedals samhälle. Av de utanför kommunen boende arbetarna var ett 20-tal bosatta i Sörbygdens kommun. Omkring hälften av de arbetare, som i mars 1958 arbetade i bolagets skogar, var bosatta i Dalsland, där bolagets skogar huvudsakligen ligger, medan ett 60-tal hade sin bostad i Vette och Bullarens kommuner och icke fullt samma antal i Munkedal med grannkommuner. Bolaget har under vissa högsäsonger under 1950-talet sysselsatt ända upp till 800 skogsarbetare. Pappersbrukets produktion omfattar sulfitmassa, boktryckpapper, skrivpapper, kartong- och omslags-, kopierings- och silkespapper. Ungefär 85 % av råvaran utgöres av gran, medan återstoden utgöres av björk. En stor del av anläggningarna vid pappersbruket har moderniserats.

Vid *Inlands ab:s* fabriksanläggningar sysselsattes i januari 1959 203 arbetare. 155 hade sin bostad i Inlands Torpe kommun, medan 40 var bosatta i Lilla Edet och 8 i övriga grannkommuner. Råvaran utgöres av sulfitmassa och pappersavfall. För framställning av sulfitmassa användes enbart gran. Bolaget saknar egna skogar.

Som framgått av den lämnade redogörelsen för skogsbruket har Väst-sverige — till skillnad från övriga delar av Syd- och Mellansverige — jämsides med ett betydande överskott på lövved och tall länge haft en viss brist på granvirke. För pappersbruket i Munkedal har detta inneburit, att företaget måst tillgodose en del av sitt behov av granvirke utanför Västsverige. Granvedsunderskottet är främst en följd av anhopningen av sulfitindustrier till Västsverige, vilkas råvarubehov till 85 å 90 % utgöres av gran. I Dalsland finns sålunda sulfitfabriker i Åsensbruk, Långed och Bengtsfors, träsliperier i Upperud, Håverud och Långed samt sulfatfabriker i Billingsfors och Fengersfors. Även de till Vargön, Göta, Lilla Edet och Göteborg förlagda cellulosaindustrierna baserar sin tillverkning på gran. Då svårigheterna att få avsättning för lövved kan väntas få allvarliga följder för skogsvården, har — som tidigare berörts — cellulosaindustrin i Bohuslän och Dalsland enat sig om att i stigande omfattning använda sig av lövved för massatillverkning. Den första åtgärden synes bli en omläggning av produktionsmetoden vid en av

områdets sulfittfabriker, där viskosmassa tillverkas. En dylik omläggning beräknas medföra en ökning av lövvedsförbrukningen med 30 000 m³fub. På längre sikt torde även tallvirket få betydelse vid tillverkning av sulfitmassa, varigenom en bättre balans mellan förbrukningen av tall och gran så småningom torde komma till stånd i Västsverige. Om de ovan nämnda utfästelserna infrias, kommer underlaget för en nyetablerad cellulosaindustri i västkustområdet att reduceras betydligt i förhållande till den kvantitet, som redovisas i virkesbalansen på s. 47. Härjämte bör beaktas att en del av virkesförråden förmodligen ej kan utnyttjas av cellulosaindustrin med hänsyn till kvalitén hos virket eller att transportkostnaderna gör utnyttjandet av avsidens belägna virkestillgångar oekonomisk. Någon beräkning av dessa svårexploaterade virkeskvantiteter har icke varit möjligt att göra. Om dessa antagas utgöra ca 20 % av lövvedsoverskottet, skulle lövvirkesunderlaget för en i västkustområdet nyanlagd cellulosaafabrik bli följande.

1. Beräknat lövvirkesöverskott år 1958 inom västkustområdet	185 000 m ³ fub
2. Avgår virke, som ej kan utnyttjas av cellulosaindustrin (skattade siffror)	— 25 000 m ³ fub
3. För exploatering av cellulosaindustrin	160 000 m ³ fub
4. Cellulosaindustrins förbrukning enl. lövkommitténs program	— 82 000 m ³ fub
5. Återstår	78 000 m ³ fub

Det kvarstående överskottet motsvarar en årlig produktion av ca 22 000 ton sulfatmassa eller 30 000 ton halvskemisk massa. För jämförelse kan nämnas att årsproduktionen av halvskemisk pappersmassa vid den i Broby i Skåne nyanlagda fabriken år 1959 uppgick till 18 000 ton. Vid full utbyggnad kommer dock fabriken att ha en kapacitet på 30 000 ton. Denna anläggning, vars uppförande jämte maskininvesteringar dragit en kostnad av 12 milj. kronor, sysselsatte år 1959 ett 70-tal arbetare och ett 10-tal tjänstemän. Vid fabriken i Broby, som främst tillkommit för att förbättra avsättningsmöjligheterna för lövved i Skåne, tillverkas korrugeringskikt till wellpapp, en papperstillverkning som anses speciellt lämpad för den halvskemiska massaindustrin. För det bohüsländska skogsbruket skulle en lokalisering till västkustområdet av en anläggning med tillverkning av halvskemisk massa vara en radikal lösning av dess överskottsproblem, eftersom allt klenvirke även med en viss mängd bark kan utnyttjas. Som i det följande skall visas utgör emellertid den knappa tillgången på industriråvatten ett avgörande hinder för lokaliseringen av cellulosaindustri till Bohuslän. — Vattenförbrukningen vid tillverkning av oblekt *halvskemisk massa* uppgår till ca 175 m³ per ton, vilket vid en årlig produktion av 30 000 ton massa skulle innebära en konsumtion av 15 800 m³ industriråvatten per

dygn eller ca 0,18 m³ per sekund.¹ Vid tillverkning av *blekt sulfatmassa* förbrukas 600 m³ per ton, vilket vid en produktion av 22 000 ton sådan massa skulle innebära en åtgång av 0,47 m³ vatten per sekund. Vattenföringen i de fyra största bohuslänska vattendragen framgår av följande sammanställning.

Vattenföringen i de fyra största vattendragen i Bohuslän
(Uppgifterna lämnade av Sveriges Meteorologiska och hydrologiska institut)

	Bäveån vid mynningen	Enningsdalsälven vid Vassbotten	Strömsån vid mynningen	Örekilsälven vid Munkedal
Högsta högvattenföring.....	65 m ³ /s	65 m ³ /s	55 m ³ /s	240 m ³ /s
Normal högvattenföring.....	36 „	36 „	23 „	135 „
Normal medelvattenföring.....	4,0 „	10,0 „	3,5 „	21 „
Vattenföring under sex månader av året.....	2,0 „	7,3 „	2,0 „	11,9 „
Vattenföring under nio månader av året.....	1,0 „	3,3 „	1,0 „	6,6 „
Normal lågvattenföring.....	0,26 „	1,3 „	0,4 „	2,0 „
Lägsta lågvattenföring.....	0,08 „	0,31 „	0,2 „	0,9 „
Nederbördsområde.....	302 km ²	621 km ²	253 km ²	1 320 km ²
Sjöprocent.....	6,2	10,8	4,1	4,1

En lokalisering av cellulosaindustrin till *Uddevalla* är med hänsyn till den ringa vattenföringen i Bäveån helt utesluten. — *Örekilsälven* är som vattentäkt ianspråktagen av pappersbruket i Munkedal. För en cellulosaindustri vid Vassbotten skulle *Bullarsjöarna* kunna utnyttjas som vattentäkt. Förutsättningen härför vore emellertid, att *Enningsdalsälven*, som med undantag av en mycket kort sträcka är ett norskt vattendrag med utlopp i Idefjorden, finge utgöra recipient för avloppsvattnet och avfallslutarna. Detta är dock ej möjligt att realisera med hänsyn till att avfallslutarna vid produktion av halvkemisk massa kräver betydande vattenmängder för sin rening (ca 2 m³ vatten per sekund vid en produktion av 30 000 ton halvkemisk massa). Användningen av saltvatten vid cellulosatillverkning hindras av att dylikt vatten blir frätande i varmt tillstånd, vilket medför svårigheter vid vidareförädling av massan. — En *halvkemisk massaindustri* vid *Strömsån* skulle visserligen kunna leda avfallslutarna direkt ut i havet, men konsekvenserna härav för vattenvården är svåröverskådliga och kan icke bedömas utan mycket omfattande undersökningar. Hänsyn måste därvid tagas till den betydelse, som *Kosterskärgården* har för fiskarbefolkningen i norra Bohuslän. Vid en *sulfatindustri*, där avfallslutarna icke avgår med avloppsvattnet utan i stället utnyttjas för framställning av vissa biprodukter, ger icke avfallslutarna upphov till reningsproblem av den art, som uppstår vid industrier med tillverkning av sulfatmassa eller halvkemisk massa, ehuru dock avloppsvattnets innehåll av fibrer och barkslam också förorsakar vissa

¹ Vid kontinuerlig drift eller 332 produktionsdagar per år.

föreningar. Som tidigare nämnts är emellertid vattenåtgången vid sulfatmassetillverkning avsevärt större än vid produktion av halvkemisk massa, varför vattenföringen i Strömsån är otillräcklig för en årlig sulfatmasseproduktion även av så begränsad omfattning, som den beräknade råvarutillgången skulle medge (ca 20 000 ton).

Utvecklingen under de senaste decennierna har på ett markant sätt visat svårigheterna att upprätthålla driften vid de mindre anläggningarna inom cellulosaindustrin. I stället har en koncentration av verksamheten till allt större anläggningar ägt rum. Det får därför icke anses möjligt att intressera vare sig statliga eller enskilda företag att investera tiotals miljoner kronor i norra Bohuslän i en anläggning med så begränsad kapacitet, att vattentillgångarna skulle vara tillräckliga för att tillgodose behovet såväl för massatillverkningen som för reningen av avloppsvattnet. För jämförelse kan nämnas att den normala lågvattenföringen i Helgeån vid cellulosa fabriken i Broby med dess tämligen begränsade produktionskapacitet är fyra gånger så stor som vid Munkedal i Örekilsälven och tjugofalt större än i Strömsån. Till skillnad från förhållandena vid anläggningen i Broby skulle möjligheterna till en framtida expansion för en massafabrik i norra Bohuslän vara praktiskt taget obefintliga. En nyetablering av cellulosa industri till norra Bohuslän (området norr om Uddevalla) torde så långt nu kan bedömas sålunda icke vara att vänta.

Sedan den tidigare nämnda lövvedskommittén framlade sitt förslag, har meddelats att en betydande utvidgning av produktionen vid cellulosa industrin i Munkedal och Vargön diskuterats. Vid Vargön skulle sålunda produktion av halvkemisk massa komma att upptagas. Om båda projekten kan förverkligas, skulle förbrukningen av lövved i västkustområdet komma att öka med ca 120 000 m³ f. Med hänsyn till de produktionsomläggningar, som planerats i Dalsland, skulle de framlagda förslagen innebära, att praktiskt taget hela överskottet av lövved av industrivedskvalité i västkustområdet togs i anspråk. Däremot skulle svårigheterna att få avsättning för klenvirke av mindre god kvalité alltjämt kvarstå.

Möjligheterna för produktion av träfibervaror och bränsleflis

Möjligheterna att exploatera klenvirkestillgångarna har undersökts av Södra Sveriges skogsindustriutredning, som i sitt betänkande om användningen av barrklenvirke, lövvirke och sågverksavfall (SOU 1954: 29) behandlat sådana produkter som *träfiberplattor* (wallboard), *fiberblock*, *spånplattor*, *formpressade produkter* (»particle board») och *bränsleflis*. Konkurrensen om marknaden för wallboard är mycket hård, vilket orsakat, att kraven på råvaran skärpts. Däremot kan som råvara för framställning av *fiberblock* även sekunda träavfall, såsom spån och obarkad ytved, utnyttjas. Produkten kan användas som ersättning för panel i tak, väggar, blindbottnar etc. och även till delar av takstolar, balkar m. m. Enligt bostads-

styrelsen är materialet särskilt lämpligt för enfamiljshus, då det har såväl bärande som isolerande betydelse. Fiberblocken, som tillverkas på tyskt patent av trähusindustrin i Hultsfred, har efter lång tids experimentarbete först under senare år blivit en marknadsartikel. De framtida avsättningsmöjligheterna för fiberblock är allttjämt ovissa, då det ännu icke är möjligt att avgöra i vilken utsträckning fiberblocken kan hävda sig i konkurrens med annat isoleringsmaterial.

För *spånskivor* uppgives marknaden vara väl tillgodosedd. Den senast tillkomna anläggningen är den spånskivefabrik Sydöstra Sveriges skogsägares förbund anlagt i Åryd utanför Växjö. Viss export av spånskivor sker, men på grund av att fabrikationen av dylika varor fått stor omfattning även i utlandet — ett 60-tal spånskivefabriker lär finnas enbart i Västtyskland — torde konkurrensen på utlandsmarknaden bli mycket hård. Då endast en ringa del av råvaran utgöres av björk — enligt för utredningen lämnade uppgifter endast ca 15 % — torde sådan produktion i Bohuslän ej vara av intresse för det bohuslänska skogsbruket och skogsindustrin.

Tillverkningen av *formpressade produkter* förekommer enligt av Träindustrins branschorganisation lämnade uppgifter endast vid ett i Stockholm beläget trävaruföretag. Som råvara använder man där det spånavfall, som i riklig mängd uppkommer i företagets hyvleri och som man tidigare icke kunnat få avsättning för. Träindustriföretagen i Bohuslän synes däremot i regel kunna avsätta spånet som bränsle. Vid Junoprodukter utnyttjas detta avfall som bränsle inom det egna företaget. Något större råvaruunderlag för tillverkning av formpressade produkter i Bohuslän synes sålunda icke föreligga.

Bränsleflis. Möjligheterna för ökad tillverkning av bränsleflis för fastighetseldning har under senare år debatterats allt livligare. Flisen synes nu också under vissa betingelser i ekonomiskt avseende vara fullt jämförbar med andra bränslen. För skogsvården skulle en allmän övergång till fliseldning få stor betydelse, då därmed betryggande avsättningsmöjligheter skulle skapas för det klenare gallringsvirket. I olika sammanhang har det inhemska bränslets betydelse ur såväl sysselsättnings- som beredskaps- och handelsekonomisk synpunkt betonats. De initiativ, som tagits på fliseldningens område, har hittills emellertid begränsat sig till ett tämligen ringa antal statliga och kommunala anläggningar och vissa företag inom jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse. Transportkostnaderna begränsar visserligen bränsleflisens avsättningsområde till en 3-milaräjong kring produktionsorten, men då anläggningskostnaderna för en flishugg är förhållandevis låga, synes transportkostnaderna icke utgöra något svårare hinder för en utveckling av bränsleflisproduktionen.

För att få till stånd en ökad förbrukning av bränsleflis i Bohuslän bör enligt utredningen i första hand fastighetsägare, som tillika är skogsägare, animeras att övergå till fliseldning och för detta ändamål via sammanslut-

ning av skogsägare, exempelvis genom skogsägareförening av typ »skogsvårdsområde», anskaffa utrustning och lämpligt virke för tillverkning av flis. Först sedan tillräckliga garantier för en jämn tillförsel av bränsleflis av god kvalité skapats, bör förhandlingar upptagas med kommunala och statliga anläggningar i länet angående möjligheterna till införande av fliseldning vid dessa.

KAPITEL 7

Varvsindustrin¹

Lokalisering

Enligt av utredningen sammanställda uppgifter om sysselsättningen vid företag inom varvsindustrin med minst tre sysselsatta personer fanns i oktober 1957 41 varvsföretag (Uddevallavarvet icke inräknat) i Uddevalla A-region. Dessa företag hade en sammanlagd arbetsstyrka på 276 personer. Kommunvis fördelade sig dessa företag på följande sätt:

Kommun	Personal		Antal företag
	Arbetare	Övr. personal	
Tjörn.....	79	6	6
Stenungsund.....	11	4	2
Myckleby.....	20	5	3
Tegneby.....	26	4	8
Morlanda.....	14	4	4
Ljungskile.....	5	1	1
Skaftö.....	32	7	9
Skredsvik.....	13	1	1
S. Sotenäs.....	8	3	2
Smögen.....	4	1	1
Tossene.....	3	—	1
Tanum.....	—	3	1
Strömstad.....	15	7	2
Summa	230	46	41

De ur sysselsättningssynpunkt betydelsefullaste företagen inom den mindre varvsindustrin i Bohuslän är främst lokaliserade till den södra delen av landskapet såsom Öckerö, Marstrand och Tjörn. Utöver de 41 varvsföretagen i Uddevalla A-region fanns sålunda i Göteborgs och Bohus län (exkl. varven i Göteborgs stad) ytterligare 18 varv, vilka tillsammans sysselsatte 317 personer, varav 130 var anställda vid Marstrands mek. verkstad, där dock arbetsstyrkan under åren 1958—1959 minskat med sammanlagt ett 40-tal personer. Det största företaget inom den mindre varvsindustrin i Uddevalla A-region är Djupviks varv på östra Tjörn, som sysselsätter ett 50-tal man. Utöver detta företag finns ytterligare sju varv i regionen, som vardera har en arbetsstyrka överstigande 10 man. Förläggningssorterna för dessa företag är Rönnäng (Tjörn), Hälleviksstrand (västra

¹ Avsnittet behandlar endast de mindre varven.

Orust), Henån (norra Orust), Fiskebäckskil, Gravarne, Skredsvik och Strömstad. Med undantag för de på norra Orust och i Dragsmark belägna båtbyggerierna, där produktionen enbart omfattar tillverkning av lustbåtar, är företag med en personalstyrka uppgående till högst 10 man nästan enbart inriktade på reparation av träfartyg; främst fiskebåtar. Samma är förhållandet med Lyckans slip i Fiskebäckskil (18 arb.) och Myrens mekaniska verkstad i Strömstad (12 arb.). Vid övriga företag förekommer såväl nytillverkning som reparationer.

Marknadsläget för fiskebåtsvarven

Fiskerinäringens behov av fartygsbyggnader och reparationer är av avgörande betydelse för sysselsättningen vid de mindre varven i Bohuslän. Ehuru den mindre skeppsfarten också spelar en viss roll för sysselsättningen vid de bohuslänska varven, har behovet inom denna näring under en lång följd av år i regel enbart avsett reparationsarbeten. Härtill kommer att medan fiskerinäringens behov av fartygsreparationer är tämligen konstant, är ordena på dylika arbeten från den mindre skeppsfarten starkt växlande. Den känslighet för prISRörelser, som även utmärker fisket och som belysts på s. 35, har främst gällt nybyggnad av fartyg och motorbyten, som särskilt under 1950-talet varierat kraftigt.

Arbetstillgången vid de småföretag, som endast utför reparation av fiske- och fraktbåtar, kan endast bedömas på mycket kort sikt. Personalen vid dessa varv utgöres i stor utsträckning av familjemedlemmar. Någon nämnvärd omsättning på personal förekommer ej, och säsongväxlingarna synes endast i undantagsfall leda till friställning av arbetskraft. Mera konjunkturkänsliga är de varv, där nytillverkning av fartyg förekommer.

Den övergång till stålfartyg inom fisket, som kunnat konstateras inom fiskerinäringen i andra länder och som under de senaste åren även påbörjats i vårt land, har givit anledning till farhågor för att utländska företag skulle erövra en del av den svenska marknaden till förfång icke minst för den bohuslänska varvsindustrien. Farhågorna grundar sig på att de utländska varven hunnit få en viss rutin i byggandet av stålfartyg för fisket, medan de bohuslänska varven med få undantag hittills endast tillverkat träfartyg. Under år 1959 påbörjades emellertid tillverkning av fiskefartyg med stålskrov vid bl. a. Marstrands mek. verkstad. Byggandet av dessa stålfartyg stimulerades i hög grad av de fiskerilån, som beviljades i arbetslöshetsbekämpande syfte (se s. 36). För tillverkningen av fiskefartyg med träskrov torde konkurrensen utifrån icke komma att få nämnvärd betydelse, då de svenska varvens erfarenhet av sådana fartygsbyggen näppligen kan sättas ifråga. Med hänsyn till det beträngda läge, som den mindre fraktfarten befinner sig i, och de mörka framtidsutsikterna för denna näring, är fortsatta leveranser till fiskerinäringen ett livsvillkor för den mindre varvsindustrin i Bohuslän. Det är därför angeläget, att en fast

organisation för ett samarbete mellan varvsindustrin och fiskerinäringen i frågor rörande fartygens konstruktion o. dyl. snarast kommer till stånd.

Byggandet av stålfartyg av mindre typ, såsom bogserbåtar, lotsbåtar etc., har under åtskilliga år bedrivits vid varvet i Djupvik på Tjörn, som också haft en omfattande tillverkning av lättmetallbåtar för kustbevakningen. Andra lättmetallarbeten såsom däckshus för styrhytter o. dyl. har utförts av såväl Djupviks varv som varven på Donsö och i Rönnäng. De statliga verkens efterfrågan på fartyg har främst haft betydelse för Djupviks varv, där de statliga beställningarna vissa år t. o. m. uppgått till ca $\frac{3}{4}$ av varvets produktion. — Legoarbeten för storföretagen inom varvsindustrin förekommer i tämligen ringa utsträckning vid de bohuslänska varven. Endast varven i Marstrand och Djupvik har meddelat, att dylika arbeten bedrivits i nämnvärd omfattning.

I diskussionen om orsakerna till den under senare år starkt minskade orderingången vid de mindre och medelstora varven har bl. a. anförts, att dessa företag skulle ha uraktlåtit att i tid pröva rationella tillverkningsmetoder, såsom seriebyggen. Från berörda industriernas sida har man härpå svarat, att den svenska marknaden för den mindre varvsindustrin är alltför begränsad för att ett sådant tillverkningsförfarande skulle komma till sin rätt. Vid överläggningar med fartygskonstruktörer och representanter för västkustfiskarna har vidare framkommit, att serietillverkning av fiskefartyg för det svenska fiskets behov försvåras av de bland fiskarna starkt varierande önskemålen om dimensioner och inredning. Seriebyggen av fartyg har dock förekommit, när efterfrågan varit exceptionellt stor, såsom strax efter andra världskriget. Under de första efterkrigsåren byggdes sålunda ett 50-tal fiskefartyg för Island och ett 30-tal sådana fartyg för Sovjetunionen. Bland leverantörerna av dessa seriebyggda fartyg befann sig bl. a. varven i Skredsvik, Hälleviksstrand, Djupvik, Rönnäng och Hälsö. Den mindre varvsindustrin i Bohuslän har även under senare år haft en del leveranser av fiskebåtar till Island. Avsättningen i detta land försvåras dock av svårigheterna att tillmötesgå de isländska beställarna med önskade kreditvillkor. Även vid förhandlingar med Färöarna om leverans av fiskebåtar har kreditfrågan tillmätts stor vikt. Ökade möjligheter till lämnande av exportkrediter är därför av stor betydelse för den bohuslänska varvsindustrin.

Marknadsläget för lustbåtsbyggerierna

Bohusläns företagareförening, som nyligen utfört en registrering av samtliga lustbåtsbyggerier på Orust och i Dragsmark, har antecknat icke mindre än 63 sådana företag, som tillsammans sysselsätter 180 personer. Under de senaste åren har ordertillgången vid dessa företag varit relativt god, vilket främst får tillskrivas den gynnsamma exportutvecklingen. Leveranstiden uppgår f. n. till minst ett år. Med hänsyn härtill bör en utveckling

av näringen anses möjlig. En intensifierad försäljning förutsätter emellertid, att produktionen på något sätt samordnas. Detta kan exempelvis ske genom en fabrikantförening, som för detta ändamål tilldelas ekonomiska resurser. På grund av att de amerikanska kunderna i regel kräver prompt leverans, är uppläggandet av en lagerreserv nödvändig. Detta skulle också göra det möjligt att förlägga tillverkningen för export till den tid av året, när lågsäsong råder på den inhemska marknaden, varigenom säsongvariationerna inom båtbyggerierna kunde utjämnas och kapaciteten utnyttjas på ett bättre sätt än hittills. För försäljningsarbetet i utlandet har hittills två exportfirmor — en i Stockholm och en i Göteborg — utnyttjats.

Serietillverkning vid båtbyggerierna föreslogs redan i det betänkande med förslag till åtgärder för minskande av arbetslöshetens verkningar i Bohuslän, vilket framlades år 1935 av sakkunniga, som tillkallats av handelsdepartementet. Produktionssättet inom branschen avviker emellertid i dag föga från tillvägagångssättet för 25 år sedan. Byggandet av lustbåtar bedrivs därför alltså mera som hantverk än som industri. Serietillverkning i begränsad skala har dock prövats vid ett par av de större företagen. Det har också visat sig möjligt att förenkla arbetsproceduren även vid mera utpräglade småföretag. Även om en större och jämnare avsättning skulle ytterligare stimulera en sådan utveckling, torde dock icke någon allmän övergång till serietillverkning vara att vänta. Orsaken härtill är, att konkurrensen om marknaden är hårdast beträffande de enklare motorbåtarna, som är mest lämpade för serietillverkning, medan utsikterna till goda priser är störst för sådana tillverkningar, där de bohuslänska båtbyggeriernas tillgång till yrkesskicklig personal mera kommer till sin rätt.

Rekryteringen

Byggandet av lustbåtar på Orust är baserat på gamla traditioner. Trots den stora utflyttning av yngre arbetstagare, som skett från ön under de senaste decennierna, är de yngre yrkesutövarnas antal inom näringen relativt stort. Med hänsyn till den betydelse båtbyggerierna har för näringslivet på västra Orust igångsatte Morlanda kommun år 1958 yrkesutbildning i båtbyggnad. Utbildningen är förlagd till det största företaget inom branschen på orten, medan kommunen står som huvudman för verksamheten. Genom detta initiativ hoppas man kunna säkra den fortsatta rekryteringen till yrket och underlätta en framtida expansion inom näringen. Frågan om lärlingsutbildningen vid fiskebåtsvarven torde få lösas efter liknande linjer.

KAPITEL 8

Övrig metallindustri

Hela metallindustrin i Uddevalla A-region med undantag av varvsindustrin sysselsatte i oktober 1958 1 150 manliga och 250 kvinnliga arbetare samt 270 tjänstemän. Härav var ca 350 arbetare och 250 företagare och tjänstemän sysselsatta vid *bilreparationsverkstäderna*. Bilreparationsverkstäder fanns i alla kommuner i regionen med undantag av Tegneby på Orust, Inlands Torpe, Lane-Ryr, Forshälla och Smögen. Inom *mekanisk verkstadsindustri*, finns 11 företag, som sysselsätter fler än 25 personer. Endast ett av dessa (Verktygsindustri) är förlagt till landsbygden.

Metallindustrin i Uddevalla

Det största verkstadsföretaget i Uddevalla vid sidan av Uddevallavarvet är *ab Nordverk*, som sysselsätter en personal på ca 400 personer. Verksamheten överflyttades i början av 1950-talet från Skattkärr i Värmland i samband med nedläggelsen av textilföretaget Kampenhof i Uddevalla, vars lokaler Nordverk övertog. En utvidgning av Nordverks rörelse i Uddevalla har planerats. Arbetsstyrkan beräknas i samband därmed öka med ett 50-tal personer. Produktionen vid Nordverks anläggningar i Uddevalla omfattar bildynor, stålredningar och verktyg.

Metallindustrin i Lysekil

Det största metallindustriföretaget i *Lysekil* är numera *Plåtmanufaktur*, som tillsammans med dotterföretaget Robur motorverkstad sysselsätter nära 300 arbetare och ca 50 tjänstemän. Av personalen vid Plåtmanufaktur var i april 1958 16 anställda bosatta i Stångenäs kommun. Sju av dessa hade sin bostad i Brodalen, fem i Gåseberg och fyra i Brastad. Företaget övertog år 1947 den rörelse, som tidigare drivits av Lysekils emballagefabrik, men som sedan utvidgats avsevärt.

Emballagetillverkning har pågått i Lysekil sedan början av 1880-talet, då de första konservfabrikerna anlades. Produktionen av plåtemballage i staden har expanderat kraftigt sedan krigsslutet och omfattar i dag icke enbart emballage för fisk- och sillkonservindustrin utan också förpackningar för kafferosterierna och grönsakskonservindustrin. Vid Robur tillverkas verktyg för Plåtmanfakturs anläggningar i Malmö, Lysekil, Kolbäck och Örebro. Den produktion av plastemballage, som bedrivs vid Plåt-

manufaktur och som är under utveckling, kommer att koncentreras till malmöfabriken på grund av att denna gren av verksamheten är intimt beroende av arbetet vid företagets laboratorium i Malmö.

Den andra emballageindustrin i Lysekil — *Bansviks ab* — som sysselsätter en personal på ca 125 personer, har ökat sin arbetarstam med ett 40-tal man sedan år 1956, då första etappen på en planerad utbyggnad fullbordades. Den andra etappen har ännu icke kunnat påbörjas. Företaget har en filial i närheten av Ingeröd i Stångens kommun.

Råvarubehovet för emballageindustrin i Lysekil tillgodoses helt genom import. Införseln av den plåt, som användes för emballagetillverkning redovisas i handelsstatistiken under rubriken »plåtar av järn överdragna med tenn: med en tjocklek av högst 0,32 mm». Importen av denna vara uppgick år 1958 till 35 345 ton och hade ett värde av 40 050 000 kr. 45 % av plåten importerades från Storbritannien, 35 % från Frankrike och 19 % från USA. I samband med diskussionen om åtgärder för att stimulera utvecklingen av näringslivet i Lysekil, har från olika håll framförts önskemål om anläggandet av ett plåtvalsverk i staden. Tillverkning av bleckplåt är emellertid en mycket komplicerad produktion. Förutom själva valsverket för nervalsning av plåt från ca 3 mm till emballageplåt av 0,2—0,4 mm tjocklek erfordras även följande utrustning:

1. Anläggning för kontinuerlig betning av plåten efter valsning och före förtening.

2. Anläggningar för förtening, där man måste räkna med två olika verk, nämligen dels för doppförtening och dels för elektrolytförtening. Den elektrolytförtenta plåten utgör för närvarande ca 75 % av rikets förbrukning. Förutom den dyrbara anläggningen för kontinuerlig förtening fordrar denna plåt även högt kvalificerad arbetskraft för den noggranna laboratoriekontroll, som är nödvändig för att framställa elektrolytisk bleckplåt i tillfredsställande kvaliteter.

3. Om utrustningen skall anses vara tidsenlig, bör den även innefatta utrustning för kontinuerlig glödning av stålplåten före förtening. Enbart denna anläggning kostar sannolikt flera tiotal miljoner kronor.

4. Kvalitetsfordringarna på bleckplåt och behovet av ökad precision i tillverkningen samt kontinuerliga förbättringar är sådana, att ett valsverk icke i längden kan hävda sig i konkurrensen utan att ha tillgång till ett väl utrustat forsknings- och utvecklingslaboratorium med högt kvalificerad personal.

De amerikanska, brittiska och franska verk, som nu täcker den svenska marknadens behov av tunnplåt, är högt mekaniserade anläggningar, som är förlagda till de stålproducerande områdena i respektive länder. För att sådana kapitalkrävande anläggningar skall kunna göras räntabla, fordras en betydande marknad. Som exempel härpå kan nämnas, att tunnplåtmanufakturverken i Frankrike jämte Saarterritoriet, vilka år 1957 tillverkade 490 000 ton tunnplåt, exporterade ungefär hälften av sin produktion. Denna export fördelade sig på icke mindre än 52 länder.

För att produktionskostnaderna inom svensk tunnplåtmanufaktur skall kunna hållas inom rimliga gränser måste denna näring i görligaste mån få arbeta under samma betingelser som de högmekanisierade utländska verken. Ett av de främsta villkoren härför är, att plåttillverkningen äger rum vid något av våra större järnverk. På grund av de stora kapitalkostnader, som är förknippade med anläggandet av ett tunnplåtvalsverk med förtenningsanläggning, måste ett dylikt verk ha en betydande kapacitet. Det franska företaget Sollac har sålunda en elektrolytisk förtenningsanläggning med en kapacitet om 125 000 ton per år. Under år 1959 upptogs driften vid ett av Sollac nyanlagt verk med en årskapacitet om ca 150 000 ton tunnplåt. Ytterligare en elektrolytisk anläggning med en kapacitet om 120 000 ton kommer inom kort att installeras i Frankrike. För svensk anläggning med motsvarande kapacitet fordras ett avsättningsområde, som sträcker sig vida utöver den nordiska marknaden, eftersom varken den svenska eller hela den nordiska marknaden är tillräcklig för att förbruka den mängd plåt, som en sådan anläggning skulle kunna framställa. Norges import av emballageplåt uppgick sålunda år 1957 till 26 600 ton. För Danmark finns ingen motsvarande uppgift publicerad, men dess sammanlagda import av plåt, överdragen med zink och tenn, uppgick nämnda år till 46 398 ton.

Av avgörande betydelse i detta sammanhang är det beslut, som 1959 års riksdag fattade angående anläggandet av valsverk för tillverkning av tunnplåt vid Norrbottens järnverk för en beräknad kostnad av 68 milj. kr. Detta valsverk är f. n. under uppförande. Styrelsen för Norrbottens järnverks ab har vidare i sitt utbyggnadsprojekt medtagit uppförandet av en förtenningsanläggning för en kostnad av 15 milj. kr. Riksdagen uttalade emellertid, att ställningstagandet till denna del av utbyggnadsplanen borde anstå i avvaktan på resultatet av ytterligare överväganden om bl. a. avsättningsmöjligheterna för olika slag av vidarebearbetad tunnplåt.

Skandiaverken etablerades år 1899. År 1943 förvärvades anläggningarna av Bergbolagen, som år 1956 sålde dem till Uddevallavarvet. Anläggningarna omfattar gjuteri, plåt- och svetsningsverkstad, maskinverkstad och monteringshall samt slip, där fartygsreparationer utföres. Medan Skandiaverken var i Bergbolagens ägo, omfattade motortillverkningen 2-taktsmotorer upp till 420 hk och 4-taktsmotorer från 5 till 40 hk, avsedda för passagerare-, frakt- och fiskefartyg samt bogserbåtar och även stationära kraftcentraler. I och med ägareskiftet våren 1956 övertogs tillverkningen av alla 4-taktsmotorer och 2-taktsmotorer under 100 hk av Bergbolagen i Lindesberg, medan i stället produktion av två större typer av 4-taktsmotorer upptogs. Den nuvarande produktionen omfattar sålunda dels 2-taktsmotorer med en effekt av 100—420 hk, dels 4-taktsmotorer, av vilka den ena typen har en effekt mellan 180—700 hk och den andra en effekt av lägst

600 och högst 2 000 hk. Den mindre av dessa båda 4-taktstyper har hittills levererats främst till Uddevallavarvet, där de placerats som hjälppaggregat i större fartyg. Leverans av denna motortyp som huvudmotor i fartyg har påbörjats och har hittills skett till företag vid norrlandskusten, där de kommer till användning i bogserbåtar. Den större typen är avsedd dels som hjälpmaskiner i stora fartyg och dels som huvudmaskiner i större bogserings-, last- och fiskefartyg. De sysselsättnings svårigheter, som uppstod vid Skandiaverken i slutet av år 1958, berodde främst på den av konjunktur nedgången orsakade ringa efterfrågan på framför allt 2-taktsmotorer. Dessa har under senare tid trots sin driftssäkerhet och låga bränsleförbrukning haft svårt att hävda sig i konkurrensen med motorer av modernare typ, som genom sitt högre varvtal får mindre vikt och kräver mindre utrymme. Härtill kommer att företaget, när det gäller kreditgivning, varit i underläge i förhållande till de flesta utländska och inhemska konkurrenter. — Med nuvarande produktionsinriktning kan Skandiaverken vid full kapacitet sysselsätta cirka 50 tjänstemän och cirka 300—350 arbetare. Skulle hela motortillverkningen läggas ned, skulle därmed personalen sannolikt minska till cirka 10 tjänstemän och 125—150 arbetare. För att motverka en dylik utveckling har företaget påbörjat tillverkning av luftkylda dieselmotorer med en effekt understigande 50 hk. Om möjligheterna att på licens tillverka moderna snabbgående större dieselmotorer kunde i april 1960 ännu ingenting sägas.

Skandiaverken sysselsatte i augusti 1958 260 arbetare, varav cirka 10 arbetade vid den till företaget hörande slipen. Antalet tjänstemän uppgick till cirka 70. Sedan nämnda tidpunkt och fram till september 1959 hade arbetarantalet minskats med 75 och antalet tjänstemän med cirka 30. På grund av ökad ordertillgång har efter september 1959 en mindre nyrekrytering skett.

Metallindustrin i Stångenäs kommun

Ab Verktögsindustri i Brastad, som är dotterbolag till Jonserefs fabrikers ab, upptog driften vid verkstaden i Brastad år 1948. Denna sysselsatte i juni 1959 85 arbetare och 7 tjänstemän. Produktionen omfattar i stort sett endast motorsågar för skogsbruket. Genom den utbyggnad, som nyligen skett vid företaget, kan verkstaden vid full kapacitet sysselsätta 125 man. Den tomtmark företaget förfogar över medger ytterligare expansion. Några planer på en vidareutveckling av verksamheten har dock ännu icke utförats.

Metallindustrin i Strömstad

Produktionen vid *Original-Odhners B-fabrik* i Strömstad kom igång år 1951. Utläggandet av denna fabrik berodde på att företaget befann sig i stark utveckling, men att expansionsmöjligheterna i Göteborgs-området

hämmandes av brist på arbetskraft. I Strömstads-området var möjligheterna att rekrytera arbetskraft avsevärt gynnsammare än i Göteborg. Dessutom hade en industribyggnad blivit ledig i Strömstad i samband med nedläggandet av rörelsen vid Svenska reservoirdpennfabriken. Sedan Original-Odhner övertagit denna byggnad har en betydande om- och tillbyggnad skett. Anläggningen sysselsatte i april 1960 164 manliga och 58 kvinnliga arbetare samt 14 tjänstemän. En till verkstaden knuten treårig verkstadsskola har sammanlagt 10 elever. Tillverkningen vid Original-Odhners anläggning i Strömstad omfattar främst sammansättning av additionsmaskiner. Även viss detaljtillverkning förekommer. Packning och slutlig leverans sker vid företagens anläggningar i Göteborg, dit produkterna sändes med företagens bilar. Leveranserna till kunderna kommer även i fortsättningen att gå via moderföretaget i Göteborg. Tillgången på arbetskraft är fortfarande mycket god i Strömstad. Behovet av yrkesarbetare tillgodoses genom den egna lärlingsutbildningen samt utbildningen vid Norrvikens yrkesskola i Strömstad. Arbetsförmedlingen i staden har ett betydande antal arbetssökande, som önskar anställning vid Original-Odhner, men som ej kan beredas anställning där. Vid en undersökning, som företogs vid arbetsförmedlingen i mars 1957, befanns att ett 100-tal personer alltså önskade anställning vid Original-Odhner. Av dessa arbetssökande var ca 40 % under 30 år. Medelåldern bland de manliga arbetarna vid Original-Odhner i Strömstad var vid nämnda tidpunkt 27 år och bland de kvinnliga arbetarna 34 år. Vid undersökningstillfället var 108 av de 175 arbetarna vid verkstaden bosatta i Strömstad, medan 58 bodde i Vette kommun och 9 i övriga kommuner i Strömstadsregionen. Av de 50 arbetare, som hade Skee församling i Vette som födelseort, hade endast 9 inflyttat till Strömstad.

Om planerna för framtiden har företagsledningen meddelat, att bolaget vid fortsatt expansion av rörelsen vid Original-Odhner i första hand kommer att utvidga den till Strömstad förlagda produktionen. Vid oförändrat konjunkturläge beräknas arbetsstyrkan vid verkstaden i Strömstad komma att öka med ett 80-tal man fram till år 1963. Den tillbyggnad av verkstadslokalerna i denna stad, som påbörjades år 1959 och som beräknas vara fullbordad år 1960, är avsedd att tillgodose lokalbehovet för de båda närmaste årens kapacitetsökning. För kommande utbyggnad i Strömstad har bolaget nyligen förvärvat ett tomtområde på ca 15 000 m². — De verkningar, som tillkomsten av sextats- och sjustatsmarknaderna kan få för den svenska kontorsmaskinindustrins avsättningsmöjligheter är dock ännu (maj 1960) svåröverskådliga. Skulle ett gemensamt europeiskt frihandelsområde komma till stånd, skulle sannolikt avsättningsmöjligheterna för denna industri komma att förbättras avsevärt och en ytterligare expansion vid Original-Odhners anläggningar bli möjlig.

Verksamheten vid *Ramfabriken Jyden* i Strömstad har pågått sedan år

1947. Fabriken ägs av ett danskt bolag, som har liknande fabriker i Danmark, Norge (Sarpsborg) samt Nederländerna. Produktionen vid fabriken i Strömstad har ökat successivt. Den sysselsatte i juni 1959 ett 50-tal arbetare och 5 tjänstemän. Tillverkningen omfattar fotoramar av metall. Ornamenten till dessa levereras av moderföretaget i Danmark, som är en betydande anläggning med ca 300 anställda. Företagsledningen hade ursprungligen ämnat förlägga rörelsen i närheten av Göteborg, men då byggnadstillstånd för anläggandet av en fabrik snabbare kunde erhållas i Strömstad, beslöt företagsledningen att förlägga verksamheten till denna stad. Genom att den norska fabriken ligger endast 8 mil från Strömstad, har lokaliseringen till norra Bohuslän även haft vissa företagsekonomiska fördelar.

Utvecklingsmöjligheterna

Metallindustrin i A-regionen är sålunda i stort sett koncentrerad till städerna. Större metallindustri utanför dessa finns endast i Brastad och Ödeborg. Till övriga samhällen har endast lokaliserats sådan verksamhet, som har anknytning till bygdens näringsliv, såsom reparationsverkstäder och mindre båtvarv. Bortsett från Uddevallavarvet är det endast på Tjörn som båtvarven har en marknad, som sträcker sig utanför den egna provinsen.

Med hänsyn till näringslivets sammansättning är en utbyggnad av metallindustrin särskilt önskvärd i Lysekils- och Strömstads-regionerna. Som framgått av här lämnad redogörelse synes emellertid någon nämnvärd expansion endast vara att vänta i Uddevalla och i Strömstad. Om metallindustrin i *Lysekil* kan konstateras, att den förändring av produktionens inriktning, som skedde vid Skandiaverken år 1956, efter ett kortvarigt uppsving lett till avsättningssvårigheter av sådan omfattning, att en förnyad omprövning av produktionsprogrammet blivit erforderlig. En omläggning av produktionen är emellertid svår att genomföra, när konkurrensen från såväl inhemska som utländska motorfabriker är mycket hård. Huruvida sysselsättningen kan upprätthållas på 1960 års nivå och t. o. m. öka, kan vid framläggandet av detta betänkande icke avgöras.

Den nyetablering av större företag till Uddevalla, Stångenäs och Strömstad, som skett under efterkrigstiden, har med undantag av Uddevallavarvet främst föranletts av att industrilokaler kunnat ställas till förfogande som följd av tidigare verkställda industrinedläggelser. En annan viktig orsak har varit de gynnsamma rekryteringsmöjligheterna på lokaliseringsorterna. I flera fall skulle alternativet till den beslutade lokaliseringen ha varit en utbyggnad av befintlig verksamhet i Göteborgsområdet eller nylokalisering av företag till detta område.

En fortsatt utflyttning av viss industriell verksamhet från Göteborg torde även i fortsättningen vara att vänta. Intresset för utflyttning till Bohuslän synes emellertid i påfallande grad inriktat sig på orter i södra

Bohuslän, såsom Kungälv och Stenungsund. Den lokalisering av metallindustri, som skett till orter i norra Bohuslän såsom Brastad och Strömstad. har emellertid visat, att goda förutsättningar för en gynnsam utveckling av metallindustrin även finns i nordligare delar av Bohuslän. Utbyggnaden av riksväg 2 till motorväg kommer dessutom att förbättra de framtida kommunikationerna mellan Göteborg och norra länsdelen.

KAPITEL 9

Stenindustrin

Råvarubasen

Omkring 90 % av den svenska produktionen av gat- och kantsten är förlagd till Göteborgs- och Bohus län. Granitstenindustrins starka koncentration till Bohuslän beror på att de för framställning av granitprodukter lämpliga bergarterna är särskilt rikligt förekommande i rikets västliga kustområden, där de med hänsyn till utlandsmarknaden gynnsamma fraktförhållandena underlättat granitstensindustrins avsättningsmöjligheter.

Det bohuslänska granitområdet, som omfattar en areal av ca 15 mil², sträcker sig utefter kusten från Lysekils skärgård i söder till Svinesund i norr. I öster når granitområdet fram till Idefjorden och en linje, som löper strax väster om Bullarsjöarna ner mot Gullmarfens nordligaste fjordparti. I väster når granitområdet fram till havet hela sträckan från Smögen till riksgränsen men omfattar dock icke Kosteröarna. De finkorniga graniterna, som särskilt lämpar sig för framställning av *smågatsten*, har sin största utbredning på Stångenäset, södra delen av Herrnäset — också beläget i Stångenäs kommun — och vissa delar av Sotenäset med angränsande skärgård. Brytningen av *byggnadssten* har koncentrerats till Hunnebostrand-Bovallstrandsdistriktet (rödgrå—röda byggnadsstensgraniter). Tillverkningen av *kantsten* är däremot spridd över hela området.

Tidigare marknadsförhållanden

Uppkomsten av den svenska gatstensindustrin betingades framför allt av den tyska marknaden, där de nordtyska städerna, som är belägna långt utanför den tyska stenindustrins naturliga avsättningsområden, varit de betydelsefullaste konsumenterna. Bland övriga importländer av betydelse kan nämnas Storbritannien, Nederländerna och Belgien. Den svenska gatstensproduktionen nådde sin kulmen år 1929, då 860 000 ton gatsten tillverkades. Exporten av gatsten uppgick samma år till icke mindre än 853 000 ton.

Den internationella betalningskrisen på 1930-talet medförde, att Tyskland inskränkte sina inköp till ett minimum. Följderna för den svenska gatstensindustrin blev katastrofala. År 1931 måste staten träda emellan med statsbeställningar. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen fick i uppdrag att kontrollera tillverkningen och lagra stenen samt söka finna avsättning för den genom försäljning på den svenska marknaden. Denna för-

säljning upphörde år 1935. I stället beslöts att stenen skulle användas för stensättningsarbeten genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsens försorg. Avsättningsfrågan löstes så, att städer och andra samfälligheter fick gatsten utan kostnad ur de statliga stenförråden. Detta förfaringssätt tillämpades fram till den 1 juli 1953. Statsbeställningarna upphörde dock först vid årsskiftet 1954/55, då den med dessa beställningar sammanhängande regleringen av arbetskraftsrekryteringen samtidigt avskaffades.

Produktionen

Under det sista förkrigsåret — 1938 — producerades 390 000 ton gatsten och 44 300 ton kantsten. Av gatstenen exporterades 117 000 ton och av kantstenen 16 000 ton. Exporten av gat- och kantsten upphörde helt under andra världskriget. Den export, som kom igång efter andra världskriget samtidigt som efterfrågan på hemmamarknaden ökade, ingav förhoppningar om att en återhämtning eller i varje fall en stabilisering på 1949 års produktionsnivå var att vänta inom stenindustrin.

I sitt betänkande med förslag till vissa åtgärder till rationalisering av gat- och kantstensindustrin (SOU 1949:44) beräknade 1946 års stenindustriutredning, att konsumtionen av gat- och kantsten under perioden 1950—1960 skulle uppgå till följande kvantiteter.

	Storgatsten		Smågatsten		Summa gatsten ton	Antal sysselsatta arbetare
	m ²	ton	m ²	ton		
Inrikesmarknaden.....	100 000	33 000	380 000	76 000	109 000 66 000	} 1 100
Utlandsmarknaden.....						
	Kantsten					
	lpm	ton				
Inrikesmarknaden.....	400 000	44 000				} 550
Utlandsmarknaden.....	.	4 000				
					Summa	1 650

Hur produktionen av gat- och kantsten i verkligheten utvecklades under åren 1950—1958 framgår av nedanstående sammanställning.

	Storgatsten ton	Smågatsten ton	Kantsten ton	Antal sysselsatta arbetare
Genomsnittlig prod. 1950—58.....	42 553	47 184	71 989	
Prod år 1956.....	36 846	30 663	86 387	1 050
• • 1958.....	8 285	10 223	54 772	700

Produktionen av gatsten under perioden 1950—1958 uppgick sålunda i genomsnitt per år till något mindre än hälften av den beräknade kvantiteten, medan i stället kantstensproduktionen fördubblades. Endast år 1952 nådde gatstensexporten upp i närheten av den av kommittén beräknade

siffran. Därefter har utförelsen såväl som hemmamarknadens efterfrågan på gatsten minskat i snabb takt. Förändringarna, som varit särskilt stora efter år 1956, har inneburit, att gatstenstillverkningen numera spelar en tämligen obetydlig roll för sysselsättningen inom stenindustrin. Fram till år 1957 kunde nedgången i gatstensbehovet delvis kompenseras genom hemmamarknadens hastigt stigande efterfrågan på kantsten. Under åren 1957 och 1958 minskade emellertid också efterfrågan på denna vara mycket kraftigt, vilket framtvingade en drastisk nedskärning av produktionen med stora sysselsättningssvårigheter inom stenindustrin som följd. Produktionsförändringarna inom de bohuslänska stenindustrikommunerna kan utläsas ur nedanstående tablå.

Produktionen av *gatsten* i Göteborgs och Bohus län samt riket åren 1956 och 1958.

Kommun	Storgatsten		Smågatsten	
	År 1956 ton	År 1958 ton	År 1956 ton	År 1958 ton
Lysekils stad.....	1 862	330	3 440	883
Stångenäs.....	9 944	2 266	11 080	4 816
Södra Sotenäs.....	15 874	1 671	7 286	545
Tossene.....	1 959	268	188	47
Kville.....	719	1 289	134	164
Tanum.....	280	161	42	70
Vette.....	3 526	1 132	5 586	1 982
Summa	34 164	7 117	27 756	8 507
Hela produktionen i Göteborgs och Bohus län.....	34 421	7 149	27 897	8 665
Hela riket	36 846	7 912	30 663	9 751

Produktionen av *kantsten* och *byggnadssten* i Göteborgs och Bohus län samt riket åren 1956 och 1958.

Kommun	Kantsten		Byggnadssten	
	År 1956 ton	År 1958 ton	År 1956 ton	År 1958 ton
Lysekil.....	4 040	2 043	—	—
Stångenäs.....	22 469	7 913	139	57
Södra Sotenäs.....	21 170	13 145	720	1 703
Tossene.....	11 054	5 430	3 861	1 827
Kville.....	4 462	4 241	1 690	1 578
Tanum.....	844	348	90	110
Vette.....	14 850	11 928	—	30
Summa	78 889	45 048	6 500	5 305
Hela produktionen i Göteborgs- och Bohus län.....	79 939	46 041	6 504	5 314
Hela riket	90 683	52 967	15 043	15 938

Källa: Primäruppgifter till kommerskollegii bergshanteringsstatistik.

Produktionens saluvärde åren 1956 och 1958 i Göteborgs och Bohus län uppgick till följande belopp.

	Storgatsten 1 000 kr	Smågatsten 1 000 kr	Kantsten 1 000 kr	Byggnadssten 1 000 kr
År 1956.....	2 139	1 753	6 505	2 170
År 1958.....	978	534	3 925	1 965

De största förändringarna efter år 1956 har sålunda skett inom stenindustrin i Södra Sotenäs och Stångenäs kommuner, som år 1956 tillsammans svarade för ungefär $\frac{2}{3}$ av gatstensproduktionen och drygt hälften av kantstenstillverkningen i Bohuslän. I dessa kommuner minskade den sammanlagda produktionen av gatsten från 44 000 ton år 1956 till 9 000 ton år 1958. Samtidigt nedskars tillverkningen av kantsten från 44 000 ton till 21 000 ton. Även produktionen av byggnadssten, som är förlagd till S. Sotenäs, Tossene och Kville, minskades, men inskränkningen drabbade enbart Tossene kommun. Denna kommun hade också stark känning av nedskärningen av kantstenstillverkningen. — Tillbakagången inom stenindustrin har medfört, att brytningen av gat- och kantsten nedlagts på ca 15 arbetsställen sedan år 1956. Antalet arbetsställen med gatstensframställning uppgick år 1958 till ett 20-tal, medan kantsten tillverkades vid icke fullt ett 40-tal arbetsställen.

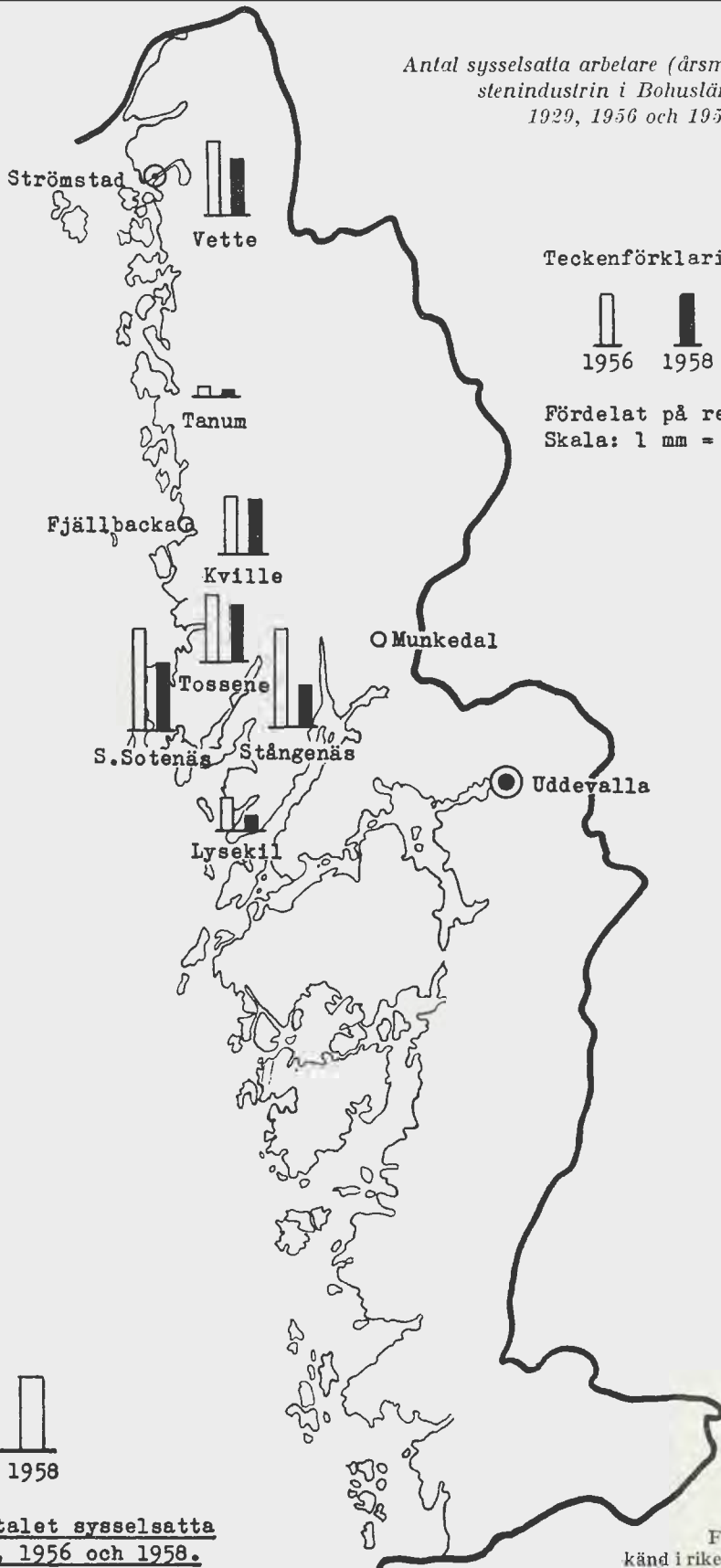
Inom produktionen av *byggnadssten* har förändringarna varit tämligen obetydliga under efterkrigstiden med undantag dock för åren 1957 och 1958, då en del driftsinskränkningar måste vidtagas. Orsakerna härtill uppgives ha varit dels den allmänna konjunkturavmattningen under dessa år, dels de besparingsaktioner, som de år 1956 införda bestämmelserna om belåningsvärdena inom husbyggnadsverksamheten medförde och vilka starkt påverkade efterfrågan på natursten. Dessa verkningar synes emellertid ha varit av övergående natur.

Tillverkningen av *gravvårdar, gravramar och annan bearbetad sten än byggnadssten* uppgick år 1956 i Göteborgs och Bohus län till ett saluvärde av 2 850 000 kr, varav företagen i Tossene och Kville kommuner svarade för drygt 2 milj. kr. År 1958 uppgick saluvärdet för nämnda produktion till 3 670 000 kr. i hela länet och till 2 570 000 kr. i Tossene och Kville kommuner.

Sysselsättningen

Årsmedeltalet sysselsatta arbetare inom gat- och kantstensindustrin i Bohuslän utgjorde år 1956 ca 1 200 och år 1958 ca 700. För hela granitindustrin i stenindustridistriktet uppgick årsmedeltalet sysselsatta arbetare år 1956 till 1 480 och år 1958 till 966, varav ca 250 man arbetade på arbetsställen, där huvudsakligen gravvårdar, byggnadssten och andra granitprodukter än gat- och kantsten tillverkades. I jämförelse med år 1956 hade

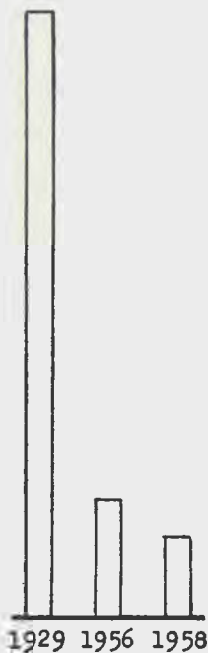
Antal sysselsatta arbetare (årsmedeltal) inom
stenindustrin i Bohuslän åren
1929, 1956 och 1958

Teckenförklaring

Fördelat på resp.kommuner
Skala: 1 mm = 20 arbetare

Totala antalet sysselsatta
åren 1929, 1956 och 1958.
Skala: 1mm = 80 arbetare

För spridning god-
känd i rikets allmänna kart-
verk den 23 maj 1960

sålunda stenarbetarkåren år 1958 minskat med ca 500 man. Den mest omfattande personalinskränkningen skedde i *Stångenäs* kommun, där stenarbetarkåren minskades med omkring 200 man. Ett 50-tal av dessa har emellertid senare återanställts.

Hur arbetarantalet inom granitstensindustrin fördelade sig på olika kommuner år 1929 — då sysselsättningen nådde maximisiffror — och åren 1956 och 1958 framgår av nedanstående tablå.

Medeltal sysselsatta arbetare åren 1929, 1956 och 1958

Kommun	Hela antalet sysselsatta arbetare		
	År 1929	År 1956	År 1958
Lysekil.....	742	101	43
Stångenäs.....	1 617	330	133
Svarteborg.....	11	—	—
S. Sotenäs.....	1 334	346	244
Tossene.....	955	228	168
Kville.....	689	191	182
Tanum.....	488	31	17
Tjärnö.....	38	3	—
Vette.....	1 723	250	179
Summa	7 597	1 480	966

Tillbakagången, uttryckt i absoluta tal, har i jämförelse med år 1929 varit störst i *Vette* kommun (—1 544). I *Tanums* kommun, där stenindustrin år 1929 hade en arbetsstyrka på 500, sysselsätter denna industri i dag endast ett 20-tal man.

Enligt uppgifter, lämnade av arbetsförmedlingskontoren i stenindustri-distriktet i april 1960, hade av de ca 500 man, som på grund av arbetsbrist lämnat stenindustrin sedan år 1956, omkring 75 man återanställts. Omkring 100 man hade beretts tillfällig sysselsättning inom andra näringar eller i beredskapsarbeten. 125—150 man beräknades ha erhållit mera stadigvarande sysselsättning inom andra näringsområden, medan 175—200 på grund av hög ålder ej längre kunde anses stå till arbetsmarknadens förfogande. I *Vette* kommun hade av de ca 70 man, som fått lämna stenindustrin, ett 10-tal man erhållit stadigvarande arbete inom andra näringar, medan 28 man var sysselsatta i beredskapsarbete. Omkring 30-talet avskedade stenarbetare var av åldersskäl ej längre att betrakta som arbetssökande. I *Tossene* och *Södra Sotenäs* kommuner var av 170 entledigade stenarbetare omkring 50-talet man tillfälligt sysselsatta inom olika näringar. Också i denna kommun hade ett betydande antal stenarbetare lämnat arbetsmarknaden på grund av hög ålder.

Av den till ca 970 man uppgående arbetsstyrkan inom den bohuslänska granitstensindustrin var ca 250 sysselsatta på arbetsplatser, där huvudsakligen byggnadssten och andra granitprodukter än gat- och kantsten tillver-

kades. I jämförelse med år 1956 innebär detta en minskning med ett 50-tal man. Hela denna minskning har skett i Tossene kommun.

Arbetslösheten bland de till stenindustriarbetarnas erkända arbetslöshetskassa (e a k) anslutna arbetarna i Bohusläns stenindustridistrikt (Lysekils stad, Stångenäs, S. Sotenäs, Tossene, Kville, Tanums och Vette kommuner) höll sig under 1954—1956 på ungefär samma nivå som inom arbetslöshetskassan i dess helhet. Under åren 1957 och 1958 låg däremot arbetslösheten inom den bohuslänska stenindustrin avsevärt över den genomsnittliga arbetslösheten inom arbetslöshetskassans verksamhetsområde. Antalet understödsdagar per medlem inom kassans avdelningar i Bohusläns stenindustridistrikt åren 1954—1958 (för sistnämnda år har endast uppgifter t. o. m. augusti månad kunnat erhållas) redovisas i nedanstående tablå. För jämförelse har uppgifter om årsmedeltalet understödsdagar inom hela arbetslöshetskassan samt motsvarande uppgifter för byggnadsarbetarnas och metallindustriarbetarnas e a k:or medtagits. Av de båda sistnämnda har byggnadsarbetarnas e a k haft betydande utbetalningar på grund av säsongarbetslösheten inom kassans verksamhetsområde, medan metallindustriarbetarnas e a k ända fram till 1958 i stället haft mycket låga arbetslöshets-siffror.

	Antal understödsdagar per medlem				
	År 1954	År 1955	År 1956	År 1957	Jan—aug 1958
Stenindustriarbetarnas e a k:s avdelningar i Bohusläns stenindustridistrikt	10,9	6,9	10,2	23,3	47,7
Hela arbetslöshetskassan.....	9,4	7,7	10,0	13,4	20,2
Byggnadsarbetarnas e a k.....	8,8	8,3	12,5	14,9	13,1
Metallindustriarbetarnas e a k.....	2,2	1,4	1,9	2,7	2,6

Liksom inom byggnadsverksamheten är arbetslösheten inom stenindustrin koncentrerad till årets första kvartal och sålunda sammanhängande med svårigheterna att utan inskränkningar hålla verksamheten i gång under den kalla årstiden. De onormalt kalla och snörika vintermånaderna februari och mars 1956 fick i såväl byggnadsfacket som stenindustrin ogynnsamma verkningar för sysselsättningen, vilket tydligt återspeglar sig i arbetslöshetssiffrorna. Vintern 1957 var däremot mildare än normalt, men trots detta låg arbetslösheten i vissa avdelningar inom stenindustriarbetarnas e a k på betydligt högre nivå än under tidigare vintrar. Den försämrade orderingången under 1957 och 1958 föranledde företagen inom stenindustrin att tillfälligt nedlägga eller starkt inskränka verksamheten under den för driften ogynnsammaste delen av året. Som framgår av sammanställningen på s. 77 varierar arbetslösheten även från ort till ort. Under år 1957 var situationen besvärligast i Vette kommun, där arbetslöshetskassans av-

delningar redovisade 36,2 understödsdagar per medlem. Under jan.—aug. år 1958 steg detta tal till 50,7 i Vette. Ännu större omfattning hade dock arbetslösheten i Stångenäs (69,9) och S. Sotenäs (63,3), medan antalet understödsdagar per medlem i arbetslöshetskassans avdelningar i Tossene och Kville kommuner begränsade sig till 27,5 resp. 20,7. Som framgått av tidigare redogörelse hade också produktionsinskränkningarna sin största omfattning i Stångenäs och S. Sotenäs, medan konjunkturbakslaget hade tämligen begränsad betydelse i Kville kommun. Hur arbetslösheten bland stenarbetarna i Bohuslän avspeglat sig i arbetsförmedlingsorganens månatliga arbetslöshetsräkningar framgår av sammanställningen här nedan.

År 1958	Lysekils- regionen	Gravarne- regionen	Strömstads- regionen	Summa arbetslösa	Därav över 67 år
Januari	207	244	159	610	33
Februari	180	169	115	464	23
Mars	50	170	127	347	19
April	12	16	49	77	8
Maj	7	6	6	19	3
Juni	3	4	11	18	2
Juli	—	7	10	17	2
Augusti	18	18	31	67	3
September	3	22	48	73	6
Oktober	23	22	5	50	6
November	7	28	16	51	6
December	22	15	22	59	8

Även under år 1958 var sålunda arbetslösheten bland stenarbetarna främst en säsongföreteelse. Tekniska förutsättningar för en viss utjämning av säsongvariationerna torde dock föreligga, i varje fall på de större arbetsplatserna. Från företagarkåren har nämnts möjligheten att i god tid före vinterns inträde uttaga ämnesblock i så pass stora kvantiteter, att stenhuggarnas vintersysselsättning icke skulle behöva äventyras av väderleksförhållandena.

Åldersfördelningen bland stenarbetarna

Den kraftiga avgången av personal och den obetydliga nyrekryteringen till stenhuggaryrket under de senaste årtiondena har medfört, att stenarbetarkåren fått en mycket ogynnsam åldersfördelning. En vid årsskiftet 1955—1956 företagen undersökning av åldersfördelningen bland arbetarna inom bohuslänska stenindustriföretag, anslutna till Sveriges Granitindustriförbund visade, att endast 12 % av stenarbetarna var under 40 år. Resultatet av undersökningen redovisas på s. 78.

Endast 3 % av stenarbetarna var sålunda under 25 år. Den ogynnsammaste åldersfördelningen uppvisar arbetsplatserna i småbrotten, där nära 66 % av arbetsstyrkan var över 55 år, mot 45 % i storbrotten och 39 % i finstensbrotten. Det stora antalet åldringar i småbrotten beror på att drifts-

Driftsform	Antal arbetare	Åldersgrupper				
		under 25 år	25—40 år	40—55 år	55—67 år	Över 67 år
Storbrott.....	931	3,9	8,7	42,4	35,9	9,1
Småbrott.....	294	0,4	3,7	30,3	43,8	21,8
Finstensbrott.....	171	1,8	14,6	45,0	30,4	8,2
Summa arbetare	1 396	2,9	8,4	40,2	36,9	11,6

förhållandena i dessa brott lämpar sig särskilt väl för den äldre arbetskraften. — Driftsmässigt består skillnaden mellan småbrott och storbrott däri, att i småbrotten uttages i stort sett endast den i bergets yta liggande, lättast åtkomliga graniten. I storbrotten däremot sker brytningen med tillhjälp av maskinell utrustning ned till större djup, varigenom bergtillgången betydligt bättre kan utnyttjas. Genom anskaffandet av moderna transportanordningar har under senare år vissa manuella arbetsuppgifter, lämpade för äldre arbetskraft, bortfallit på de största arbetsplatserna (exempelvis Rixö och Malmön). Åldersfördelningen bland stenarbetarna inom olika kommuner kan utläsas ur följande sammanställning.

Kommun	Åldersgrupper				
	under 25 år	25—40 år	40—55 år	55—67 år	över 67 år
Vette.....	1,3	6,4	37,9	38,3	16,1
Tanum.....	—	5,0	25,0	55,0	15,0
Kville.....	—	—	50,0	38,4	11,6
Tossene.....	0,7	12,0	39,8	36,3	11,2
S. Sotenäs.....	4,4	10,9	43,5	32,0	9,2
Stångenäs.....	5,5	7,6	38,7	38,4	9,8
Lysekil.....	1,0	5,4	41,9	38,7	13,0

De ogynnsammaste siffrorna för åldersfördelningen hade sålunda Lysekil och Vette, där endast 6 resp. 8 % av arbetarna var under 40 år. I den sistnämnda kommunen var över hälften av arbetsstyrkan över 55 år. Gynnsammast var åldersfördelningen i Södra Sotenäs. Vid årsskiftet 1955/56 fanns ca 150 arbetare på de av undersökningen berörda arbetsplatserna, som uppnått 67 års ålder. Sedan år 1957 har emellertid de till Sveriges Granitindustriförbund anslutna företagen i Bohuslän entledigat arbetare, som uppnått pensionsåldern. Genom de omfattande permitteringar, som förekommit inom stenindustrin efter år 1956, har också ett betydande antal yngre arbetare lämnat näringen. Hur detta påverkat åldersfördelningen bland arbetarna inom stenindustrin i Södra Sotenäs kommun framgår av den undersökning, som kommunalkontoret i Gravarne utförde i november 1958. Undersökningen redovisas i följande tablå.

Åldersgrupper					
under 25 år	25—40 år	40—55 år	55—67 år	Summa	Summa arbetare
1,2 %	7,3 %	40,1 %	51,4 %	100,0 %	234

Omkring hälften av stenarbetarna i kommunen var sålunda över 55 år mot drygt 40 % vid årsskiftet år 1955/56. Samtidigt har antalet arbetare tillhörande de yngre ålderskategorierna minskat. Endast omkring 8 % av arbetarna var sålunda under 40 år mot 15 % tre år tidigare.

På grund av det stora antalet arbetare över 55 år, vilka av åldersskäl kommer att lämna förvärvslivet under 1960-talet, och den obetydliga nyrekryteringen inom stenindustrin i Bohuslän, kan dess arbetarstam inom den närmaste tioårsperioden beräknas bli decimerad till icke fullt 500 man. Den ogynnsamma åldersfördelningen kan vidare vid hastigt inträdande försämring av arbetstillgången medföra betydande sysselsättningssvårigheter. Stora krav ställs därför alltså på arbetslöshetsberedskapen i stenindustrikommunerna i Bohuslän.

Marknadsförhållandena och den framtida sysselsättningen

Som tidigare nämnts har efterfrågan på *gatsten* gått kraftigt tillbaka under hela 1950-talet, medan i stället avsättningsmöjligheterna för *kantsten* utvecklat gynnsamt, ehuru ett bakslag inträdde åren 1957—1958. Det i jämförelse med mellankrigstiden ökade behovet av kantsten främst för trottoarer har orsakats av städernas och industrisambällenas kraftiga tillväxt under 40- och 50-talen. Exporten av denna vara är emellertid numera obetydlig. Den svenska marknaden däremot tog år 1956 i anspråk en kvantitet, som motsvarade hela exportvolymen av kantsten år 1929.

Exporten av gatsten, som år 1952 översteg 60 000 ton, uppgick år 1956 till endast 35 000 ton (år 1938 var, som tidigare nämnts, exportsiffran 117 000 ton) för att år 1958 minska till 8 600 ton. De västtyska hamnstäderna har också efter kriget varit de största uppköparna av gatsten på utlandsmarknaden. Möjligheterna att inom en nära framtid öka exporten på Väst-europa får anses som ytterst begränsade. Sedan 1930-talet har nämligen flera ogynnsamma faktorer tillkommit. Sålunda har för den svenska stenindustrin ofördelaktiga förskjutningar i det internationella kostnads- och löneläget inräffat. Vidare har kol- och koksimporten från Storbritannien nedgått väsentligt, varför möjligheterna till billiga returfrakter på detta land kraftigt beskurits. Härtill kommer den allt hårdare konkurrensen från andra vägbeläggningmaterial, som granitstenindustrin givetvis också på världsmarknaden har kännning av.

De främsta avnämarnländerna förutom Tyskland har — som tidigare anförts — varit Holland, Belgien, England och Frankrike. På den holländska marknaden föreföll exportutsikterna gynnsamma de första efterkrigsåren, men en del av denna marknad har gått förlorad till konkurrerande sten-

industrier i andra länder, vartill kommer att de nederländska förbrukarna i största möjliga omfattning söker utnyttja ett inhemskt material (klinker). I både Storbritannien och Frankrike har den svenska granitexporten försvårats av handelshinder av olika slag. Beträffande det förstnämnda landet kan dock överenskommelsen om sjustatsmarknaden förbättra exportmöjligheterna. Utförseln till Storbritannien har främst omfattat gradhuggen kantsten. Den framgångsrikaste konkurrenten på utlandsmarknaden har varit den portugisiska stenindustrin, vars produktion dock hittills begränsat sig till gatsten och råkantsten.

Den stockningskris, som inträdde på stenmarknaden år 1957 och som förvärrades år 1958, berodde främst på förhållandena på *den inhemska marknaden*, där både städerna — vilka numera konsumerar omkring 90 % av den bohuslänska kantstensproduktionen — och det statliga vägväsendet kraftigt minskade sina inköp. Kreditläget framtvängde besparingsaktioner av olika slag inom städernas gatu- och vägväsende, vilket påskyndade de strukturella förändringar, som pågått under lång tid och som särskilt drabbat gatstensproduktionen. Sålunda har under senare år rännstensbottnarna vid anläggandet av gator i stor utsträckning slopats. Detta har lett till att en stor del av marknaden för storgatsten bortfallit. Beträffande smågatstenen kan konstateras, att användningsområdet för denna inskränkts till stensättningar på torg och öppna platser i större städers centra, där de dekorativa effekterna spelar stor roll.

Inom stenindustrin har ställts förhoppningar på en betydande ökning av väginvesteringarna under 1960-talet med anledning av de uttalanden, som gjordes av 1955 års långtidsutredning. Det är främst byggandet av motorvägar och andra större vägar, som skulle leda till ett större behov av kantsten. Detta är riktigt såtillvida, att vägskälen vid alla större väganläggningar numera byggs ut på ett helt annat sätt än tidigare. Speciellt vid refuger och dylika anläggningar har kantstenen kommit till användning. Däremot synes icke motorvägarnas mittskiljeremсор komma att taga i anspråk några nämnvärda kvantiteter kantsten, enär försänkta vägrenar och diken kommer att anläggas i stället för de skiljeremсор med kantsten, som tidigare kommit till utförande. Kantstensproduktionen har även att räkna med konkurrens från annan beläggingsmateriel. Vissa försök att ersätta granitkantstenen med kantsten av asfalt och betong har sålunda gjorts. I allmänhet synes man dock betrakta betongkantstenen såsom olämplig i vårt klimat på grund av den stora risken för frostsprängningar i samband med skador, som orsakas av snöplogar och andra maskiner under vintermånaderna. Asfaltkantstenen är ett farligare substitut för granitkantstenen, eftersom man med en utläggningsmaskin mycket snabbt och till jämförelsevis låga kostnader kan lägga ut stora kvantiteter sådan sten. Användningsområdet för asfaltkantsten är emellertid begränsat, eftersom materialet ej gärna kan komma i fråga vid stensättningar, där det ställs krav på utseende. Å andra sidan bör dock

beaktas att kantstenen i förhållande till gatubeläggningarna är ett kostsamt material. På grund härav kommer de stora förbrukarna sannolikt att söka nedbringa kostnaderna för kantstensättning. Det är därför icke givet, att en fortsatt kraftig utbyggnad av städer och tätorter kommer att resultera i en motsvarande stegring av efterfrågan på kantsten.

De svenska städernas efterfrågan på gat- och kantsten varierar mycket kraftigt. Till följd härav undergår också sysselsättningen inom stenindustrin starka växlingar. Det synes icke heller vara möjligt att under någon längre period förutse stenbehovet. En i april 1958 av arbetsmarknadsstyrelsen upprättad prognos om städernas stenbehov, vilken grundade sig på städernas egna uppgifter om väntade inköp under nämnda år, visade mycket stora avvikelser från de inköp, som senare verkställdes. Det synes därför icke ens för en så pass begränsad tidrymd som ett år vara möjligt att förutse efterfrågan. Beträffande *stenbehovet inom det statliga vägväsendet* har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen meddelat, att säkra uppgifter om det framtida inköpsbehovet kan erhållas för högst två år. På framställning av utredningen infortrade nämnda ämbetsverk år 1958 genom vägförvaltningarna uppgifter om behovet av kantsten under åren 1959 och 1960. Dessa uppgifter redovisas i vänstra kolumnen i nedanstående tablå. I den högra kolumnen anges det *ytterligare behov* av kantsten, om gångbanor och beläggningar skulle komma att anläggas i samtliga de samhällen, där vatten- och avloppsarbeten var utförda eller beräknades komma till utförande under år 1959 och 1960.

År	Behov av kantsten under åren 1959 och 1960 med hänsyn till medelstilldelning och fullbordad planering			Ytterligare behov		
	Råkantsten lpm	Råkantsten med fas lpm	Råkantsten med gradhuggen fas lpm	Råkantsten lpm	Råkantsten med fas lpm	Råkantsten med gradhuggen fas lpm
1959	11 910	7 400	2 600	64 100	6 000	150
1960	31 315	12 540	3 000	253 500	27 000	150

Det i högra kolumnen redovisade ytterligare behovet tyder på en betydande eftersläpning i sådana investeringar, som skulle kunna leda till ökad efterfrågan på stenindustrins produkter. Endast 10—20 % av dessa vägarbeten uppgavs emellertid vara färdigplanerade, varför arbetena endast till en ringa del skulle ha kunnat utföras, om medel för arbetenas bedrivande hade beviljats.

Nedgången i inköpen av kantsten inom det statliga vägväsendet under år 1959 i förhållande till 1958 års inköp, som dock blev mindre än som hade

beräknats, berodde på att förköp av sysselsättningsuskäl verkställdes under år 1958. På grund av dessa förköp kunde en del av 1958 års behov tillgodoses från egna lager.

Avsättningsmöjligheterna för byggnadssten. Som *konstruktionssten* har graniten fortfarande betydelse vid anläggandet av broar och slussar. Man räknade därför med en betydande efterfrågan från Holland, när de stora projekten om torrläggning av Zuidersee skulle förverkligas. Det visade sig emellertid ganska snart, att tyska stenfirmor framgångsrikt kunde konkurrera på grund av sina betydligt lägre produktionskostnader. Också de subventioner (fraktnedsättningar vid järnvägstransporter), som den bajerska stenindustrin erhåller av den västtyska staten, torde härvid ha spelat en icke obetydlig roll. — Som konstruktionssten i byggnader efterfrågas graniten numera i ringa utsträckning, men som fasadbeklädnad har den alltjämt betydelse. Brytningen av de attraktiva röda och rödgrå byggnadsstensgraniterna är i stort sett begränsad till Hunnebostrands-Bovallstrandsdistriktet. Stenförädlingsföretagen i Hunnebostrandsdistriktet bearbetar emellertid icke enbart bohusgranit utan även råvara, som brytes i andra delar av riket såsom vissa varianter av röd granit samt diabas och vissa syeniter (»svart granit»). En del granitsorter såsom »labrador» införes från Norge.

Den huggna graniten, som sedan lång tid tillbaka kommit till användning i entréplan och entrétrappor samt som beläggningar i terräng, synes bibehålla sin marknad.

De slipade granitplattornas användningsområde begränsar sig till allmänna byggnader samt affärs- och kontorskomplex, där fasadbeklädnaden ur kostnadssynpunkt spelar en tämligen underordnad roll. Den nya tekniken vid beklädnader av fasader med natursten, som innebär att fuktskador i fasaden kan undvikas, synes ha vidgat marknaden för granit. I jämförelse med annan ytbeklädnadsmateriel har också graniten vissa uppenbara fördelar, såsom de låga underhållskostnaderna, som sammanhänger med granitens värdebeständighet och stora självreningsförmåga. Den svenska granitens hårdhet, som i många avseenden är dess styrka, försvårar emellertid bearbetningen av detta material och därmed möjligheten till massproduktion. I USA har man dock lyckats konstruera bearbetningsmaskiner för granit, där stenen klipptes mellan två motverkande eggjar. Denna s. k. klippsten, som kan spaltas upp i stavar, har bl. a. tagits i anspråk vid uppförandet av beklädnadsmurar vid kyrkobyggen o. dyl., där den huggna graniten hittills ej ansetts lämplig. De amerikanska bearbetningsmaskinerna är emellertid mycket dyra, varför det ännu är ovisst, om den amerikanska metoden kan komma till användning inom den svenska granitstensindustrin.

Huruvida elementbyggeriet, som bl. a. innebär att de bärande fasadväggarna slopas och att den konstruktiva bärigheten får övertagas av pelare och innerväggar, kan medföra ökade avsättningsmöjligheter för graniten som beklädnadsmaterial, är ännu ovisst.

Den framtida sysselsättningen inom gat- och kantstensindustrin

På grund av svårigheterna att bedöma det framtida behovet av gat- och kantsten blir beräkningar om den framtida sysselsättningen mycket osäkra. Med ledning av uppgifter om försäljningen av gat- och kantsten inom den bohuslänska stenindustrin under 1958 har följande beräkning gjorts av det mot försäljningen svarande arbetskraftsbehovet, uttryckt i årsarbetare.¹

	Smågatsten	Storgatsten	Råkantsten	Övrig kantsten
Försåld kvantitet	50 000 m ³	44 000 m ³	520 000 lmp	65 000 lpm
Antal årsarbetare	25	50	210	105

Den försålda kvantiteten gat- och kantsten skulle sålunda motsvara 390 årsarbetare för stenhuggning, vartill kommer dagsverksåtgången i stenbrott och transporter. Representanter för stenindustrin har för utredningen uppgivit, att styrkeförhållandet mellan stenhuggare och övriga arbetare i ett rationellt drivet stenhuggeri är = 3:1. Detta skulle innebära, att försäljningen år 1958 motsvarade sammanlagt 520 årsarbetare. Medeltalet sysselsatta arbetare i gat- och kantstenshuggerierna nämnda år uppgick till ca 700. På grund av de omfattande driftsinskränkningarna under första kvar-talet kom emellertid produktionen att icke obetydligt understiga efterfrågan, varför en viss avveckling av de under år 1957 lagrade kvantiteterna kunde genomföras.

År 1958 var ur sysselsättningssynpunkt det ogynnsammaste året sedan krigsslutet. En återhämtning skedde under år 1959 på grund av ökad in-hemsk efterfrågan på kantsten. Huruvida en ytterligare ökning av kantstens-behovet kommer att ske är emellertid ovisst. Med hänsyn till det eftersatta behovet inom det statliga och det kommunala gatu- och vägväsendet finns det skäl att antaga, att en generösare medeltilldelning och en snabbare projekterings- och planeringstakt skulle leda till att situationen för kantstens-industrin under 1960-talet bleve gynnsammare än under 1950-talets senare hälft. En osäker faktor är emellertid den övergång till betong- eller asfalt-kantsten, som kan komma att ske. Även andra förändringar inom vägbygg-nadstekniken kan påverka läget inom stenindustrin.

¹ Efter samråd med representanter för gat- och kantstensindustrin har en årsarbetare skattats till 250 dagsverken, varvid antalet dagar, då arbetet ligger nere p. g. a. otjänlig väderlek, be-räknats uppgå till 30.

KAPITEL 10

Konservindustrin

Allmänt

Utvecklingen under efterkrigstiden har lett till ett kraftigt uppsving inom den svenska konservindustrin. Redan under de första krigsåren medförde försörjningssvårigheterna en viss stimulans till ökad tillverkning av sådana produkter som sylt, fruktmos och marmelad samt kött- och fläskkonserver. Uppgången inom den sistnämnda produktionen var emellertid rent temporär och berodde dels på vissa beredskapsåtgärder, dels på den stora nedslaktningen av nötkreatur, som vidtogs under de båda missväxtåren i början av 1940-talet. Redan 1942 hade produktionen av kött- och fläskkonserver minskat till förkrigsnivå. Med undantag för denna tillverkning ökade konservproduktionen avsevärt under de första efterkrigsåren. Produktionsutvecklingen för olika konserver har emellertid därefter varierat betydligt. Tillverkningen av frukt- och grönsakskonserver har sålunda mer än fördubblats sedan år 1947, medan produktionskurvan för sill- och fiskkonserver varit mera oregelbunden efter nämnda år. Under 1950-talet har däremot produktionen inom samtliga verksamhetsgrenar av konservindustrin ökat; även fabrikationen av kött- och fläskkonserver, som under åren 1943—1949 låg under 1930-talets nivå. Tillverkningen av sylt, fruktmos och hushållsmarmelad, som i samband med sockerransoneringens upphävande gick starkt tillbaka, har trots ökningen under 1950-talet icke uppnått 1940-talets produktionssiffror.

Orsakerna till konservindustrins kraftiga expansion får främst anses vara den höjning av levnadsstandarden, som skett efter kriget och som tagit sig uttryck i krav på större variation i kosten. Vidare har det av olika anledningar föranledda behovet av förenkling av hushållsarbetet medverkat till en stigande efterfrågan på konserver. Utvecklingen har givetvis också underlättats av de tekniska framsteg, som gjorts inom konservindustrin. Särskilt har impulserna från England och Amerika betytt mycket för den mekanisering och automatisering av driften, som främst ägt rum vid de större företagen och speciellt inom grönsakskonserverindustrin.

Tillverkningen av *sill- och fiskkonserver* är huvudsakligen förlagd till Bohuslän. Utanför denna provins bedrivs sådan produktion endast i Göteborg och vid en medelstor anläggning i Roslagen samt vid ett mindre antal småföretag i skilda delar av riket. Övriga anläggningar, vars produktion är

baserad på fisket, är att betrakta som fiskberedningsanstalter. Tillverkning av andra produkter än sill- och fiskkonserver sker inom den bohuslänska konservindustrin endast vid Skandiakonserv i Ellös och vid konservfabriken Sunnan i Strömstad.

Lokalisering

Enligt av utredningen inhämtade uppgifter om personalläget i oktober 1957, uppgick arbetarpersonalen inom sill- och fiskkonserverindustrin i Bohuslän (göteborgsföretagen sålunda ej medräknade) till 528 män och 1 326 kvinnor. Samtliga konservfabriker ligger inom Uddevalla A-region. Arbetsstyrkans fördelning på olika orter framgår av nedanstående sammanställning. Uppgifterna om arbetsstyrkan på olika orter avser läget vid en tidpunkt av året, när konservindustrin har högsäsong. Medeltalet sysselsatta under år 1957 torde därför ha varit lägre än vad sammanställningen visar.

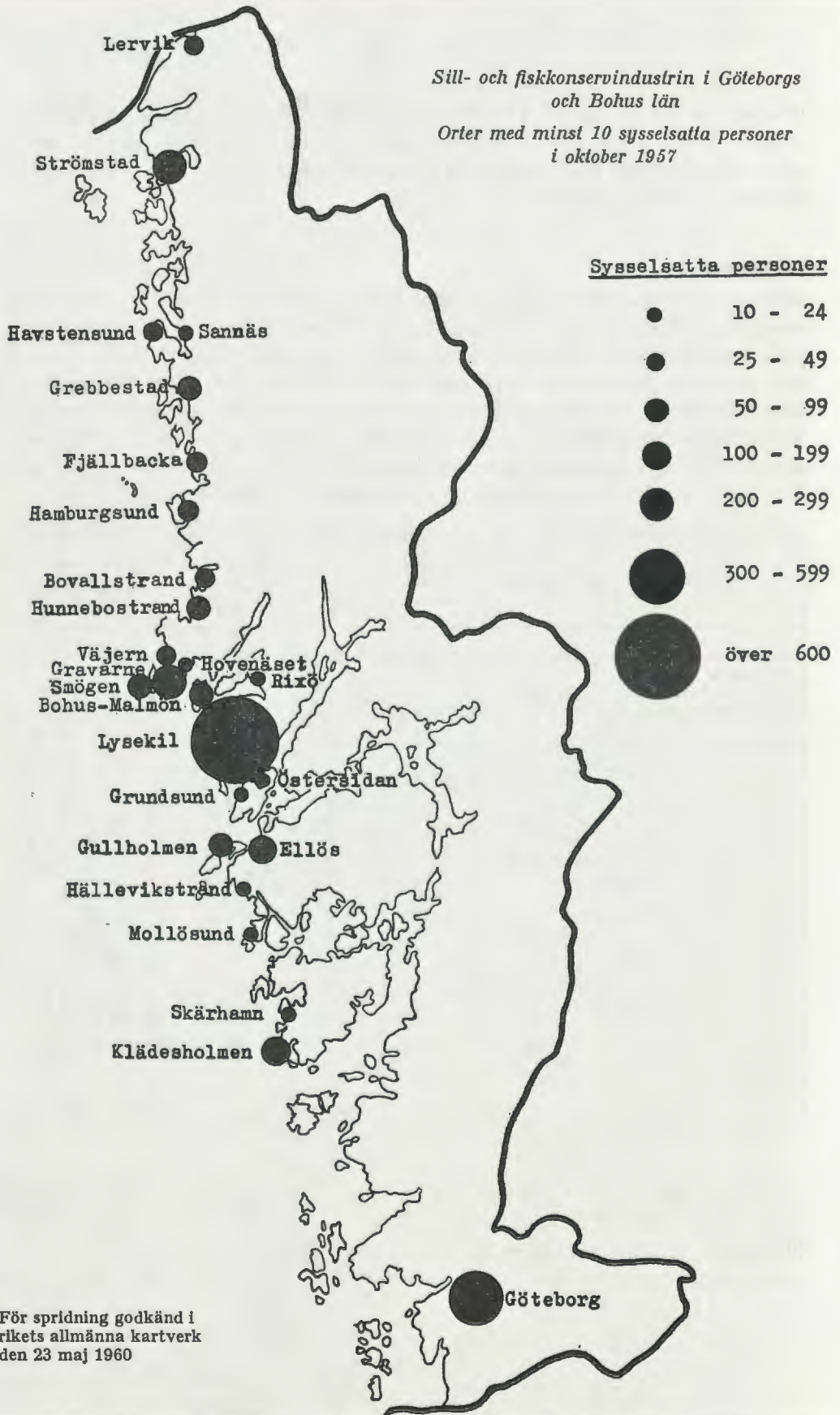
Ort	Kommun	Antal arbetsställen	Antal sysselsatta personer		Övrig personal	
			Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Klädesholmen.....	Tjörn	20	32	129	39	—
Skärhamn.....	»	1	3	12	—	—
Mollösund.....	Morlanda	1	3	16	1	—
Hälleviksstrand.....	»	1	6	9	1	—
Ellös.....	»	1	78	47	8	4
Gullholmen.....	»	1	17	29	5	1
Grundsund.....	Skaftö	1	2	9	3	—
Östersidan.....	»	1	4	11	2	1
Lysekil.....	Lysekil	17	153	373	57	18
Rixö.....	Stängenäs	1	2	13	2	1
Smögen.....	Smögen	4	9	40	10	—
Hovenäset.....	S. Sotenäs	1	3	5	1	1
Gravarne.....	»	4	75	114	21	9
Bohus-Malmö ¹	»	1	8	75	9	3
Väjern.....	»	1	9	35	1	—
Hunnebostrand.....	Tossene	1	12	38	2	1
Bovallstrand.....	»	1	9	38	2	—
Hamburgsund.....	Kville	1	7	33	1	1
Fjällbacka.....	»	2	6	38	3	1
Grebbestad.....	Tanum	1	17	54	5	1
Havstensund.....	»	1	2	24	4	1
Sannäs.....	»	1	2	12	—	—
Strömstad.....	Strömstad	3	49	151	16	6
Hogdal.....	Vette	1	20	21	3	1
	Summa	68	528	1 326	196	50

¹ Driften vid denna fabrik nedlades år 1959.

Anläggningar, som sysselsätter mer än 50 personer, finns på följande orter i Bohuslän: Ellös (1), Lysekil (1), Gravarne (2), Grebbestad (1) och Strömstad (2). Storföretagen inom branschen utgöres av *ab Sveriges För- enade konservfabriker* med anläggningar i Göteborg, Gullholmen, Lysekil,

*Sill- och fiskkonserverindustrin i Göteborgs
och Bohus län*

*Orter med minst 10 sysselsatta personer
i oktober 1957*

Hamburgsund, Grebbestad och Strömstad, *ab Bröderne Ameln* med fabriker i Göteborg, Gravarne, Väjern och Bovallstrand, *Skandiakonserv ab* (KF) med anläggningar i Ellös och Lysekil, *ab Bröderna Kristiansson & co* med fabriker i Gravarne och Hunnebostrand samt *ab Strömstad Canning co* med fabrik i Strömstad. (Det sistnämnda företaget äger även en fabrik i Göteborg, benämnd Göteborgs Konservfabrik ab.) Dessa företag sysselsatte tillsammans år 1956 enligt kommerskollegii uppgifter sammanlagt 1 173 arbetare (416 män och 757 kvinnor) eller drygt hälften av hela sill- och fiskkonservindustrins arbetarantal. Småföretagen är främst koncentrerade till Klädesholmen, där arbetsstyrkan i oktober 1957 icke vid något av de 20 företagen översteg 25 arbetare. Av de 17 konservfabrikerna i Lysekil hade tio fabriker en arbetsstyrka på högst 25 personer. Övriga småföretag är spridda på olika orter som Hällevikstrand, Grundsund, Smögen, Gravarne, Sannäs och Havstenssund. Lokaliseringen av konservindustri till Göteborg och Gravarne är en naturlig följd av den roll, som dessa orter spelar inom fisket. Den betydelse för sysselsättningen som fiskberedningen — främst saltning och torkning av fisk — hade på Tjörn och Orust i äldre tider, har däremot endast delvis kunnat övertagas av konservindustrin. Under åren 1956—1957 nedlade fyra företag på Klädesholmen sin verksamhet. Arbetarantalet inom öns konservindustri minskade samtidigt med ett 60-tal. Att en så betydande del av konservindustrin förlagts till Lysekil — ca $\frac{1}{4}$ av arbetsstyrkan inom rikets sill- och fiskkonservindustri är sysselsatt vid stadens konservindustrier — torde främst bero på att Lysekil är den enda orten i kustområdet mellan Göteborg och Strömstad, som har järnvägsförbindelse. Fiskerinäringen i stadens omland, d. v. s. Stångenäs, Skaftölandet och östligaste delarna av Orust med kringliggande öar, har under en lång period varit på stark tillbakagång. Trots detta har staden utvecklats till centrum för handeln med skarpsill, som utgör en mycket viktig råvara inom konservindustrin. Inom handeln med räkor intar Strömstad en liknande position — en följd av att tyngdpunkten inom räkfisket ligger i norra Skagerack och yttre delarna av Oslofjorden.

Produktion

Konservindustrins produktion av *fisk- och skaldjurskonserver* uppgick år 1956 till 23 304 ton mot 14 351 ton år 1938 och 17 243 ton år 1946. Produktionen, som under krigsåren i genomsnitt legat på 1938 års produktionsnivå, ökade — som tidigare nämnts — betydligt under de första efterkrigsåren, varefter den höll sig tämligen oförändrad ända fram till 1954. Sedan följde en ny produktionsstegring, som emellertid torde ha avbrutits år 1957 på grund av det felslagna skarpsillfisket. Produktionsutvecklingen för olika varuslag framgår av nedanstående indexserie, där 1947 års produktion satts = 100.

	1947 Ton	1956 Ton	1947 Ind	1949 Ind	1951 Ind	1953 Ind	1955 Ind	1956 Ind
Fisk- o. skaldjurskonserver..	20 748	23 304	100	103	99	99	110	112
Kaviar o. annan fiskrom..	935	2 398	100	145	116	143	244	256
Ansjovis	5 499	4 863	100	85	92	91	79	88
Gaffelbitar av sill.....	6 293	7 062	100	123	122	114	123	112
Sardiner.....	2 783	3 162	100	108	126	115	120	114
Andra sill- o. strömmings- konserver.....	332	1 553	100	165	101	113	218	468
Makrillkonserver.....	538	253	100	91	32	69	38	47
Fiskbullar o. fiskfärs.....	3 789	3 256	100	82	66	66	85	86
Andra fiskkonserver.....	359	334	100	71	21	64	156	93
Skaldjurskonserver.....	220	423	100	119	107	143	223	193

De viktigaste varuslagen är gaffelbitar, ansjovis, fiskbullar, sardiner och kaviar. Sardininläggningar liksom inläggningar av färsk sill, makrill, hering, fiskbullar, musslor och räkor är steriliserade genom upphettning och betecknas som *helkonserver*, medan gaffelbitar, ansjovis och kaviar enbart behandlas med salt och andra jäsningsförhindrande ämnen och därför benämnes *halvkonserver*.

Vid småföretagen förekommer i de flesta fall endast tillverkning av halvkonserver. Enligt uppgifter, som lämnats till utredningen, förekommer dock inläggning av sardiner vid 6 småföretag, varav 5 är belägna på Klädesholmen. Inläggning av ansjovis förekom år 1957 vid 13 småföretag, varav 7 företag hade sin verksamhet förlagd till Klädesholmen. Storföretagen producerar såväl hel- som halvkonserver. De sistnämnda produkterna har under efterkrigsåren upptagit ca $\frac{2}{3}$ av salutillverkningsvärdet inom produktionen av fisk- och skaldjurskonserver. Inom den norska konservindustrin dominerar däremot tillverkningen av helkonserver. För sysselsättningen innebär den norska produktionsordningen betydande nackdelar, eftersom tillverkningen av halvkonserver, som är baserad på lagringsdugliga (exempelvis sockersaltade och kryddade) råvaror, kan bedrivas under hela året i motsats till de starkt säsongbetonade tillverkningarna av helkonserver. Som senare skall påvisas framträder säsongvariationerna inom den norska konservindustrin mera markant än inom den svenska konservindustrin. — Sardiner och ansjovis, som båda tillverkas av skarpsill, utgör den svenska konservindustrins viktigaste exportartiklar. År 1956 utfördes fisk- och skaldjurskonserver för 6,3 milj. kronor, varav den största posten utgjordes av sardiner (3,6 milj. kronor). Icke mindre än 80 % av dessa varuslag exporterades till Östtyskland. Exporten av ansjovis uppgick till ca 0,5 milj. kronor, varav omkring hälften utfördes till USA. De dåliga fångstresultaten från skarpsillfisket under åren 1957 och 1958 betydde därför ett svårt avbräck för sill- och fiskkonservindustrins exportmöjligheter.

Den främsta orsaken till produktionsstegringen åren 1954—1956 var den uppgång, som då skedde i tillverkningen av kaviar och fiskbullar. »Andra

sill- och strömmingskonserver» visar också en markant uppgång, men orsaken härtill är en omläggning av den statistiska redovisningen vid ett större företag. Ifrågavarande produktion (sillfiléer) hade tidigare redovisats under rubriken »gaffelbitar av sill». Nedgången i produktionen av sistnämnda produkt motsvarar i stort sett den ökning, som skett inom gruppen »andra sill- och strömmingskonserver». Den nedgång, som produktionsciffrorna för ansjovis visar, uppgives bero på den övergång till lättare sortiment (skinn- och benfri ansjovis), som ägt rum under senare år.

Värdet av de i riket framställda fisk- och skaldjurskonserverna uppgick år 1956 till 80 milj. kronor. Av detta belopp svarade konservindustrin i Göteborgs och Bohus län för 75,9 milj. kronor. Fördelningen av salutillverkningsvärdet för olika varuslag framgår av följande sammanställning, där Göteborgs och Bohus läns andel av produktionsvärdet anges i procent av riksciffrorna. I kol. II anges de olika varuslagens andel av fisk- och skaldjurskonservernas salutillverkningsvärde åren 1947—1956.

Varuslag	Kol. I	Kol. II	Kol. III
	Värde 1 000 kr	% av det totala värdet av fram- ställda fisk- och skaldjurskonser- ver	Konservprod:s i Göteborgs o. Bohus län proc. andel av till- verkningsvärdet
Fisk- och skaldjurskonserver.....	79 978	100,0	94,9
Kaviar och annan fiskrom.....	12 220	11,2	91,2
Ansjovis.....	12 892	17,1	100,0
Gaffelbitar.....	24 773	36,6	100,0
Sardiner.....	12 554	18,9	95,5
Andra sill- och strömmingskonserver..	4 903	2,5	95,4
Makrillkonserver.....	840	1,5	100,0
Fiskbullar.....	6 423	7,1	86,7
Skaldjurskonserver.....	2 926	2,9	100,0
Andra fiskkonserver.....	2 447	2,2	21,7

Konservindustrin i Bohuslän är i mycket hög grad inriktad på tillverkning av delikatesskonserver, även om en tendens till ökning av matkonservernas andel av tillverkningsvärdet kunnat iakttagas under senare år. Saluvärdet av all produktion — såväl tillverkning av fisk- och skaldjurskonserver som andra konserver och fiskberedning — utgjorde år 1956 inom konservindustrin i Göteborgs och Bohus län 81,8 milj. kronor. Vid gruppering med hänsyn till antalet sysselsatta personer fördelar sig saluvärdet på följande sätt:

	Värde 1 000 kr	Personalantal				% av hela personalen
		Arb	Övr	% av saluv.	% av arb.	
I 5—24 sysselsatta..	15 231	377	102	18,6	18,4	20,4
II 25—49 „ ..	14 783	371	50	18,1	18,1	17,9
III 50— „ ..	51 806	1 305	147	63,3	63,5	61,7

Jämför man de olika storleksgruppernas andel av det sammanlagda saluvärdet med deras andel av personalstyrkan för hela industrin, blir skillnaden obetydlig. Orsaken härtill får anses bero på att filéskärning och inläggning fortfarande sker manuellt vid såväl stora som små företag och att mekaniseringen främst omfattat sådana tillverkningar som kaviar och fiskbullar, som begränsar sig till ca 18 % av produktionen. Uppmärksammas bör vidare att storföretagen har ett flertal filialer, som förts till grupp II. Administrationsgöromålen för dessa filialer utförs emellertid av personal vid företagens huvudkontor.

Sysselsättning

Enligt primärmaterialiet till kommerskollegii industristatistik för år 1956 sysselsatte sill- och fiskkonservindustrin i Göteborgs och Bohus län i medeltal 2 053 arbetare, varav 1 400 var kvinnor. Förvaltningspersonalen jämte de i produktionen verksamma företagsägarna uppgick till 253 personer, varav 69 kvinnor. Av den sammanlagda personalstyrkan sysselsattes 125 manliga och 220 kvinnliga arbetare vid konservfabriker i Göteborg, där förvaltningspersonalen uppgick till 53 personer. I jämförelse med år 1947 hade arbetarantalet minskat med 166 (— 7 %), trots att produktionen av fisk- och skaldjurskonserver med 12 % översteg 1947 års produktion. Bland orter med mera betydande konservindustri uppvisar Klädesholmen relativt sett den största minskningen (— 91 arb. eller — 40 %), om jämförelse göres mellan åren 1947 och 1956. Stor minskning kan också konstateras inom konservindustrin i Lysekil (— 101 arb. eller — 19 %). Däremot ökade arbetarantalet inom konservindustrin i Strömstad (+ 77 arb.).

Bristen på kvinnlig arbetskraft under högsäsongerna

Den koncentration av flera stora konservindustrier till samma ort, som skett i såväl Lysekil, Gravarne som Strömstad, har för de större företagen under långa perioder medfört svårigheter att tillgodose behovet av kvinnlig arbetskraft. Rekryteringssvårigheterna har varit speciellt stora under sommarmånaderna, beroende på att alla de nämnda orterna tillika är betydande turistorter. Även om hotell- och restaurangrörelsen under sommarsäsongen till avsevärd del tillgodoser sitt personalbehov utanför den egna orten, utgör turismen med sommargäströrelsen ändå en svår konkurrent om arbetskraften på grund av att många kvinnor temporärt upphör att arbeta utanför hemmet för att i stället ägna sig åt rumsuthyrning o. dyl. Till följd av rekryteringssvårigheterna har flera företag anlagt filialer på orter såsom Väjern, Bovallstrand och Hamburgsund, där rekryteringsmöjligheterna varit gynnsamma på grund av att andra arbetstillfällen för kvinnor saknats. En annan följd av arbetskraftsbristen har varit, att konservindustrin i såväl Lysekil som Gravarne och Strömstad tidvis icke kunnat utnyttja den industriella kapaciteten i den omfattning, som ordertillgången medgivit.

Den brist på kvinnlig arbetskraft, som framträtt under efterkrigsåren på många kustorter i Bohuslän, anses i icke ringa mån bero på minskat utbud av arbetskraft från de gifta kvinnorna. Företeelsen förklaras med att förtjänstmöjligheterna inom såväl fisket som stenindustrin avsevärt förbättrats sedan 1930-talet och att den standardhöjning, som därmed blivit möjlig, medfört att de gifta kvinnorna i kustsamhällena ej i samma utsträckning som före kriget söker industriarbete. Härtill kommer att ungdomarna ogärna tar anställning inom konservindustrin utan i stället söker sig till andra näringar. Även sömnadsindustrin i kustorterna har tidvis haft svårt att få tillräckligt med kvinnlig arbetskraft. Tillgången på manlig arbetskraft i dessa samhällen har däremot i allmänhet varit god.

Säsongsarbetslösheten

Den sysselsättningskris, som uppstod under 1957 och 1958 på grund av otillräcklig tillförsel av skarpsill, medförde visserligen en gynnsammare balans i tillgång och efterfrågan på arbetskraft hos de större företagen i orter som Lysekil och Gravarne, men på grund av den ojämna arbetstillgången vid många företag ökade belastningen på arbetslöshetsförsäkringen rätt avsevärt. Understödsutbetalningarna i fabriksarbetarnas e. a. k.:s konserverbetareavdelningar år 1957 redovisas härnedan. Som framgår av tablån på s. 92 har arbetslösheten varit obetydlig under månaderna juli—oktober. Under övriga månader av året har förhållandena varierat från år till år. De ur sysselsättningssynpunkt gynnsammaste siffrorna för år 1957 uppvisar avdelningarna i Ellös, Lysekil och Gravarne. Sämre siffror har avdelningen i Strömstad, vilken emellertid år 1956 hade lägre arbetslöshetssiffror än avdelningen i Gravarne. Mycket höga arbetslöshetssiffror uppvisar avdelningen i Hogdal (norr om Strömstad).

Antal dagar under januari—december 1957 för vilka ersättning utgått från fabriksarbetarnas erkända arbetslöshetskassa till medlemmar arbetande inom sill- och fiskkonserverindustrin jämte uppgift om ersättningsbeloppens storlek

Avdelning	Antal dagar	Antal medlemmar	Antal understödsdagar per medlem	Utbetalat belopp 1 000 kr
36 Hälleviksstrand.....	247	18	13,7	4,0
104 Sjöbol (Lysekil).....	1 937	74	26,2	23,1
135 Göteborg ¹	5 367	510	10,5	59,7
223 Gravarne.....	4 046	414	9,8	43,9
258 Lysekil.....	5 382	629	8,6	63,2
304 Ellös ²	961	146	6,6	12,7
360 Strömstad.....	4 305	256	16,8	50,3
361 Grebbestad ³	6 941	190	36,5	80,1
393 Grisslehamn (Sthlms län)....	—	35	—	—
486 Hogdal.....	4 277	41	104,3	55,5
	33 463	2 313	14,5	392,5

¹ Omfattar även medlemmar bosatta på Klädesholmen.

² „ „ „ „ „ på Gullholmen.

³ „ „ „ „ „ i Havstensund och Sannäs.

*Antal ersatta dagar under åren 1955—1958 (t o m febr.)
Samtliga fiskkonservarbetaravdelningar*

År	Jan— febr.	Mars— april	Maj— juni	Juli— aug.	Sept.— okt.	Nov.— dec.	Summa	Antal medlem- mar
1958	11 876							2 279
1957	7 842	9 974	3 908	1 397	2 755	6 587	33 463	2 313
1956	7 535	6 222	2 909	1 404	1 270	1 381	20 826	
1955	3 673	3 607	3 043	3 314	1 207	3 186	18 030	

Skarpsillbristens följder

De under åren 1957 och 1958 starkt minskade fångsterna av skarpsill (se s. 26 o. 27) påverkade främst situationen vid de större företagen inom konservindustrin, vilka i betydligt högre grad än småföretagen är beroende av skarpsillen för tillverkning av sardiner och ansjovis. För att i någon mån ersätta de uteblivna inhemska råvaruleveranserna skedde en ökning av importen under år 1958. I första hand var det kryddad råvara, som infördes från utlandet. Den färskvara, som importerades hade till större delen kommit från Danmark. Möjligheterna att importera råvara, som i kvalitetshänseende var jämförbar med svenskfångad skarpsill, var emellertid starkt begränsade. Härtill kom att priserna på skarpsill — såväl importerad som inhemska råvara — steg avsevärt, sedan bristen på skarpsill började framträda. Prisstegringen var av sådan omfattning, att en kraftig nedgång i konsumtionen föreföll sannolik. De ökade skarpsillfångsterna år 1959 medförde, att hotet mot sysselsättningen inom konservindustrin avlägsnades för en tid. Nya störningar i tillförseln av råvara för ansjovis- och sardintillverkningen kan dock ånyo befaras uppstå. För att den industriella kapaciteten skall kunna utnyttjas och sysselsättningen upprätthållas måste därvid nya tillverkningar övervägas. Från västkustfiskarnas sida har uttalats önskemål om ökad produktion av matkonserver. Särskilt har de stora överskotten på sill och makrill orsakat bekymmer. Inläggningar av färsk sill (helkonserver) har också sedan någon tid pågått vid ett par större konservfabriker. Varan efterfrågas av en säker men dock tämligen begränsad kundkrets, som endast långsamt ökar. Försök med nya konsumtionsartiklar som rökt sill — s. k. kippers — har också föreslagits. Inom konservindustrin hänvisar man emellertid till att den salta sillen i vårt land som maträtt delvis har samma betydelse som kippers har för engelsmännen, och att det är mycket svårt att ändra konsumtionsvanorna i sådan grad, att en produktion av kippers kan få större omfattning och därmed bli tillräckligt lönande. Härtill kommer att den svenska industrin saknar teknisk erfarenhet och rutin för sådan tillverkning. Svår konkurrens från den norska konservindustrin är därför att räkna med, särskilt i övergångsskedet. Utsikterna att ersätta produktionen av sardiner och ansjovis med tillverkning av andra sill- och

fiskkonserver förefaller sålunda inte stora. Frågan uppkommer då om marknaden och råvarutillgången medger övergång till framställning av bär- och grönsakskonserver eller fläsk- och köttkonserver. För tillverkning av grönsakskonserver finns visserligen en viss råvarubas i Bohuslän, men denna har först under de senaste åren blivit tillräcklig för att tillgodose behovet av råvara hos den i provinsen redan befintliga grönsakskonserverindustrin. Som framgår av redogörelsen för jordbruket är förutsättningarna för fältodling av bär och grönsaker gynnsamma i Bohuslän. En utvidgning av denna verksamhet är emellertid intimt beroende av att avsättningsmöjligheterna kan tryggas. Konsumtionen av grönsaks- och fruktkonserver har — som tidigare nämnts — ökat avsevärt under efterkrigstiden. En ytterligare ökning av konsumtionen är icke osannolik, men denna får anses vara avhängig en fortsatt välståndsutveckling. Några svårigheter att tillgodose behovet av frukt- och grönsakskonserver har under senare år dock icke märkts. Storindustrin i branschen har byggts ut avsevärt under efterkrigstiden, och f. n. råder hård konkurrens om marknaden. Även i handelsledet råder stor pris rivalitet, vilket lett till prissänkningar. I detta läge torde därför någon övergång till produktion av grönsakskonserver inom sill- och fiskkonserverindustrin knappast vara att räkna med. För köttkonserver synes marknaden fortfarande vara relativt begränsad, ehuru dock sådan produktion med viss framgång prövats av en konserverfabrik i Strömstad, som lanserat inläggning av renkött och kalkonkött.

Fiskberedningen

Det har väckt förvåning, att någon tillverkning av *djupfrysta fiskfiléer* icke upptagits i Bohuslän, trots det uppsving denna produktion haft i Sydsverige och i grannländerna. Konsumtionen av djupfrost fisk var så sent som år 1952 av blygsam omfattning men ökade sedan snabbt. Ett lugnare utvecklingstempo synes dock ha inträtt under de senaste åren. Större delen av konsumtionen tillgodoses alltjämt genom import. Utvecklingen inom produktion, import och konsumtion av frysta fiskfiléer framgår av nedanstående sammanställning. Uppgifterna är lämnade av Statens jordbruksnämnd.

Nedgången i importen år 1957 berodde främst på lagerförändringar. Men denna torde också ha påverkats av det försämrade fångstresultatet inom en

År	Inhemsk prod. Tusen ton	Import Tusen ton	Lagerförändringar Tusen ton	Konsumtion Tusen ton
1952	0,5	0,2	.	0,7
1953	0,7	0,4	.	1,1
1954	1,3	1,7	+ 0,5	2,5
1955	2,0	4,0	+ 1,2	4,8
1956	2,0	4,3	+ 0,3	6,0
1957	2,2	3,3	— 0,5	6,0
1958	2,9	4,5	+ 0,7	6,7
1959	2,8	4,3	— 0,1	7,2

del norska fiskedistrikt. Den importavgift på frysta filéer, som infördes den 30 januari 1956 samtidigt som importregleringen avskaffades, anses däremot icke nämnvärt ha påverkat importen.

Varför har frysindustri icke lokaliserats till Bohuslän? Beredningen av fisk för framställning av djupfrysta filéer förekommer främst på sydkusten, Skåne och Blekinge. På ostkusten sker filétillverkning i Norrköping och Grisslehamn och på västkusten i Varberg och Göteborg. Av den inhemska produktionen år 1957 kom dock endast 280 ton från västkusten. Att någon produktion av djupfrysta fiskfiléer ej kommit igång i Bohuslän beror på att man inom konservindustrin anser, att tillförseln av fisk, lämpad för djupfrysning (främst torsk och spätta), är alltför ojämn och osäker, för att en sådan tillverkning skall bli lönande och konkurrenskraftig. Denna ojämna råvarutillförsel sammanhänger bl. a. med att västkustfisket med undantag av sill- och makrillfisket avkastar en mångfald olika fiskslag, medan fångsterna inom sydkustfisket i stor omfattning består av torsk, som är en av de viktigaste råvarorna för framställning av djupfrysta fiskfiléer. Starka variationer i råvaruleveranserna gör det dessutom mycket svårt att hålla en någorlunda stabil arbetsstyrka. Detta skulle — med tanke på nu rådande rekryteringssvårigheter under säsongtopparna — kunna leda till, att produktionskapaciteten till följd av personalbrist ej kunde utnyttjas under frysindustrins högsäsonger. Såväl företagare inom konservindustrin som inom västkustfiskarnas ekonomiska föreningsrörelse har uttalat för utredningen, att om frysindustri för västkusten anses erforderlig, bör den förläggas till Göteborg med hänsyn till den betydelse staden har som distributionscentrum. Vidare bör beaktas att det på västkusten tillämpade auktionssystemet inom fiskhandeln försvårar lokaliseringen av frysindustri för fiskets behov till annan del av västkusten.

Möjligheterna att tillvarata sillöverskotten. Som framgår av redogörelsen för fisket fångas inom västkustfisket i första hand sill och makrill. Det är främst på dessa fiskslag, som stora överskott ofta uppstår. Möjligheterna att genom filétering och djupfrysning tillvarata dessa överskott för hemmakonsumtion är starkt begränsade, enär man först under senare tid kommit tillrätta med de smakförändringar, som de feta fiskslagen undergår vid djupfrysning. Däremot skyddas sillen och makrillen vid inläggning i protangelé mot härskning. F. n. söker man också inom handeln att genom filétering och lämplig emballering av den salta sillen förbättra avsättningsmöjligheterna för denna vara. Nedgången i konsumtionen av salt sill under efterkrigstiden får nämligen anses bero på lagringssvårigheterna inom handeln (sillukten), dels på hushållens ovilja mot det omständliga rensningsförfarandet. Genom att handeln övertar det beredningsarbete, som nu åvilar hushållen, och med lämplig emballering i vakuumerade påsar och förvaring i kylager underlättar lagringen och saluförandet, tror man att det skall bli möjligt att motverka en ytterligare minskning av sillkonsumtio-

nen och t. o. m. återta tidigare förlorad marknad. Uppmärksammas bör emellertid att endast en fjärdedel av den salta sill, som avsättes på den inhemska marknaden, är svenskfångad. Leveranserna till den svenska marknaden av salt sill under år 1957 och 1959 var enligt av Statens jordbruksnämnd lämnade uppgifter följande.

Varuslag	Kvantitet (ton)	
	År 1957	År 1959
Islandssill.....	10 000	10 300
därav svenskfångad .	550	1 850
Fladensill.....	4 200	3 100
Norsk storsill.....	1 300	1 200
Norsk fetsill.....	700	650
Summa	16 200	15 250

Trots de stora sillöverskotten importeras sålunda betydande mängder norsk och isländsk sill. Orsaken härtill är, att konsumenterna i vårt land för det mesta efterfrågar stor sill, som i regel fångas av norrman och islänningar. Som framgår av redogörelsen för fisket avsättes ungefär hälften av den svenskfångade sillen på utlandsmarknaden. Den i Skärhamn och Hovenäset beredda sillen går sålunda nästan uteslutande på export. I oktober 1957 sysselsattes vid 13 fiskberedningsanstalter i Bohuslän ca 130 manliga och 65 kvinnliga arbetare. Icke mindre än åtta av fiskberedningsanstalterna låg i Skärhamn, där ett 100-tal arbetare sysselsattes. Arbetstillgången vid fiskberedningsanstalterna är starkt varierande. Driften vid de stora fiskberedningsanstalterna i Hovenäset och Gravarne, som i oktober 1957 sysselsatte ett 80-tal arbetare, har sålunda i flera perioder legat helt nere.

Några uppgifter om den norska konservindustrin

Den norska sill- och fiskkonservindustrin sysselsatte år 1955 ca 8 200 personer (år 1954 7 700). Uppgiften, som hämtats ur offentlig norsk statistik, omfattar icke företag, där driften upprätthålles utan bistånd av anställd personal. Säsongvariationerna är betydande. I juni år 1955 uppgick sålunda antalet sysselsatta löntagare till ca 10 000, i april endast till 5 400. Lägre antal sysselsatta personer än årsgenomsnittet uppvisade förutom april också månaderna januari—mars samt augusti och december. Antalet anmälda arbetslösa uppgick till 1 900 i april eller 19 % av årets maxisiffra för antalet sysselsatta. Större delen av de arbetslösa anmäler sig sålunda inte vid arbetsförmedlingarna, vilket torde bero på den säsongbegränsning i understödsutbetalningen, som tillämpas för konservarbetarna i den norska arbetslöshetsförsäkringen. Till skillnad från den svenska sill- och fiskkonservindustrin är de norska konservindustriföretagen spridda

över ett betydande område, som sträcker sig från Fredrikstad vid Oslofjorden till Harstad vid Lofoten. Produktionen av sill- och skaldjurskonserver uppgick i Norge år 1955 till ett värde av ca 190 milj. norska kronor. Hälften av detta belopp upptogs av inläggningar av sardiner och brisling. Till de viktigare varuslagen hörde vidare kippers (14,6 milj. kr.) och fiskbullar (13,6 milj. kr.), medan tillverkningen av gaffelbitar stannade vid ett värde av 9,5 milj. kr. Eftersom produktionen är inriktad på tillverkning av helkonserver och sålunda i avgörande grad beroende av tillförsel av färskvara, är den norska konservindustrin ytterst känslig för förändringar inom fisket. Även vid normal tillförsel måste emellertid säsongvariationerna bli starkt framträdande, enär åtskilliga fabriker endast kan hålla driften igång, när färskvara finns tillgänglig. Möjligheten att kombinera sill- och fiskkonservproduktionen med andra konservtillverkningar är starkt begränsade på grund av rådande marknadsförhållanden. Omplacering av de säsongarbetslösa genom arbetsanskaffning inom andra näringar har endast i ringa utsträckning lyckats. Större förhoppning ställer man till pågående försök att förlänga arbetssäsongerna genom djupfrysning av råvaran.

Konservindustrin och sjustatsmarknaden

I anslutning till förhandlingarna om bildandet av ett europeiskt frihandelsområde, har representanter för den svenska konservindustrin förklarat, att en sådan förändring av marknadsförhållandena skulle utsätta denna industri för en mycket hård konkurrens från konservindustrin i grannländerna, som har förmånen av att arbeta med betydligt billigare råvaror än den svenska industrin. Emot denna uppfattning har hävdats att rådande skillnader i råvarukostnader med avlägsnandet av tullar, importavgifter och andra handelshinder så småningom kommer att utjämnas. Enligt konservfabrikanterna förutsätter emellertid en sådan utjämning, att konservindustrins råvarubehov helt undantages från gällande import- och prisregleringar, såsom skett i Danmark.

Uppenbart är att särskilt den norska konservindustrin på grund av sin i jämförelse med den svenska sill- och fiskkonservindustrin väl inarbetade utlandsmarknad, sina stora tekniska resurser — främst inom sardin- och kipperstillverkningen — och låga fraktkostnader, har ett mycket fördelaktigt utgångsläge i konkurrensen med den svenska industrin. Detta kan försvåra lanserandet av nya varuslag, för vilka den svenska konservindustrin i viss utsträckning får lita till export för att avsättningen skall kunna tryggas.

KAPITEL 11

Textil- och sömnadsindustrin

Textil- och sömnadsindustrin i Uddevalla A-region sysselsätter ca 2 200 personer. Av de 1 950 arbetarna är 1 450 kvinnor. Personalen fördelar sig på olika kommuner på följande sätt.

Kommun	Antal arb.	Övrig pers.
Stenungsund	70	20
Ljungskile.....	100	17
Morlanda.....	15	2
Uddevalla stad.....	960	170
Stångenäs.....	180	12
Lysekils stad.....	20	8
Munkedal.....	50	2
Svarteborg.....	70	2
S. Sotenäs.....	25	4
Tossene.....	40	2
Kville.....	35	2
Sörbygden.....	35	1
Högsäter (Älvsborgs län).....	20	1
Färgelanda (Älvsborgs län).....	330	27
Summa	1 950	270

Ett enda företag — ab Schwartzman & Nordström — sysselsätter vid anläggningarna i Uddevalla och vid bolagets filialer i Munkedal och Hunnebostrand nära hälften av personalen inom textil- och sömnadsindustrin i A-regionen. Företaget startades år 1903 som grosshandelsföretag men upptog redan efter några år konfektionstillverkning. Denna utvecklades under 1920-talet till storindustri och sysselsatte redan år 1929 mer än 800 arbetare (inkl. hemarbetare). På grund av att en viss brist på kvinnlig arbetskraft tidvis förekommit i Uddevalla efter andra världskriget, upptog bolaget tillverkning vid filialer på olika platser i Dalsland och Bohuslän. I Munkedal startades filialen år 1947, medan filialen i Hunnebostrand tillkom år 1956. En filial planerades i Tanum år 1955, men produktionen kom aldrig i gång, enär bolaget fann tillgången på lämplig arbetskraft i bygden otillräcklig för den planlagda produktionskapaciteten. År 1958 ansågs tillgången på kvinnlig arbetskraft i Uddevalla så pass god, att produktionskapaciteten i Hunnebostrand kunde minskas något. Härigenom kunde produktionen på

den sistnämnda orten bättre anpassas efter tillgången på kvinnlig arbetskraft. Filialen i Hunnebostrand har maximalt sysselsatt 70 kvinnor. I september 1959 omfattade arbetsstyrkan ett 30-tal kvinnor samt ett mindre antal manliga arbetare. Ordertillgången medgav trots det tryckta läget för konfektionsindustrin i övrigt en viss ökning av personalen vid Uddevalla-fabriken. Företagsledningen har på utredningens förfrågan meddelat, att man icke ämnar företaga någon ytterligare koncentration av produktionen till Uddevalla, som skulle innebära, att driften vid någon av filialerna måste nedläggas.

Göteborgs konfektionsindustri ab:s filial i Brastad är med hänsyn till personalstyrka (230 personer varav 180 kvinnor) den näst största anläggningen inom textil- och sömnadsindustrin i A-regionen. Verksamheten (tillverkning av herrkläder) har bedrivits sedan år 1944, då bolaget för sin rörelse av Brastads kommun fick hyra den lokal, som blev ledig, sedan där bedriven produktion av gasmasker lagts ned. År 1958 inköpte bolaget lokalen av Stångenäs kommun. En utvidgning av produktionen har nyligen ägt rum, varvid personalen ökades med ett 40-tal kvinnor.

Konfektionsindustrin i *Hällevadsholm*, som ägs av *ab Bröderna Liljeros* i Borås, sysselsätter f. n. ett 70-tal kvinnor med tillverkning av damkonfektion. Produktionen igångsattes år 1953. Avsättningsförhållandena har varit gynnsamma. En utbyggnad av rörelsen skedde år 1957 och en ytterligare utvidgning av verksamheten kommer att ske under år 1960. När denna verkställts, kommer ett 20-tal kvinnor att nyrekryteras. Företaget har vidare öppnat en sömnadsskola för ett 10-tal elever. Rekryteringen av arbetskraft har hittills icke stött på några svårigheter. Endast 12 % av arbetsstyrkan var i april 1958 över 40 år, medan icke mindre än en tredjedel var under 20 år. Rekryteringsbasen för industrin omfattar förutom Svarteborgs kommun även Bullarens och Kville kommuner. Nedanstående uppgifter om personalens födelse- och bostadsort avser läget i april 1958.

	Svarteborg	Bullaren	Kville	Sörbygden	Munkedal	Övriga
Födelseort.....	13	27	12	2	2	10
Nuv. bostadsort.....	34	18	14	—	—	—

Av de 34 arbetare, som hade sin bostad i Svarteborgs kommun, var 28 boende i Hällevadsholm och 5 i Dingle, medan 11 av de 14 arbetarna från Kville kommun bodde i Rabbalshede, beläget 5 km från Hällevadsholm. — Möjligheterna till fortsatt rekrytering kan betecknas som goda, varför en eventuell utbyggnad icke torde komma att hindras av rekryteringssvårigheter.

Resteröds hemindustri och *Sven Anderssons strumpfabrik* i Ljungskile sysselsätter tillsammans ca 120 personer varav 80 kvinnor. Båda företagen,

som etablerades på 1930-talet, har haft mycket jämn sysselsättning och säker avsättning för produktionen. Någon utbyggnad av verksamheten eller andra större förändringar är ej planerad. Det förstnämnda företaget tillverkar trikåvaror. Fabriksrörelsen har utvidgats efter hand, samtidigt som antalet hemarbetare minskat. Nästan samtliga arbeterskor är gifta kvinnor, vilka är bosatta i samhället Ljungskile eller i dess närhet. — Vid *Sven Anderssons strumfabrik* omfattar produktionen konstfiberstrumpor och i viss begränsad utsträckning yllestrumpor.

Textilindustrin i Stigen (Färgelanda), Hedekas (Sörbygden) och Högsäter. Svenska yllekoncernen ab äger samtliga anläggningar. Industrin i Stigen, som år 1930 övertogs av Sv. yllekoncernen, startades ursprungligen som ett familjeföretag med tämligen blygsam produktion. Anläggningarna omfattar spinneri (kardgarn och kamgarn), färgeri och väveri. Personalen, som f. n. omfattar 190 manliga och 140 kvinnliga arbetare samt 27 tjänstemän, har ökat med ett 30-tal personer sedan år 1956. F. n. är fabriken hela kapacitet utnyttjad. De flesta arbetarna är bosatta inom Färgelanda kommun och endast mindre del av dem är boende i grannkommunerna. I jämförelse med övriga fabriker inom bolaget kan arbetskraftstillgången betecknas som god. Under senare år har dock bostadsbristen i Stigen i någon mån försvårat rekryteringen. Anläggningarna i *Högsäter* (20 arb.) och *Hedekas* (35 arb.) är lagningsavdelningar. För denna typ av produktion bedömer företaget rekryteringsunderlaget i de nämnda orterna med kringliggande bygd såsom alltför knappt, för att verksamheten i Högsäter och Hedekas skulle kunna utvidgas. Produktionen i Hedekas, som uppstogs strax efter andra världskriget, bedrivs i barackbyggnader, vilka tidigare använts som militärförläggning men som senare ombyggts väsentligt. Anläggningen ligger i en utpräglad jordbrukskommun, där tillgången på andra arbetstillfällen än inom jordbruk och skogsbruk är ytterst ringa.

Trikåfabriken i Heestrand äges av Sveriges förenade trikåfabriker, Malmö. Driften igångsattes år 1953. Orsaken till lokaliseringen till Heestrand har angivits vara den goda tillgången på kvinnlig arbetskraft i bygden. Med undantag för en driftsinskränkning (förkortad arbetsvecka), som vidtogs under sommarmånaderna 1958, har den till ett 30-tal personer uppgående arbetsstyrkan haft jämn sysselsättning. Företagsledningen har varit mycket nöjd med produktionsresultatet.

Ab Svenska bandfabriken, Stenungsund, etablerades år 1931. Fabriken sysselsätter ett 90-tal personer. Av de 70 arbetarna är 30 kvinnor. Produktionen, som omfattar vävda etiketter, kommer att utvidgas successivt. Genom den filial, som kommer att utläggas i Ödsmål, underlättas rekryteringen av arbetskraft, som till stor del sker på Orust.

Ab Presenningsindustri, Brastad, som tillhör Jonseredskoncernen, sysselsätter 14 manliga och 1 kvinnlig arbetare. Driften igångsattes år 1945 i en lokal, som tidigare använts av emballageavdelningen vid gasmaskfabriken

i Brastad. Presenningstillverkningen är i första hand avsedd för Jonsereidskoncernens behov (presenningsuthyrning) och för leverans till vissa större kunder. Samtliga arbetare vid fabriken är från orten. De flesta av de äldre arbetarna har tidigare varit stenarbetare.

Textil- och sömnadsindustrin i Uddevalla A-region har hävdats sig väl oaktat de svårigheter, som branschen brottats med under 1950-talet. Flera filialer har tillkommit i regionen, vilkas fortsatta bestånd icke synes vara hotad, trots den koncentration till moderföretagen, som varit utmärkande för branschen i övrigt. En driftsnedläggelse har dock skett under senare år, nämligen vid Mölnlycke väfveri ab:s spinneri i Henån på Orust, där verksamheten nedlades år 1958, varvid 30 kvinnor entledigades. Samtliga som besökte arbetsförmedlingen kunde dock beredas annat arbete.

Allmänt kan om rekryteringsmöjligheterna för textil- och sömnadsindustrin sägas att anställandet av personal icke stött på några svårigheter i bygder, där icke andra industriföretag med större behov av kvinnlig arbetskraft varit förlagda, såsom i Ljungskile, Munkedal, Hällevadsholm och Heestrand, medan rekryteringssvårigheter däremot under vissa perioder förelegat i Uddevalla och i mindre orter såsom Grundsund och Hunnebostrand. Från Grundsund utflyttade under 1950-talet ortens båda sömnadsindustrier på grund av svårigheter att rekrytera kvinnlig arbetskraft. I början av år 1960 var emellertid tillgången på kvinnlig personal fullt betryggande för samtliga textil- och sömnadsindustriföretag i A-regionen. De under åren 1955 och 1956 företagna undersökningarna av sysselsättningen inom det bohuslänska jordbruket gav vid handen, att behovet av sysselsättningsmöjligheter för kvinnor var störst inom Orusts och Tjörns jordbruksområden. Med hänsyn till arbetskraftstillgången bör därför industriföretag, som främst sysselsätter kvinnlig arbetskraft i första hand förläggas till Stenungsundsregionen. Skulle en allvarigare försämring av produktionsmöjligheterna, som ej är av övergående natur, inträda inom sill- och fiskkonservindustrin, kommer givetvis frågan om lokalisering av kvinnlig industri till kustorterna i ett annat läge.

KAPITEL 12

Sjöfarten

Bruttointäkterna inom den bohuslänska fraktfarten uppgick år 1956 till 61 milj. kronor och inkomsterna av uthyrning av fartyg till 8 milj. kronor. Antalet i fraktfart sysselsatta uppgick till drygt 1 600 personer. Bemanning, bruttointäkter och hyresinkomster inom olika distrikt år 1956 (för redovisningen är riket indelat i områden, som motsvarar landsfiskalsdistrikten) framgår av nedanstående sammanställning av uppgifter ur primärmaterialet till kommerskollegii sjöfartsstatistik.

Distrikt	Bruttointäkter (fraktfart) 1 000 kr			Inkomst av uthyrning 1 000 kr	Bemanning
	Inrikes fart	Utrikes fart	Summa		
<i>Landsbygd</i>					
Hising.....	5 472,3	1 585,3	7 057,6	53,6	217
Tjörn.....	5 496,7	9 655,6	15 152,3	601,4	493
Stenungsund.....	22,3	154,5	176,8	—	13
Orust.....	663,1	541,2	1 204,3	30,6	75
Lane.....	459,2	464,6	923,8	—	42
Sotenäs.....	1 239,5	1 255,4	2 494,9	—	139
Tanum.....	689,1	1 229,6	1 918,7	—	94
Kungälv, Lysekil och Strömstad.....	61,0	122,0	183,0	—	11
Summa	14 103,2	15 008,2	29 111,4	685,6	1 084
<i>Städer</i>					
Uddevalla.....	710,2	30 644,1	31 354,3	7 401,5	469
Lysekil.....	243,0	213,6	456,6	—	22
Övriga städer.....	153,7	190,9	344,6	—	15
Summa	1 106,9	31 048,6	32 155,5	7 401,5	506
Tillsammans	15 210,1	46 056,8	61 266,9	8 087,1	1 590

Uppgifterna om bruttointäkter visar på ett markant sätt den utslagsgivande betydelse, som det i södra Bohuslän inregistrerade tonnage har för den bohuslänska mindre fraktfarten. Frånräknas bruttointäkterna inom rederinäringen i Uddevalla, som främst utgör registreringsort för stortonnaget i Bohuslän, uppgick år 1956 bruttointäkterna inom fraktfarten till ca 29 milj. kronor, varav drygt 22 milj. hade inseglats av rederinäringen i Hisings och Tjörns distrikt. I det sistnämnda distriktet svarade Skärhamns-flottan för drygt hälften eller 8 milj. kronor av bruttointäkterna. — Av tidsbefraktningssavgifterna (8 087 000 kronor) hade 88 % erhållits genom uthyrning till utländska rederier. Den procentuella fördelningen av avgifterna på ut-

ländska och inhemska rederier var ungefär densamma i Uddevalla som i landsbygdskdistrikten. Med ledning av uppgifterna i »Sveriges skeppslista år 1957» har i nedanstående tablå en gruppering av fartygen efter bruttodräktighet företagits.

	Under 100 bruttoreg. ton		100—499 bruttoreg. ton		Över 2 000 bruttoreg. ton	
	Antal fartyg	Tonnage bruttoton	Antal fartyg	Tonnage bruttoton	Antal fartyg	Tonnage bruttoton
Äng- och motorfartyg.....	43	2 108	102	25 309	16	78 267
Motorseglare.....	128	8 646	73	11 469	—	—
Summa	171		175		16	

Inom storleksgruppen 500—1 999 fanns inga fartyg registrerade i Bohuslän. Av de tolv registrerade fartygen över 2 000 bruttoton hade tio fartyg Uddevalla och två Munkedal som registreringsort. De bohuslänska kustorternas frakttonnage i övrigt är inregistrerat på en mångfald småorter. En särställning intar Skärhamn, där 62 (varav 33 motorseglare) av provinsens 346 fartyg under 500 bruttoton var inregistrerade år 1956. Bohusläns betydelse för den mindre fraktfarten framgår av att under nämnda år 35 % av de i skeppslistan upptagna handelsfartygen under 500 bruttoton var registrerade i detta landskap.

Motorseglarna

Hela antalet i riket registrerade motorseglare utgjorde år 1956 474. 219 av dessa var registrerade i Göteborgs och Bohuslän, varav 22 i Göteborgs stad. Hela antalet i trafik varande fartyg uppgick i Bohuslän nämnda år till 172, vilka tillsammans redovisade en bruttoinkomst på ca 11,6 milj. kronor. Bruttointäkterna och bemanningen inom olika distrikt framgår av sammanställningen här nedan.

Distrikt	Bruttointäkter	Bemanning	Antal fartyg ¹
<i>Landsbygd</i>			
Hising.....	832,7	54	19
Stenungsund, Kungälv, Lysekil.....	282,8	17	4
Tjörn.....	5 020,5	266	58
Orust.....	1 124,5	68	19
Lane.....	790,7	34	10
Sotenäs.....	1 216,2	106	33
Tanum.....	1 582,4	79	17
Strömstad.....	77,0	7	3
Summa	10 926,8	631	163
<i>Städer</i>			
Lysekil.....	290,4	17	5
Övriga städer.....	412,7	17	4
Summa	703,1	34	9
Tillsammans	11 629,9	665	172

¹ Exkl. upplagda fartyg.

Av de sammanlagda bruttointäkterna på 11,6 milj. kronor hade 5 milj. kronor influtit i Tjörns distrikt och 1,6 milj. kronor i Tanums distrikt. I det sistnämnda distriktet intar Hamburgsund en liknande position som Skärhamn i Tjörns distrikt.

Geografisk fart

Ungefär $\frac{2}{3}$ av motorseglarna i Bohuslän gick i östersjöfart, nära $\frac{1}{3}$ i kustfart, medan endast ett 10-tal utnyttjades i inre fart. Av de övriga handelsfartygen gick 17 fartyg i oceanfart eller nordsjöfart, medan återstoden var tämligen jämnt fördelade på inre fart, kustfart och östersjöfart. Samtliga fartyg, som gick i nordsjöfart, var från Tjörns distrikt.

Åldersfördelning av det bohuslänska fartygstonnaget år 1956 enligt »Sveriges skepplista år 1957»

År	Motorfartyg	Motorseglare	
	100—499 bruttoton %	100—499 bruttoton %	Under 100 bruttoton %
0—19.....	24,2	4,8	1,6
20—29.....	5,1	4,8	3,0
30—49.....	38,4	66,2	38,6
50—69.....	28,3	22,6	45,4
70—.....	4,0	1,6	11,4
Summa	100,0	100,0	100,0

	Samtliga fartyg (bruttoton)				Summa
	—99 Antal	100—499 Antal	2 000—4 999 Antal	10 000 — Antal	
0—19 år.....	5	27	7	3	42
20 år och däröver ..	164	140	2	—	306
Summa	169	167	9	3	348

Av samtliga inregistrerade fartyg var endast 12 % under 20 år. För hela riket var motsvarande procenttal 18. I storleksgruppen 100—499 bruttoton var 16 % av handelsfartygen i Bohuslän under 20 år mot 30 % i hela riket. Orsaken till denna differens beror främst på att det i riket registrerade fartygsbeståndet under 500 bruttoton efter det senaste kriget fått ett tillskott av ett 40-tal s. k. paragrafbåtar (fartyg om 490—499 bruttoton), men att endast ett fåtal sådana fartyg tillkommit i Bohuslän, där förnyelsen av handelsflottan i stor utsträckning i stället sker genom inköp från utlandet av second-handtonnage. Med hänsyn till att ett fartyg anses ha passerat sitt ekonomiska optimum, när det nått en ålder av 20—25 år, får åldersfördelningen för det mindre tonnaget, som i så hög grad sätter sin prägel på den bohuslänska sjöfarten, anses som mycket ogynnsam.

I det år 1955 avlämnade betänkandet »Stöd åt den mindre och medelstora skeppsfarten» (SOU 1955: 2) framhålles hur förändringarna inom den internationella handeln och sjöfarten under de senaste två decennierna inverkat i negativ riktning på betingelserna för trampfarten, där nästan allt tonnage under 500 bruttoton är insatt. Genom att världshandeln alltmer förskjutits mot avlägsna marknader, har handelsfartygen på grund av de ökade transportavstånden blivit sysselsatta i vidsträcktare farter. Medan nordsjöfarten på 1920-talet hade den största andelen i vår sjöfart, dominerar numera oceanfarten. Denna tog år 1956 i anspråk 68 % av det i trafik varande bruttotonnaget. Nordsjöfartens andel hade sistnämnda år däremot minskat till 19 %. Tillbakagången inom trampfarten inom östersjö- och nordsjöområdena sammanhänger med att transportererna av vissa typiska trampfartygsvaror som stenkol och koks minskat.

För Sveriges del har detta inneburit en minskning av godstillgången i östersjöfart, inom vilken det bohüsländska fartygsbeståndet främst utnyttjas. Östersjöfarten upptog år 1956 endast 3 % av hela det i trafik utnyttjade tonnaget. Tonnaget i kustfart och inre fart har också minskat. Här är det den hårda konkurrensen från lastbilstrafiken, som utgör den främsta orsaken. I Bohuslän synes emellertid småtonnaget alltjämt framgångsrikt kunna konkurrera med lastbilstrafiken på vissa sträckor, såsom mellan Göteborg och kustorter med mindre goda landkommunikationer, främst Lysekil och Gravarne med grannsamhällen.

Här berörda strukturella förändringar inom sjöfarten är i stort sett gemensamma för hela världen. För den svenska sjöfarten har dessa internationella struktureförändringar i förening med driftsekonomiska skäl medfört en markant övergång till större fartygsenheter. Nästan hela den nettoökning av omkring 70 %, som det svenska tonnaget undergick under åren 1945—1953, hänför sig till fartyg över 2 000 bruttoton. Till skillnad härifrån har återuppbyggnaden av den tyska handelsflottan och i viss utsträckning den samtidiga utbyggnaden av den nederländska efter andra världskriget till en början främst avsett det mindre tonnaget. Följden har blivit, att det tyska och nederländska mindre och medelstora tonnaget är transportmässigt effektivare än det svenska tonnaget av motsvarande storlek. Dessa förhållanden jämte de i Sverige höga bemanningskostnaderna¹ har berett den mindre skeppsfarten i vårt land en besvärande och ofta övermäktig konkurrens. — För att få till stånd en förnyelse av det mindre och medelstora tonnaget föreslog i det nämnda betänkandet en väsentlig förbättring av lånemöjligheterna för denna del av sjöfartsnäringen. De förbättringar, som hittills genomförts, innebär emellertid, att de sakkunnigas förslag endast till en ringa del vunnit statsmakternas bifall. De sakkunnigas förslag till förbättringar motiverades främst med hänsyn till landets försvarsberedskap, som skulle

¹ Enligt en inom ITF år 1954 utförd undersökning var personalkostnaderna ungefär dubbelt så höga på de svenska som på de nederländska fartygen i undersökta storleksklasser.

kräva en nybyggnad av mindre handelsfartyg motsvarande en kostnad på ca 300 milj. kronor. — För att förbättra arbetstillgången vid de mindre varven beslöt 1959 års riksdag att anslå 17,5 milj. kr. till Statens lånefond för den mindre skeppsfarten. Medlen skulle tagas i anspråk, när arbetsmarknadsstyrelsen hos länenämnden för den mindre skeppsfarten gjort framställning därom. Fram till den 19 maj 1960 hade av det nämnda tillskottet 9,56 milj. kr. disponerats för lån till rederiföretag. Från bohuslänska rederiföretag hade inkommit två framställningar om lån från tillskottsmedlen. Båda framställningarna beviljades. Det ena av dessa beviljade lån har emellertid icke utnyttjats. Det andra lånet har tagits i anspråk för förlängning av fartyg för en kostnad av 141 000 kr.

Handelshamnar

Genom sitt läge vid västerhavet, sin skärgård och sina fjordar och den under normala vintrar ringa isbildningen utefter kusten har Bohuslän ur hamnsynpunkt betydande fördelar i jämförelse med Östersjöns kustlandskap. Trots detta spelar handelshamnarna i Bohuslän en underordnad roll i förhållande till sjöfarten i rikets hamnar i övrigt. *Uddevalla* hamn kom sålunda år 1956 först på sjuttonde plats i sjöfartsstyrelsens statistik över varutrafiken i rikets hamnar.

Den överväldigande dominans, som Göteborg i egenskap av handelscentrum sedan sekler intagit på västkusten, och stadens betydelse som vår viktigaste exporthamn har försvårat övriga västkuststädernas möjlighet till expansion. Härtill kommer att stadens läge i förhållande till inlandet och dess position som kommunikationscentrum icke rubbats utan snarare ytterligare förstärkts av lastbilstrafikens ökade betydelse. Utförseln över Göteborg har ökat så snabbt, att stockningar i Göteborgs hamn periodvis icke kunnat undvikas. Denna otillräckliga kapacitet har efter andra världskriget medfört, att en del av exporten måst dirigeras över Uddevalla, och i den mån hamnen i denna stad varit otillräcklig för utlastning, har godset sänts över Lysekil. Den otillräckliga kapaciteten i Göteborgs hamn har främst framträtt vintertid, då Vänern varit avstängd för sjöfart. Särskilt för värmlandsindustrierna har Uddevalla därigenom fått ökad betydelse som exporthamn. Även om hamnen i Uddevalla i förhållande till hamnen i Göteborg fortfarande intar en blygsam ställning, har hamnrörelsen i den förstnämnda staden under de senaste decennierna dock ökat snabbare än i andra jämförbara hamnstäder. Varutrafiken uttryckt i ton var sålunda år 1956 ungefär den dubbla jämfört med år 1939. Härigenom har Uddevalla sedan sistnämnda år gått förbi såväl Halmstad som Örnköldsvik, när det gäller kvantiteten lossade och lastade varor. Denna ökade trafik beror givetvis också på den industriella expansion, som skett i Uddevalla efter år 1945. Trafikökningen har vidare möjliggjorts av de utbyggnader, som skett i stadens hamn såväl före som efter det senaste kriget. De tre största kajerna i Uddevalla hamn, Kolkajen,

Badökajen och Junokajen, har en längd av 280 m, 360 m resp. 200 m och ett vattendjup uppgående till 7 resp. 9 m, vilket innebär, att hamnen utan svårighet kan ta emot oceangående fartyg. Två infarter leder in till Uddevalla. Den södra går öster om Tjörn och Orust in i Byfjorden och har som minsta djup 15 å 16 m med undantag för tröskeln vid Sunninge sund, som endast har 11 m:s vattendjup. Den norra leden, som går norr om Orust, har mindre djup och bredd och svåra strömförhållanden, vilket gör att större fartyg ej kan passera. Uddevallahamnen har — liksom övriga hamnar norr om Nordre älv — en uppenbar fördel i jämförelse med hamnarna i Göteborgsregionen; på grund av strömförhållandena utmed bohuskusten och den därav orsakade höga salthalten är isförhållandena utmed kusten och även inne i fjordarna norr om Pater Noster-skären under isvintrar avsevärt gynnsammare än i Göteborgs skärgård.

Uppsvinget inom hamnrörelsen i Uddevalla har haft stor betydelse för landsbygdsbefolkningen inom en vid räjong kring staden. Maximalt sysselsattes 350 man med stuveriarbete i hamnen, under det att den ordinarie kåren endast uppgår till 35 man. Den ordinarie kåren kompletteras även av en extra kår på 60 man, varför den dagligen verksamma styrkan uppgår till nära 100 man. Då högsäsongen i Uddevalla-hamnen infaller under vintermånaderna, en följd av att gods från Vänerbäckens industriområden dirigeras över Uddevalla, får småbrukarbefolkningen i stadens grannkommuner, liksom på Orust, i Sörbygden och sydvästra Dalsland ett värdefullt komplement till sin sysselsättning (se vidare kapitel 18 Uddevalla B-region!). Det bästa läget ur hamnsynpunkt intar *Lysekil* genom att staden är belägen längst ut i havsbandet, där inga bredd-, djup- och strömförhållanden hindrar sjöfarten. Staden är också väl utrustad med kajer — den södra hamnen har en sammanlagd kajlängd av ca 760 m. Den största kajen, Gullmarskajen, som invigdes år 1956, är 177 m lång och har ett vattendjup på 10 m, ett djup som man endast finner i fem av rikets övriga hamnstäder. Hamnen är försedd med järnvägsspår men saknar ännu tillräcklig kranutrustning. Kapaciteten i hamnen tillåter en betydande utveckling av hamnrörelsen, men möjligheterna härtill är mindre goda på grund av stadens starkt begränsade uppland och de i jämförelse med Uddevalla ogynnsamma fraktsatserna för järnvägstransporter. Härtill kommer att gods, som kommer från orter norr om Uddevalla, under vissa förhållanden kan fördröjas på grund av rangeringen vid Uddevalla järnvägsstation. Lysekils expansionsmöjligheter hämmas vidare av den djuphamn, som anlagts i *Stenungsund* av vattenfallsstyrelsen. Djupet (11 resp. 13 m) vid den 110 m långa piren i Stenungsunds hamn är tillräckligt för att oljetankers på 40 000—60 000 ton dw skall kunna anlöpa hamnen. Då 8—10 fartygslaster därigenom kommer att bli tillräckligt för att tillgodose ångkraftverkets årsbehov av olja, kommer hamnen därför också att kunna utnyttjas i betydande utsträckning för annan verksamhet, som förlägges till Stenungsund. Genom

sitt i jämförelse med Lysekil förmånliga läge i förhållande till kommunikations- och konsumtionscentra i inlandet kommer Stenungsund att utöva betydligt större dragningskraft vid lokalisering av företag till västkusten än Lysekil.

Strömstads hamn har i jämförelse med Lysekil tämligen ringa kapacitet. Vid den för fraktfarten avsedda Torskholskajen i södra hamnen, fullbordades år 1957 en utbyggnad av 55 m kaj, där vattendjupet uppgår till 9,0 m. I direkt anslutning därtill finns en kajlängd på 50 m, där vattendjupet är 6,5 m. Hamnplanen omfattar 3 000 m². På grund av att hamnen i stigande utsträckning användes vid lossning av fiskefartyg är utrymmet i hamnen tidvis mycket begränsat. I hamnen utlastas virke från Blomsholms och Smevikens sågverk samt från Tanums träförädling i Tanumshede i den mån Grebbestads hamn ej kan utnyttjas. År 1957 utskeppades 1 700 m³ och år 1958 2 900 m³ sågade trävaror. Torskholskajen saknar spår men ligger i omedelbar närhet av järnvägsstationen. En ytterligare utbyggnad av Torskholskajen med 100 m har diskuterats.

Den lastade och lossade varumängden i Uddevalla, Lysekil och Strömstad år 1956 framgår av följande sammanställning.

	Uddevalla ton	Lysekil ton	Strömstad ton
Lastade varor.....	173 527	24 396	4 377
Lossade »	309 891	40 855	11 768
Summa	483 418	65 251	16 145

En utveckling av hamnrörelsen i Lysekil och Strömstad genom utlastning av gods från värmlandsindustrierna försvåras av att järnvägstransporterna till dessa hamnar fördyras i förhållande till transporterna över Uddevalla, vilket nedanstående tablå över kostnaden för transport med järnväg av pappersmassa till olika hamnar från Säffle (södra Värmland) och Hällefors (västra Bergslagen).

På grund av de i jämförelse med Lysekil och Uddevalla ogynnsamma fraktavgifterna har näppeligen Strömstads hamn några möjligheter att utvecklas till exporthamn för annat än det egna upplandet. En järnvägsfrakt

	Järnvägstransport till hamn 1			
	Göteborg	Uddevalla	Lysekil	Strömstad
<i>Hällefors</i>				
Avstånd km (järnväg).....	338	276	333	366
Fraktkostnad kr per 100 kg.....	2,68	2,40	2,68	2,82
<i>Säffle</i>				
Avstånd km (järnväg).....	185	123	180	213
Fraktlostnad kr per 100 kg.....	1,91	1,59	1,89	2,10

från de angivna orterna till Strömstad tar visserligen endast två timmar mer i anspråk jämfört med järnvägsfrakt till Lysekil, men därtill kommer att varannandagstrafik är införd för fraktgodis till Strömstad, vilket avsevärt kan fördröja utlastningen. Detta handikapp är alltför stort, för att Strömstads hamn vid anlitage av järnvägsförbindelse skall kunna tänkas få nämnvärd betydelse för de värmländska industriområdena.

Munkedalshamn vid Saltkällefjorden anlades av Munkedals ab under åren 1946—1948. I hamnanläggningarna ingår 2 st. oljecisterner med en gemensam kapacitet av 14 000 m³. Djupet i farleden är 10 m och vid kajen 11 m, vilket innebär, att fartyg på 24 000 bruttoton kan lägga till. Hamnen användes för import av råvaror till fabriksanläggningarna i Munkedal och för export av där framställda produkter samt in- och utförsel av olja. De goda hamnmöjligheterna vid Saltkällefjorden har medfört, att flera större företag förvärvat mark vid fjorden. En industrilokalisering till området kring fjorden och därmed också en ökad hamnrörelse vid densamma är därför att vänta.

I hamnen i *Fjällbacka* har nyligen anlagts en betongkaj för en kostnad av 495 000 kronor, vartill statsbidrag utgått med $\frac{2}{3}$ av anläggningskostnaden. Anläggandet av kajen bedrevs som statskommunalt beredskapsarbete. Dess igångsättande påverkades sålunda av behovet av sysselsättningsobjekt för arbetslösa i Kville kommun. Den nyanlagda kajen har en längd av 95 m. Djupet vid kajen uppgår till 5 m. Intill hamnen har nyligen uppförts en silobyggnad för spannmål för den kringliggande bygden. Denna silobyggnad har egen kaj. Med undantag för islandssillen, som lossas vid småbryggorna i hamnen, sker råvarutillførseln till ortens konservfabriker med lastbil.

Även en ombyggnad av *Grebbestads* hamn har diskuterats under åtskilliga år. Befintliga kajer är i dåligt skick. Härtill kommer att utrymmet på hamnplanen är ytterst begränsat. En ombyggnad av hamnen enligt ett år 1959 framlagt förslag beräknades kosta ca 900 000 kronor. Sjöfartsstyrelsen har i sitt yttrande över kommunens framställning om bidrag för projektering av ny kajanläggning understrukit vikten av att kajanläggningen avväges efter en realistisk bedömning av föreliggande transportbehov, varvid hänsyn jämväl bör tagas till den ökning av hamnkapaciteten, som skett i hamnarna i Fjällbacka och Strömstad. Styrelsen har vidare anfört, att den lösa leran i hamnen i Grebbestad kan framtvinga kostsamma geotekniska undersökningar, som under ogynnsamma omständigheter kan medföra, att en kajanläggning blir oproportionerligt dyrbar.

Lastat och lossat gods i Grebbestads hamn under åren 1952—1958 framgår av sammanställningen på s. 109.

Det utskeppade virket har huvudsakligen utgjorts av obearbetat virke, främst props, som gått på export. Denna utförsel kulminerade åren 1952—1953, varefter exporten nedgick till följd av minskad efterfrågan och hårdnande utländsk konkurrens. Tillfrågade virkesexportörer har uppgivit för

	Lastat gods ton	Därav virke ton	Lossat gods ton	Därav fisk ton
1952.....	6 413	5 775	1 520	493
1953.....	5 713	5 111	1 914	593
1954.....	3 067	2 640	1 790	693
1955.....	4 416	3 936	1 767	853
1956.....	2 298	1 820	2 039	865
1957.....	2 259	2 009	1 972	1 046
1958.....	1 920	1 500	1 707	1 034

utredningen, att möjligheterna till ökning av exporten av obearbetat virke är mycket ovissa. Vidare bör beaktas att skogsindustrin i Dalsland i ökad utsträckning kommer att vidareförädla det egna virket.

En upprustning och utbyggnad av hamnarna i såväl Fjällbacka, Grebbe- stad som Strömstad har av vederbörande kommunala organ motiverats med att en sådan åtgärd skulle stimulera till ökad utförsel av virke och skogs- industriprodukter från Dalsland och norra Bohuslän. Det har vidare anförts, att efter upprustning av vägarna mellan Åmål och riksvägen i norra Bohus- län borde också möjligheter finnas för den värmländska skogsindustrin att utnyttja hamnarna i norra Bohuslän under den tid av året, när vänerham- narna är stängda på grund av ishinder. Av utredningen företagna enkäter hos skogsindustrieföretagen i Dalsland och Värmland har emellertid visat, att något nämnvärt intresse hos dessa företag för export över hamnar norr om Lysekil icke föreligger. Företagens synpunkter kan sammanfattas i följande punkter.

1. Transport med järnväg är det billigaste och effektivaste transportmed- let för utförsel via västkusthamn.
2. Nuvarande frakttaxor gör, att järnvägstransport över Strömstad blir dy- rare än över Göteborg, Uddevalla och Lysekil.
3. För skrymmande gods, som i regel tillika exporteras i stora kvantiteter såsom pappersmassa, är biltransport olämplig.
4. Biltransport till västkusthamn anlitas endast för smärre poster av papper, stål- och järnmanufaktur. På grund av åkeriernas behov av returfrakter är därvid Göteborg den naturliga exporthamnen.
5. En omdirigering av lastbilstrafiken till Strömstads förmån förutsätter, att hamnen i denna stad tillika kan utvecklas till importhamn. Någon råvaruimport för den värmländska eller dalsländska skogsindustrins be- hov, varvid lastbilstransport kunde komma ifråga, är ej att räkna med.

Den betydelse, som en upprustning av vägarna mellan riksvägen i norra Bohuslän och de dalsländska industriorterna har för råvarutransporterna, belyses i kapitel 14.

Hemmahamnar

Åtskilliga av fiskehamnarna i Bohuslän utnyttjas som hemmahamnar av den mindre fraktfarten. De viktigaste hemmahamnarna för denna näring i Uddevalla A-region är hamnarna i *Skärhamn* och *Hamburgsund*. Medan kajanläggningen i Hamburgsund i stort sett får anses tillfyllest för rederinäringsen i området, är hamnen i Skärhamn uppenbart otillräcklig, i synnerhet vintertid då den stora anhopningen av fraktfartyg allvarligt hindrar passagen för såväl frakt- som fiskefartyg. Med hänsyn till den betydelse, som rederinäringsen i Skärhamn har för kommunens näringsliv och den bohuslänska fraktfarten, är det angeläget att hamnbygget kommer till stånd inom rimlig tid. Då Skärhamn med hänsyn till läge och storlek har förutsättningar att utvecklas till den naturliga centralorten på Tjörn, är en upprustning av hamnen också angelägen ur allmän lokaliseringssynpunkt.

Av de i Orusts distrikt registrerade fartygen, som under 1956 alltjämt var insatta i trafik, ägdes 10 av edshultshallsbor. Fem av fraktfartygen i *Edshultshall* användes i islandsfiske under månaderna juli—september. Ortens hamn har endast träbryggor. Utrymmet är så begränsat, att de större fartygen oftast får ankra i inloppet till hamnen. På grund av de primitiva hamnförhållandena är fartygsskador i samband med hård väderlek icke ovanliga. Fiskerinäringsens tillbakagång på Orust och fiskarbefolkningens spridning på fem småsamhällen, som samtliga uppvisar stark befolkningsminskning, har gjort att berörda myndigheter ställt sig mycket tveksamma till de förslag om förbättrings- och utbyggnadsarbeten, som framförts från intressenter och kommunala organ. Några förbättringar av betydelse har ej heller vidtagits under lång tid. Med hänsyn till situationen på västra Orust har utredningen funnit det angeläget, att sjöfartsstyrelsen får i uppdrag att undersöka möjligheterna att anlägga en gemensam fiske- och hemmahamn för fiskelägena i Morlanda kommun. Förutom grundförhållanden och läge med hänsyn till skydd mot vindar kommer därvid också tillgång på kommunikationer, läge i förhållande till närmaste centralort (Lysekil), förutsättningar för bebyggelse, tillgång på serviceanordningar samt sysselsättningsmöjligheter att beaktas.

KAPITEL 13

Turistnäringen

Hotell och restauranger

Som framgår av kartan på s. 112 är företagen inom turistnäringen spridda över hela det bohuslänska kustområdet. Med hänsyn till antalet gäster vid de olika företagen kan dock vissa centra konstateras, nämligen Marstrand (utanför undersökningsområdet), Ljungskile med det intilliggande samhället Lyckorna, Fiskebäckskil—Lysekil, Smögen—Gravarne, Hunnebostrand—Bovallstrand, Fjällbacka samt Strömstad med Kosterskärgården. Enligt primäruppgifter till 1951 års företagsräkning sysselsattes vid hotell, pensionat och restauranger inom undersökningsområdet ca 1 300 personer i augusti månad 1950 mot endast ca 400 under februari månad samma år. Den säsonganställda personalen skulle sålunda ha uppgått till ca 900 personer. Uppgifter om ett 35-tal mindre anläggningar har emellertid icke kunnat erhållas från företagsräkningen.

Inom Bohuslän var år 1945 enligt en av Sven Grundén samma år utförd undersökning av Bohusläns hotell- och pensionatsförhållanden¹ 155 hotell och pensionat i verksamhet. Av dessa anläggningar var 18 belägna utanför Uddevalla A-region. I maj 1959 beräknades att hotell- eller pensionatsrörelse skulle komma att bedrivas vid 125 företag, varav 12 var belägna utanför undersökningsområdet. Som framgår av följande sammanställning har tillbakagången till övervägande del drabbat anläggningar med öppethållande endast sommartid.

	Antal anläggningar	
	År 1945	År 1959
Öppet under hela året	57	54
Endast öppet under sommarmånaderna	98	71
Summa	155	125

Under perioden 1946—1958 nedlades 39 anläggningar, varav 34 anläggningar endast hade haft öppet under sommarsäsongerna. 13 anläggningar tillkom, varav 7 var sommarrestauranger. Ett hotell togs för något år se-

¹ «Undersökning av Bohusläns Hotell- och pensionatsförhållanden», meddelande nr 20 från handelshögskolans i Göteborg geografiska institution.

Hotell och pensionat i Bohuslän

dan i anspråk av personalavdelningen vid ett större industriföretag och har numera öppet för allmänheten endast sommartid. Två sommarrestauranger övergick under perioden till öppethållande året runt. Fyra anläggningar, som redovisades i Grundéns sammanställning, har här icke medtagits. Vid tre av dessa utmönstrade företag bedrivs rörelsen i obetydlig omfattning och har mera karaktär av »rum för resande». Det fjärde företaget är enbart restaurang. Den största tillbakagången har skett på Orust med kringliggande öar, där 20 anläggningar var i verksamhet år 1945, men där år 1959 endast tio företag beräknades kunna upptaga rörelsen. I Skaftö kommun fanns år 1945 15 anläggningar mot 6 år 1959. Minskat antal anläggningar finner man bl. a. även i Fjällbacka (—2), Grebbestad (—3), Ljungskile med Lyckorna (—3) och Stenungsund (—2), medan en ökning skett i området Havstenssund—Strömstad (+3). På kuststräckan Bohus-Malmön—Hamburgsund har förhållandena varit stabila; en anläggning har nedlagts i Hovenäset på grund av brand, men i stället har två anläggningar tillkommit i Gravarne—Fisketången.

Den direkta orsaken till att rörelsen upphört vid de nedlagda anläggningarna synes i de flesta fall ha varit, att ägaren på grund av hög ålder icke ansett sig kunna driva verksamheten längre, och att någon efterträdare icke stått att uppbringa. Den markanta tillbakagången på Orust och Skaftölandet torde i icke ringa grad bero på de besvärliga kommunikationerna med dessa öar.

De nedlagda anläggningarna har i allmänhet haft tämligen ringa kapacitet. I några fall har deras standard varit ytterligt låg. Om kvaliteten på hotellrummen uttalade sig Grundén på följande sätt: »De — — — förhyrda rummen är givetvis av skiftande karaktär. I allmänhet kan man nog säga, att befolkningen strävar efter att hålla dem snygga och trevliga, men under själva högsäsongen, då efterfrågan är betydligt större än tillgången på rum, är frestelserna stora att slappna i omvårdnaden. Rummen är dessutom mycket små och en mycket stor del av dem är genomgångsrum. Bekvämligheter saknas i de allra flesta fall; ej ens elektriskt ljus finns på alla ställen. Rumsstandarden är i vissa fall så låg, att rummen finna avsättning endast under högsäsongen». — Detta konstaterande gjordes emellertid för 15 år sedan. En viss sanering torde därefter ha skett genom att anläggningar med mycket låg standard har nedlagts. Anläggningar av mycket hög klass har dessutom under senare år tillkommit i bl. a. Lysekil och Strömstad.

Vid bedömningen av standarden på turisthotellen bör emellertid de svårigheter, under vilka dessa arbetar beaktas. I jämförelse med andra turistdistrikt har Bohuslän och Gotland den kortaste turistsäsongen i riket. Härtill kommer att turistsäsongen på västkusten i högre grad än på ostkusten kan försämrans av regnig väderlek. Den svaga lönsamheten, som är en oundviklig följd av den korta turistsäsongen, torde vid den övervä-

gande delen av anläggningarna inom turistnäringen icke möjliggöra någon större standardförbättring. För åtskilliga anläggningar torde dessutom deras framtida bestånd vara mycket osäkert på grund av de förändringar, som skett inom turismen under efterkrigsåren. Sålunda har med bilismens expansion och bilens ökade användning inom de breda folklagren nya semestervanor skapats. Den mest påtagliga förändringen är, att bilturisterna i mycket stor utsträckning väljer den fria form av semesterliv, som campingen erbjuder. En annan förändring, som kunnat iakttagas i de bohuslänska kustsamhällena är en markant ökning av turister med självhushåll. Denna turism har även utsträckt sig till bygder, där sommargäströrelse tidigare icke förekommit, såsom Krokstrand i den inre delen av Idefjorden och Vassbotten i norra delen av Bullarens kommun. I orter med hotell eller pensionat, där turistsjälvhushållen fått större spridning, har detta påtagligt försämrat hotell- och pensionatrörelsens utvecklingsmöjligheter, eftersom tillgången på rum för logering av pensionatsgäster på grund av självhushållen minskat väsentligt.

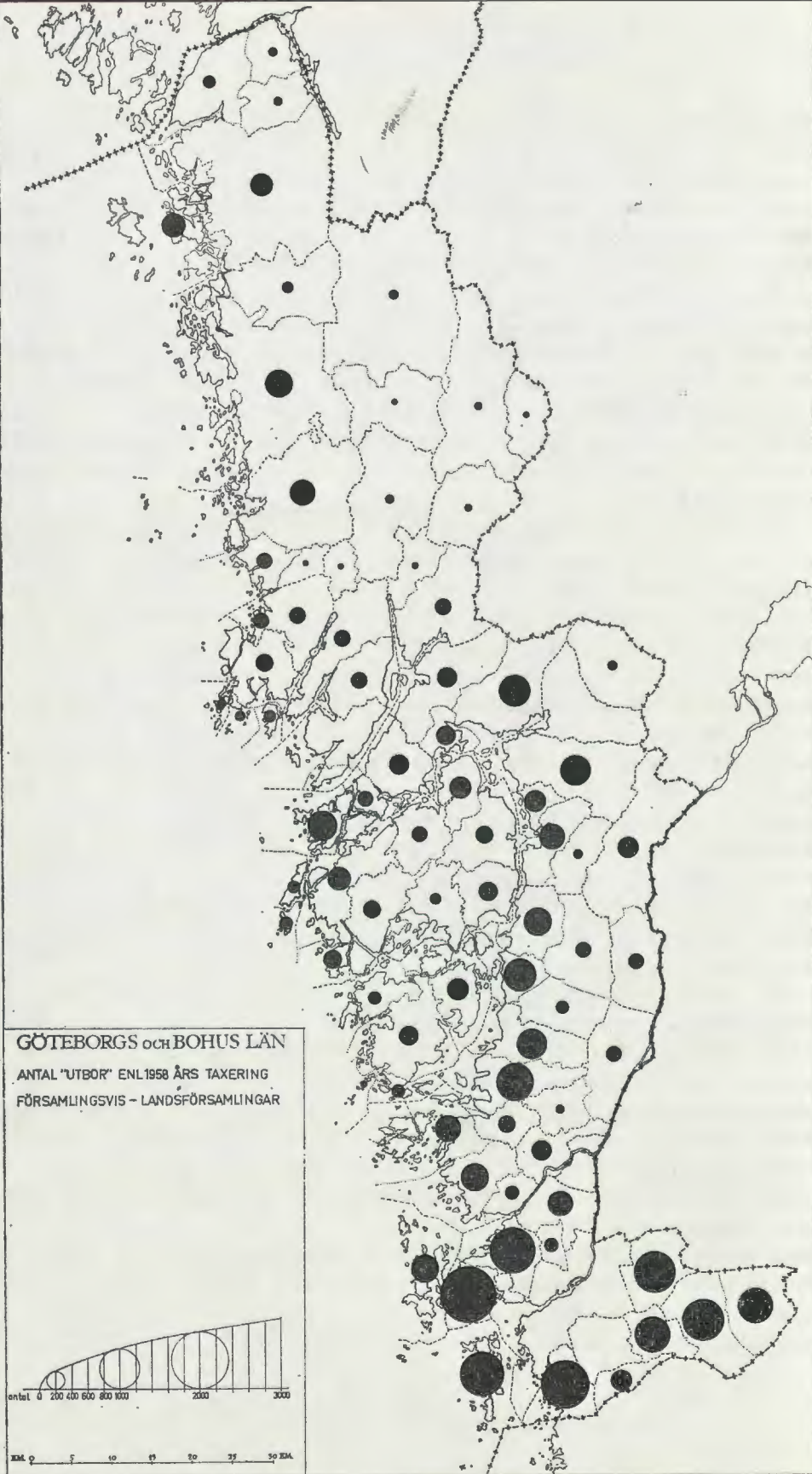
Sommarstugebebyggelsen

Genom den utbyggnad, som pågår inom vägväsendet i Bohuslän och som innebär, att Tjörn och Orust samt några större öar i Kosterkärgården inom en nära framtid får fastlandsförbindelse och bättre vägar, kan nya möjligheter öppnas för turismen och därmed även för hotell- och restaurangrörelsen i de berörda bygderna. Med de förbättrade kommunikationerna följer emellertid också ett snabbt stigande intresse bland sommargästerna för förvärv av fastigheter eller tomtmark för sommarstugebebyggelse. Redan nu är antalet fastighetsägare med hemort i annan kommun (utbor) betydande i de bohuslänska kustområdena. Antalet utbor i samtliga landskommuner uppgick sålunda enligt 1958 års taxering till 23 244 i Göteborgs och Bohus län och 10 279 inom den del av länet, som ligger inom undersökningsområdet. Utbornas fördelning församlingsvis framgår av kartan på s. 116. I förhållande till folkmängden är antalet utbor högst i Skredsviks, Stenungsunds, Morlanda och Skaftö kommuner. I Skredsvik redovisades drygt hälften av utborna av den intill Uddevalla liggande Herrestads socken, och i Skaftö kommun var omkring 60 % av utborna att hänföra till Skaftölandet. Ett förbehållandevis ringa antal utbor finner man däremot i Bullarens, Svarteborgs, Sörbygdens, Lane-Ryrs och Smögens kommuner. Det relativt ringa antalet utbor i Smögen är märkligt med hänsyn till den betydelse ön har som badort. Förutom Smögen har även fiskelägena i Tjörns kommun ett tämligen begränsat antal utbor, vilket får anses bero på att fisket i dessa bygder som näring kunnat hävda sig betydligt bättre än i övriga kustdistrikt, och att någon nämnvärd folkminskning icke skett. De fastigheter, som blivit lediga för försäljning i samband med utflyttning från bygden, har därför varit tämligen

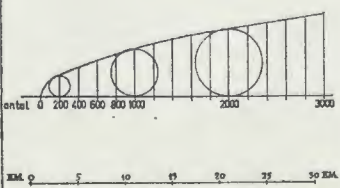
få till antalet. Härtill kommer att möjligheterna till fritidsbebyggelse varit obetydliga eller helt obefintliga på grund av den bofasta befolkningens långt drivna exploatering av tomtmarken. I samband med en år 1958 företagen intensivundersökning av turismen i Hälleviksstrand, Fiskebäckskil, Bovallstrand och Fjällbacka visade det sig, att försäljningen av äldre fastigheter till personer, som var mantalsskrivna i annan kommun, varit av varierande omfattning. Längst hade den nått i Fiskebäckskil, som år 1940 endast hade ett fåtal utbor, men där år 1958 icke mindre än 42 % av fastigheterna ägdes av personer, som ej var mantalsskrivna i Skaftö kommun och av vilka 90 % hade förvärvat äldre fastigheter. En tidigare undersökning i det nämnda samhället gav emellertid vid handen, att ett stort antal av dessa utbor var f. d. ortsbor eller nära anförvanter till dessa. — I Fjällbacka ägdes 32 % av fastigheterna av utbor, medan siffrorna för Bovallstrand och Hällevikstrand var 22 resp. 29 %.

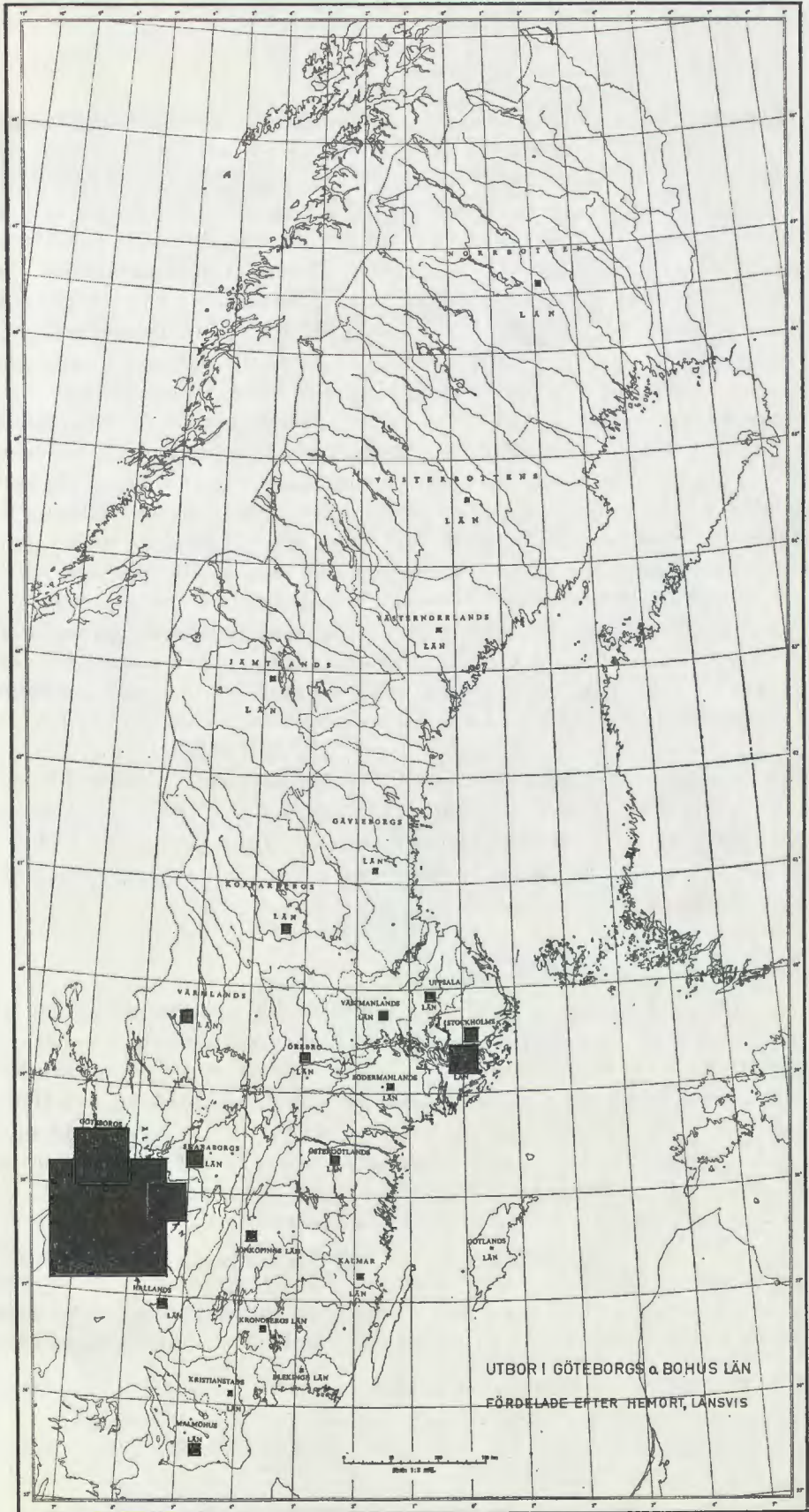
Riksdagsmotioner. Uppköpen av fastigheter från icke ortsbor har givit anledning till riksdagsmotioner i frågan. I en motion framlagd år 1956 (II: 358) framhölls sålunda de yngre fiskarnas svårigheter att i konkurrens med sommargäster förvärva äldre fastigheter. Resultatet av denna konkurrens kunde väntas bli, att fullt brukbara och i förhållande till hamnarna välbelägna fastigheter stod tomma under större delen av året, samtidigt som en del av samhällets egna invånare hade svårt att skaffa nöjaktiga bostäder. De angivna förhållandena i landets kustsamhällen var så särpräglade, ansåg motionärerna, att det fanns bärande skäl för en sådan ändring av författningarna, att yrkesutövare i dessa samhällen, både fiskare och andra, borde kunna få egnahemslån för inköp av äldre bostadslägenheter även i de fall, då dessa tills vidare ej behövde genomgå någon större reparation. Den kombinerade sociala och näringspolitiska motivering, som låg bakom statsbidragen till fiskarbostäder samt lantarbetarbostadslånen och -bidragen, kunde enligt motionärerna med samma rätt åberopas i de i motionen berörda fallen.

Riksdagen beslöt hänskjuta den av motionärerna väckta frågan till bostadspolitiska utredningen, som dock i sitt år 1957 avlämnade betänkande (SOU 1957: 31) fann det tveksamt, om de av motionärerna vid 1956 års riksdag anförda särskilda omständigheterna kunde anses utgöra särskilt starka motiv för en långivning av den art, som föreslagits. Utredningen anförde vidare: »Det synes nämligen uppenbart att möjligheten att erhålla statligt lån i de av motionärerna anförda fallen måste komma att verka uppdrivande på försäljningspriserna, såvida icke den statliga långivningen kan förbindas med effektivt fungerande priskontroll. Skulle å andra sidan den statliga långivningen förbindas med sedvanlig kontroll av köpeskillingen torde den ifrågasatta långivningen förfela sitt syfte — att möjliggöra för fiskarbefolkningen att effektivt konkurrera med sommargästerna om salubjudna egnahem.»

GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN
 ANTAL "UTBOR" ENL 1958 ÅRS TAXERING
 FÖRSAMLINGSVIS - LANDSFÖRSAMLINGAR

För spridning godkänd i rikets allmänna kartverk den 23 maj 1960. 1 mm² = 50 utbor.

1958 års riksdag fann i likhet med utredningen icke skäl att vidtaga den ändring i föreskrifterna om lån och bidrag till bostadsegnahem, som motionärerna vid 1956 års riksdag föreslagit. Riksdagen har sålunda icke funnit, att man med bostadspolitiska åtgärder kan komma tillrätta med de olägenheter, som den stora konkurrensen om äldre fastigheter i fiskelägena orsakar den bostadssökande fiskarbefolkningen. Uppmärksammas bör dock, att försäljningen av äldre fastigheter främst skett i fiskelägen, där folkminskningen pågått under mycket lång tid och där strukturella förändringar inom fisket samt avskilt läge i förhållande till fiskeauktionshamnar och andra centra får anses utgöra huvudorsaken till den stora utflyttningen. Uppenbart är dock, att även i större fiskelägen kan den yngre fiskarbefolkningens bostadsbehov bli svårt att tillgodose utan en samhällelig reglering. Ett stöd för fiskarbefolkningen utgör den planläggning, som pågår vid länsarkitektkontoret och som tar sikte på att i största möjliga utsträckning bevara fiskarbebyggelsen, samtidigt som man söker tillgodose andra folkgruppers önskemål om rekreationsmöjligheter. Genom att reservera markområden för ortsbefolkningens kommande bostadsbehov kan garantier skapas för att livskraftiga fiskelägen icke hindras av fritidsbebyggelsen i sin utveckling. Det måste dock i första hand anses vara ett kommunalt intresse, att bostads- och fastighetsbeståndet inom livskraftiga skärgårdssamhällen icke övergår i händerna på utsocknes personer utan såvitt möjligt bevaras åt den bofasta befolkningen. Kommunerna bör därför på olika sätt stödja yngre fiskare, som önskar förvärva befintliga bostadsfastigheter för eget bruk, exempelvis genom lånegarantier (borgen o. dyl.). Det kan också visa sig lämpligt, att kommunerna själva förvärvar dylika fastigheter i sådana fall, där dessa utbjudas till salu och ingen i orten boende spekulant omedelbart anmäler sig.

Undersökning av inkomsterna på turismen

Turistnäringens betydelse för några bohuslänska kustsamhällen har på framställning av utredningen belysts i en undersökning av handelshögskolan i Göteborg. Undersökningen, som utfördes av civilekonom Lars Frimodig,¹ berörde orterna Fjällbacka, Bovallstrand, Fiskebäckskil och Hällevikstrand. Av dessa samhällen är *Bovallstrand* det ur turistsynpunkt mest expansiva samhället. Hotell och pensionatsrörelsen är här en stabil näring. Rumsbeståndet är betryggande och i stor utsträckning av den art, att det icke kan utnyttjas för annat ändamål än för rumsuthyrning under sommaren. — I *Fjällbacka* har en större turistanläggning — Badrestaurangen — som tillkom under krigsåren, nedlagts. Ett återupptagande av rörelsen har icke visat sig möjligt på grund av att rumstillgången för sommargäst-rörelsen i samhället (ca 750 rum) till ungefär hälften numera tages i an-

¹ Lars Frimodig: »Turism i Bohuslän, en ny industri», 1959.

språk av turister med självhushåll. En ny inriktning av turistnäringen har sålunda här skett. — *Fiskebäckskil* utgör ett exempel på de samhällen, där fastighetsbeståndet i stor utsträckning försålts till icke ortsbor. Till följd härav har tillgången på rum för uthyrning till pensionatsgäster (»passgäster») minskat betydligt. Någon utveckling av hotell- och pensionatsrörelsen är därför icke möjlig utan nybyggnad av hotellrum. — *Hällevikstrand* är till skillnad från de tidigare nämnda samhällena icke badort i egentlig mening. Pensionatsrörelsen i samhället har nedlagts och inkomsterna från turismen kommer numera från självhushåll och campingturister.

Enligt Frimodigs beräkningar skulle turisterna ha omsatt följande belopp under sommaren 1958 i de fyra undersökningsorterna.

Fjällbacka.....	1 250 000 kr
Bovallstrand.....	800 000 »
Fiskebäckskil.....	900 000 »
Hällevikstrand.....	250 000 »

För en jämförelse mellan det totala skatteunderlaget och turistomsättningen i de fyra samhällena har Frimodig utgått ifrån antagandet att i varje enskilt fall 20 % av vinsten och övriga intäkter på turismen ånyo omsättes på orten. Med användande av denna multiplikatoreffekt skulle turistunderlaget i procent av det totala skatteunderlaget ha utgjort 33,43 % i Fiskebäckskil, 28,08 % i Marstrand,¹ 17,71 % i Bovallstrand, 16,89 % i Henån,¹ 16,13 % i Fjällbacka och 13,22 % i Hällevikstrand. Vid bedömningen av turistnäringens räntabilitet för dessa samhällen bör beaktas, att resultatet uppnått under knappt två månader. — En annan följd av turismen är, att de bohuslänska kustorterna har betydligt bättre tillgång till butiker av olika slag än orter av motsvarande storlek i inlandet. Fjällbacka har sålunda icke mindre än 8 livsmedelsbutiker, Bovallstrand och Fiskebäckskil 5 samt Hälleviksstrand 4. Turistinflytandet inom handeln, d. v. s. den del av omsättningen som ej härrör från inköp av ortsbefolkningen, uppgick enligt Frimodigs beräkning till följande relativa tal

i Fiskebäckskil.....	45,4 %
i Fjällbacka.....	32,1 %
i Bovallstrand.....	29,8 %
i Hällevikstrand.....	27,2 %

Villkoren för utveckling av turistnäringen

Med hänsyn till den betydelse ur rekreationssynpunkt, som de bohuslänska badorterna numera har för alla samhällsgrupper i vårt land, är det ett riksintresse, att turistnäringen i Bohuslän kan anpassa sig efter de krav, som de nya formerna av turismen skapat. Frågor, som rör vägväsendet, vat-

¹ Uppgifter om orten har inhämtats i samband med tidigare utförda undersökningar.

tenförsörjningen och sanitära förhållanden måste lösas med beaktande av den turistinvasion, som sker varje sommar och som ställer stora krav även på den samhälleliga servicen. En högre standard och mångsidigare utrustning vid turistanläggningarna förutsätter emellertid gynnsammare lönsamhetsförhållanden vid dessa anläggningar, än de som f. n. råder. Detta kan endast åstadkommas genom ett bättre utnyttjande av anläggningarnas kapacitet. Olägenheterna av en kort och intensiv säsong har tidigare framhållits. Temperaturförhållandena lägger dock icke hinder i vägen för att badsäsongen utsträcker till att omfatta hela augusti och en stor del av september, men för att detta skall bli möjligt fordras, att vissa riksfattande åtgärder vidtages. En av de viktigaste åtgörandena härvidlag är, dels att sommartid införes såsom nyligen skett i Norge, så att olägenheterna av de mörka kvällarna under sensommaren och förhösten blir mindre framträdande, dels att tidpunkten för skolterminernas början och avslutning framflyttas. För att turistanläggningarnas kapacitet skulle kunna utnyttjas på ett bättre sätt än hittills har en utredningskommitté inom Svenska turisttrafikförbundet¹ bl. a. föreslagit införandet av speciella logiformer för bilturisterna, varigenom nya kunder kunde tillföras dessa anläggningar.

En allvarlig brist i de flesta bohuslänska badorterna utgör avsaknaden av gemensamhetslokaler med läsrum, sällskapsrum o. dyl., som kan utnyttjas av turisterna under perioder av regnig väderlek. Tillkomsten av dylika lokaler skulle kunna motverka den massflykt från badorterna, som icke sällan förekommer under långvariga regnperioder och som orsakar turistnäringen stora förluster. I detta sammanhang bör också Bohusläns betydelse för den internationella turisttrafiken framhållas. Med sin storslagna skärgård kan landskapet räknas till Europas vackraste kusttrakter. Badlivet störs ej här av de olägenheter, som tidvattnet orsakar på nordsjö- och atlantkustens badorter. Med tanke härpå skulle en utveckling av den bohuslänska turist servicen, så att den närmar sig den västeuropeiska nivån, utan tvekan medföra en väsentligt ökad tillströmning av utländska turister.

Tidigare har anförts att bilismens utveckling efter kriget medfört en radikal förändring av de villkor, under vilka turistnäringen arbetar. För turismen i Bohuslän har båtlinjerna efter kusten varit en betydande tillgång. På grund av svårigheterna att upprätthålla båtförbindelserna är det sannolikt, att bilismen i samband med vägväsendets utveckling kommer att övertaga ytterligare en del av de uppgifter, som båttrafiken hittills fyllt. Med turismens expansion följer emellertid också ett ökat behov av campingplatser. För dylik verksamhet är Bohuslän mycket ofullständigt rustat. Antalet campingplatser i länet har sålunda beräknats till drygt 100-talet, men

¹ »Utredning med förslag angående behovet av åtgärder för främjande av verksamheten inom turisthotellnäringen.» (Stockholm 1954, stencil.)

endast ett tiotal sådana anläggningar har godkänts av motororganisationsnernas campingkommitté.

Möjligheterna att iordningställa campingplatser i kustbandet, dit campingturisterna av lätt förklarliga skäl i första hand söker sig, är på grund av svårigheterna att trygga vattenförsörjningen och lösa avloppsfrågan relativt begränsade. Icke minst med hänsyn till de sanitära förhållandena — som på en del campingplatser varit miserabla — och naturvården är det nödvändigt, att myndigheterna erhåller lagliga möjligheter att påverka lokaliseringen av campingplatser. En till statsrådet och chefen för kommunikationsdepartementet ställd skrivelse med hemställan om utredning i detta syfte avlämnades av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län den 12 juni 1959.

Förutom av turisttrafikförbundets utredningskommitté förordade olika former av familjelogi i småstugor med pentry har också anläggningar av typ »motell» men av mindre exklusiv art och med större kapacitet för inkvartering, än de som hittills kommit till stånd i vårt land, rekommenderats. Med hänsyn till att riksvägen genom Bohuslän liksom också läns huvudvägen genom Bullaren årligen utnyttjas som genomfartsled för 100 000-tals turister på väg till Norge, torde sådana anläggningar bli livligt frekventerade. Även i större turistcentra, såsom i Gravarneregionen där möjligheterna att härbärgera ytterligare campingturister är starkt begränsade, kan behov av enklare motell anses föreligga. Med tillkomsten av broarna till Tjörn, Orust och Skaftön torde även där ett dylikt behov komma att uppstå.

Hindrar turismen det bohuslänska näringslivets utveckling?

Om nyttan av en utbyggnad av turistnäringen i Bohuslän går meningarna starkt isär. En ofta hävdad uppfattning är, att turismen hindrat utvecklingen i de bohuslänska kustorterna genom att en stor del av befolkningen tagits i anspråk för betjäning av sommargäster till förfång för bygdens egna näringar. Turismen skulle vidare indirekt ha stimulerat till ökad utflyttning genom de nackdelar av olika slag, som en kort men mycket intensiv turistsäsong för med sig på olika områden, icke minst på bostadsområdet. På kommunalt håll framföres ofta påståendet, att stigande inkomster på turismen i väsentligt mindre grad än inkomststegringar inom annan rörelse ger utslag i ökat skatteunderlag, och att kommunerna på grund härav i första hand bör satsa på en utbyggnad av industrin. — Gentemot dessa uppfattningar kan anföras, att utvecklingen hittills visat, att turismen icke nödvändigtvis behöver hindra en expansion av andra näringar. Sålunda finner man, att i ett av Bohusläns större turistcentra — Strömstad — har icke enbart turistnäringen utan också det övriga näringslivet, däribland även fiskerinäringen, kunnat utvecklas efter kriget. Ett annat

exempel på att livlig turism icke oundgängligen behöver medföra att andra näringar hindras i sin utveckling utgör området Smögen—Gravarne, som är ett av Bohusläns största och livskraftigaste fiskeridistrikt och samtidigt ett av landskapets större turistcentra. Det finns vidare anledning antaga, att avfolkningen i åtskilliga samhällen skulle ha gått ännu snabbare, om icke deras invånare haft extrainkomster genom turismen.

KAPITEL 14

Vägväsendet

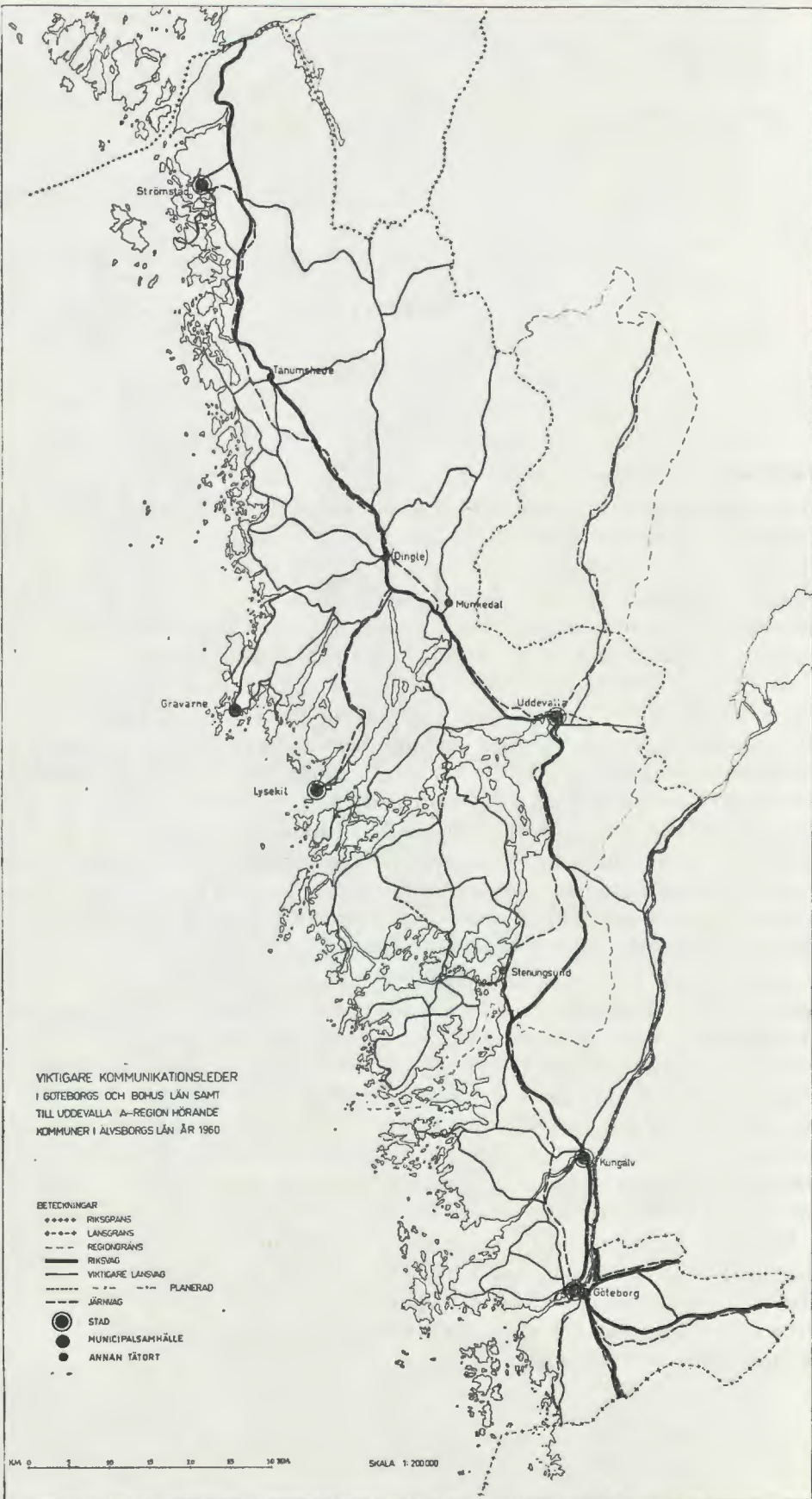
Vägförhållandena i Uddevalla A-region

Den omfattande skärgården med dess stora tätbebyggelse och de djupt in-trängande fjordarna har i Bohuslän skapat kommunikationsproblem av speciellt slag. Dessa kommer att belysas i en utredning av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, vilken torde komma att publiceras under år 1960. Redogörelsen för vägväsendet begränsas därför till vissa uppgifter om det nuvarande vägtillståndet och de angelägnaste utbyggnadsbehoven.

År 1958 uppgick öbefolkningen i Göteborgs och Bohus län till 37 000 personer, varav 26 000 personer var bosatta inom det område, som omfattas av Uddevalla A-region. Av hela öbefolkningen hade endast något hundratal personer broförbindelse med fastlandet. Genom tillkomsten av Tjörnförbindelsen får emellertid nära 18 000 invånare fast förbindelse med fastlandet samtidigt som kommunikationerna genom tillkomsten av bro- och vägförbindelsen till Tjörnö också förbättras för öbefolkningen i Tjörnö kommun. Under de senaste åren har vidare en upprustning skett av vägnätet på Stångenäs och Sotenäs, som i kommunikationshänseende tidigare har haft ett handikapp i jämförelse med Bohusläns inland.

Som framgår av kartan på s. 125 är det endast riksvägen, som i viss utsträckning får trafikeras med fordon med axeltryck upp till 8 ton. De kvarstående hindren för dylik tung trafik på denna väg utgjordes vid årsskiftet 1959/1960 av Groheds mosse strax söder om Uddevalla samt vägen mellan södra och norra infartslederna till Strömstad (Vik—Norrhede). Viadukten vid Rabbalshede fick vidare ej trafikeras med fordon med högre boggi-vikt än 10 ton. Av de längre länsvägarna fick vid årsskiftet 1959/60 i tablån på s. 125 upptagna sträckor trafikeras med fordon med ett högsta axeltryck av 7 ton. Länsvägarnas nummerbeteckning är angiven inom parentes.

I den till Älvsborgs län hörande delen av Uddevalla A-region uppgår det högsta tillåtna axeltrycket på länsväg nr 172 till 8 ton med undantag av sträckan Nättjebacken och V. Stigen, där det är begränsat till 7 ton samt bron över Ellnesjön i Ödeborg och bron över Björvattnets utlopp vid Färge-landa station, där det högsta tillåtna axeltrycket uppgår till 6 ton.

VIKTIGARE KOMMUNIKATIONSLEDER
 I GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN SAMT
 TILL UDDEVALLA A-REGION HÖRANDE
 KOMMUNER I ÄLVSBERGS LÄN ÅR 1960

- BETECKNINGAR
- ◆◆◆◆ RIKSGRÄNS
  - ◆◆◆◆ LÄNSGRÄNS
  - REGIONGRÄNS
  - RIKSVÄG
  - VIKTIGARE LÄNSVÄG
  - PLANERAD
  - JÄRNVÄG
  - STAD
  - MUNICIPALSAMHÄLLE
  - ANNAN TÄRT

Kilometer 0 5 10 15 20 25 30 35

SKALA 1:200 000

Vägsträcka	Beläggning
Stora Höga—Ödsmål (161)	Asfalt
Huveröd—Hasteröd (643)	Oljegrus
Grinneröd—Lilla Edet (167)	»
Uddevalla—länsgränsen vid Rökällehamnen (172)	Asfalt
Uddevalla—länsgränsen vid Högen inom Uddevalla stad (186) ...	»
Källviken—riksvägen norr om Herrestads kyrka (785)	»
Hallinden—riksvägen vid Gläborg (162)	»
Hallinden—Gravarne (865)	»
Gravarne—Hunnebostrand (875)	Asfalt, gatsten
Dingle—Fjällbacka (901)	»
Grebbestad—Tanumshede (1 000)	»
Vik—Strömstad (1 026)	»
Norrhede—Strömstad (163)	Asfalt, gatsten

Som framgår av kartan på s. 125 kommer följande vägsträckor i Uddevalla A-region enligt flerårsplanen att upprustas före år 1963.

1. Sundsby (Tjörn)—Varekil—Vräland—Henån.
2. Hunnebostrand—Dingle med undantag av sträckan Brygge—Bärfendal, vilken ombyggt tidigare.
3. Hällevadsholm—Vässbotten med undantag av delen norr om Backa.

Upprustningen innebär bl. a., att axeltrycket på de berörda vägarna kan höjas till 8 ton, och att vägarna erhåller permanent beläggning. Arbetena på vägen Hallinden—Lysekils stads gräns kommer att fullbordas år 1960 liksom de på kartan på s. 125 angivna vägarbetena i Tanums kommun samt mellan Tanumshede och Lurs kyrka. Vägen Grebbestad—Naverstad (Bullaren) var färdigställd vid årsskiftet 1959/1960. Arbetena på vägsträckorna Bärfendal—Dingle och Hällevadsholm—Backa (Bullaren) torde däremot icke komma att slutföras före år 1963.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har verkställt en utredning rörande sträckningen för en motorväg mellan Kungälv och Uddevalla. Utredningen upptager följande tre alternativ.

Alt. 1. Linjen går från Kungälv i nordvästlig riktning öster om järnvägen och den nuvarande riksvägen. I trakten av Stora Höga korsar linjen den nuvarande riksvägen och i trakten av Ödsmål järnvägen Göteborg—Uddevalla samt ansluter till den nuvarande riksvägen vid Ljungskile. Härifrån får vägen en sträckning väster om järnvägen, korsar denna ca 5 km norr om Ljungskile och avviker i nordostlig riktning mot Uddevallas östliga utkant.

Alt. 2. I sin södra del erhåller vägen samma linje som i alt. 1 men avviker i trakten av Jörlanda i nordostlig riktning mot trakten av Hjærtum för att här åter erhålla nordvästlig riktning till Uddevalla.

Alt. 3. Linjen går från Kungälv med ungefär nordlig sträckning utefter Göta älv. I trakten av Hjærtum får linjen kontakt med alt. 2 och följer sträckningen för alt. 2 till Uddevalla.

Länsstyrelsen har förordat alt. 2, varvid förutsattes att anslutningen till Trollhättan/Vänernsborgsområdet skall ske med en ombyggd väg väster om Göta älv från Hjärtum till Trollhättan. Den främsta anledningen härtill är, att en sträckning enligt alternativ 1 skulle helt förlama Ljungskiles utvecklingsmöjligheter och medföra stora nackdelar för Stenungsunds samhälle liksom för jordbruksdriften i denna del av länet. Den av länsstyrelsen föreslagna ändringen i alternativ 2 har motiverats med den betydelse, som anslutningen till Trollhättan/Vänernsborgsområdet skulle få för trafiken mellan Göteborg och industriområdet Trollhättan—Vänerns borg samt Värmland. — Kungl. Maj:t beslöt emellertid den 13 maj 1960, att den fortsatta planeringen av motorvägen Kungälv—Uddevalla i huvudsak skall ske enligt alternativ I.

De för *tjälkskador* mest utsatta vägarna i A-regionen är — förutom de viktigaste trafiklederna på Tjörn och Orust — följande:

Viddesgårde (Svanesund)—Skafteröd (659)

Ödsmål (Stenungsund)—Huveröd (656 och 660)

Hedekas—länsgränsen (928)

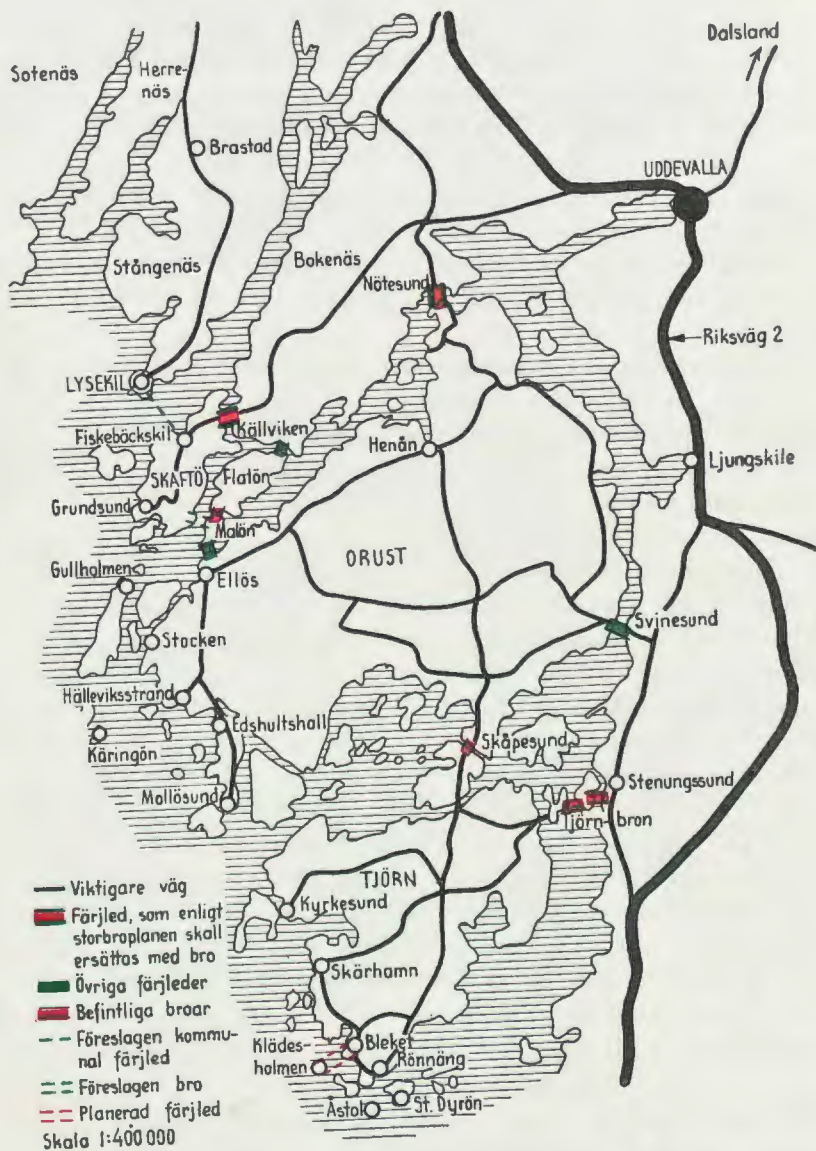
Hällevadsholm—Vassbotten (165)

Skee—länsgränsen (164)

Med hänsyn till trafikfrekvensen får en upprustning av vägen Ödsmål—Rinnela—Åsen räknas till ett av de angelägnaste vägarbetena. Betydelsen av en upprustning av länshuvudväg 164 beröres i avsnittet om Strömstadsregionen. Den fortsatta utbyggnaden på Tjörn kommer att avse vägarna Almösund (vid Tjörnförbindelsen)—Myggenäs—Häggvall—Källekärr (723)—Rönnäng (710, 718 och 721) samt Skärhamn (721)—Källekärr (723) samt på Orust vägen Varekilsnäs—Tegneby k:a (734) mot Ellös. En nybyggnad av väg över Kynnefjäll i norra Bohuslän, som skulle förena länsväg nr 960 i Bullaren med länsväg nr 928 alternativt nr 940 i Sörbygden, kommer att föreslås av vägförvaltningen. Denna väg, som skulle gå över ett område, som f. n. är helt i avsaknad av allmänna vägar, kommer att förkorta kommunikationerna mellan Sörbygden och Bullaren väsentligt. Detta skulle bl. a. få betydelse för virkestransporterna i norra Bohuslän. Vidare skulle vägunderhållet i denna del av länet underlättas.

Broförbindelserna

Genom brobyggnaden vid *Nötesund*, varom beslut torde komma att fattas under år 1960, kommer Orust att erhålla direkt landförbindelse med fastlandet samtidigt som därmed en ny led mellan norra och södra Bohuslän över öarna Orust och Tjörn skapas. Till det angelägnaste brobyggnadsföretaget efter Nötesundsbron har vägförvaltningen velat föra den planerade bron mellan Skaftön och fastlandet vid *Källviken*. Medelstilldelningen torde emellertid icke medgiva, att denna bro anlägges förrän tidigast under mitten av 1960-talet. Med broar såväl vid Källviken som Nötesund skulle

Broar, färjleder och viktigare vägar i området Tjörn — Orust Bokenäs — Stångnäs.

För spridning godkänd i rikets allmänna kartverk den 23 maj 1960

även färjförbindelse kunna upprättas mellan Lysekil och Skaftön. Därmed finge denna stad och dess närmaste omland en ny trafikled till Göteborg, som vore ca tre mil kortare än den nuvarande förbindelsen över Munkedal. (Avståndet mellan Lysekil och Göteborg är med nuvarande kommunikationer detsamma som mellan Göteborg och Halmstad eller 14,7 mil.) På grund av den tid, som åtgår för färjning, blir emellertid tidsvinsten för trafikanterna på den nya leden obetydlig. Den lokala opinionen har därför framfört förslag om en förbindelse mellan Ramsholmen vid Skaftön och Malön samt mellan denna ö och Orust. En dylik led (*Orustleden*) skulle förkorta kommunikationerna mellan Göteborg och Lysekil med ca sex mil. Vägmyndigheterna har emellertid anfört, att en bro vid Källviken måste anses betydligt mer angelägen ur kommunikationssynpunkt än de föreslagna broarna mellan Orust och Skaftön, varjämte medelstillgång och medelsfördelning icke medgiver, att de senare broarna utföres inom överskådlig tid. Oavsett hur kommunikationsfrågorna löses, kommer emellertid upprättandet av en färjförbindelse mellan Lysekil och Skaftön att bli beroende av kommunala initiativ, eftersom det statliga vägväsendets stöd för en sådan färja ej är att räkna med på grund av denna färjförbindelsens lokala karaktär och ringa kapacitet i förhållande till den nuvarande trafiken över Stångenäs—Munkedal. Färjförbindelsen mellan Orust och Malön ombesörjes av en vägsamfällighet liksom också färjförbindelsen mellan Flatön och Dragsmark. Färjan mellan de sistnämnda orterna kan f. n. endast transportera lättare motorfordon, men denna kommer enligt utarbetade planer att ersättas med en större och bärkraftigare färja. Då Flatön och Malön är förenade med en vägbank med bro, skulle framdeles en viss biltrafik kunna upprätthållas mellan västra Orust och Lysekil efter tillkomsten av bro vid Källviken samt färjförbindelse mellan Lysekil och Skaftön.

I Tjárnö kommun har under de senaste åren byggts broar mellan fastlandet och Daftö samt mellan denna ö och Öddö. Under år 1960 väntas bron mellan Öddö och Tjárnö kunna öppnas för trafik. Befolkningen på de berörda öarna uppgår till 320 personer. Dessa brobyggnader har tillkommit på grund av behovet av beredskapsarbeten i norra Bohuslän.

Som framgår av redogörelsen för skogsbruket föreligger stort behov av skogsvägar i Bohusläns inland. Särskilt gäller detta Forshälla, Sörbygdens, Bullarens och Vette kommuner. Vissa skogsvägar har i den sistnämnda kommunen under de senaste åren utförts som beredskapsarbeten.

Vägförbindelserna med Dalsland

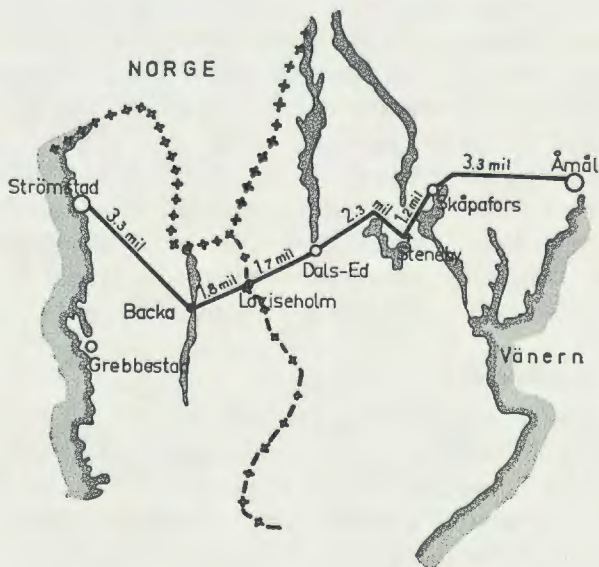
Strömstadsregionens isolerade läge i förhållande till rikets inland har av den lokala opinionen anförts som ett svårt hinder för näringslivets utveckling i denna del av Bohuslän. Sålunda uppgives att biltrafiken med Mellan-Sverige på grund av vägförhållandena i Dalsland i stor utsträckning tvingas taga omvägen över Vänersborg—Uddevalla i stället för Åmål—Dals-Ed. En-

ligt uppgifter från KAK är avståndet mellan vissa större centra i Mellan-Sverige och Strömstad följande.

	Över Åmål— Dals-Ed km	Över Väners- borg—Uddevalla km	Differens km
Stockholm—Strömstad	521	541	20
Gävle — »	555	620	65
Västerås — »	416	466	50
Örebro — »	319	369	50
Karlstad — »	201	298	97

Särskilt för orter i Värmlands, Örebro och Västmanlands län och orter norr därom blir differensen mellan de två färdvägarna betydande. Avståndet från Strömstad till Åmål är ca 12 mil. Av denna sträcka är det närmast läns-huvudväg nr 164 (Skee—Mon), och delar av läns huvudväg nr 166 (Moon—Ed), 171 (Kolslätt—Steneby) och 172 (Steneby—Skåpafors), med en sammanlagd väglängd av 8 mil, som är i behov av upprustning. Vägbredden varierar mellan 4,5 till 6,5 m — i samhällena Dals-Ed och Billingsfors uppgår dock vägbredden till 7,5 m. Det tillåtna axeltrycket uppgår till 6 ton på bohusläns sidan och till 8 ton på dalslandssidan. Denna skillnad är emellertid illusorisk, eftersom det tillåtna axeltrycket på bron vid Hökesäter på vägsträckan Mon—Ed endast uppgår till 6 ton. Behovet av ombyggnad är störst på sträckan Loviseholm (vid gränsen mellan Bohuslän och Dalsland) och till Steneby, som omfattar en väglängd av 47 km. Vägen, som här går

DALSLANDSLEDEN

genom en starkt kuperad terräng, är på stora sträckor mycket kurvig. Kurvrätning och förstärkning av vägkroppen har av vägförvaltningen uppgivits som ett angeläget önskemål. Mellan Steneby och Billingsfors är vägen i bättre tillstånd, fränsett en mindre sträcka, där den går över en mosse. Från Billingsfors till Skåpafors (3 km) är vägen i relativt gott skick liksom den återstående sträckan till Åmål (33 km). Mellan Billingsfors och Skåpafors går dock vägen genom starkt kuperad terräng och är därför backig.

En upprustning av vägen Strömstad—Åmål — här benämnd Dalslandsleden — får främst anses ha betydelse för virkestransporterna från norra Bohuslän till Dalslands skogsindustrier och för handeln och turisttrafiken i området. Som framgått av föregående kapitel (s. 109) torde någon nämnvärd ökning av virkestransporterna från Dalsland och Värmland till norra Bohuslän icke vara att vänta.

Om *virkestransporterna* har industriföretagen i Dalsland bl. a. lämnat följande uppgifter.

Ab Billingsfors-Långed:

Transportsträcka	Inmätt virke år 1958
Till Backa (Bullaren).....	17 603 m ³ f
Backa—Mon.....	12 477 »
Mon—Dals-Ed.....	11 065 »
Dals-Ed—Steneby.....	4 961 »
Summa	46 106 »

Härjämte transporteras 4 000 m³ flis per år från Ed till Billingsfors. På grund av utvidgad kapacitet kommer behovet av råvara vid bolagets fabriker att öka. Vägarna västerut kommer därvid att få ökad betydelse för företaget, enär råvaran i stigande utsträckning kommer att hämtas från skogarna i väster. Den ovannämnda kvantiteten 46 107 m³f, som fraktas från området väster om Steneby, utgör drygt 20 % av bolagets förbrukning av virkesråvara.

Bengtfors sulfit ab. Råvarutransporten sker huvudsakligen på två huvudvägar, varav den ena utgör vägen Naverstad—Ed—Håbol—Bengtfors, där ca 6 000 m³f fraktas.

Håfreströms ab, Håverud. Den på vägsträckan Loviseholm—Ed transporterade virkeskvantiteten uppgår normalt till ca 8 000 m³f per år eller ca 7 % av bolagets förbrukning av virkesråvara. Om den nämnda vägen upprustas, är det troligt, att en icke oväsentlig ökning av förbrukningen av skogsråvara från Bohuslän kommer att ske.

Ab Lee bruk, Dals-Ed. Anläggningen (sågverk) förbrukar årligen 14 000—16 000 m³ råvara för sågat virke. Omkring 8 000—10 000 m³ härav fraktas på vägsträckan Steneby—Ed. Vägen Ed—Billingsfors utnyttjas vidare för leveranser av flis, som per år uppgår till omkring 10 000 m³. Företagets massavedstransporter omfattar normalt 8 000 m³, varav 6 500—7 000 m³ transporteras på vägen Ed—Steneby. De svåra tjällossningsskadorna på

vägen Ed—Steneby orsakar ofta driftsstopp under den tid av året, som är gynnsammast för sågverksdriften.

Skogsägareföreningen i Bohuslän och norra Älvsborg har uppgivit, att en upprustning av Dalslandsleden skulle betyda avsevärt minskade transportkostnader genom att lastbilarna efter ombyggnad av vägen kunde taga större laster. Detta skulle i sin tur stimulera till ökade virkesuttag och befordra utvecklingen inom skogsbruket i området. Det svåraste hindret är de svaga broarna. Dessa borde därför i första hand ombyggas.

För *turistnäringen* skulle en upprustning av Dalslandsleden betyda avsevärda fördelar — icke enbart för norra Bohuslän, utan också för Dalsland, som med hänsyn till sin naturskönhet skulle locka ett avsevärt större antal turister, om vägarna genom landskapet vore i ett bättre skick. Vid bedömning av Dalslandsledens betydelse för turismen bör hänsyn även tagas till den färjeförbindelse, som via Strömstad öppnats med Syd-Norge och Jylland, varigenom turisttrafiken till Strömstad ökat betydligt.

Trafikfrekvensen på Dalslandsleden varierar starkt, som nedanstående jämförelse av resultatet från 1958 års trafikräkningar mellan olika trafikräkningspunkter visar.

Trafikräkningspunkt	Antal motorfordon per dygn (årsmedeltal)
Hovsäter (länshuvudväg 164 i närheten av sjön Norra Bullaren).....	230
Mon (länshuvudväg 166).....	250
Jordbron (länshuvudväg 166 i närheten av länshuvudväg 171).....	575
Skåpafors (länshuvudväg 171 i närheten av länshuvudväg 174).....	925
Åmål (länshuvudväg 174).....	825

Trafikfrekvensen influeras avsevärt av sommartrafiken. Särskilt gäller detta de svagt trafikerade vägarna i norra Bohuslän och västra Dalsland. Antalet motorfordon, som den 25 och 26 juli 1958 passerade Mon, uppgick sålunda till 550 resp. 670 motorfordon mot 115 resp. 125 motorfordon den 24 och 25 januari nämnda år.

I *flerårsplanen för länsvägar i Älvsborgs län för perioden 1958—1962 upptagna vägbyggnadsprojekt*, som berör Dalslandsleden, omfattar bl. a. ombyggnad av vägsträckorna *Steneby—Skåpafors* samt *Skåpafors—Åmål* (länshuvudväg nr 174), där vägrätning, breddning och förstärkning av vissa avsnitt är planerade. Övriga delar av Dalslandsleden berörs sålunda icke av de närmaste årens vägbyggnadsarbeten. Förbättringsarbeten på en mindre sträcka (Skee—Skärje) i Bohuslän har emellertid av vägförvaltningen i Göteborgs och Bohus län föreslagits som lämpligt beredskapsarbete.

Arbetsmarknadsläget har under en lång följd av år nödvändiggjort beredskapsarbeten av relativt stor omfattning i norra Bohuslän. Sålunda har vägförbättringsarbeten, byggandet av fiskhamnar på Sydoster, i Kungsviken

(norr om Strömstad) och Havstenssund, avloppsarbeten på ett flertal orter, kajbyggnad i Strömstad samt arbeten för fortifikationsförvaltningens räkning bedrivits såsom beredskapsarbeten. Läget inom stenindustrin och den ogynnsamma åldersfördelningen inom stenarbetarkåren och andra arbetarkategorier i norra Bohuslän och västra Dalsland med stor arbetslöshetsrisk kommer även i fortsättningen att kräva en hög arbetslöshetsberedskap. Det är därför angeläget, att färdigplanerade arbeten inom det allmänna vägväsendet finns tillgängliga i området och att sådana arbeten, som kan bidra till hela bygdens utveckling i första hand planeras. Med hänsyn härtill och till Dalslandsledens betydelse för skogsbruket och skogsindustrin i Dalsland och norra Bohuslän, liksom för handeln och turismen i detta område bör enligt utredningen en upprustning av Dalslandsleden, främst omfattande vägen Mon—Dals-Ed—Steneby, snarast planeras av vägmyndigheterna.

KAPITEL 15

Kraftförsörjningen

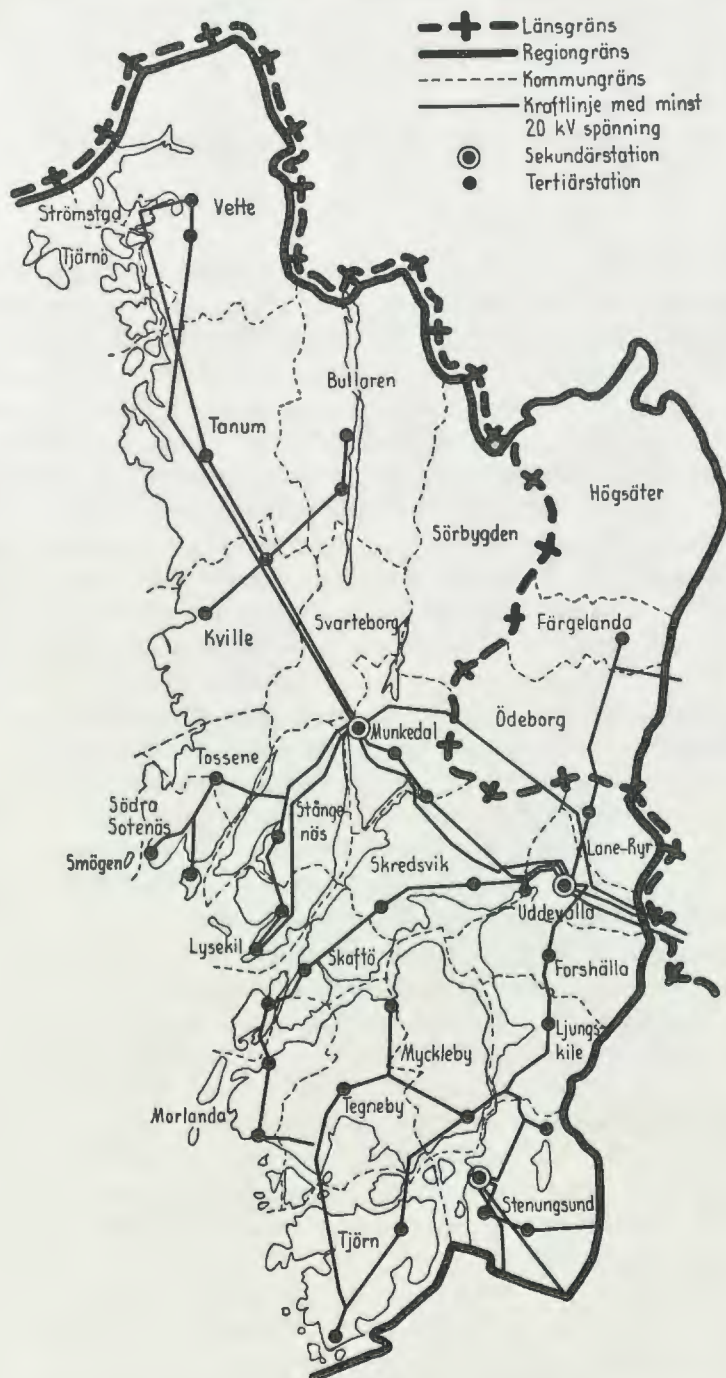
Elddistributionen på Tjörn och Orust (med undantag av Morlanda kommun) samt i Kville, Tanums och Vette kommuner jämte delar av Bullarens kommun ombesörjes av ab Skandinaviska elverk. I Högsäters, Färgelanda och Ödeborgs kommuner är distributionen anförtrodd åt Valbo kraft ab, som är dotterföretag till Skandinaviska elverk. Övriga delar av A-regionen tillhör Trollhätte kraftverks distributionsområde.

Distributionsnätet inom Uddevalla A-region befinner sig f. n. under successiv ombyggnad inför en planerad övergång från nuvarande spänningssystem 50/20 kV till 130/40 kV. Denna ombyggnad beräknas vara klar under hösten 1961, då bland annat en ny sekundärstation med transformering 130/40 kV tages i drift vid Färlev i trakten av Munkedal.

Skandinaviska elverks sekundärlinje från Färlev till Strömstad kommer under år 1960 att utbyggas till 40 kV-linje. En liknande utbyggnad av elnätets kapacitet kommer inom en nära framtid också att ske på Orust och Tjörn. Genom dessa utbyggnader får elnätet i A-regionen en betydande kapacitet i förhållande till nuvarande elkonsumtion. Den ringlinje för kraftdistributionen, som nyligen anlagts på de nämnda öarna, har medfört att driftsäkerheten i detta område förstärkts.

Av kommunerna i Uddevalla A-region är det endast Sörbygden och Högsäter, som ej har sekundärlinje, och blott enstaka avsides liggande gårdar och bebyggelse av obetydlig omfattning på mindre skärgårdsöar saknar elkraft. För dylik bebyggelse torde elförsörjningen få ordnas genom motor-drivna hemelverk, vars skötsel kan anförtros åt ambulering maskinister.

Kraftlinjer med minst 20 kV spänning i Uddevalla A-region.

För spridning godkänd i rikets allmänna kartverk den 7 juni 1960.

Regional indelning och tätortsklassificering

De bohuslänska tätorterna är förlagda dels utmed det yttre kustområdet dels utefter Bohusbanan, med vilken riksvägen genom landskapet stora sträckor löper parallellt. Kustorterna har till överväldigande del uppkommit som fiskelägen, där fisket varit den helt dominerande näringen. Denna näring liksom den på fisket baserade konservindustrin är alltjämt av central betydelse för de flesta av dessa samhällen. I några kustorter, såsom Bohus-Malmön, Hunnebostrand och Bovallstrand är stenindustrin den betydelsefullaste näringen. I Hunnebostrand utgör konservindustrin och sömnadsindustrin en motvikt till den utpräglad manliga industrin, men den med tillbakagången inom stenindustrin sammanhängande stora utflyttningen lägger en hämsko på samhällets utvecklingsmöjligheter. I de båda kuststäderna Lysekil och Strömstad är näringslivet mer differentierat, och endast dessa orter har influensområden, som sträcker sig utanför den närmaste omgivningen. I förhållande till inlandets tätorter är samtliga kustsamhällen från Marstrand till Fjällbacka handikappade på grund av sitt avskilda läge i förhållande till Bohusbanan och riksvägen genom Bohuslän. Härtill kommer att de djupt inträngande fjordarna försvårar förbindelserna mellan olika kusttrakter, vilket utgjort det främsta hindret för uppkomsten av större centralorter. I vissa områden, såsom på Orust och Tjörn liksom också i ett flertal inlandskommuner, saknas dessutom kommunala centra.

Som framgår av redogörelserna för fisket och stenindustrin har strukturförändringarna inom dessa näringar medfört att många tätorter utmed kusten sedan lång tid tillbaka befinner sig i oavlätlig tillbakagång. Beträffande fiskelägena kan dock konstateras att dessa samhällen i Tjörns kommun under de senaste årtiondena hävdat sig väl i befolkningshänseende, vilket även gäller Gravarne i S. Sotenäs. Av kustorterna i övrigt är det endast Strömstad, som efter andra världskriget haft en större befolkningsökning. Även folkmängden i Lysekil har ökat under efterkrigsåren, men såväl den relativa som den absoluta ökningen har varit betydligt mindre än i Strömstad. De vid riksvägen belägna tätorterna i Bohuslän har till skillnad från de mindre kustorterna ökat sin folkmängd. Denna utveckling måste givetvis beaktas vid lokaliseringen av olika serviceorgan. Kostnaderna för bebyggelse i inlandets tätorter är dessutom lägre än i kustorterna, främst till följd av de betydande summor, som åtgår för vatten- och avloppsarbeten i

kustsamhällena. I vissa mindre samhällen är kostnaderna för gemensamma vatten- och avloppsföretag i förhållande till invånarantalet så pass stora, att sådana anläggningar icke kan komma till stånd inom överskådlig tid. Med hänsyn till de dryga kostnaderna för vatten- och avloppsarbeten och övriga samhälleliga serviceanläggningar är det nödvändigt, att kommunerna inriktar sina ansträngningar på att bygga ut sådana orter, där utvecklingsmöjligheter rimligen kan anses föreligga. I vissa kommuner synes dock alltså snäva ortsintressen spela en avgörande roll vid lokaliseringen av de samhälleliga serviceanläggningarna. Detta har lett till en irrationell splittring av dessa anläggningar på flera småorter. I vissa andra kommuner har serviceanläggningarna förlagts till en ur geografisk synpunkt central plats, men där tätbebyggelse av nämnvärd omfattning saknas. Med hänsyn till de omfattande uppgifter, som läggs på kommunerna — icke minst inom skolväsendet — är det nödvändigt, att en regional planering kommer till stånd. Denna bör taga hänsyn icke enbart till skilda ortsintressen inom kommunerna utan också till sådana faktorer, såsom kostnaderna för fortsatt bebyggelse, näringslivets expansionsmöjligheter eller väntade förändringar inom mera betydelsefulla näringar i berörda bygder. Lösandet av frågor sammanhängande härmed kräver en planering och en samordning av resurserna inom områden, som sträcker sig vida utöver de nuvarande kommungränserna. En dylik *regionplanering* skall söka klargöra *dels* var olika produktions- och serviceföretag från sociala och ekonomiska synpunkter bör lokaliseras; *dels* vilka åtgärder, som fordras för att den eftersträfvade lokaliseringen skall komma till stånd. Lokaliseringsverksamheten sådan den bedrivs av planmyndigheterna syftar till att söka jämka lokaliseringen av de rörliga enheterna inom näringslivet, så att det blir möjligt att samordna olika bebyggelsegrupper inom större områden — den glesa jordbruksbebyggelsen med smärre handels- och industriorter och dessa med medelstora och större städer — på ett sådant sätt, att befolkningen på landsbygden får goda kontaktmöjligheter med tätorterna och de större städernas affärs- och kulturliv, samtidigt som stadsbefolkningen får ökad beröring med landsbygdens arbetsmiljö och rekreativmöjligheter. På grund av den betydelse, som befolkningsunderlagets storlek har för olika serviceanläggningars existens, har befolkningsunderlaget valts som grund för tätorternas klassificering. Därvid har lika stor hänsyn tagits till glesbygdsbefolkningen som till tätortsbefolkningen. Vid klassificeringen har hänsyn också tagits till de förhållanden, som framkommit vid den inventering av serviceverksamhet och näringsliv, som i föreliggande utredning företagits. Till en första grupp av tätorter (*A-centra*) har i arbetsmarknadsstyrelsens regionplaneringsverksamhet valts tätorter, som ligger lämpligt till för en befolkning tillräckligt stor att bilda underlag för huvuddelen av de serviceanläggningar, som eftersträvas. Ett befolkningsunderlag på omkring 30 000 personer har därvid satts som minimigräns. *A-regionerna* kan uppdelas i *B-regioner*, vars centra

(*B-centra*) bör ha ett befolkningsunderlag uppgående till minst 15 000 invånare. I *B-centra* bör finnas flerläkarstation, sjukstuga eller odelat lasarett, apotek, yrkesutbildningsanstalt med heltidsundervisning, medan befolkningsunderlaget är otillräckligt för att uppbära gymnasium med två linjer. God tillgång till specialaffärer bör finnas. Nästa steg i den regionala indelningen utgör *C-regionerna*, som med ett befolkningsunderlag på minst 7 500 är tillräckligt stora för att uppbära enhetsskolans högstadium. I *C-regionerna* bör förutom centralskola bl. a. finnas följande: provinsialläkare, filialapotek, tandvårdspoliklinik samt mödra- och barnavårdsstation.

Vid förslag till regionindelning har utredningen icke funnit skäl avvika från den preliminära regionindelning, som företagits av arbetsmarknadsstyrelsen i dess utredning »Befolkning och näringsliv». Enligt denna indelning skulle hela undersökningsområdet endast upptaga en *A-region* med Uddevalla som regioncentrum. Denna region skulle omfatta samtliga bohuslänska kommuner norr om Marstrand—Kode—Romelanda med undantag av Inlands Torpe, som skulle föras till Trollhätte *A-region*. I stället skulle tre kommuner i sydvästra Dalsland — Högsäter, Färgelanda och Ödeborg — ingå i Uddevalla *A-region*, som därmed skulle få ett befolkningsunderlag på icke mindre än 134 000 invånare.

Gränsdragningen mellan Göteborgs och Uddevalla *A-regioner* har stött på svårigheter på grund av det starka inflytande, som Göteborg har inom handeln i stora delar av Bohuslän. Särskilt påtaglig är Göteborgs influens i Tjörns kommun. I Stenungsunds kommun märks däremot såväl Göteborgs som Uddevallas inflytande inom handeln. Invånarna i Stenungsunds kommun har också ungefär lika långt till Uddevalla som Göteborg (se tidsavståndskartan på s. 139). De främsta orsakerna till Göteborgs influens i Tjörns kommun får anses sammanhånga med det isolerade läge i förhållande till det bohuslänska fastlandet, som kommunen hade före Tjörnförbindelsens tillkomst, och att invånarnas kontaktmöjligheter med Göteborg underlättats av goda sjöförbindelser. Härtill kommer den betydelse, som Göteborg i egenskap av västkustens dominerande fiskeauktionsplats har för kommunens fiskarbefolkning, vilket säkrat dess ställning som fiskarnas viktigaste inköpsort vid behov av förnödenheter för fiskerinäringen. Trots dessa starka kontakter med Göteborg har emellertid utredningen funnit skäl att föra icke enbart Stenungsunds kommun utan också Tjörns kommun till Uddevalla *A-region*. Anledningen härtill är, att de till Uddevalla förlagda samhällseliga serviceorganen på sjukvårdens och yrkesutbildningens område har större betydelse för denna del av Bohuslän än de för länet gemensamma serviceorgan, som förlagts till Mölndal. Sålunda kan nämnas att av de 654 patienter från Tjörns kommun, som år 1957 erhöll vård vid landstingets lasarett, hade 421 vårdats vid centrallasarettet i Uddevalla, 202 vid centrallasarettet i Mölndal och 31 vid lasarettet i Kungälv. — Den utbyggnad, som efter kriget skett vid centrallasarettet i Uddevalla, har jämväl dimensionerats

GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN

Tidavståndskarta

Resitider är 1955 från glesbygd och tätort till

- GÖTEBORG —
- UDDEVALLA —
- STRÖMSTAD —

Linjerna anger 1, 2 resp 3 timmars resitid med snabbaste förbindelse — järnväg, buss, båt eller kombination av dessa jämte gångtid från station eller hållplats. (Gäller ej tidavståndet mellan städerna Göteborg, Uddevalla och Strömstad)

med hänsyn till att upptagningsområdet omfattar även stora delar av södra Bohuslän. Den utbyggnad, som kommer att ske vid lasarettet i Kungälv och som beräknas vara fullbordad år 1965, kommer icke i högre grad att rubba detta förhållande, eftersom utbyggnaden icke innebär, att nämnda lasarett får några specialavdelningar utöver den kvinnoklinik, som eventuellt kommer att inrättas i den gamla lasarettbyggnaden. Vid centrallasarettet i Uddevalla kommer däremot utöver befintliga specialavdelningar för epidemiska sjukdomar, ögonsjukdomar och barnsjukdomar samt gynekologavdelning att inrättas avdelningar för ortopedi, barnpsykiatri, öron-, hals- och nässjukdomar, hud- och könssjukdomar samt psykiatrisk avdelning för vuxna. Vidare kan anföras att centrala verkstadsskolan i Uddevalla planerat att under år 1960 ge undervisning i femton yrken för ca 250 elever, fördelade på 18 avdelningar, medan undervisningen vid centrala verkstadsskolan i Mölndal skulle begränsas till tio ämnen. Elevantalet vid sistnämnda skola beräknades uppgå till ca 190 elever, fördelade på 15 avdelningar. För jämförelse kan nämnas att de centrala verkstadsskolorna i Trollhättan och Borås vardera endast skulle meddela undervisning i sex avdelningar. Beträffande Stenungsunds kommun kan anföras, att ca $\frac{2}{3}$ av befolkningen i kommunen beräknats tillhöra upptagningsområdet för centrallasarettet i Uddevalla. Ödsmåls och Ucklums socknar har förts till Uddevallas gymnasieomland, medan övriga delar av Stenungsunds kommun liksom Tjörns kommun anses tillhöra Kungälvs gymnasieomland med undantag för undervisning på den allmänna linjen, där eleverna kommer att hänvisas till gymnasiet i Uddevalla. — Inlands Torpe kommun har av utredningen förts till Trollhätte A-region på grund av den betydelse, som näringslivet i Trollhättan och Lilla Edet har för kommunens befolkning. Större delen av kommunen får dessutom anses tillhöra Trollhättans gymnasieomland. Uddevallas lasarettets upptagningsområde omfattar $\frac{2}{3}$ av Inlands Torpe kommun, medan den återstående delen av kommunen omfattas av upptagningsområdet för lasarettet i Kungälv. Romelanda och Kode kommuner, som utgör Kungälvs närmaste omland i norr, har tillsammans med hela Kungälvs B-region förts till Göteborgs A-region.

Vid bedömningen av Uddevallas betydelse som A-centrum för området norr om Göteborgsregionen bör jämväl beaktas, att till staden förlagts flera viktiga länsorgan, såsom hushållningssällskapet, lantbruksnämnden, länsbostadsnämnden och skogsvårdsstyrelsen. Där har också Skogsägareföreningen i Bohuslän och norra Älvsborg samt Bohuslänns företagareförening sina kontor.

Utöver Uddevalla finns i undersökningsområdet endast en ort, som med hänsyn till den omgivande regionens befolkningsunderlag skulle kunna be-tecknas som A-centrum, nämligen *Lysekil*. Vissa allmänna serviceorgan, såsom Lysekils gymnasium och det till staden förlagda lasarettet betjänar sålunda ett område, där befolkningen uppgår till nära 30 000 invånare. Kom-

B-regionerna inom Uddevalla A-region

För spridning godkänd i rikets allmänna kartverk den 23 maj 1960

munikationsförhållandena inom detta område begränsar emellertid stadens betydelse som centralort. Inom detaljhandeln inskränker sig sålunda stadens influens till Stångenäset och Skaftölandet jämte vissa delar av skärgården utanför Orust. Med hänsyn härtill har Lysekilsregionen klassificerats som B-region i likhet med *Strömstadsregionen* och *Stenungsundsregionen*. Beträffande den sistnämnda regionen har utredningen räknat med att *Stenungsund* genom tillkomsten av Tjörnförbindelsen och samhällets utveckling till mångsidig industriort kommer att utvecklas till B-centrum för ett område, som förutom den egna kommunen kommer att omfatta Tjörns kommun samt Långelanda och Stala socknar på södra Orust. *Munkedal* har klassificerats som C-centrum för Munkedals och Sörbygdens kommuner, en region som i stort sett motsvarar ortens influensområde inom handeln. De nära kontakterna med Uddevalla motiverar, att dessa kommuner jämte Svarteborgs och Kville kommuner (Dingle C-region) föres till Uddevalla B-region.

Undersökningsområdets B- och C-regioner skulle sålunda enligt utredningens förslag omfatta följande kommuner och socknar (se kartorna på s. 142 och 144).

B-regioner

Uddevalla B-region

Kommun	Invånarantal den 31 dec. 1958
Uddevalla stad	33 331
Skredsviks kommun	3 888
Forshälla »	1 636
Lane Ryrs »	1 066
Bokenäs socken av Skaftö kommun	688
Dragsmarks socken av Skaftö kommun	299
Torps socken av Myckleby kommun	909
Myckleby socken av Myckleby kommun	1 089
Röra socken av Myckleby kommun	1 250
Ljungskile kommun	2 937
Munkedals »	4 821
Sörbygdens »	2 572
Svarteborgs »	2 991
Kville »	4 764
Ödeborgs »	1 896
Färgelanda »	2 584
Högsätters »	3 372
	S:a 70 093

Lysekils B-region

Lysekils stad	7 906
Stångenäs kommun	4 398

C-regionerna inom Uddevalla A-region

För spridning godkänd i rikets allmänna kartverk den 23 maj 1960.

Fiskebäckskils, Skaftö och Grundsunds socknar (tillsammans utgörande Skaftö församling) av Skaftö kommun	1 939
Morlanda kommun	3 367
Tegneby socken av Tegneby kommun	1 145
Smögens kommun	1 687
S. Sotenäs »	5 425
Tossene »	3 639
	<hr/>
S:a	29 506

Stenungsunds B-region

Stenungsunds kommun	5 657
Långelanda socken av Myckleby kommun	1 084
Tjörns kommun	8 421
Stala socken av Tegneby kommun	913
	<hr/>
S:a	16 075

Strömstads B-region

Strömstads stad	3 925
Vette kommun	5 165
Tjärnö »	1 432
Bullarens kommun	2 382
Tanums »	5 626
	<hr/>
S:a	18 530

Uddevalla A-region	134 204
--------------------------	---------

C-regioner

	<i>Invånarantal den 31 dec. 1958</i>
<i>Stenungsunds C-region</i>	6 741
Stenungsunds kommun	
Långelanda socken	
<i>Skärhamns C-region</i>	8 421
Tjörns kommun	
<i>Uddevalla C-region</i>	45 843
Uddevalla stad	
Skredsviks kommun	
Forshälla »	
Lane-Ryrs »	
Ljungkile »	
Bokenäs socken	
Dragsmarks »	
Torps »	
Myckleby »	
<i>Munkedals C-region</i>	7 393
Munkedals kommun	
Sörbygdens »	

<i>Dingle C-region</i>	7 755
Svarteborgs kommun	
Kville »	
<i>Färgelanda C-region</i>	7 852
Ödeborgs kommun	
Färgelanda »	
Högsäters »	
<i>Ellös C-region</i>	6 675
Morlanda kommun	
Tegneby »	
<i>Lysekils C-region</i>	14 243
Lysekils stad	
Stångenäs kommun	
Skaftö socken	
Grundsunds socken	
Fiskebäckskils socken	
<i>Gravarna C-region</i>	10 751
Smögens kommun	
S. Sotenäs »	
Tossene »	
<i>Tanumshede C-region</i>	8 008
Tanums kommun	
Bullarens »	
<i>Strömstads C-region</i>	10 522
Strömstad stad	
Vette kommun	
Tjärnö »	

Indelningen i C-regioner och beskrivningen av C-centra behandlas i de redogörelser över näringsliv och befolkningsförhållanden, som lämnas i följande kapitel om undersökningsområdets B-regioner.

KAPITEL 17

Stenungsunds B-region

Omfattning

Tillkomsten av broförbindelse mellan Tjörn och fastlandet vid Stenungsund och näringslivets expansion i Stenungsunds samhälle kan väntas leda till att denna ort utvecklas till centralort även för Tjörn och den sydöstra delen av Orust. Utredningen har därför klassificerat Stenungsunds samhälle som B-centrum i en region omfattande Stenungsunds och Tjörns kommuner samt Långelanda och Stala socknar på Orust.

Befolkning

Invånarantalet inom B-regionen uppgick den 31 december 1958 till 16 075. Detta innebär en minskning med 451 invånare sedan år 1930 men en ökning med 390 invånare sedan år 1945. Utvecklingen inom ovan nämnda kommuner och socknar åskådliggöres i nedanstående tablå, där 1930 års befolkningssiffra satts = 100,0.

	Stenungsunds kommun	Tjörns kommun	Långelanda socken	Stala socken	Hela B-reg.
År 1945.....	93,0	95,7	99,5	93,2	94,9
År 1958.....	110,3	92,2	99,2	77,7	97,2

Den ökning av invånarantalet i *Stenungsunds* kommun, som tablå visar, har ägt rum under åren 1955—1958, då folkmängden i kommunen ökade med ca 1 100 invånare. Till skillnad från övriga socknar på Orust har *Långelanda* icke haft någon nämnvärd folkminskning sedan år 1930. Orsaken härtill får anses vara att Långelanda socken genom färjförbindelsen vid Svanesund varit den ur kommunikationssynpunkt bäst gynnade delen av Orust.

I jämförelse med kommunerna på Orust har folkminskningen i *Tjörns* kommun varit tämligen måttlig. Befolkningsutvecklingen inom olika socknar i Tjörns kommun uppvisar emellertid stora variationer, vilket framgår av följande sammanställning.

Socken	Ökning (+)/minskning (—) av invånarantalet under tiden 1930—1958 %	Invånarantal den 31 dec. 1958
Valla.....	— 23,3	1 273
Klövedal.....	— 19,6	924
Stenkyrka.....	— 5,0	3 753
Klädesholmen.....	— 1,2	839
Rönnäng.....	+ 7,5	1 632

Den gynnsammaste befolkningsutvecklingen uppvisar Rönnängs socken, som omfattar fiskelägena Åstol, St. Dyrön, Tjörnekalv och Rönnäng, medan Valla socken, där jordbruket är den dominerande näringen, haft en lika kraftig tillbakagång som grannsocknen Stala på Orust, där också näringslivet är ensidigt inriktat. Stenkyrka socken omfattar visserligen en betydande del av jordbruksbygden på Tjörn, men näringslivet i denna del av ön är mer differentierat än längre norrut, främst tack vare den roll, som fraktfarten och varvsindustrien spelar.

Folkmängdens förändringar åren 1951—1958, uttryckta i absoluta tal, redovisas härnedan.

	Nettoflyttning	Födelseöverskott/ underskott
Stenungsunds kommun.....	+ 968	+ 35
Långelanda socken.....	— 10	+ 12
Stala socken.....	— 118	— 17
Tjörns kommun.....	— 596	+ 229
Hela B-regionen.....	+ 244	+ 259

Trots en betydande inflyttning till Stenungsund under 1950-talets senare hälft, begränsar sig flyttningsvinsten i B-regionen till icke fullt 250 personer — en följd av flyttningsförlusterna i övriga delar av B-regionen. En jämförelse mellan Orust-kommunerna och Tjörns kommun visar en långt allvarligare befolkningssituation för det förstnämnda området än för Tjörn. Medan sålunda kommunerna på Orust, som år 1958 hade en sammanlagd folkmängd på 9 757 personer, hade en flyttningsförlust på ca 1 000 personer under perioden 1951—1958, begränsade sig flyttningsförlusten till ca 600 personer i Tjörns kommun (8 491 invånare). Härtill kommer att kommunerna på Orust under nämnda period hade ett födelseunderskott på 170 personer, medan Tjörns kommun hade ett födelseöverskott på 229 personer. Samtliga socknar i Tjörns kommun hade under perioden 1951—1958 emellertid flyttningsförluster och endast i Rönnängs socken var födelseöverskottet större än utflyttningsöverskottet. I Valla och Klövedals socknar förelåg dessutom födelseunderskott.

Framskrivnen befolkning

En framskrivning av befolkningen i åldern 15—65 år i Stenungsunds B-region på grundval av 1950 års folkräkning och med hänsyn tagen till de förändringar, som skett på grund av in- och utflyttning under åren 1951—1955 och mortalitetssiffrorna för samma period, samt under förutsättning att in- och utflyttningarna efter 1955 kommer att väga jämt, ger följande resultat.

Stenungsunds B-region

Ålder	Män			Kvinnor		
	År 1960	År 1965 Index	År 1970	År 1960	År 1965 Index	År 1970
15—30 år.....	106	115	116	118	124	118
30—50 ».....	91	89	90	87	85	89
50—65 ».....	109	106	104	103	103	97
15—65 ».....	100	101	102	101	101	100

Enligt framskrivningen skulle totala antalet personer i de arbetsföra åldrarna icke förändras nämnvärt. I åldersgruppen 15—30 år skulle under åren 1960—1970 ske en ökning med 170 personer, medan åldersgruppen 50—65 skulle minska med 130 personer. Ökningen av antalet personer i den lägsta åldersgruppen är nästan helt att hänföra till Tjörns kommun.

Aldersgruppen över 65 år och de arbetsföra åldrarna. Antalet personer över 65 år, som år 1950 uppgick till 2 079 i Stenungsunds B-region, skulle enligt framskrivningen öka med 130 fram till år 1960 och med ca 400 fram till år 1970. I förhållande till befolkningen i de arbetsföra åldrarna skulle förändringarna bli följande.

Område	Antal personer i åldersgruppen 15—65 år per 100 personer i åldersgruppen 65— ∞		
	År 1950	År 1960	År 1970
Stenungsunds kommun.....	437	429	378
Tjörns ».....	517	448	407
Stala o. Långelanda socknar.....	399	485	410
Riket.....	648	565	508

Stenungsunds kommun hade år 1950 en betydligt ogynnsammare åldersfördelning än Tjörns kommun. Denna skillnad torde emellertid komma att utjämnas genom den inflyttning av yngre befolkning, som skett i Stenungsund efter år 1954. I Stala och Långelanda socknar skulle enligt framskrivningen antalet invånare i åldern 15—30 år öka avsevärt under åren 1950—1960, samtidigt som antalet åldringar skulle minska. Som följd härav skulle åldersfördelningen sistnämnda år vara relativt gynnsam i detta område.

Efter år 1960 skulle emellertid befolkningen i den högsta åldersgruppen åter komma att öka. På grund av den utflyttning, som skett efter år 1955, och som kan antagas främst ha omfattat de yngre ålderskategorierna, torde emellertid åldersfördelningen såväl år 1960 som 1970 att vara betydligt ogynnsammare, än vad framskrivningen för de nämnda socknarna visar.

Antalet kvinnor på 1 000 män i regionen åren 1930, 1940, 1950 och 1958, redovisas i nedanstående tablå.

	År 1930	År 1940	År 1950	År 1958
Stenungsunds kommun	990	984	994	936
Tjörns kommun	952	947	965	956
Långelanda socken	959	966	922	898
Stala socken	978	975	903	837
Hela regionen	966	962	966	938

Kvinnounderskottet i Stenungsunds kommun var ända fram till mitten av 1950-talet obetydligt. Därefter har detta underskott ökat rätt betydligt — en följd av den inflyttning till kommunen av främst manlig befolkning, som skett i samband med anläggandet av ångkraftverket i Stenungsund. Ett markant kvinnounderskott föreligger i Stala och Långelanda socknar, vilka till skillnad från Tjörns och Stenungsunds kommuner helt saknar industri med sysselsättningsmöjligheter för kvinnor.

Antalet yrkesverksamma kvinnor i procent av hela den kvinnliga befolkningen (yrkesverksamhetsgraden) framgår av följande sammanställning.

Ålder	Gifta samb. kvinnor				Övriga kvinnor			
	Stenungsund	Tjörn	Stala o. Långelanda	Riket	Stenungsund	Tjörn	Stala o. Långelanda	Riket
15—30 år	10,8	5,7	12,9	22,6	55,7	46,8	49,1	67,9
30—50 *	5,7	4,8	3,3	15,6	61,9	54,9	56,0	75,0
50—65 *	4,9	7,8	1,1	10,6	53,0	43,6	53,8	51,8
15—65 *	6,2	5,6	4,3	15,7	56,5	47,8	52,0	65,6

Yrkesverksamhetsgraden bland kvinnorna var sålunda lägst på Tjörn, där antalet yrkesverksamma i procent av hela den övriga kvinnliga befolkningen var lika lågt som i området Vette-Tjärnö i nordligaste delen av Bohuslän. I hela B-regionen fanns år 1950 668 icke gifta kvinnor i åldern 15—50 år, som ej hade förvärvsarbete. Nära 400 av dessa var bosatta i Tjörns kommun och ca 100 i Stala och Långelanda socknar på Orust. Med hänsyn till de arbetskraftsreserver, som finns i detta område och vilkas omfattning framgått av sysselsättningsundersökningarna inom det bohuslänska jordbruket åren 1955 och 1956, får en betydande utvidgning av näringar sysselsättande kvinnlig arbetskraft anses möjlig.

Näringsliv

Jordbruket

Landarealen i Stenungsunds B-region uppgår till 45 000 ha, varav enligt 1956 års jordbruksräkning ca 8 200 ha (18 %) upptogs av åker och 12 100 ha (27 %) av skogsmark. I Tjörns kommun bestod ca 60 % av landytan av impediment, medan endast 14 % upptogs av skogsmark. I Stenungsunds kommun däremot upptog skogsmarken 40 % av landarealen, medan »övrig mark», d. v. s. impediment m. m., upptog 38 % av landytan. — Antalet brukningsenheter över 2 ha uppgick år 1956 till ca 1 200 i B-regionen. Efter storlek fördelade sig dessa på följande sätt (relativa tal).

Område	Summa brukningsenheter med mer än 2 ha åker	Åkerareal				Medelareal ha
		2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	över 20 ha	
Stenungsunds kom...	406	35,7	46,0	15,9	2,4	7,8
Tjörns » ..	525	59,2	35,6	4,2	1,0	5,3
Stala och Långelanda socknar.....	263	42,2	38,0	18,6	1,2	7,3
Hela regionen	1 194	47,5	39,7	11,3	1,5	6,5

Nära 90 % av brukningsenheterna i regionen är sålunda att beteckna som ofullständiga jordbruk. Särskilt stark är denna splittring på små enheter i Tjörns kommun, där icke mindre än 60 % av jordbruken har en åkerareal, som understiger 5 ha. Antalet jordbruk i B-regionen har minskat med 79 enheter (—6,2 %) sedan år 1951 och med 95 enheter (—7,4 %) i jämförelse med år 1944. Förändringarna inom olika storleksgrupper enligt jordbruksräkningarna åren 1944, 1951 och 1956 kan utläsas ur nedanstående sammanställning.

Minskning/ökning av antalet brukningsenheter inom olika storleksgrupper under perioden 1944—1951 och 1951—1956

	1944—1951				1951—1956			
	Åkerareal				Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	över 20 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	över 20 ha
	Absoluta tal				Absoluta tal			
Stenungsund...	— 10	+ 9	± 0	+ 4	— 21	— 11	+ 3	± 0
Tjörn.....	— 53	+ 27	— 5	± 0	— 36	— 7	+ 6	+ 3
Långelanda och Stala	— 11	+ 6	+ 9	— 2	— 10	— 18	+ 12	± 0
Hela reg.	— 74	+ 42	+ 14	+ 2	— 67	— 36	+ 21	+ 3
	Relativa tal				Relativa tal			
Hela reg.....	— 10,5	+ 9,0	+ 14,0	+ 15,4	— 10,6	— 7,1	+ 18,4	+ 3,0
Riket.....	— 11,0	— 4,7	+ 2,2	+ 4,5	— 8,7	— 7,3	— 0,4	+ 2,8

Minskningen av antalet ofullständiga jordbruk, som under perioden 1944—1951 gick långsammare än i riket, har därefter gått i snabbare takt, än vad rikssiffrorna visar. Den relativa minskningen av antalet sådana jordbruk har dock varit betydligt lägre än i Strömstads B-region. En viktig orsak härtill får anses vara den intensifiering av jordbruksdriften genom upptagandet av specialodlingar av bär och köksväxter, som skett i Stenungsundsregionen. Förutsättningarna för sådana odlingar är också särskilt gynnsamma i denna del av Bohuslän med hänsyn till såväl jordmån som klimat. Vegetationsperioden på Tjörn är sålunda lika lång som i nordvästra Skåne, som utgör ett av våra största odlingsdistrikt för köksväxter. Vidare kan nämnas att frosthalten, beräknad med hänsyn till såväl antalet som styrkan av skadliga froster, under tiden 16 maj—15 september på Tjörn och Orust liksom i kustbandet norr därom är den lägsta i riket. — För odling av brödsäd med hänsyn till klimat och jordmån har hushållningssällskapet betecknat förutsättningarna som mycket goda på Tjörn och som goda i regionen i övrigt; för odling av fodersäd och vall för slätter och bete har förutsättningarna betecknats som mycket goda i hela regionen. — Trots den förhållandevis stora omfattning, som specialodlingarna fått, är dock jordbruket i Stenungsundsregionen fortfarande i hög grad inriktat på boskapsskötsel. Antalet kor i medeltal per 100 ha reducerad jordbruksjord utgjorde sålunda år 1956 55,8 mot 36,1 i hela riket och 38,6 i exempelvis Strömstadsregionen. — Som framgått av sysselsättningsundersökningen inom det bohuslänska jordbruket (s. 270) föreligger en betydande under-sysselsättning inom jordbruket i regionen, där också den största avgången från jordbruket till andra näringar enligt 1956 års undersökning (s. 298) skulle vara att vänta.

Skogsbruket

Inom Stenungsunds kommun är markförhållandena väl lämpade för skogsbruk. På Tjörn är bergbundenheten mera utpräglad, varför större sammanhängande skogsområden ej kan skapas där. De områden på Tjörn, som nu är betäckta med skog, visar dock mycket stark tillväxt — en följd av det gynnsamma klimatet. Drivningsförhållandena är tämligen normala utom i östra delarna av Ucklum i Stenungsunds kommun, där terrängen är rätt svårtillgänglig. Endast i denna del av regionen samt i vissa delar av Spekeröds socken föreligger större brist på skogsvägar. Behovet av skogsvårdande åtgärder i form av ungskogsröjningar och plantering på ljungmarker i kustområdena är mycket stort. Utöver skogsägarnas nuvarande arbetsinsatser torde behövas ca 40 helårsanställda skogsarbetare. Möjligheter att bilda fristående skogsbruk föreligger endast i Stenungsunds kommuns skogsbygder.

Fisket

Praktiskt taget hela fiskarbefolkningen inom regionen är bosatt i Tjörns kommun. Antalet yrkesfiskare i denna kommun utgjorde år 1956 enligt Göteborgs och Bohus läns havsfiskeförenings årsbok ca 600 mot drygt 700 yrkesfiskare år 1950. Enbart i Kyrkesunds fiskeläge i Klövedal i norra delen av Tjörn har antalet yrkesfiskare minskat med ett 50-tal. Antalet yrkesfiskare i de större fiskelägena var år 1956 följande.

Fiskeläge	Antal yrkesfiskare år 1956	Antal invånare år 1958
Åstol.....	181	548
St. Dyrön.....	92	328
Rönnäng.....	60	420
Klädesholmen.....	56	839
Kyrkesund.....	50	257
Bleket.....	30	197
Skärhamn.....	30	1 100
Tjörnekalv.....	27	110

Fiskerinäringen i Tjörns kommun är, som tidigare anförts, en rationellt arbetande näring. Intresset för nyinvesteringar i fiskefartyg och motorer tyder på fortsatt expansion; särskilt gäller detta fiskelägena i södra delen av kommunen. Av fiskelägena har *Klädesholmen* den bäst utrustade hamnen, medan vissa förbättringsarbeten allttjämt är erforderliga på *Åstol* och *Dyrön* (se s. 39). I *Rönnäng* påbörjades år 1959 en nybyggnad av fiskehamn, omfattande 110 m lång landkaj, vågbrytare samt småbåtsbrygga för en sammanlagd kostnad av 700 000 kronor. Hamnförhållandena i *Skärhamn* kommer senare att beröras. Sämst utrustad är hamnen i *Kyrkesund*, där fiskarkären endast har tillgång till enkla träbryggor, som befinner sig i dåligt skick.

Fraktfarten

Som framgått av redogörelsen för sjöfarten i Uddevalla A-region (s. 101—103) intar den i Tjörns distrikt inregistrerade handelsflottan en ledande ställning inom den mindre fraktfarten i Bohuslän. En fjärdedel av bruttointäkterna på fraktfart inom detta landskap redovisades sålunda år 1956 av rederinäringen i Tjörns distrikt, där Skärhamns-flottan svarade för omkring 50 % av bruttointäkterna.

Industrin

I Tjörns kommun utgör *sill- och fiskkonservindustrin* på Klädesholmen den ur sysselsättningsynpunkt viktigaste industrin. De 20 konservfabrikerna på denna ö sysselsatte i september 1959 sammanlagt 222 personer varav 149 kvinnor. Det största företaget hade en sammanlagd arbetsstyrka på 28

personer. Elva företag hade en arbetsstyrka, som icke uppgick till 10 personer. Konservindustrin på Klädesholmen har gått något tillbaka sedan år 1956. Fyra företag med en arbetsstyrka på sammanlagt 30 personer har sålunda nedlagt verksamheten, medan antalet sysselsatta vid övriga företag i september 1959 var ungefär detsamma som tre år tidigare. Samtliga företag arbetar för direkt försäljning. Någon lagerhållning förekommer icke. Tillverkningen omfattar nästan enbart halvkonserver, såsom gaffelbitar och ansjovis. Viss tillverkning av sardiner har dock tidvis förekommit vid några företag. Endast fyra företag har tillgång till kylrum. På grund av de rådande produktionsförhållandena är sysselsättningen mycket ojämn, vilket medfört betydande kostnader för arbetslöshetsförsäkringen. Drygt hälften av den kvinnliga personalen uppgives vara bosatt på Klädesholmen, medan ett tiotal kvinnor är boende på Åstol och Dyrön och övriga kvinnor på olika orter på Tjörn. Av de 30 manliga arbetarna bor ca hälften på Klädesholmen.

Fiskberedning, speciellt torkning av kabeljo och spillånga, bedrivs av ett tiotal företagare i Skärhamn och av fyra å fem företagare på Klädesholmen. Dessa företag sysselsätter under högsäsong (maj—augusti) 150 å 200 personer, varav ca $\frac{1}{3}$ är kvinnor. I förhållande till färskfiskhandeln intar haddeln med beredd fisk numera en blygsam position. På Tjörn har sillsalterirörelsen gått starkt tillbaka under de senaste årtiondena liksom också beredningen av kabeljo. Efterfrågan på spillånga uppgives däremot ha ökat efter kriget. Någon råvarubrist har icke förelegat. I den mån spillånga ej kunnat erhållas på den svenska marknaden, har denna fisk importerats från Norge.

Varvsindustrin på Tjörn sysselsätter ett 80-tal personer, varav drygt 50-talet är anställda vid Djupviks varv. De övriga varven är förlagda till Skärhamn, Rönnäng och Kyrkesund.

Industrin i övrigt inskränker sig till en fiskmjölsfabrik (10 arb.) och några småföretag inom övriga näringar, vilka sammanlagt sysselsätter ett 50-tal personer. Inom byggnadsverksamheten i kommunen arbetar ett 100-tal man.

Det största industriföretaget i *Stenungsunds kommun*, åb Svenska bandfabriken, sysselsatte i september 1959 ett 90-tal personer (se s. 99). Den planerade filialanläggningen i Ödsmål, beläget 4 km norr om Stenungsunds samhälle, får stor betydelse för utnyttjandet av arbetskraftstillgångarna på östra Orust. Av företagets ca 70 arbetare var år 1959 16 personer bosatta i Stala, Långelanda och Myckleby socknar. — Driften vid den kemisk-tekniska industri (Berol åb), som under åren 1960—1961 kommer att uppföras i Stenungsund, beräknas komma i gång år 1962. När verksamheten upptagits i full utsträckning, beräknas personalen omfatta 50 manliga arbetare samt 90 tjänstemän, varav 40 kvinnor. Den tekniska utvecklingen kan emellertid komma att medföra avsevärda förändringar i de år 1960 föreliggande planerna. Arbetarna liksom den kvinnliga personalen (laboratoriebiträdena) torde i stort sett komma att rekryteras i bygden, enär det icke

är sannolikt, att företagens nuvarande personal bland dessa kategorier kommer att flytta till Stenungsund i samband med att företaget överflyttar den verksamhet, som nu bedrivs i Mölndal, Hälsingborg och Örnsköldsvik. En viktig faktor vid lokaliseringen av den kemisk-tekniska industrin till Stenungsund har varit samhällets djuphamn, som tillkommit för ångkraftverkets behov, men vars kapacitet tillåter en betydande utvidgning av hamnrörelsen. — *Statens ångkraftverk* kommer efter första etappens färdigställande år 1960 att sysselsätta 110 personer. Av denna personal kommer ca ett 20-tal att rekryteras i bygden. Då den övriga personalen skall vara tekniskt eller merkantilt utbildad, måste denna huvudsakligen komma från orter utanför Stenungsundsregionen. Vid kraftverksbygget har maximalt sysselsatts ca 1 000 personer. I maj 1960 hade arbetsstyrkan reducerats till omkring 700 personer. Av de ca 800 arbetarna hade 350 man rekryterats i den kringliggande bygden, varav ett stort antal var bosatta på Orust. Då arbetsstyrkan vid kraftverksbygget vid årsskiftet 1960—1961 beräknas uppgå till endast 100 man, och då blott ett fåtal arbetare från bygden väntas komma att medfölja till nya arbetsplatser hos vattenfallsstyrelsen eller dess entreprenörer, kan ett betydande överskott på byggnadsarbetare uppstå i Stenungsundsregionen, om icke andra mera omfattande anläggningsarbeten beslutas.

Tätorter. Regionens centralort — *Stenungsund* — hade den 31 december 1958 ca 2 000 invånare. Vid 1950 års folkräkning uppgick invånarantalet till 780. Av serviceanläggningar finns i samhället bl. a. följande: centralskola, kommunal mellanskola, yrkesskola omfattande husmoderskurser och handelsskola samt kvällskurser i olika praktiska och merkantila ämnen, provinssiälläkarmottagning, domsagokansli, landsfiskalskontor, sparbänk, affärsbank och advokatkontor. Enligt ett av regionplanekontoret i Göteborg upprättat förslag till vägdragning och markanvändning i Stenungsund skulle samhället jämte Ödsmål kunna utvecklas till en tätort med ca 10 000 invånare. Vattenbyggnadsbyråns undersökningar har givit vid handen, att den ytvattentäkt, som står till samhällets förfogande (sjön Hällungen), är tillräcklig för att trygga vattenförsörjningen för en sådan folkmängd. De kostnader, som krävs för utbyggnad av vattenverk och vattenledningsnät samt för anläggandet av reningsverk i Stenungsund och Ödsmål, torde icke komma att understiga 10 milj. kronor. — Även marktillgångarna för bostadsändamål anses tillräckliga för en befolkning på 10 000. Också tillgången på mark för omedelbar exploatering är god. Under de senaste åren har efterfrågan på mark för bostadsbebyggelse utgjort 20—25 lägenheter per år. Med hänsyn till Stenungsunds läge — avståndet till Göteborg är endast 45 km — och ortens goda kommunikationer jämte tillgången till djuphamn kan möjligheterna för fortsatt snabb expansion av samhället anses som mycket goda. Den lediga industritomtmarken i samhället omfattar 50 000 m², av vilka 20 000 m² omedelbart kan exploateras. Mellan oljehamnen och allmänna landsvägen samt i närheten av ångkraftverket äger vidare staten

och privatpersoner betydande markområden, som är lämpliga för större industrier. Dessa områden har dock ännu icke planlagts. — En sträckning av motorvägen Kungälv—Uddevalla enligt alternativ I (se s. 126!) kommer för Stenungsunds vidkommande att innebära stora svårigheter för den samhälleliga utbyggnaden vid en större industriell expansion. Alla möjligheter att flytta motorvägens sträckning så långt österut i Stenungsund, att minsta görliga intrång företages i tätbebyggelsen, bör därför prövas.

Skärhamn, som inklusive randbebyggelsen har 1 100 invånare, har på kartan över C-regioner (s. 144) betecknats som C-centrum för Tjörns kommun. Ehuru Skärhamn är den största tätorten på Tjörn och öns största handelsort, är dess ställning som centralort för kommunen icke helt given. Liksom på Orust har nämligen också på Tjörn serviceorganen fördelats på en mångfald orter, vilket nedanstående sammanställning visar.

<i>Serviceorgan</i>	<i>Förläggningssort</i>
Apotek	Källekärr
Arbetsförmedling	Sibräcka
Centralskola	Bleket
Distriktstandsvårdspoliklinik	Skärhamn
Kommunalexpedition och kommunalhus	Sibräcka
Landsfiskalskontor	Skärhamn
Polisstation	Skärhamn
Provinsiälläkarmottagning	Källekärr
Sjukasseexpedition	Fagerfjäll
Sjukstuga	Källekärr

En dylik splittring av serviceorganen försvårar givetvis Skärhamns utveckling till ett naturligt centrum för kommunen. Varken Källekärr eller Sibräcka utgör tätorter, utan serviceorganen har förlagts till dessa platser med hänsyn till deras läge vid korsväg. Centralskolan, vars uppförande påbörjades år 1959, har lokaliserats till Bleket (197 inv.; 6 km söder om Skärhamn) främst med hänsyn till den på Klädesholmen, Astol och Dyrön bosatta befolkningen. — Hamnen i Skärhamn är rikets mest utnyttjade hemmahamn för mindre fraktfartyg. Skärhamnsrederiernas position inom den mindre fraktfarten framgår av redogörelsen på s. 101. Den industriella rörelsen utöver fiskberedningsanstalterna, om vilka uppgifter tidigare lämnats, inskränker sig till en konservfabrik med 12 anställda och ett smärre antal småföretag, som huvudsakligen tillgodoser efterfrågan på den lokala marknaden. Med hänsyn till rederinäringens betydelse för samhället liksom för Tjörns kommun är en utbyggnad av hamnen i Skärhamn av synnerlig vikt. Den nuvarande hamnen utbyggdes som fiskehamn åren 1936—1939 för en kostnad av 352 000 kronor. Den skyddas av en 150 m lång vågbrytare, som dock icke ger tillräckligt skydd vid sjögång från nordväst och väst. Den 130 m långa kajen jämte de två tilläggsbryggorna i hamnen är i gott skick men uppenbart otillräckliga för den mängd fartyg,

som särskilt vintertid anhopas här. Fartygen kan sålunda ibland ligga ända upp till sex å sju båtar i bredd vid kajen, vilket medför stora olägenheter vid utrustning av fartygen och vid hård vind, då båtarna ligger och skaver mot varandra. Den föreslagna utbyggnaden av hamnen omfattar anläggandet av två landkajer om 135 resp. 60 m jämte tillfartsväg och hamnplan vid de nya kajerna samt uppmuddring av hamnbassängen. Kostnaderna för dessa arbeten beräknades år 1959 komma att uppgå till ca 1,1 milj. kronor.

Tillgången på mark för bostadsbebyggelse i Skärhamn är god. Efterfrågan beräknas under normala år uppgå till 5 å 6 lägenheter per år.

I samhällena *Åstol* (548 inv. år 1958), *Klädesholmen* (839 inv.) och *St. Dyrön* (350 inv.) räknas icke med någon ytterligare utbyggnad. I de två sistnämnda samhällena finns dock fortfarande en del tomtmark, som icke exploaterats. Den fortsatta bebyggelsen för fiskarbefolkningen i den södra delen av kommunen anses emellertid komma att förläggas till *Rönnäng* (420 inv.). Efterfrågan på tomtmark är där f. n. något mindre än i Skärhamn. I fråga om marktillgång och exploateringskostnader är förhållandena i de båda sistnämnda samhällena ungefär desamma. — Åstol och St. Dyrön är enbart fiskelägen, medan konservertillverkning och fiske är de dominerande näringarna på Klädesholmen. *Rönnäng* är fiskeläge, handels- och turistort. Vidare finns där ett varv och en motorverkstad, som tillsammans sysselsätter ett 25-tal personer.

Erforderliga *vatten- och avloppsarbeten* i samhällena i västra och södra delen av Tjörns kommun, där tätortsbebyggelsen ligger, uppgår enligt preliminära beräkningar, utförda år 1959, till ca 14 milj. kr. De kostsammaste anläggningarna kräver Klädesholmen (2,3 milj. kronor). Vattenförsörjningen i de västra och södra delarna av Tjörns kommun kan tillgodoses genom utnyttjandet av Dös och Tolleby tjärnar på södra Tjörn. Denna vattentäkt beräknas räcka fram till år 1985 för förbrukningen hos en bofast befolkning om 4 600 samt 3 400 sommargäster. Mest kritisk är situationen på Klädesholmen, Åstol och St. Dyrön, där grundvattentäkterna endast kan tillgodose en ringa del av behovet. Vattenförsörjningen i dessa samhällen är främst beroende av det regnvatten, som kan uppsamlas på hustaken. Under nederbördsfattiga somrar måste därför dricksvatten transporteras med tankbåtar från fastlandet. Med hänsyn till konserverindustrin på Klädesholmen är en lösning av vatten- och avloppsfrågan för särskilt detta samhälle ur hygienisk synpunkt en tvingande nödvändighet.

Betingelserna för näringslivets utveckling i B-regionen

Den utbyggnad av näringslivet i Stenungsunds B-region, som skett under 1950-talet, har helt varit koncentrerad till Stenungsunds samhälle. Det är naturligt, att intresset för lokalisering av ny verksamhet till regionen även framdeles kommer att vara inriktat på denna ort. För Tjörn torde tillkomsten av broförbindelsen med fastlandet i första hand komma att betyda

lätnader för småföretagarna inom industri och handel och för specialodlarna inom jordbruket. De kommunala myndigheterna kommer emellertid att ställas inför de problem, som fritidsbebyggelse och bilturism medför och vars lösande kräver kommunala initiativ. — Den livliga byggnadsverksamhet, som bedrivits i Stenungsund, har medfört avsevärt förbättrade inkomstmöjligheter för landsbygdsbefolkningen i regionen, icke minst på Orust. Det kan antagas, att övergången till mera extensiv drift inom jordbruket härigenom har stimulerats, vilket kan komma att leda till snabbare avflyttning från jordbruket under 1960-talet. Då industrin i Stenungsund på grund av sin inriktning icke torde kunna rekrytera i den omfattning, som arbetskraft friställes inom byggnadsverksamheten, kan, som tidigare nämnts, ett betydande överskott på arbetskraft uppstå inom regionen i början av 1960-talet, såvida icke nya betydande investeringar beslutas. Med hänsyn till den förhållandevis rikliga tillgången på såväl manlig som kvinnlig arbetskraft kan en avsevärd utvidgning av industrin i regionen anses möjlig.

KAPITEL 18

Uddevalla B-region

Omfattning

som framgått av kapitel 16 omfattar Uddevalla B-region följande kommuner och församlingar.

Uddevalla C-region: Uddevalla stad, Skredsviks, Forshälla, Lane-Ryrs och Ljungskile kommuner, Bokenäs och Dragsmarks socknar av Skaftö kommun samt Torps och Myckleby socknar av Myckleby kommun på Orust.

Munkedals C-region: Munkedals och Sörbygdens kommuner.

Dingle C-region: Svarteborgs och Kville kommuner.

Färgelanda C-region: Ödeborgs, Färgelanda och Högsäters kommuner i Dalsland.

Till Uddevalla B-region har vidare förts Röra socken av Tegneby kommun, som ingår i Ellös C-region.

Befolkning

Invånarantalet inom B-regionen uppgick den 31 december 1958 till 70 093. Detta innebär en ökning med 9 300 sedan år 1930 och med 10 400 sedan år 1945. Utvecklingen inom de olika C-regionerna, kommunerna och socknarna åskådliggöres i nedanstående sammanställning, där 1930 års befolknings-siffra satts = 100.

	Uddevalla	Forshälla	Skredsvik	Ljungskile	Lane-Ryr
År 1945.....	123	82	85	109	84
År 1958.....	197	86	126	113	85
	Dragsmark o. Bokenäs	Torp, Röra o. Myckleby	Munkedal	Svarteborg	Sörbygden
År 1945.....	77	86	96	96	91
År 1958.....	63	70	97	95	75
	Kville	Färgelanda C-region	Uddevalla C-region	Munkedals C-region	Dingle C-region
År 1945.....	84	88	107	94	88
År 1958.....	69	78	150	88	77

Av landskommunerna i B-regionen har endast Skredsvik och Ljungskile haft en ökning av invånarantalet jämfört med år 1930, medan folkmäng-

den i övriga kommuner minskat. Den största folkminskningen har skett i de båda socknarna i Skaftö kommuns fastlandsdel, där invånarantalet minskat med 37 % sedan år 1930. Genom näringslivets expansion i Uddevalla efter år 1945 har folkminskningen upphört i de till Uddevalla gränsande kommunerna Forshälla och Lane-Ryr och i den tredje grannkommunen — Skredsvik — har invånarantalet ökat med icke mindre än 1 400. Nästan hela denna ökning har skett i Herrestads församling, där två bostadsområden — Sörvik och Åker-Kissleberg — uppförts enbart för att tillgodose behovet av bostäder åt personalen vid Uddevallavarvet. Genom Uddevalla stads inkorporering av Sörviksområdet den 1 januari 1959 har emellertid 447 invånare i folkbokföringen överförts till Uddevalla stad.

Folkmängdens förändringar under tiden 1951—1958, uttryckta i absoluta tal, redovisas härnedan.

	Nettoflyttning i absoluta tal	Flyttnings/vinst (+) /förlust (—) i % av 1950 års invånarantal	Födelse/överskott (+) /underskott (—)
Uddevalla stad.....	+ 5 788	+ 23,2	+ 2 175
Forshälla kommun.....	— 62	— 3,8	+ 57
Skredsviks kommun.....	+ 1 127	+ 37,3	+ 185
Lane-Ryrs kommun.....	— 3	— 0,3	+ 23
Ljungskile kommun.....	+ 55	+ 1,9	+ 56
Bokenäs socken.....	— 61	— 7,8	— 28
Dragsmarks socken.....	+ 4	+ 1,4	+ 2
Torps socken, (Orust).....	— 104	— 9,7	— 56
Myckleby socken, (Orust)...	— 137	— 10,5	— 75
Uddevalla C-region.....	+ 6 607	+ 17,9	+ 2 339
Munkedals kommun.....	± 0	.	+ 86
Sörbygdens kommun.....	— 359	— 12,2	— 6
Munkedals C-region.....	— 359	— 4,7	+ 80
Svarteborgs kommun.....	+ 18	+ 0,6	+ 92
Kville kommun.....	— 615	— 11,3	— 84
Dingle C-region.....	— 597	— 7,2	+ 8
Ödeborgs kommun.....	— 178	— 8,6	+ 5
Färgelanda kommun.....	— 142	— 5,4	+ 74
Högsäters kommun.....	— 357	— 12,2	— 45
Färgelanda C-region.....	— 677	— 7,8	+ 34
Röra socken (Orust).....	— 117	— 8,5	— 11
Hela B-regionen.....	+ 4 857	+ 7,7	+ 2 450

Av landskommunerna i B-regionen har sålunda endast Skredsvik, Ljungskile och Svarteborg haft flyttningsvinster. De största flyttningsförlusterna såväl relativt som uttryckt i absoluta tal har de nordligaste kommunerna i regionen — Högsäter, Sörbygden och Kville — haft. I Sörbygden och Ödeborg har flyttningsförlusterna varit betydligt större inom den kvinnliga än inom den manliga befolkningen. Också i Forshälla och Bokenäs har det främst varit kvinnorna, som flyttat. Nettoflyttningsöverskott

inom den manliga befolkningen kan endast konstateras i Skredsvik, Munkedal och Svarteborg. De kommuner, som haft de största flyttningsförlusterna, har tillika haft födelseunderskott. De relativt sett största födelseunderskotten har dock Myckleby, Torps och Bokenäs socknar haft.

Antalet kvinnor på 1 000 män i B-regionen utgjorde 955 år 1958. Som framgår av följande sammanställning har det kvinnoöverskott, som år 1930 fanns inom större delen av regionen inom samtliga C-regioner förbytts i ett kvinnounderskott.

C-region	År 1930	År 1940	År 1950	År 1958
Uddevallaregionen.....	1 077	1 052	1 004	963
Färgelandaregionen.....	1 019	946	911	887
Munkedalsregionen.....	1 025	971	943	920
Dingleregionen.....	960	933	948	945

Kvinnöverskott föreligger numera endast i Ljungskile kommun. Det kvinnoöverskott, som under åtskilliga decennier förelegat i Uddevalla, förbyttes år 1958 i ett kvinnounderskott — en följd av den tunga industrins snabba expansion i staden.

Yrkesverksamhetsgraden bland den kvinnliga befolkningen inom olika åldersgrupper enligt 1950 års folkräkning redovisas i följande tablå.

Åldersgrupp	Uddevalla C-reg.	Munkedals C-reg.	Dingle C-reg.	Färgelanda C-reg.	Riket
<i>Gifta samboende kvinnor</i>					
15—30 år.....	20,8	10,4	9,1	10,0	22,6
30—50 ».....	13,8	8,1	6,3	9,0	15,6
50—65 ».....	7,2	1,7	6,1	6,8	10,6
15—65 ».....	13,8	6,6	6,7	9,5	15,7
<i>Övriga kvinnor</i>					
15—30 år.....	73,2	53,5	48,2	47,9	67,9
30—50 ».....	71,7	52,5	47,4	56,1	75,0
50—65 ».....	50,0	49,2	39,4	42,4	51,8
15—65 ».....	67,0	52,1	45,5	48,2	65,6

Yrkesverksamhetsgraden bland den icke gifta kvinnliga befolkningen inom Uddevallaregionen var inom den lägsta åldersgruppen högre, än vad siffrorna för riket visar. Däremot fanns inom motsvarande åldersgrupp i övriga C-regioner betydande arbetskraftsreserver bland såväl den gifta som ogifta kvinnliga befolkningen. Efter år 1950 har emellertid en konfektionsindustri (Br. Liljeros) tillkommit i Dingleregionen, som givit sysselsättning åt ett 70-tal kvinnor i Svarteborg med grannkommuner.

Framskrivnen befolkning. En framskrivning av befolkningen inom de olika C-regionerna, grundad på 1950 års folkräkning och under hänsynstagande till nettoflyttningarna åren 1951—1955 samt mortalitets- och nativi-

tetssiffrorna för sistnämnda period och under förutsättning att in- och utflyttningssiffror väger jämt, ger följande resultat för de olika C-regionerna, om 1950 års befolkningssiffra sättes = 100.

Uddevalla C-region

Åldersgrupp	Män		Kvinnor	
	1960	1970	1960	1960
15—30 år.....	102	124	95	111
30—50 ».....	104	94	105	97
50—65 ».....	134	154	122	134
15—65 ».....	110	117	106	110

Enligt framskrivningen skulle befolkningen i ålder 15—65 år öka med ca 1 500 personer från år 1960 till år 1970 och med ca 900 personer i åldersgruppen 50—65 år. Däremot skulle en minskning med ca 1 000 personer ske i åldersgruppen 30—50 år. Totalt skulle sålunda de arbetsföra åldrarna komma att öka med 1 400 personer.

Munkedals C-region

Åldersgrupp	Män		Kvinnor	
	År 1960	År 1970	År 1960	År 1970
15—30 år.....	111	115	107	118
30—50 ».....	87	86	79	78
50—65 ».....	118	113	111	99
15—65 ».....	102	102	96	95

Befolkningen i de arbetsföra åldrarna skulle enligt framskrivningen totalt icke undergå någon nämnvärd förändring under perioden 1960—1970. Till skillnad från Uddevalla C-region kommer emellertid befolkningen i åldersgruppen 50—65 år att minska. Den yngsta åldersgruppen kommer att öka men relativt sett icke så kraftigt som i Uddevalla C-region.

Dingle C-region

Åldersgrupp	Män		Kvinnor	
	År 1960	År 1970	År 1960	År 1970
15—30 år.....	90	96	109	117
30—50 ».....	93	91	84	84
50—65 ».....	102	91	104	89
15—65 ».....	95	93	97	95

Även i denna region sker en minskning inom den högsta åldersgruppen. Minskningen är relativt sett större än i Munkedalsregionen. Detta får tillskrivas den mycket stora utflyttning, som med stenindustrikrisen på 1930-

talet tog sin början i Kville kommun och som i hög grad decimerat årskullarna, födda åren 1905—1920.

Färgelanda C-region

Åldersgrupp	Män		Kvinnor	
	År 1960	År 1970	År 1960	År 1970
15—30 år.....	95	95	98	107
30—50 ».....	93	89	89	90
50—65 ».....	103	104	97	83
15—65 ».....	96	95	94	93

Liksom i Dingleregionen kan befolkningen i de arbetsföra åldrarna väntas komma att minska något. Till skillnad från Dingleregionen och Munkedalsregionen är det endast den kvinnliga befolkningen i åldersgruppen 15—30 år, som skulle komma att öka.

Åldersgruppen över 65 år och de arbetsföra åldrarna. Antalet personer över 65 års ålder, som år 1950 utgjorde 7 167 i hela B-regionen, skulle enligt framskrivningen komma att stiga till 9 700 år 1970. Ökningen av befolkningen i arbetsför ålder, som år 1950 uppgick till 41 354, skulle samtidigt begränsa sig till 3 200. Förändringarna inom olika C-regioner kan utläsas ur nedanstående tablå.

Område	Antal personer i åldersgruppen 15—65 år per 100 personer i åldersgruppen 65—∞	
	År 1950	År 1970
Uddevalla C-region.....	651	518
Uddevalla stad.....	830	587
» C-reg i övrigt ..	434	381
Munkedals C-region.....	546	394
Dingle C-region.....	469	361
Färgelanda C-region.....	485	370
Hela B-regionen.....	639	460
Riket.....	648	508

En markant förskjutning mot högre åldersgrupper kan väntas i samtliga C-regioner. Enligt framskrivningen skulle Kville kommun år 1970 ha den ofördelaktigaste åldersfördelningen i B-regionen. (332 personer i arbetsför ålder per 100 åldringar.)

Näringsliv

Jordbruket

B-regionen omfattar större delen av undersökningsområdets egentliga jordbruksdistrikt (mellanbygden) och omkring hälften av dess inlandsbygd. I regionen ingår vidare ett par socknar i kustbygden, en stor del av Orust

samt Valbobygden i Dalsland (Färgelandaregionen). Det är givet, att förutsättningarna för jordbruk i en dylik region kan växla från bygd till bygd. Kville, Svarteborg, Munkedal och Skredsvik tillhör den egentliga jordbruksbygden och har efter bohusslänska förhållanden goda förutsättningar för jordbruksdrift. Sörbygden jordar är däremot mindre lämpliga för åkerbruk. Liksom i stora delar av Bohuslän har också Färgelandaregionen jordbruk i utpräglad grad karaktär av foderväxtjordbruk. Skogsbruket i denna region har emellertid större betydelse för landsbygdsbefolkningens utkomstmöjligheter än i B-regionen i övrigt.

Den manliga förvärvsarbetande befolkningen inom jordbruk med boskapsskötsel år 1950 uppgick till 6 835 personer, vilket innebar en minskning med drygt 1 300 (— 16 %) i jämförelse med år 1945.

Enligt 1956 års jordbruksräkning fanns inom Uddevalla B-region 4 131 brukningsenheter med en åkerareal överstigande 2 ha. På olika storleksgrupper fördelade sig dessa på följande sätt.

	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	över 20 ha
Antal.....	1 025	1 600	1 186	320
Procent.....	24,8	38,7	28,7	7,8

Brukningens enheterna under 10 ha upptog sålunda nära $\frac{2}{3}$ av samtliga enheter över 2 ha. Den största utbredningen har de ofullständiga jordbruken i de tre i B-regionen ingående socknarna på Orust, där dessa jordbruk år 1956 omfattade 85 % av samtliga gårdar med mer än 2 ha åker mot exempelvis drygt 40 % i Munkedals kommun. — Antalet jordbruk i hela B-regionen minskade med 246 enheter (— 5,7 %) under åren 1951—1956. Minskningen mellan åren 1944 och 1951 utgjorde 192 enheter (— 4,2 %) eller 27 enheter per år. Förändringarna inom olika storleksgrupper enligt jordbruksräkningarna 1944, 1951 och 1956 framgår av nedanstående sammanställning.

Procentuell minskning/ökning av antalet brukningsenheter inom olika storleksgrupper under perioden 1944—1951 och 1951—1956

	1944—1951				1951—1956			
	Åkerareal				Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	> 20 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	> 20 ha
Uddevalla B-region	— 13,9	— 6,7	+ 9,2	+ 9,2	— 12,5	— 8,6	+ 3,2	+ 4,2
Riket.....	— 11,0	— 4,7	+ 2,2	+ 4,5	— 8,7	— 7,3	— 0,4	+ 2,8

Minskningen av antalet brukningsenheter under 10 ha har sålunda gått snabbare i regionen än i riket under de båda perioder, som jämförelsen

avser. Förändringarna inom B-regionen har emellertid i högre grad än i riket tagit sig uttryck i en ökning av antalet jordbruk i storleksgrupperna 10—20 ha och över 20 ha.

Den relativt sett största minskningen av antalet brukningsenheter under perioden 1944—1956 skedde i Dragsmarks och Bokenäs socknar (—17 %). I de båda till Uddevalla gränsande grannkommunerna Skredsvik och Lane-Ryr minskade antalet brukningsenheter med 12 % medan de till regionen hörande socknarna Röra, Torp och Myckleby på Orust samt Ljungskile, Kville och Högsäters kommuner hade en minskning av antalet brukningsenheter med 10 %. Då vissa näringsgrenar i Uddevalla även efter 1956 utvecklats mycket snabbt, torde den yttre rationaliseringen inom B-regionens jordbruk ha fortsatt i minst samma takt som under perioden 1951 och 1956. De broförbindelser med fastlandet, som Orust kommer att få inom en nära framtid, kan väntas leda till en mera extensiv drift i denna del av Bohuslän, genom att befolkningen på de mindre jordbruken får väsentligt större möjligheter att taga arbete utom egendomen.

Skogsbruket

Med hänsyn till markförhållandena är förutsättningarna för skogsbruk i stort sett mycket goda i regionen med undantag av Dragsmarks socken. Möjligheterna att bilda från jordbruksdrift fristående skogsbruk uppgives av skogsvårdsstyrelsen vara mycket goda i Sörbygden, Lane-Ryr, Forshälla och även i vissa delar av Skredsvik och Ljungskile kommuner. Drivningsförhållandena är relativt goda. Nya skogsvägar behöver anläggas, framförallt i Sörbygden och Forshälla. Inom hela regionen föreligger vidare ett mycket stort behov av gallringar och restaureringshuggningar. Utöver skogsägarnas nuvarande arbetsinsatser torde ca 170 årsanställda skogsarbetare behövas för sådana arbeten i regionen. Med undantag för de senaste åren har tillgången på arbetskraft för avverkning av massaved under hela efterkrigstiden varit otillräcklig.

Industrin

Näringslivet i Uddevalla B-region har under efterkrigstiden fått sin prägel av tillkomsten av Uddevallavarvet, som från etableringsåret 1946 fram till 1959 utvecklats till ett storföretag med ca 3 700 anställda. Störst bland övriga lokaliserade företag under nämnda tid är ab Nordverk (se s. 63!) och Konfektions ab Magna. Under detta expansiva skede har emellertid också driftsnedläggelser förekommit. Sålunda nedlade textilföretaget ab Kampenhof sin rörelse år 1954, varvid lokalerna övertogs av ab Nordverk, där också större delen av den friställda personalen erhöll anställning. Under år 1959 nedlades dessutom verksamheten vid ab Alphas fabrik, där ca 120 arbetare hade varit sysselsatta med tillverkning av installations- och tele-

materiel. Inom träindustrin (ab Junoprodukter) har skett en betydande minskning av arbetsstyrkan på grund av de i samband med försäljningen av Junohus (under vilket namn rörelsen tidigare drevs) vidtagna dispositionerna. Konfektionsindustrin i Uddevalla har däremot ökat sin arbetarstam och dessutom upptagit tillverkning i Munkedal och Hunnebostrand. Av den inom regionen i övrigt nyetablerade verksamheten kan nämnas ab Bohustegel i Munkedals kommun och ab Bröderna Liljeros konfektionsfabrik i Hällevadsholm i Svarteborgs kommun. Med undantag för åren 1958 och 1959 har pappersbruket i Munkedal haft mycket god arbetstillgång under efterkrigstiden, vilket också inneburit mycket goda sysselsättningsmöjligheter inom regionens skogsbruk.

Uppgifter om näringsliv och samhällen inom C-regionerna

Uddevalla C-region

Landskommunerna. Medan näringslivet i Uddevalla alltsedan krigsslutet befunnit sig i stark expansion, har näringslivet i C-regionens landskommuner stagnerat eller gått tillbaka. Uddevallas grannkommuner *Forshälla*, *Skredsvik* och *Lane-Ryr* är alltså utpräglade jordbrukskommuner. Bättre utvecklat är näringslivet i *Ljungskile*, där trikåindustrin sysselsätter ett 100-tal personer, vartill får läggas den betydelse, som läroanstalterna, turismen och handeln har för inkomstmöjligheterna i kommunen. I Ljungskile kommun finns också den största tätortsbildningen inom C-regionen utanför Uddevalla. Industritomtmark i kommunal ägo saknas. Däremot har ett privatägt område omfattande ca 20 000 m² reserverats för industri. Områdets exploatering kommer emellertid att bli beroende av den sträckning, som motorvägen Kungälv—Uddevalla kommer att få. För att säkra tillgången på tomtmark för bostadsbebyggelse har kommunen nyligen genom expropriation förvärvat ett markområde (Hälle gård) med en areal av 70 ha. Skulle motorvägen komma att sträckas genom Ljungskile samhälle, är det troligt, att en del av denna mark kommer att reserveras för industri, ehuru den dock har ett sämre läge i förhållande till järnväg och hamn än det privatägda industriområdet. De största företagen i *Skredsviks* kommun är det vid Saltkällefjorden belägna fiskebåtsvarvet, som sysselsätter ca 15 man, men som tidigare haft en arbetsstyrka på nära 50 man. Verksamheten vid detta varv är helt inriktad på nytillverkning. På grund av att varvet ligger på ett förhållandevis stort avstånd från det yttre kustbandet, är dess möjligheter att få order på fartygsreparationer för fisket och den mindre fraktfarten mindre goda. Det under 1950-talet starkt minskade intresset för nybyggnader drabbade därför detta varv hårdare än varv med reparationsmöjligheter. I *Forshälla* och *Lane-Ryr* finns endast ett smärre antal reparationsverkstäder och liknande småföretag. Den industriella verksamheten i *Bokenäs* socken utgörs av Bokenäs tegelbruk, som sysselsätter 35

personer. Tillverkningen består av mur- och taktegel samt dräneringsrör. De investeringar, som gjordes i början av 1950-talet, då lersump anlades och torkkladorna infordrades, gjorde det möjligt att minska arbetsstyrkan med ett 10-tal man men ändå upprätthålla oförändrad produktion. Åtgärderna medförde också, att produktionsperioderna kunde förlängas. Fortfarande ligger dock driften nere varje år under januari t. o. m. mars. Under senare år har en viss automatisering skett av dräneringsrörtillverkningen. En mekanisering av övrig tillverkning har övervägts, men det är ovisst, när den kommer till stånd. Driftsstoppet vintertid sammanhänger med att tegelämnena fortfarande lufttorkas i torklador. Införandet av moderna torkmetoder för att möjliggöra kontinuerlig drift anses icke lösnande. Avsättningsområdet är i huvudsak begränsat till Uddevalla med omnejd samt norra Bohuslän. Arbetskraften utgöres av äldre personer från bygden kring tegelbruket, av vilka åtskilliga har småbruk.

I *Dragsmark* är den industriella rörelsen fördelad på ett mindre antal småföretag. Lustbåtsvarven i trakterna av Källviken sysselsätter ett 20-tal personer. Framtidsmöjligheterna för dessa varv har belysts i redogörelsen för den mindre varvsindustrin. Även övrig verksamhet har anknytning till de typiska västkustnäringarna. Sålunda finns i socknen en fiskmjölsfabrik, som har en arbetsstyrka på 8 man, samt ett plastföretag (8 sysselsatta personer), som drivs under firmanamnen »Polyweld» och »Videpack» med tillverkning av bl. a. livbojar och annan utrustning för båtar samt övriga plastartiklar av skilda slag, såsom emballage, förbandslådor etc. En från Uddevalla år 1957 utflyttad tillverkning av silltunnor måste nedläggas efter ungefär ett år på grund av avsättningssvårigheter. Dessa orsakades av övermäktig konkurrens från norsk tunnindustri. Tunnfabriken sysselsatte dock endast 5 arbetare efter utflyttningen till *Dragsmark*. Den maskinella utrustningen har övertagits av ett lustbåtsvarv i orten, som vid ökad efterfrågan på träemballage kan tänkas upptaga produktionen ånyo. — Råvaran till fiskmjölsfabriken erhålles vid fiskauktionerna i Lysekil och Gravarne samt vid konserverfabrikerna i dessa orter. Lokaliseringen till *Dragsmark* orsakades av att dylik tillverkning av sanitära skäl måste förläggas utanför tätbebyggelse. Fabriken har jämn arbetstillgång.

Till skillnad från *Bokenäs* har *Dragsmark* under 1950-talet icke haft någon folkminskning, vilket kan bero på att sysselsättningsförhållandena i den sistnämnda socknen är något gynnsammare än i *Bokenäs*. Med anledning härav har från kommunalt håll ställts frågan, huruvida det icke vore möjligt att stimulera till ytterligare utflyttning av verksamhet till *Skaftö* kommun från länets större centra eller andra orter. Möjligheterna härtill får dock under hänvisning till vad utredningen anfört på s. 68 anses som ringa. På grund av den ogynnsamma åldersfördelningen i *Skaftö* kommun, till vilken de båda socknarna *Bokenäs* och *Dragsmark* hör, kommer en fortsatt utflyttning att allvarligt försvåra den samhälleliga serviceverksamhe-

ten. — Samtliga tätorter inom Skaftö kommun ligger på Skaftön, med vilket fastlandsdelen har färjeförbindelse. Mellan de båda kommundelarna råder stora olikheter. Fastlandsdelen består främst av jordbruksbygd, medan fisket, konservindustrin och turistnäringen utgör de viktigaste näringarna på Skaftön. För fastlandsdelen utgör Uddevalla den naturliga centralorten, för Skaftön Lysekil. Även sedan broförbindelse mellan de båda kommundelarna ordnats, kommer invånarna på Skaftön vid anlitaandet av samhälls- lig service, såsom högre undervisning och sjukhusvård att i första hand vara hänvisade till Lysekil. Skaftö kommun är därför en ur flera synpunkter oformlig kommunbildning. På grund av här nämnda förhållanden och den tillbakagång, som skett i kommunens näringsliv, och den därmed sammanhängande stora utflyttningen, torde en omprövning av frågan om den kommunala indelningen bli nödvändig. I första hand synes därvid möjligheterna att låta fastlandsdelen uppgå i Skredsviks kommun och Lysekils inkorporering av Skaftö församling böra prövas. Beträffande den sistnämnda frågan bör beaktas vad som anförts i det avsnitt av betänkandet, som behandlar Lysekils C-region.

Uddevalla. Med sina 3 700 anställda, varav 3 150 arbetare, intar Uddevallavarvet en central ställning inom stadens och hela C-regionens näringsliv. Utöver Uddevallavarvet finns i staden följande industriföretag, som sysselsätter mer än 50 arbetare.

	Arbetarantal i mars 1960	
	Män	Kvinnor
Ab Schwartzman & Nordström (herrkonf.)	229	562
Ab Nordverk (metallindustri)	267	113
Ab Junoprodukter (träindustri)	175	—
Västra Sveriges slakteriförening	138	18
Ab Förenade superfosfatfabriker	58	—
Bohusläningen ab	76	13
Uddevalla gjuteri o. mek. verkstad	76	—
Konfektions ab Magna	1	58

Filialen till ab Alpha i Sundbyberg har, som tidigare nämnts, nedlagts. Vidare har arbetsstyrkan vid ab Junoprodukter (tidigare Junohus) minskat med 120 arbetare sedan i januari 1956. I stället har arbetarantalet vid ab Nordverk ökat från 200 i början av år 1956 till drygt 400 år 1959. Expansionen vid Uddevallavarvet kan nu i stort sett anses avslutad. Däremot har uppgivits att arbetsstyrkan vid ab Nordverk kommer att öka med 50-tal man.

På grund av Uddevallavarvets snabba expansion — företaget anställde sina första arbetare i oktober 1946 — har en mycket kraftig bostadsproduktion varit nödvändig i Uddevalla och under senare år även i Skredsvik, för att varvets rekrytering av yrkesmän skulle kunna säkras. Som följd

härav har byggnadsarbetarkåren i Uddevalla ökat avsevärt. Antalet anställda vid byggnads-, el- och rörfirmor i staden uppgick år 1958 till ca 1 100. Då varvets utbyggnad nu är fullbordad och expansionen i stadens näringsliv kan väntas gå in i ett betydligt lugnare skede, kan vissa sysselsättningssvårigheter komma att uppstå inom byggnadsverksamheten i staden under 1960-talet.

I vilken grad rekryteringen vid Uddevalla-industrin varit beroende av omlandets arbetskraftsreserver och tillströmning av arbetskraft från orter utom länet framgår av den undersökning av födelseort och bostadsort, som utredningen företog vid Uddevallavarvet i mars 1957, då arbetarantalet uppgick till 2 340. Av den nämnda arbetsstyrkan var sålunda endast 16 % eller 389 arbetare födda i Uddevalla, medan 28 % var födda på andra orter i länet. 56 % av arbetarna hade sin födelseort inom Göteborgs och Bohus län, 25 % i andra delar av riket och 19 % i utlandet. Icke mindre än 235 arbetare var födda i Finland. Varannan utländsk arbetare var sålunda finländare.

Med hänsyn till Göteborgs betydelse för sysselsättningen i de södra delarna av Bohuslän är det naturligt, att arbetskraften vid Uddevallavarvet främst kommit från den del av landskapet, som ligger norr om Uddevalla. Antalet arbetare med födelseort i bohuslänska landskommuner söder om denna stad uppgick i mars 1957 till 162, varav 61 var födda på Orust och 43 i Uddevallas grannkommun Forshälla, medan födelseorten för icke mindre än 685 arbetare låg norr om Uddevalla. Stor betydelse för Uddevalla-industrins rekrytering har också södra Dalsland. 155 arbetare hade kommit från detta landskap. Antalet arbetare födda i stenindustrikommunerna (Stångenäs, Lysekil, S. Sotenäs, Tossene, Kville, Tanum och Vette) uppgick till 350. Det antal arbetare, som övergått direkt från gat- och kantstensindustrin till Uddevallavarvet har emellertid varit tämligen ringa att döma av de anteckningar om arbetarnas tidigare sysselsättning, som personalkontoret vid varvet gjort i samband med anställningen. Sådana uppgifter fanns emellertid endast för ca halva arbetsstyrkan vid varvet. — Fiskelägesbygden synes ha spelat en obetydlig roll för varvets arbetskraftsrekrytering. Endast 35 arbetare var födda i någon av fiskarkommunerna Tjörn, Morlanda, Smögen och Tjärnö.

Den från- och tillresande arbetskraften utgör en avsevärd del av varvets arbetsstyrka. Sålunda visade den i juni 1957 företagna undersökningen, som redovisas på s. 314—320, att nära 400 av varvets 2 200 arbetare bodde utanför Uddevalla stad och varvets bostadsområden i Sörvik och Åker-Kissleberg i Skredsviks kommun.

Av antalet arbetare, bosatta utanför det nämnda området, kunde uppgifter erhållas från 311 arbetare, som färdades mellan hemorten och arbetsplatsen varje dag. Över 40 % av dessa arbetare bodde på ett avstånd av lägst 20 och högst 30 km från arbetsplatsen. Tremilsräjongen kring Udde-

valla omfattar hela Uddevalla C-region med undantag av Dragsmarks, Röra och Myckleby socknar.

Att flera faktorer än bostadsbristen har betydelse för pendelrörelserna framgår av att endast en tämligen ringa del av pendlarna var anmälda som bostadssökande i Uddevalla.

Även verksamheten i *Uddevalla hamn* har utvecklats i snabbt tempo sedan mellankrigstiden. År 1938 omsattes sålunda 160 000 godston i hamnen, medan omsättningen under år 1958 uppgick till 527 000 godston. Hamnen har sedan år 1954 varit under utbyggnad. När denna är fullbordad, beräknas 1 milj. ton gods per år kunna omsättas. Uppsvinget i Uddevalla hamn har medfört nya arbetstillfällen för landsbygdsbefolkningen inom stora delar av Bohuslän och Dalsland. Den ordinarie stuvarkåren omfattar endast 30 man, medan extrakåren under säsongtoppar kan uppgå till bortemot 300 man. Under toppbelastningarna i hamnen har den tillfälliga arbetskraften rekryterats inom ett område, som sträcker sig från Orusts sydspets ända upp till norra delen av Sörbygden. Enligt en i mars 1957 av utredningen verkställd undersökning av rekryteringen till stuvarkåren hade under tiden januari t. o. m. oktober 1956 sammanlagt 550 arbetare utfört stuveriarbete i hamnen och därvid uppburit en inkomst på minst 100 kronor. Nära två tredjedelar av dessa arbetare hade rekryterats utanför Uddevalla stads område, och icke mindre än en tredjedel av dem hade kommit från de utpräglade jordbruksbygderna på Orust och i Sörbygden. Av de 365 arbetare, som under tiden januari—oktober 1956 haft en inkomst på stuveriarbete, uppgående till minst 500 kr., var drygt 70 % bosatta utom Uddevalla, varav något mer än hälften var hemmahörande i Orust-kommunerna och Sörbygden. — 1956 var ett mycket gott år för stuverirörelsen i Uddevalla. Särskilt intensiv var verksamheten under senvintern, då åtskilligt gods till följd av isblockaden i norrlandshamnarna fick dirigeras över Uddevalla hamn.

Även om arbetstillgången vid Uddevallavarvet synes vara tryggad fram till 1963 är det uppenbart, att de ovissa framtidsutsikterna för varvsindustrin under 1960-talet skapat en viss osäkerhet vid bedömningen av den framtida expansionstakten i stadens näringsliv. För att göra staden och den kringliggande bygden mindre sårbar för konjunkturvåxlingarna inom varvsindustrin är därför en utveckling mot ett mera differentierat näringsliv i B-regionen önskvärd.

Industritomtmarken i Uddevalla. Uddevallavarvets markförvärv under senare år har medfört, att staden f. n. ej kan erbjuda industritomtmark med hamnmöjlighet. Den av staden ägda marken i Skeppsviken (100 000 m²) och i hamnområdet (70—100 000 m² exploateringsbar mark) är nämligen tills vidare reserverad för oljehamn resp. upplagsrörelse. Därutöver äger staden ett industritomt område om 270 000 m² vid östra infartsleden (Bräcke—Kuröd), varav dock endast 50 000 m² omedelbart kan exploate-

ras. En del av denna mark torde komma att tagas i anspråk för industri, som behöver evakueras från stadens centrala delar. Den av Uddevallavarvet förvärvade marken i området Kärra omfattar 1 100 000 m² råmark, varav 200 000 m² omedelbart kan exploateras. Grannkommunen Skredsvik har förvärvat ett område om 60 000 m² vid Herrestads kyrka, vilket dock ännu ej är planerat. Kommunen äger vidare ett industriområde vid Hogstorps stationssamhälle 6 km norr om Uddevalla, som omfattar 10 000 m².

Munkedals C-region

Trots den storindustri — Munkedals ab:s pappersbruk — som finns inom Munkedalsregionen, utgör jordbruket fortfarande huvudnäringen inom regionen. Vid 1950 års folkräkning sysselsatte sålunda den egentliga industrin endast en tredjedel av samtliga förvärvsarbetande eller ca 1 000 personer, medan 1 300 personer hade sin huvudsakliga inkomst från jordbruket med binärningar. Antalet anställda vid pappersbruket i Munkedal uppgick i juli 1958 till 676. Av dessa var icke mindre än 90 % bosatta i Munkedals kommun. Ett 20-tal anställda bodde i Sörbygden och ett 40-tal utanför C-regionen. I jämförelse med den mellansvenska skogsindustrin har bruket i tämligen ringa grad besvärats av rekryteringssvårigheter. Den brist på arbetskraft, som förekommit, har huvudsakligen gällt ett smärre antal specialarbetare.

Möjligheterna för en utveckling av näringslivet i *Munkedals kommun* kan betecknas som gynnsamma med hänsyn till läget och tillgången på djuphamn. Kommunen har vidare en väl utbyggd tätort med goda service-möjligheter. År 1959 inköpte kommunen ett markområde om 55 ha öppen åker, vilket sedan transporterats på Bolidens gruv ab. Denna transaktion kan väntas leda till skapandet av en ny industri i Munkedal inom en nära framtid. Ett av kommunen förvärvat område i närheten av Munkedals järnvägsstation omfattar 55 000 m². Till området har framdragits vägar, vatten- och avloppsledningar samt kraftledning. Intill området går Munkedals pappersbruks industrispår till Munkedalshamn.

Munkedals samhälle hade den 31 december 1956 2 545 invånare. Jämfört med 1950 års folkräkning innebar detta en ökning med drygt 100 personer. Den ringa ökningen får till stor del anses bero på att bostadsproduktionen under en lång följd av år bromsats av den svårlösta frågan om riksvägens sträckning genom samhället. Genom de dispenser från byggnadsförbudet, som lämnats under senare år, har emellertid ett betydande bostadsbyggande kommit igång. År 1960 beräknades invånarantalet ha ökat till ca 3 000. En fortsatt ökning kan väntas under 1960-talet. Tillgången på mark, skyddad från riksvägen, kan numera betecknas som god.

Det största industriföretaget i Munkedals samhälle vid sidan av pappersbruket är ab Munkens kläder, som är dotterföretag till ab Schwartzman & Nordström i Uddevalla och som sysselsätter ett 60-tal personer, varav ca

50 kvinnor. Härtill kommer ett antal småföretag. Störst av dessa är Munkedals snickerifabrik, som har en arbetsstyrka på ett 20-tal man. Vid olika företag i byggnadsbranschen arbetar ett 80-tal personer, medan ungefär lika många sysselsättes vid mera servicebetonade företag. Vid Torreby, ca en mil från Munkedals samhälle, uppfördes åren 1954—1955 ett tegelbruk (ab Bohustegel). Dess produktion består huvudsakligen av fasadtegel, som främst avsättes inom Bohuslän och Göteborgs-området. Produktionen, som drivs kontinuerligt, utvidgades under år 1958. Undersökningar för en ytterligare utveckling av verksamheten pågår. Arbetsstyrkan uppgår till ett 25-tal man.

Det största industriföretaget i *Sörbygdens kommun* är Svenska yllekoncernens avdelning i Hedekas, där ett 40-tal kvinnor sysselsättes. Utöver denna industri finns i kommunen några småföretag, som tillsammans har en arbetsstyrka på ett 20-tal personer. Möjligheterna att utbygga näringslivet i kommunen får med hänsyn till det isolerade läget anses ringa.

Som framgått av tidigare redovisade uppgifter var år 1950 icke mindre än ca tre fjärdedelar av den yrkesverksamma befolkningen i Sörbygdens kommun sysselsatta inom jordbruket. Antalet brukningsenheter uppgick år 1956 till 487. Av kommunerna i Uddevalla B-region hade endast Hög-säter i Dalsland ett större antal jordbruk. Drygt 70 % av jordbruken i Sörbygden har en åkerareal, som understiger 10 ha. Den relativa minskningen av antalet brukningsenheter under perioden 1944—1956 var densamma, som genomsnittssiffrorna för B-regionen visar (—9 %). För att få kompletterande sysselsättning är befolkningen på de mindre jordbruken i stor utsträckning hänvisad att söka sig utanför kommunen. Av de tidigare lämnade uppgifterna om stuverirörelsen i Uddevalla framgick, att en icke obetydlig del av arbetskraften inom denna näring rekryteras i Sörbygden. — De odlade markerna i Sörbygden ligger i dalgångarna kring Örekilsälven och dess tillflöden. Med hänsyn till jordmånen i dessa områden får förutsättningarna för åkerbruk betecknas som mindre goda. Betydligt fördelaktigare är skogsbrukets utvecklingsmöjligheter. En övergång till självständiga skogsbruk har rekommenderats av skogsvårdsstyrelsen.

Liksom i övriga jordbrukskommuner i Bohuslän med endast obetydlig industri har folkminskningen i Sörbygden pågått i oavbruten följd alltsedan 1870-talet. Med hänsyn till det stora antalet ofullständiga jordbruk och de ringa utvecklingsmöjligheterna inom näringslivet i övrigt — med undantag dock för skogsbruket — får en fortsatt utflyttning från kommunen anses oundviklig. En större utbyggnad av näringslivet i grannkommunen Munkedal, som får tillskott av arbetskraft från såväl Sörbygden som Svarteborgs kommuner, kan dock antagas skapa bättre utkomstmöjligheter för befolkningen i Sörbygden — i varje fall i de södra delarna av kommunen. — *Hedekas* (ca 200 invånare år 1960) är Sörbygdens enda tätort. Till samhället har förlagts folkskola och ålderdomshem och den tidigare

nämnda textilindustrin. Efterfrågan på tomtmark är obetydlig. Invånarantalet har hållit sig tämligen oförändrat under 1950-talet. Projekterade vatten- och avloppsarbeten har beräknats draga en kostnad av 800 000. Arbetena har ansetts nödvändiga icke minst med hänsyn till de sanitära förhållandena vid folkskolan.

Dingle C-region

Svarteborgs och Kville kommuner, som tillsammans bildar Dingleregionen, är alltså att beteckna som jordbrukskommuner, ehuru näringslivet är bättre utvecklat än i Sörbygden. Svarteborg liksom större delen av Kville kommun kan i jordbrukshänseende föras till mellanbygden i Bohuslän — den del av landskapet, där förutsättningarna för jordbruksdrift är gynnsammast. År 1956 fanns i C-regionen 456 brukningsenheter i storleken 2—10 ha åker. Av dessa hade 175 mindre än 5 ha åker. Brukningsenheterna inom nämnda storleksgrupp har minskat med drygt 20 % sedan år 1944 eller i samma takt som siffrorna för B-regionen visar.

Svarteborgs kommun. Det största industriföretaget i Svarteborgs kommun är ab Bröderna Liljeros sömnadsfabrik i Hällevadsholm, som sysselsätter ett 70-tal kvinnor. (Uppgifter om denna anläggning har lämnats på s. 98.) Därefter i storleksordning bland industriföretagen kommer Dingle mejeri i Dingle, där personalen uppgår till 25 personer, varav 10 är kvinnor. Den sammanlagda arbetsstyrkan vid de i kommunen befintliga industri- och hantverksföretagen (företag med högst två sysselsatta personer undantagna) uppgick år 1958 till 230 personer. — Arbetsstyrkan vid Dingle järnvägsstation och SJ:s billinjegrupp uppgick år 1959 till ca 60 man. I nämnda antal ingick gruppens verkstadspersonal (9 man). En nylokaliserad bilreparations- och serviceverkstad beräknas komma att sysselsätta ett 25-tal man, när verksamheten upptagits i full utsträckning.

Invånarantalet i *kommunens tätorter* — Hällevadsholm och Dingle — uppgick vid årsskiftet 1956/57 till 518 respektive 551. I jämförelse med 1950 års folkräkning har invånarantalet ökat med ett 100-tal personer i vardera samhället. *Hällevadsholm* har de flesta industri- och hantverksföretagen, medan *Dingle* är kommunens handels- och kommunikationscentrum. Från Dingle utgår sålunda SJ:s busslinjer till Lysekil, Gravarne, Fjällbacka, Tanumshede, Hede (Sörbygden) och Vassbotten (vid norska gränsen). Härtill kommer den av SJ:s billinjegrupp bedrivna lastbilstrafiken. Med hänsyn till den funktion Dingle har som kommunikationscentrum har samhället nämnts som lämplig förlägningsort för centralskola. Av betydelse i detta sammanhang är också den till Dingle förlagda lantmannaskolan.

Kommunens *industritomtmark* i Dingle har under 1959 delvis tagits i anspråk av en bilfirma i Uddevalla, som där skall uppföra verkstad och försäljningslokaler. Den i kommunens ägo befintliga industritomtarealen omfattar nu endast 2 500 m².

För att tillgodose efterfrågan på *bostäder* i Dingle har under senare år även hyreshus uppförts i samhället. Fortsatt bebyggelse i samhällets centrum försvåras emellertid av de höga tomtkostnaderna (ca 5: — per m²). Den av kommunen inköpta marken för egnahemsbebyggelse ligger i samhällets periferi och kan därför ej exploateras förrän om några år. Marktillgången beräknas med nuvarande efterfrågan (ca 5 lägenheter per år) kunna täcka behovet fram till slutet av 1960-talet. Vattenförsörjningen är fullt betryggande. Under åren 1945—1955 utfördes vatten- och avloppsarbeten för en kostnad av 545 000 kronor. För utförande av dylika arbeten fram till 1965 beräknas ca 900 000 kronor behöva tagas i anspråk.

I *Hällevadsholm* är efterfrågan på bostäder ungefär av samma omfattning som i Dingle. Även här har flerfamiljshus uppförts. Kommunen har uppköpt markområden, som delvis kan exploateras omedelbart. Vattentillgången är god. I vatten- och avloppsarbeten nedlades under åren 1945—1955 ca 750 000 kronor. Ytterligare erforderliga arbeten beräknades år 1956 komma att kosta ca 400 000 kronor.

Behovet av nya sysselsättningsmöjligheter i Svarteborgs kommun gäller främst den manliga arbetskraften. Med undantag för serviceverkstäderna och det tidigare nämnda mejeriet är det endast cementvaruindustrin i Hällevadsholm (16 anställda) och Dingle (8 anställda) samt verkstadsföretaget Bohuslänska schaktmaskiner i Hällevadsholm (13 anställda), som tar i anspråk manlig arbetskraft. Som tidigare nämnts kan dock tillkomsten av ny industri i Munkedal väntas medföra ökade sysselsättningsmöjligheter för den manliga befolkningen också i Svarteborg.

Kville kommun. Vid 1950 års folkräkning sysselsatte jordbruket i Kville kommun nära 40 %, fisket 6 % och stenindustrin likaså 6 % av den förvärvsarbetande manliga befolkningen. Efter år 1950 har samtliga dessa näringar i sysselsättningshänseende gått tillbaka, och någon annan näring har icke expanderat. Detta har medfört fortsatt kraftig utflyttning från kommunen. Flyttningsförlusterna under åren 1951—1958 uppgick till 615 personer. Samtidigt förelåg ett födelseunderskott på 84 personer, varför folkminskningen under nämnda period uppgick till ca 700 personer.

Stenindustrin i Kville kommun sysselsatte år 1929 ca 750 man. Fram till år 1959 hade denna styrka minskat till 180 man. De största stenindustri-företagen är förlagda i de till Tossene kommun gränsande socknarna Bottna och Svenneby, där Bohusläns stenförädling och J. W. Fredrikssons stenhuggeri tillsammans sysselsätter ett 90-tal arbetare. Liksom det till Rabbalshede förlagda K. Anderssons stenhuggeri (25 arbetare) tillverkar dessa företag främst byggnadssten samt finsten, såsom gravvårdar o. dyl. Produktionen av gat- och kantsten är numera obetydlig i kommunen. — Arbetslösheten bland stenarbetarna har efter kriget varit av tämligen begränsad omfattning. Maximalt var under år 1958 ett 30-tal stenarbetare arbetslösa. Av de beredskapsarbeten, som under senare år utförts i kom-

munen, kan nämnas kajbyggnad i Fjällbacka, vatten- och avloppsarbeten i Kville kyrkby och Heestrand samt vägarbeten.

I kommunens kustsambhällen spelar *fisket* fortfarande en viss roll. Enligt Göteborgs och Bohus läns havsfiskeförenings årsbok fanns år 1956 ca 100 yrkesfiskare och ett 80-tal binäringsfiskare i Kville kommun. Ett 20-tal yrkesfiskare är bosatta i Fjällbacka, medan fiskarkåren i övrigt fördelar sig på en mångfald små fiskelägen. Ett 10-tal trålare, samtliga under 50 bruttoton, var år 1957 registrerade inom kommunen. Fyra av dessa fartyg var registrerade i Fjällbacka, där fångsterna i regel landas. Genom de trålare, som under senare år anskaffats i Fjällbacka, har fiskerinäringen kunnat utvecklas i denna ort, ehuru dock en minskning av antalet yrkesfiskare skett i samhället.

Inom *konservindustrin* finns tre företag, varav två i Fjällbacka och ett i Hamburgsund, vilka tillsammans sysselsätter ett 100-tal personer. Fabriken i Hamburgsund samt den större av fabrikerna i Fjällbacka har tillkommit efter kriget. Orsaken till denna industrilokalisering har varit bristen på kvinnlig arbetskraft inom konservindustrin i de större kustorterna, som gjort det nödvändigt att lägga ut filialer till orter med gynnsammare rekryteringsmöjligheter.

Tätorter. Den största tätorten i kommunen är *Fjällbacka* (698 inv. den 31 dec. 1958). Sedan år 1950 har folkmängden minskat med ca 70 personer. Förutom de nämnda konservfabrikerna finns i orten en snickerifabrik med ett 10-tal anställda. Samhällets hamn har nyligen upprustats och försetts med en 95 m lång betongkaj jämte hamnplan. Över hamnen utskleppades år 1959 660 m³ långvirke från skogarna i Kville och Bullarens kommuner samt delar av Tanums kommun. I samband med hamnbyggnaden uppfördes i omedelbar närhet av hamnen en spannmålssilo, som är avsedd att betjäna lantbrukarna i Kville med grannkommuner. Hamnen hade dock år 1959 ännu icke tagits i anspråk för spannmålsexport. Införseln över hamnen omfattar främst fisk och mineraloljor. — Som framgått av redogörelsen för turistnäringen har orten betydande inkomster från turismen. År 1958 omsatte sålunda turisterna ca 1 250 000 kr. i Fjällbacka. På grund av turismen är detaljhandeln väl utvecklad och befolkningen i orten och den kringliggande bygden har tillgång till specialbutiker, såsom kemikalieaffär, bokhandel, uraffär, sportaffär och järnaffär, vilka man i inlandet endast finner i orter med betydligt högre invånarantal än i Fjällbacka. Pensionatsrörelsen har emellertid gått tillbaka under 1950-talet och i stället har självhushållen tagit i anspråk en stor del av de rum, som tidigare disponerats av turisthotellen.

Efterfrågan på *bostäder* i Fjällbacka uppgår till 2 à 3 lägenheter per år. Tillgången på tomtmark är god. Vattenförsörjningen tillåter en avsevärd ökning av bostadsbebyggelsen. Erforderliga vatten- och avloppsarbeten beräknas kosta 500 000 kr., för vilket belopp man erhåller en ny vattentäkt

och ledningar fram till de fastigheter, som ännu saknar vatten och avlopp. En högreservoar anlades år 1958.

Hamburgsund hade 228 inv. den 31 december 1956. Jämfört med år 1950 innebär detta en minskning med ca 100 invånare. Samhället, som är beläget ca en mil söder om Fjällbacka, är hemmahamn för ett 20-tal mindre fraktfartyg och ett smärre antal fiskefartyg. Orten har, som tidigare nämnts, en konservfabrik (en filial till Sveriges Förenade konservfabriker i Göteborg), vilken sysselsätter ett 40-tal personer. Kostnaderna för erforderliga vatten- och avloppsarbeten har beräknats till 450 000 kronor. Undersökningarna av lämplig vattentäkt hade i november 1959 ännu icke avslutats.

I *Heestrand*, < 200 inv., ca 1½ mil söder om Fjällbacka, anlades år 1953 en filial till Sveriges Förenade trikåfabriker. Denna sysselsätter ett 30-tal kvinnor. I samhället finns vidare ett kantstensbrott, där dock driften legat nere sedan år 1958. Av fiskefartyg finns en trålare på 30 bruttoton samt några småbåtar.

Rabbalshede (ca 250 invånare), som ligger vid Bohusbanan och riksvägen, är den ur kommunikationssynpunkt bäst gynnade orten i Kville. Det största företaget i samhället är det tidigare nämnda stenförädlingsföretaget K. Anderssons stenhuggeri, som sysselsätter ett 25-tal arbetare. Mark för bostadsbebyggelse i samhället efterfrågas endast sporadiskt. Tillgången på sådan mark är mycket god. Omkring 100-talet tomter är bostadsplanerade. Samhället har en provisorisk vattentäkt. Denna är tillräcklig för nuvarande invånarantal. Vid ökad folkmängd torde samhället bli hänvisat att utnyttja Alnässjön vid Hällevadsholm. Under åren 1948—1958 nedlades 365 000 kr i vatten- och avloppsarbeten. Återstående vatten- och avloppsarbeten för den nuvarande befolkningen beräknas kosta ca 100 000 kr.

Industritomtmarken i Kville kommun omfattar nära 70 000 m². Denna mark är emellertid splittrad på fem orter. Det största industriområdet, som har en areal av 20 000 m², ligger i Fjällbacka. I Rabbalshede finns två områden, som tillsammans omfattar 17 600 m². Den övriga industritomtmarken är belägen i Hamburgsund (9 900 m²), i Slottet (12 500 m²) och i Tegelstrand (3 100 m²). Till samtliga områden har framdragits vägar och kraftledningar. Till tomtområdena i Rabbalshede liksom till det större tomtområdet i Fjällbacka har även framdragits vatten och avlopp. Stick-spår kan anläggas i Rabbalshede. Tomtmarkspriserna varierar mellan 75 öre och 2: 50 per m².

Med hänsyn till kommunikationerna med orter utanför kommunen får Rabbalshede anses utgöra den för industrilokalisering mest attraktiva orten i Kville. Rabbalshede ligger emellertid endast 5 km från Hällevadsholm och ca 10 km från Dingle, där möjligheterna till utbyggnad av näringslivet med hänsyn till läget får anses betydligt gynnsammare än i Rabbalshede. Den sistnämnda orten ligger dessutom i kommunens periferi, varför invå-

narna i stora delar av Kville lättare kan nå tätorterna i Svarteborg än Rabbalshede. Ur sysselsättningssynpunkt skulle därför en industrilokalisering i Hällevadsholm eller Dingle ha större betydelse för befolkningen i Kville än en ny industri i Rabbalshede. Ansträngningarna att utbygga denna ort innebär vidare ur regional synpunkt en irrationell splittring av de samhällseliga resurserna, eftersom förutsättningarna för en utbyggnad av Hällevadsholm — icke minst med hänsyn till vattenförsörjningen — är betydligt gynnsammare än i Rabbalshede. Kville och Svarteborgs kommuner har var för sig ett otillräckligt befolkningsunderlag för viktigare samhällseliga serviceorgan, såsom enhetsskolans högstadium. Dessa kommuner bör därför vid lokalisering av sådana serviceanordningar eller industri betraktas som en gemensam bygd. En utbyggnad av näringslivet i Dingleregionens östra del försvaras emellertid av den ytterst knappa tillgången på tomtmark i kommunal ägo.

I C-regionens västra del har Fjällbacka trots folkminskning och isolerat läge i förhållande till riksväg och järnväg, kvar sin funktion som den största handelsorten på kuststräckan Hunnebostrand—Strömstad. Orsaken härtill får främst anses vara den roll, som turismen spelar för denna del av regionen. Den betongkaj med hamnplan och siloanläggning, som tillkommit under de senaste åren, har ökat ortens betydelse för näringarna i bygden. Enbart dessa investeringar är emellertid icke tillräckliga för att bromsa utflyttningen från kommunen. Representanter för densamma har uttalat, att lokalisering av en manlig industri till Fjällbacka, som sysselsatte ett 20-tal man, skulle vara tillräcklig för att hindra en fortsatt tillbakagång i samhället. En industrilokalisering av dylik begränsad omfattning får i första hand anses vara beroende av lokala initiativ med eventuellt bistånd av vederbörande länsorgan. Med hänsyn till kustbefolkningen får en lokalisering av industri till Fjällbacka dock anses mer angeläget än en lokalisering till Rabbalshede eller någon annan ort i Kville. Kommunen har emellertid beslutat skapa en ny samhällsbildning vid Kville kyrkby, 7 km öster om Fjällbacka vid vägen Dingle—Fjällbacka. Dit har sålunda nyligen förlagts kommunens ålderdomshem. Vidare har platsen nämnts som lämplig förläggningssort för centralskola. Kville kyrkby är visserligen geografiskt sett kommunens medelpunkt, men splittringen av serviceanordningar och arbetsplatser på ytterligare en tätort i kommunen torde komma att försämra utvecklingsmöjligheterna för Fjällbacka.

Färgelanda C-region

Färgelandaregionen omfattar hela Valbo härad, d. v. s. Ödeborgs, Färgelanda och Högsäters kommuner. Den sammanlagda folkmängden i dessa kommuner uppgick den 31 december 1958 till 7 852. I jämförelse med år 1930 innebär detta en minskning av invånarantalet med 2 374 eller med 23 %. — Jordbruket är den dominerande näringen i regionen. År 1950 sys-

selsattes sålunda icke mindre än drygt 60 % av den manliga förvärvsarbetande befolkningen inom denna näring. Antalet brukningsenheter med 2—10 ha åker uppgick år 1956 till ca 700, vilket innebär en minskning med 170 enheter sedan år 1944 och med 82 enheter, om jämförelse göres med 1951 års jordbruksräkning. Åkerarealen upptar ca 20 % och skogsmarken nära hälften av den sammanlagda arealen i regionen. Bäst utvecklat är jordbruket i Färgelanda kommun, där drygt en fjärdedel av landarealen utgörs av åkermark. Förutsättningarna för åkerbruk får i allmänhet anses vara likvärdiga med förhållandena i de bohuslänska inlandskommunerna. I vissa områden av regionen är emellertid markerna försumpade av Valboån. Om skogsbruket kan sägas, att detta är bättre utvecklat och har större betydelse för jordbruksbefolkningens sysselsättningsmöjligheter än i Bohusläns inland. En betydande del av skogsmarken i Ödeborgs kommun ägs av Munkedals ab, som även äger smärre skogsområden i Högsätters kommun. Nämnade bolag sysselsatte i mars 1958 ca 70 skogsarbetare i regionen.

Regionens största industriföretag är *Svenska yllekoncernens* spinneri och ylleväveri i Stigen i Färgelanda kommun (se s. 99). Trots textilkrisen har företaget haft relativt god arbetstillgång. Även vid *Ödeborgs bruk* i Ödeborg (ca 160 anställda), där rörelsen omfattar tråddrageri och spikfabrik, har sysselsättningsförhållandena varit stabila. I Färgelanda kommun märks vidare *Färgelanda sågverk*, som tillhör Munkedals ab och som sysselsätter ett 40-tal personer. Sågverket har nyligen moderniserats och är numera 2-ramigt. Produktionen har därmed kunnat ökas med ca 50 %, medan ökningen av arbetsstyrkan begränsar sig till 5 å 6 man. — Tre snickerifabriker i kommunen sysselsätter tillsammans ett 20-tal personer. Vid *Lindfors tegelbruk*, som arrenderats av Ödesborgs bruk och som under de senaste åren sysselsatt ett 20-tal man, har däremot driften legat nere under ca tre års tid och det är ovisst, om den kan återupptagas. Även den av *Wulf & co* i Vänersborg ägda fabrikslokalen i Ödeborg, som har en golvyta om ca 1 000 m², står oanvänd. Den tillverkning av släpvagnar, som tidigare bedrevs i lokalen, sysselsatte drygt 30-talet arbetare.

Tätorter. Enligt 1950 års folkräkning bodde av den dåvarande folkmängden (8 100) 2 300 i tätort. Invånarantalet i tätorterna år 1950 och år 1960 (april) redovisas i följande sammanställning.

	År 1950	År 1960
Färgelanda	714	823
Stigen	609	601
Högsäter	481	500
Ödeborg	495	475

Färgelanda, Högsäter och Ödeborg är stationssamhällen vid Lelånganbanan, medan industrisamhället Stigen ligger ca en halv mil öster om Färgelanda järnvägsstation.

Färgelanda samhälle är främst skolort och affärscentrum. Samhället har sålunda kommunal mellanskola och är vidare förläggningsort för Dalslands folkhögskola. I samhället finns jordbrukskassa, två avdelningskontor till affärsbanker och ett 25-tal affärer. Inom detaljhandeln har samhället främst betydelse för den egna kommunen samt i någon mån också för Högsåters kommun. För befolkningen i den sistnämnda kommunen liksom för invånarna i Ödeborg har dock Uddevalla större betydelse som inköpsort. Denna stad får främst med hänsyn till kommunikationernas inriktning anses utgöra regionens naturliga centralort vid utnyttjandet av serviceanläggningar, som saknas i den egna bygden. Härtill kommer den betydelse, som Uddevalla har för befolkningens sysselsättningsmöjligheter. Extrakåren inom stuverinäringen i Uddevalla rekryteras sålunda till icke ringa del från regionen. Den i mars 1957 bland arbetarna vid Uddevalla-varvet företagna undersökningen av bostads- och födelseort visade, att 50-tal varvsarbetare var födda i Färgelanda eller Ödeborg och att ett 20-tal arbetare fortfarande hade sin bostadsort i denna bygd.

Med hänsyn till behovet av fortsatt rationalisering inom Färgelanda regions jordbruk och de tämligen begränsade möjligheterna att utbygga bygdens industri är det av stor betydelse för denna del av Dalsland, hur näringslivet i Uddevalla kommer att utvecklas.

Sammanfattning

Den expansion, som skett i Uddevalla efter kriget, har lett till en betydande inflyttning till staden och till den till Uddevalla gränsande Herrestads församling i Skredsviks kommun. Inflyttningen till Uddevalla från landsbygden i B-regionen har orsakat betydande flyttningsförluster i områden, som ligger i regionens periferi, såsom Sörbygden, Kville, Bokenäs, Orust och södra Dalsland. En betydande del av den arbetskraft, som från landskommunerna i regionen sökt sig till industrin i Uddevalla, bor dock alltjämt kvar i hemorten. Detta torde vara en av de främsta orsakerna till att folkminskningen i kommuner, som har goda kommunikationer med staden, hejdats och i vissa fall förbytts i en mindre ökning av invånarantalet. En framskrivning av befolkningen i B-regionen visar en ökning i de arbetsföra åldrarna, som skulle uppgå till 1 200 under perioden 1960—1970. Hela denna ökning, på ett 100-tal personer när, skulle ske inom Uddevalla C-region. Samtidigt skulle befolkningen i den högsta åldersgruppen (65— ω) öka med 1 600 personer. På grund av den väntade stora ökningen av antalet åldringar och den omfattande utflyttning av befolkningen inom de yngre åldersgrupperna, som skett i de i B-regionens periferi belägna kommunerna, kommer dessa kommuner att få en mycket ogynnsam åldersfördelning under 1960-talet.

Genom att Uddevallavarvets utbyggnad nu är fullbordad, kan arbetskraftsrekryteringen i Uddevalla under 1960-talet väntas ske i betydligt lugnare tempo än under varvets uppbyggnadstid. En krympning av byggnads-

verksamheten torde komma att ske, vilket kan medföra vissa sysselsättnings-svårigheter inom denna näring. Den knappa tillgången på industritomtmark i Uddevalla, särskilt mark med hamnmöjlighet, torde vid en framtida industriell expansion kräva fortsatt exploatering av mark i grannkommunen Skredsvik. En sådan utveckling skulle förbättra sysselsättningsmöjligheterna för landsbygdsbefolkningen icke enbart i Skredsvik utan också på Bokenäs och norra Orust, utan att en inflyttning till Uddevalla bleve nödvändig. Svårigheter av olika slag för bostadsbyggandet i staden — icke minst de topografiska förhållandena, som hindrar en koncentrerad bebyggelse — gör det redan i nuvarande situation nödvändigt att sprida bostadsbyggandet till grannkommunerna. Med hänsyn till markfrågan bör därför en samordning av samhällsplaneringen för ett område, som i stort sett omfattar Uddevalla C-region, snarast komma till stånd.

De arbetskraftsreserver, som finns i B-regionens nordliga delar, motiverar en fortsatt utbyggnad av näringslivet i Munkedals och Dingle C-regioner. De gynnsammaste utvecklingsbetingelserna får därvid Munkedal samhälle anses ha. En större expansion av näringslivet i Munkedal skulle få betydelse även för den i Sörbygden, Svarteborg och Stångenäs bosatta befolkningen. Svarteborgs kommun i Dingleregionen hade under åren 1951—1958 ett inflyttningsöverskott på ett 20-tal personer, medan Kville kommun hade såväl flyttningsförlust (— 615) som födelseunderskott (— 84). Denna skillnad får anses bero på att Dingle och Hällevadsholm ur kommunikationssynpunkt har ett betydligt gynnsammare läge än samhällena i Kville kommun. Därtill kommer att Svarteborgs kommun haft större möjligheter att lösa frågan om vattenförsörjningen, vilket underlättat bostadsbyggandet i kommunen. Den nuvarande starkt begränsade industritomtmarken i Svarteborg medger emellertid ingen större industriell utveckling. Avsaknaden av en livskraftig tätort i Kville kommun och den mycket kraftiga utflyttningen från kommunen torde komma att aktualisera frågan om en ny kommunindelning i de västra delarna av Uddevalla B-region.

KAPITEL 19

Lysekils B-region

Omfattning

Som framgått av redogörelsen för regionindelningen har utredningen till Lysekils B-region fört Tegneby socken, Morlanda kommun, Skaftöns socknar, Lysekils stad, Stångenäs, Smögens, Södra Sotenäs och Tossene kommuner. De tre sistnämnda kommunerna ingår i *Gravarne C-region*. Lysekils stad, Stångenäs kommun och Skaftöns socknar bildar *Lysekils C-region*, medan Morlanda och Tegneby kommuner utgör *Ellös C-region*. Den sistnämnda C-regionen omfattar sålunda ett område, som sträcker sig utanför Lysekils B-region, i det att Röra och Stala socknar av Tegneby kommun förts till Uddevalla B-region respektive Stenungsunds B-region. Av *C-regionerna* inom denna del av Bohuslän, här benämnda Gravarneregionen, Lysekils C-region och Ellösregionen, har de båda förstnämnda klart utformade regioncentra (Lysekil och Gravarne), medan västra Orust saknar centralort. Av samhällena i denna del av Bohuslän har emellertid utredningen funnit, att Ellös bör kunna utvecklas till centrum för en C-region omfattande Morlanda och Tegneby kommuner. Utredningen har vidare antagit, att Orust med hänsyn till det knappa befolkningsunderlaget endast kan få en centralskola, och att denna skulle komma att förläggas till Ellös. En utförligare motivering härför lämnas på s. 192.

Befolkning

Invånarantalet i Lysekils B-region utgjorde den 31 december 1958 29 506. År 1930 uppgick invånarantalet till 38 783 och år 1945 till 32 318, vilket innebär att folkmängden minskat med 24 % jämfört med år 1930 och med ca 17 % vid jämförelse med år 1945. Av B-regionens kommuner är det endast Smögen, som i jämförelse med år 1930 och år 1945 kan uppvisa ökat invånarantal. Under 1950-talet har dock även denna kommun haft folkminskning, ehuru den varit tämligen ringa.

I Lysekils församling, som omfattar den egentliga stadsbebyggelsen, har folkmängden ökat med drygt 700 personer efter år 1945, då emellertid invånarantalet understeg 1930 års befolkningsciffr med ca 500. En stor del av ökningen i stadsbebyggelsen beror dessutom på inflyttning från Lysé församling, som år 1952 inkorporerades med Lysekils stad. I Lyse försam-

ling, som omfattar jordbruksbygd och glesbebyggelse, har folkmängden från år 1930 minskat från 2 704 till 1 763 år 1958. Minskningen efter år 1955 uppgår till nära 450 personer.

Utvecklingen inom de tre C-regionerna framgår av nedanstående tablå, där 1930 års folkmängd satts = 100.

	Ellös C-reg.	Lysekils C-reg.	Gravarne C-reg.
År 1945.....	83	82	87
• 1958.....	69	78	77

Den största folkminskningen har sålunda Ellösregionen haft, där invånarantalet minskat med drygt 30 % sedan år 1930.

Folkmängdens förändringar inom olika kommuner under åren 1951—1958 redovisas härnedan.

	Nettoflyttning absoluta tal	Flyttningsför- lusten i % av 1950 års invå- narantal	Födelse/över- skott + /underskott — absoluta tal
Lysekils stad.....	— 107	— 1,4	+ 288
Stångenäs kommun.....	— 516	— 10,7	+ 73
Skaftö församling.....	— 248	— 11,0	— 67
Morlanda kommun.....	— 355	— 9,2	— 128
Tegneby församling.....	— 128	— 9,7	— 43
Smögens kommun.....	— 104	— 6,0	+ 62
S. Sotenäs kommun.....	— 506	— 8,6	+ 60
Tossene kommun.....	— 450	— 10,7	— 77
Summa	— 2 414	— 7,6 %	+ 168

Samtliga kommuner liksom Lysekils stad har sålunda haft flyttningsförluster. Större delen av Lysekils flyttningsförlust skedde år 1958, vilket främst får anses sammanhånga med den sysselsättningskris, som då uppstod vid Skandiaverken. De relativt sett största flyttningsförlusterna har de båda stenindustrikommunerna Stångenäs och Tossene haft. I den sistnämnda kommunen liksom i det till B-regionen hörande området söder om Lysekil bidrar dessutom födelseunderskottet till folkminskningen. Fiskelägesbygden i Gravarneregionen, främst omfattande Smögens och Kungshamns församlingar, har haft betydligt mindre flyttningsförluster än fiskelägesbygden på Orust och Skaftölandet.

Framskrivnen befolkning

En framskrivning av befolkningen i åldern 15—65 år i Lysekilsregionens C-regioner på grundval av 1950 års folkräkning och med hänsyn tagen till de förändringar, som skett på grund av in- och utflyttning under åren

1951—1955 och mortalitetssiffrorna för samma period, samt under förutsättning att in- och utflyttningarna efter år 1955 kommer att väga jämt, ger följande resultat, om 1950 års befolkningssiffra sättes = 100.

Lysekils C-region

Åldersgrupp	Män			Kvinnor		
	1960	1965	1970	1960	1965	1970
15—30 år.....	100	106	108	100	108	112
30—50 *.....	87	85	87	91	85	85
50—65 *.....	111	113	102	106	110	106
Summa 15—65 år.....	98	99	98	98	99	99

Framskrivningen visar en minskning av befolkningen i de arbetsföra åldrarna, som i absoluta tal skulle uppgå till 175 personer under åren 1950—1960. Därefter skulle denna befolkning hålla sig tämligen konstant fram till 1970. Aldringarna skulle öka med 480 under åren 1950—1970. Drygt hälften av denna ökning skulle komma på den senare tioårsperioden. Beträffande åldersgruppen 15—30 år visar framskrivningen en ökning med nära 300 personer under åren 1960—1970. Åldersgruppen 30—50 år skulle minska med 575 personer åren 1950—1970. Denna minskning skulle till överväldigande del komma att ske under den första tioårsperioden.

Ellös C-region

Åldersgrupp	Män			Kvinnor		
	1960	1965	1970	1960	1965	1970
15—30 år.....	103	114	114	109	119	116
30—50 *.....	84	79	85	78	72	74
50—65 *.....	99	96	90	93	89	83
Summa 15—65 år.....	94	94	95	91	90	88

Befolkningen i de arbetsföra åldrarna skulle komma att minska med nära 400 personer under den 20-årsperiod, som framskrivningen avser. Under åren 1960—1970 skulle minskningen stanna vid icke fullt 150. Ökningen i åldersgruppen 15—30 år (ca 200) uppväger den minskning, som enligt framskrivningen skulle komma att ske i åldersgruppen 50—65 år. I olikhet med de båda andra C-regionerna skulle åldersgruppen över 65 år komma att minska (— 50).

Gravarne C-region

Åldersgrupp	Män			Kvinnor		
	1960	1965	1970	1960	1965	1970
15—30 år.....	98	107	115	88	98	110
30—50 „.....	77	71	68	85	77	71
50—65 „.....	112	109	95	106	110	103
Summa 15—65 år.....	93	92	88	92	92	91

Av de tre C-regionerna uppvisar Gravarneregionen den största minskningen av åldersgruppen 30—50 år, som enligt framskrivningen skulle minska med ca 30 % eller drygt 1 000 personer från 1950 till 1970. På grund av en ökning av den yngsta åldersgruppen inom de arbetsföra åldrarna skulle minskningen av hela åldersgruppen 15—65 år begränsa sig till ca 800 personer. Av denna minskning kommer omkring 250 på perioden 1960—1970. Samtidigt skulle åldringarna öka med icke mindre än 600. Drygt hälften av denna ökning skulle falla på perioden 1960—1970.

Åldersgruppen över 65 år och de arbetsföra åldrarna. Antalet personer över 65 år, som år 1950 inom B-regionen uppgick till 4 562, skulle enligt framskrivningen öka med omkring 1 000 personer fram till år 1970, medan befolkningen i de arbetsföra åldrarna skulle minska med ca 1 400 personer. Hur förskjutningarna mellan båda dessa åldersgrupper blir inom de tre C-regionerna kan utläsas ur följande tablå.

Antal personer i åldersgruppen 15—65 år per 100 personer i åldersgruppen 65—w

Område	År 1950	År 1960	År 1970
Ellösregionen.....	371	360	355
Lysekils C-region.....	512	455	401
Gravarneregionen.....	555	423	345
B-regionen.....	492	415	369
Hela riket	648	565	508

Den gynnsammaste åldersfördelningen år 1950 hade sålunda Gravarneregionen. År 1970 skulle emellertid läget enligt framskrivningen bli omvänt och den nämnda regionen ha en åldersfördelning, som t. o. m. skulle vara oförmånligare än i Ellösregionen, där, som tidigare anförts, även åldersgruppen över 65 år skulle komma att minska. Denna skillnad mellan de båda regionerna beror på att folkminskningen på grund av utflyttning tog sin början i Morlanda kommun redan på 1910-talet och i Tegneby på 1880-talet, medan Gravarneregionen först under de senaste decennierna haft utflyttningsoverskott. Härigenom har de stora årskullarna, födda under årtiondena omkring sekelskiftet, icke i så hög grad som på Orust minskat till följd av utflyttning.

Antalet kvinnor på 1 000 män inom olika regioner redovisas härnedan.

	År 1930	År 1940	År 1950	År 1958
Ellösregionen.....	1 012	980	954	935
Lysekils C-region.....	940	971	977	990
Gravarneregionen.....	886	907	955	959
B-regionen.....	935	949	966	974

Kvinnounderskottet har som synes minskat avsevärt inom C-regionerna på Sotenäs och Stångenäs sedan år 1930, medan i stället det kvinnoöverskott, som nämnda år fanns i Ellösregionen, förbytt i kvinnounderskott i såväl fiskelägesbygden som i jordbruksbygden. Den utjämning av kvinnounderskottet, som skett i Gravarne C-region och Lysekilsregionen, får anses vara en följd av stenindustrins mycket kraftiga tillbakagång och den därav föranledda stora utflyttningen av manlig arbetskraft, medan sysselsättningsmöjligheterna för kvinnorna varit och alltjämt är betydligt gynnsammare än för männen. Trots detta är dock utflyttningen bland den yngre kvinnliga befolkningen anmärkningsvärt hög. Detta torde bero dels på den ensidighet, som utmärker näringslivets sammansättning i stora delar av B-regionen, och dels på att en omfattande utflyttning bland den yngre manliga befolkningen också stimulerar till utflyttning bland kvinnor i motsvarande ålders-kategorier.

Yrkesverksamhetsgraden bland den kvinnliga befolkningen inom olika åldersgrupper år 1950 kan utläsas ur följande tablå.

Åldersgrupp	Giftna samboende kvinnor				Övriga kvinnor			
	Ellös C-reg.	Lysekils C-reg.	Gravarne C-reg.	Riket	Ellös C-reg.	Lysekils C-reg.	Gravarne C-reg.	Riket
15—30 år.....	7,5	14,5	8,9	22,6	48,0	71,2	70,2	67,9
30—50 „.....	4,0	16,1	10,0	15,6	51,9	67,6	56,8	75,0
50—65 „.....	5,4	11,8	5,4	10,6	51,2	44,7	35,6	51,8
15—65 „.....	5,0	14,6	8,5	15,7	49,9	63,5	58,9	65,6

Antalet yrkesverksamma kvinnor i procent av hela den kvinnliga befolkningen (yrkesverksamhetsgraden) var med undantag av åldersgruppen 15—30 år lägre, än vad genomsnittssiffrorna för riket visar. I Lysekils C-region och Gravarneregionen var yrkesverksamhetsgraden högre inom den yngsta åldersgruppen i de arbetsföra åldrarna än i riket men i Ellösregionen däremot betydligt lägre, än vad rikssiffrorna visar. Orsaken härtill får anses vara, att näringslivet i de båda förstnämnda regionerna är mera differentierat än i Ellösregionen.

Näringsliv

Jordbruket

Lysekils B-region omfattar endast den till det bohusslänska kustlandet och Orust hörande jordbruksbygden. Medelarealen var år 1956 9,0 ha mot 8,4 ha i den bohusslänska kustbygden och 12,4 ha i mellanbygden. Den högsta medelarealen hade Stångenäs kommun (11,1 ha), där jordbruket i flera avseenden visar stora likheter med den bohusslänska mellanbygdens jordbruk. Inkomster på specialodlingar och turism kan i vissa delar av regionen möjliggöra jordbruksdrift även på relativt små brukningsenheter, trots de begränsade möjligheterna till inkomster från skogsbruket.

Landarealens omfattning och relativa fördelning på olika ägoslag enligt 1956 års jordbruksräkning redovisas i följande tablå.

Område	Ägoslag				Summa landareal
	Åker %	Kult. betesmark och naturlig äng %	Skogsmark %	Övrig mark %	
Tegneby socken	22	5	16	57	6 552
Morlanda kom.	11	3	13	73	8 919
Skaftöns socknar	12	2	8	78	2 619
Lysekils stad	17	3	15	65	5 550
Stångenäs kom.	23	4	29	44	12 672
Smögens kom.	—	—	—	100	407
S. Sotenäs kom.	11	2	6	81	6 840
Tossene kom.	20	3	22	55	6 509
Hela B-reg.	17	4	18	61	50 068

Icke mindre än 60 % av landarealen i Lysekilsregionen utgörs av impediment. Kalmarkerna har den största utbredningen i Morlanda, på Skaftön och i södra delen av Sotenäset, d. v. s. i fiskelägesbygden. Sin största omfattning når skogsmarken och åkerarealen i Stångenäs kommun. Även där dominerar emellertid kalmarkerna.

År 1956 fanns i B-regionen 937 brukningsenheter med en åkerareal överstigande 2 ha, varav drygt $\frac{1}{4}$ låg i Stångenäs kommun. Vid fördelning av brukningsenheterna på storleksgrupper blir resultatet följande.

2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	över 20 ha	Summa
30,8 %	43,3 %	21,2 %	4,7 %	100 %

Ca 75 % av brukningsenheterna hade sålunda en åkerareal, som icke översteg 10 ha.

Förändringarna inom olika storleksgrupper enligt jordbruksräkningarna åren 1944, 1951 och 1956 kan utläsas ur nedanstående tablå.

År	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Över 20 ha	Summa enh.
1944.....	428 enh.	405 enh.	166 enh.	31 enh.	1 030
1951.....	356 »	436 »	184 »	37 »	1 013
1956.....	288 »	406 »	199 »	44 »	937

Brukningens enheterna i storleksgruppen 2—10 ha (»ofullständiga jordbruk») minskade med 41 enheter eller med 0,7 % per år mellan jordbruksräkningarna åren 1944 och 1951 och med 98 enheter eller 2,5 % per år mellan de två senaste jordbruksräkningarna. Hela antalet brukningsenheter över 2 ha minskade endast med 17 enheter under perioden 1944—1951 men med 76 enheter mellan de två senaste jordbruksräkningarna.

De ofullständiga jordbrukens procentuella andel av hela antalet brukningsenheter över 2 ha var enligt 1956 års jordbruksräkning följande.

	Hela antalet brukningsenheter	Därav i storleksgruppen 2—10 ha %
Tegneby socken.....	189	93
Morlanda kommun....	126	89
Skaftöns socknar.....	40	80
Lysekils stad.....	110	79
Stängenäs kommun...	258	59
Smögens kommun....	.	.
S. Sotenäs kommun...	91	81
Tossene kommun.....	123	76
Summa	937	75

De ofullständiga jordbrukens dominans är i allmänhet störst i de västligaste delarna av regionen, där en mycket stor del av markarealen utgörs av impediment. I Tegneby och Morlanda framträder de för Orust och Tjörn säregna brukningsförhållandena, vilka belysts i redogörelsen för jordbruket.

Förutsättningarna för odling av brödsäd i B-regionen har av hushållningssällskapet uppgivits vara goda; för odling av fodersäd och vall för slätter och bete mycket goda. Även för specialodlingen av bär och köksväxter har förutsättningarna betecknats som mycket gynnsamma. Trots det korta avståndet till grönsakskonserverindustrin i Ellös har specialodlingarna på Skaftön gått tillbaka under senare år, vilket uppgives bero på att åskilliga odlare tagit anställning vid industrin i Uddevalla.

Skogsbruk

Ett framträdande drag i landskapsbilden är de nakna bergsplåtarna, där betingelserna för skogsvegetation är mindre goda. I sprickdalarna mellan bergsplåtarna är däremot förutsättningarna för skog desto gynnsammare. I skärgårdsområdet saknas däremot alla förutsättningar för skog. Den skog-

klädda arealen har emellertid på grund av olika faktorer såsom skogsplantering, en allmän återhämtning av den spontana plantskogen, som utvecklas i riktning mot kusten, och riklig lövskogsföryngring, ökat kraftigt under innevarande århundrade. De gamla betesmarkerna intas framförallt av björk och asp, av vilka bestånden nu ökar mycket snabbt. Mera enhetliga skogsområden finns emellertid endast i Tossene och Stångenäs kommuner. Behovet av skogsvårdande åtgärder är stort. På de flesta skogsfastigheterna är ungskogsgallringar nödvändiga. Dessa gallringar är dock ej mer arbetskrävande, än att de kan utföras av gårdarnas eget folk. Skogsvårdsstyrelsen i länet beräknar det erforderliga arbetskraftsbehovet i regionen för att klara en rationell avverkning till ca 25 årsarbetare utöver skogsägarnas nuvarande arbetsinsatser.

Fisket

Antalet yrkesfiskare inom regionen uppgick år 1956 till ca 1 400, varav nära 900 var bosatta i Gravarne och Smögen med intilliggande samhällen. På Stångenäs och öarna därutån bodde ett 70-tal yrkesfiskare, i Skaftöns socknar omkring 140 och i Morlanda kommun ca 250. Av de på s. 30 i kapitlet om fisket redovisade uppgifterna om nettoinkomst och nettoförmögenhet framgår, att en betydande skillnad i lönsamhet föreligger mellan Kungshamnstraktet (med Gravarne som centrum) och fiskelägena på Orust och Skaftölandet med intilliggande öar. Medan fiskarkåren i det förstnämnda distriktet numerärt synes hålla sin ställning har denna kår på Orust och Skaftön med kringliggande öar minskat avsevärt under de senaste decennierna.

Industrin

De ur sysselsättningssynpunkt viktigaste industrierna i regionen är konservindustrin, som år 1956 sysselsatte ca 1 250 arbetare, stenindustrin samt metallindustrin, där arbetsstyrkan vid de sex största företagen år 1956 uppgick till ca 650 arbetare. Småföretagen inom metallindustrin (uppgiften avser endast företag med minst 3 sysselsatta personer) hade en sammanlagd arbetsstyrka på omkring 150 arbetare. Efter år 1956 har Brodalens verkstad (ca 50 arbetare) nedlagt sin verksamhet. Trots detta hade storföretagen inom *metallindustrin* en större arbetsstyrka (+ 75 arbetare) i januari 1959 än i oktober 1956. Med undantag för ab Verktygsindustri ligger samtliga storföretag inom B-regionens metallindustri i Lysekil.

Som framgått av redogörelsen för *konservindustrin* är storföretagen inom denna näring förlagda till Lysekil, Gravarne, Ellös och Gullholmen. Av den sammanlagda personalen inom konservindustrin i regionen — 1 500 personer — sysselsatte konservindustrin i Lysekil år 1956 ungefär 600 (siffrorna avser årsmedeltal). I oktober 1959 nedlades driften vid konservindu-

strin på Bohus-Malmön, vilken då sysselsatte ett 50-tal arbetare. Ett par mindre företag i Lysekil har vidare nedlagt verksamheten efter år 1956. I övrigt har inga större förändringar inträtt. Ännu år 1956 var *stenindustrin* den i sysselsättningshänseende dominerande näringen inom industrin i Tossene, Södra Sotenäs och Stångenäs kommuner. Den tillbakagång, som därefter skett inom gat- och kantstensproduktionen, har medfört, att i Stångenäs sömnadsindustrin och i Södra Sotenäs konservindustrin numera sysselsätter fler arbetare än stenindustrin. Årsmedeltalet sysselsatta arbetare inom stenindustrin åren 1929, 1956 och 1958 (prel. uppgifter) redovisas härnedan.

	År 1929	År 1956	År 1958
Lysekil.....	742	101	43
Stångenäs.....	1 617	330	133
S. Sotenäs.....	1 334	346	225
Tossene.....	955	228	196
Summa	4 648	1 005	597

Den intensiva högkonjunktur, som kännetecknade situationen inom gat- och kantstensindustrin under 1920-talet, kulminerade år 1929. Bakslaget kom sedan mycket hastigt och ledde till en avsevärd reduktion av arbetsstyrkan. Efter andra världskriget har tillbakagången skett mera successivt med undantag för åren 1957 och 1958, då en ny avsättningskris ledde till mycket omfattande driftsinskränkningar. En återhämtning skedde år 1959, men årsmedeltalet sysselsatta arbetare inom B-regionens stenindustri torde ändå komma att avsevärt understiga 1956 års sysselsättningsnivå.

Större delen av den inom stenindustrin i Södra Sotenäs sysselsatta arbetsstyrkan arbetar vid stenindustriföretaget på Bohus-Malmön. Förutom huggning av kantsten förekommer också på denna ort tillverkning av gatsten av granit, syenit och marmor för mera exklusiva stensättningar i större städers centra. Råvaran till gatsten av syenit och marmor hämtas från andra orter i riket. — Tillverkningen inom stenindustrin i Stångenäs omfattar i dag nästan enbart kantsten, medan stenindustrin i Tossene främst är inriktad på tillverkning av byggnadssten.

Företagen inom *sömnadsindustrin* är relativt nyetablerade. De till Brastad och Hunnebostrand förlagda anläggningarna (se s. 98) sysselsätter tillsammans nära 300 personer. Härutöver finns en till i Södra Sotenäs förlagd anläggning för tillverkning av regnkläder, som har en arbetsstyrka på 20 personer.

Den förvärvsarbetande befolkningens relativa fördelning på vissa näringar enligt 1950 års folkräkning framgår av nedanstående tablå.

I Ellösregionen var år 1950 endast omkring en fjärdedel av den manliga förvärvsarbetande befolkningen sysselsatt inom industri och hantverk.

Region	Jordbruk med boskaps-skötsel		Fiske	Egentlig industri		Byggnads-verksamhet	Samfärdsel handel och offentlig tjänst		Summa stadsn.	
	M %	Kv %		M %	M %		Kv %	M %	Kv %	M %
Ellösreg.	43	27	12	17	26	7	19	35	44	73
Lysekils C-reg.	15	5	6	45	45	11	22	42	79	95
Gravarnereg.	10	3	25	35	40	11	18	47	65	97
B-regionen	17	7	15	37	42	10	20	43	68	93

Det är jordbrukets dominans i Tegneby kommun, där denna näring år 1950 sysselsatte drygt 60 % av den förvärsarbetande befolkningen, som påverkar siffrorna för regionen. I Morlanda sysselsatte fisket ca en fjärdedel av den förvärsarbetande manliga befolkningen, medan antalet sysselsatta inom jordbruket var något lägre. Konservindustrins betydelse för sysselsättningen inom alla tre regionerna framgår av att i Ellös- och Gravarneregionerna drygt 70 % och i Lysekilsregionen drygt 55 % av den kvinnliga förvärsarbetande industribefolkningen arbetade inom livsmedelsindustrin. Det är vidare att märka, att denna industri inom det område, som omfattas av de tre C-regionerna, sysselsatte fler män än kvinnor (870 resp. 790). Det är främst vid storföretagen, som den manliga arbetskraften tages i anspråk. *Jord- och stenindustrin* sysselsatte enligt 1950 års folkräkning omkring 1 500 industriarbetare i Lysekils och Gravarne C-regioner — en siffra som förefaller hög med hänsyn till att granitstensindustrin i hela Bohuslän år 1956 endast sysselsatte 1 600 man. I folkräkningens uppgifter torde emellertid ingå ett betydande antal överåriga arbetare, som endast sporadiskt arbetar inom stenindustrin. Liknande förhållanden torde gälla folkräkningens uppgifter om sysselsättningen inom jordbruk och fiske. Gränserna mellan samfärdsel (sjöfart) och fiske vid redovisning av sysselsättningen torde också i många fall vara flytande.

Uppgifter om näringsliv och samhällen inom C-regionerna

Ellös C-region

Trots en sammanlagd befolkning, som uppgår till ca 10 000, saknar Orust ett naturligt centrum. Alla tätorter med undantag av Henån ligger i den västligaste kommunen på ön (Morlanda). Samtliga samhällen har ett tämligen ringa invånarantal. Henån hade den 31 december 1956 292 invånare, en siffra som hållit sig tämligen konstant under en lång följd av år. Av samhällena i Morlanda kommun har samtliga utom Ellös minskat sitt invånarantal mycket kraftigt under de senaste decennierna, som nedanstående sammanställning visar.

Municipalsamhälle	År 1930	År 1950	År 1958
Mollösund.....	782	500	426
Hällevikstrand	415	277	230
Stocken.....	268	172	134
Ellös.....	351	379	381

Vid bedömning av utvecklingen i *Ellös* bör även den bebyggelse, som tillkommit i närheten av municipalsamhället beaktas. Antalet invånare inom en 3 km vid räjong kring *Ellös* uppgick år 1958 till 160 personer. Randbebyggelsen i *Stocken* beräknas omfatta en befolkning på ca 40 personer, medan motsvarande bebyggelse i *Mollösund* och *Hällevikstrand* har något högre invånarantal. Genom sin storindustri — *Skandiakonserv* — som sysselsätter ca 130 personer, har *Ellös* de bästa sysselsättningsmöjligheterna av alla samhällena på *Orust*. Att denna industri har betydelse för sysselsättningen inom ett relativt stort område framgår av att ett 30-tal personer av arbetsstyrkan vid *Skandiakonserv* år 1958 var bosatta i *Tegneby* kommun, och att ett 10-tal arbetare bodde på *Skaftön*. I samhället finns dessutom en tvättinrättning, som sysselsätter 16 personer, samt några småföretag — bl. a. ett tryckeri — med en sammanlagd arbetsstyrka på ett 20-tal personer. Det största företaget i *Henån* (300 inv.) *IW-varvet*, sysselsatte i september 1959 35 personer. Detta företag, som tillverkar lustbåtar av plast, startade sin verksamhet i *Henån* år 1958 i de lokaler, där *Mölnlycke väfveri* ab tidigare haft sitt spinneri. Vid sidan av *Ellös* och *Henån* har även *Hällevikstrand* betydelse som förlägningsort för vissa serviceorgan. Hur serviceanordningar och butiker fördelar sig på de tre samhällena visas härnedan, där befintligheten av dessa utmärkts genom ett kryss.

	Ellös	Henån	Hällevikstrand
Andelstvätt.....	×		
Apotek ¹			
Avdelningskontor till affärsbank.....	×		
Bageri.....	×		
Centraltelestation ² (gemensam för <i>Orust</i> och <i>Tjörn</i>)			
Charkuteri.....	×	×	
Civilt försvarsbyrå.....	×		
Ekiperingsaffär.....		×	
Jordbrukskassa ³			
Landsfiskalskontor.....	×		
Manufakturaffär.....			×
Möbelaffär.....	×		
Poliskontor.....	×		
Provinsialläkaremottagning.....			×
Sjukkassexpedition.....			×
Sjukvårds- och kemikalieaffär.....	×		
Sportaffär.....	×	×	
Tandvårdspoliklinik.....		×	×
Vägförvaltningens vägmästarekontor, garage och verkstad.....		×	

¹ Beläget i *Härleby*.

² Belägen i *Varekil*.

³ Belägen i *Kalseröd*.

Den tidigare påtalade splittringen av serviceorganen på Orust framträder tydligt i översikten. Ellös har dock som synes tillförts ett flertal för hela Orust gemensamma serviceorgan och har även den mångsidigaste uppsättningen av butiker. Av betydelse i sammanhanget är också, att Ellös är det enda samhälle på Orust, som hittills kunnat lösa vatten- och avloppsfrågan. Vattenförsörjningen för samhället är säkrad genom ett vid Fröjdendal, strax öster om Ellös, anlagt vattenverk. Då även markfrågorna för bostadsbebyggelse är lösta, är sålunda en fortsatt utveckling av samhället tryggad. En utbyggnad av folkskolan i Ellös för ett 8:e skolår har begärts av kommunen, som även är huvudman för yrkesundervisning i båtbyggeri, vilken igångsattes år 1958. Yrkeskola för flickor infördes fr. o. m. läsåret 1959—1960. Några andra initiativ för högstadieundervisningen har icke tagits på Orust. Frågan om förläggningssort för centralskolan är mycket svårlöst, då befolkningsunderlaget får anses otillräckligt för två centralskolor och då ingen av Orusts tätorter har ett sådant läge, att en centralskola skulle kunna betjäna hela ön. Möjligheterna att utnyttja högstadieundervisningen vid centralskola utanför Orust kommer genom broarna vid Nötesund och Stenungsund och färjförbindelsen vid Svanesund att vara gynnsammast för den östra delen av ön. Med hänsyn härtill och till det intresse för skolfrågans lösning, som visats från Morlanda kommuns sida, finner utredningen skäl tala för att centralskolan på Orust förlägges till Ellös. Denna ort skulle därmed få betydligt ökade möjligheter att utvecklas till centralort för västra delen av ön. Ortens utvecklingsmöjligheter är emellertid också beroende av hur kommunikationerna med Lysekil kommer att lösas.

Näringslivet i *Morlanda* kommun är i betydande omfattning beroende av fisket och sjöfarten och de verksamhetsgrenar, som baserar sin produktion på dessa näringar. Den mycket kraftiga tillbakagången inom fiskerinäringen i kommunen, som tog sin början redan efter senaste sillperiodens avslutning, har lett till en folkminskning, som varit av samma omfattning som i de av stenindustrikrisen hårdast drabbade kommunerna i Bohuslän. Det ogynnsamma läget och svårigheterna att i ett kritiskt skede anpassa näringen efter de nya villkoren har angivits som de främsta orsakerna till denna tillbakagång.

En uttryckning av fiskerinäringen i *Morlanda* kommun anses ha försvårats genom att fiskehamnarna på Orust icke upprustades i tillräcklig omfattning under 1930-talet, då på grund av sysselsättningsläget betydande investeringar i hamnbyggnader verkställdes i Bohuslän. Under denna period kom emellertid hamnbyggen till stånd på Kåringön och Gullholmen, där dessa åtgärder dock icke kunnat hejda fiskets tillbakagång. Den överväldigande delen av fiskarna i *Morlanda* kommun är hemmafiskare, som endast innehar småbåtar. I Mollösund, Edshultshall och Stocken finns dock en del yrkesfiskare, som hämtar sina fångster på mera avlägsna fiskevatten. »Göteborgs och Bohus läns havsfiskeförening årsbok 1957» upptar

för Mollösund nio fiskefartyg över 40 bruttoregister-ton, varav tre växelvis gick i fraktfart och islandsfiske. För Edshultshall redovisades fyra sådana fartyg. I Stocken fanns år 1957 två fiskefartyg på tillsammans 137 bruttoton. Ytterligare två större fiskefartyg har tillkommit under år 1959. Hamnen i *Mollösund* erhöll genom en nybyggnad, som påbörjades år 1939 en ca 500 m lång betongkaj. Enligt en för området upprättad stadsplan skulle ytterligare en utbyggnad av hamnen komma att ske. En del av hamnområdet är arrenderat av sjöfartsstyrelsen, som där gjuter betongdäck, plattor och balkar avsedda för hamnar utefter hela kustområdet från Öckerö till Gravarne. Hamnens nuvarande kapacitet är icke helt utnyttjad. Bortsett från småbåtshamnen, som är i behov av ombyggnad på grund av att valvbågarna brustit, är hamnen i Mollösund i gott skick. Hamnförhållandena i *Edshultshall* är däremot miserabla. Båtarna får där förtöjas vid enkla träbryggor utmed stranden. Skydd saknas mot nordvästliga och sydvästliga vindar. Förslag till upprustning framlades på 1940-talet men synes icke komma till utförande inom överskådlig tid. Ej heller i *Stocken* har någon ombyggnad av hamnen skett, utan även här får båtarna lägga till vid träbryggor. Edshultshall har liksom det norr därom belägna Stocken ett ur bebyggelsesynpunkt mindre lämpligt läge. På grund härav och under hänvisning till vad tidigare anförts om önskvärdheten av härkraftiga kommunala centra, bör en nybyggnad av fiskehamn, avsedd för området norr om Mollösund, förläggas till en ort, där betingelserna ur sysselsättnings- och servicesynpunkt är gynnsammare än i Stocken och Edshultshall. Utredningen har därför funnit, att möjligheterna att anlägga en fiskehamn i Ellös bör undersökas, innan beslut fattas om hamnbyggen i övriga samhällen i Morlanda kommun. Tillkomsten av en sådan hamn i Ellös skulle underlätta de yngre fiskarnas möjligheter att bosätta sig mera centralt än hittills, varigenom också förutsättningarna för Ellös att utvecklas till en centralort för västra Orust skulle förbättras.

De största industriföretagen i Ellösregionen är Skandiakonserv med 130 anställda och SFK:s konservfabrik på Gullholmen, som sysselsätter ett 50-tal personer. I Ellös närhet finns ytterligare ett företag, som tillverkar fiskprodukter, nämligen Göteborgs fiskmjölsfabrik på Malön, där ett 25-tal personer arbetar. Inom Morlanda och Tegneby kommuner på Orusts norra kustsida ligger praktiskt taget hela lustbåtsproduktionen på Orust. För denna har närmare redogjorts i avsnittet om varvsindustri. Den industriella verksamhet i övrigt, som är av nämnvärd betydelse för sysselsättningen, utgöres av två konservfabriker — den ena belägen i Mollösund och den andra i Hälleviksstrand, vilka vardera har en arbetsstyrka på 15—20 personer — samt det till den sistnämnda orten förlagda fiskebåtsvarvet, som sysselsätter 17 man. Skandiakonserv i Ellös är den enda konservindustri i Bohuslän, som har en mera omfattande tillverkning av grönsakskonserver. Som tidigare nämnts kommer råvaran till denna

tillverkning från Orust och Tjörn. Den på fisk baserade produktionen vid Ellös-fabriken omfattar främst fiskbullar och kaviar samt inläggning av fladensill, vilken landas direkt vid fabriken. Förbättrade sysselsättningsmöjligheter för den manliga befolkningen i Ellösregionen är här — liksom i övriga delar av kustlandet i Bohuslän — det mest angelägna önskemålet. Lokaliserandet av industri till Ellösregionen försvåras emellertid av bygdens isolerade läge i förhållande till inlandet. Som framgått av redogörelsen för Stenungsundsregionen är Långelanda församling den enda församling på Orust, där folkmängden icke har minskat de senaste årtiondena. Orsaken härtill får anses vara färjförbindelsen vid Svanesund, som dels möjliggjort för den befolkning, som haft arbete på fastlandet, att bo kvar i bygden, dels stimulerat uppkomsten av småföretagsamhet i denna del av ön. Tillkomsten av bro vid Nötesund kan tänkas leda till att även folkminskningen i den nordöstra delen av Orust upphör. För den västra delen av Orust kvarstår önskemålet om förbättrade förbindelser med Lysekil, enär avståndet till Uddevalla och Stenungsund — trots de kommande broförbindelserna med fastlandet — kommer att vara alltför stort, för att någon av dessa orter skall kunna anses som naturlig centralort för västra Orust. Trots det korta avståndet till Lysekil — fågelvägen mellan denna stad och Ellös är endast ca en mil — kan invånarna i den sistnämnda orten vid anlitaandet av reguljära förbindelser dock icke nå Lysekil på kortare tid än 80 minuter. Genom anläggandet av bro vid Källviken och färjförbindelse mellan Lysekil och Skaftölandet skulle dock biltrafik mellan Lysekil och västra Orust kunna upprätthållas i begränsad omfattning. Utan sådana förbindelser torde det icke vara möjligt att undvika en fortsatt kraftig utflyttning från den västra delen av ön. Därmed skulle möjligheterna att åstadkomma en livskraftig centrumbildning i denna del av ön allvarligt försämras, eftersom den framtida bebyggelsen då sannolikt kommer att förläggas till orter på Orust, som ur kommunikationssynpunkt är mera gynnsamt lottade.

Oavsett hur kommunikationsfrågan löses kommer befolkningen på västra Orust att även i framtiden i första hand vara hänvisad till att söka sin bärgning inom fiske och till dessa näringar knutna verksamhetsgrenar. Det stöd, som här förordats för fiskerinäringen och fraktfarten genom anläggandet av en gemensam fiskehamn för samhällena norr om Mollösund, får ses mot bakgrunden av svårigheterna att på annat sätt skapa sysselsättningsmöjligheter för den manliga befolkningen.

Morlanda kommuns industriområde i Ellös omfattar ca 50 000 m². Hela arealen på den lantegendom, som kommunen förvärvat och till vilken industriområdet hör, uppgår till ca 200 000 m². Området består av ängs- och åkermark. Kaj kan anläggas inom området, ehuru muddring torde bli nödvändig. Djupet i Ellösfjorden uppgår till 9 m. Betydande industritomtmark finnes även i Mollösund i södra delen av kommunen.

Lysekils C-region

Regionens näringsliv har under de senaste åren drabbats av flera bakslag. Stenindustrins och konservindustrins svårigheter har tidigare nämnts. Situationen har under de senaste åren komplicerats av att även metallindustrin gått tillbaka. Verksamheten vid Brodalens mekaniska verkstad, som sysselsatte ett 50-tal personer nedlades vid en tidpunkt, då även Verktygsindustri i Brastad, som tillverkar motorsågar, hade sysselsättningssvårigheter. Den lediga industrilokalen i Brodalen kommer emellertid under år 1960 att tagas i anspråk av ab Lastnings- och lossningstjänst, Göteborg, för tillverkning av transport- och lastningsmaskiner. Denna produktion torde komma att sysselsätta ett 15-tal man. Av allvarligare art var den kris, som år 1958 uppstod vid Skandiaverken i *Lysekil*, där personalen minskades från 330 i augusti 1958 till ca 250 i januari 1959. Utsikterna att bibehålla motortillverkningen vid Skandiaverken och även utveckla densamma har därefter emellertid ljusnat. För Plåtmanufaktur med Robur motorverkstad och Bansvik (se s. 63—64), är läget tack vare den expanderande konsumtionsvaruindustrin mycket gynnsamt. De i diskussionen om lysekilsindustrins utvecklingsmöjligheter framförda önskemålen om plåtvalsverk vid stadens emballageindustri får under hänvisning till vad som anförts på s. 65 dock betraktas som orealistiska.

Trots Lysekils utomordentligt goda hamnförhållanden har det — bortsett från de skrinlagda planerna om ett storvarv — hittills varit mycket svårt att finna intresse inom den svenska industrin för lokalisering av ny verksamhet till staden. Orsaken härtill är de i jämförelse med Uddevalla och Stenungsund tidsödande kommunikationerna med inlandet. Vid bedömning av möjligheterna att utflytta verksamhet från Göteborg till Lysekil bör beaktas att avståndet mellan dessa städer med nuvarande kommunikationer är detsamma som mellan Göteborg och Halmstad och endast obetydligt kortare än avståndet mellan Göteborg och Jönköping. Det är därför av avgörande betydelse för den framtida lokaliseringspolitik, hur Lysekils kommunikationer söderut kommer att lösas. Då väg- och vattenbyggnadsstyrelsens utredning om skärgårdskommunikationerna ännu icke framlagts, har det för utredningen icke varit möjligt att ur lokaliseringssynpunkt bedöma olika alternativ, som framförts i kommunikationsfrågan. Tillgängliga uppgifter om bostadsort för den vid lysekilsindustrin sysselsatta personalen ger vid handen, att denna personal endast till ringa del är bosatt utanför Lysekils stad. Med nuvarande kommunikationer med Lysekils omland är dagliga resor från och till arbetsplatsen möjliga endast för invånare bosatta på Stångenäs och Skaftön. Den från- och tillresande arbetskraften inom lysekilsindustrin är främst bosatt i trakten av Gåseberg, Brastad och Brodalen i Stångenäs kommun. Ett expanderande näringsliv i Lysekil skulle dock kunna räkna med ett icke obetydligt tillskott även från Skaftön och västra Orust. För att få till stånd en rimlig balans mellan näringarna i

C-regionen och för att tillgängliga arbetskraftsreserver på landsbygden i regionen skulle kunna utnyttjas på ett bättre sätt än hittills, är en utveckling av den manliga industrin i regionen, medförande ett rekryteringsbehov av 200—300 man, nödvändig.

Industriomtmark. Lysekils stad äger följande industriområden, som omedelbart kan exploateras.

1) *Fridhem—Kolholmarna.* Det färdigplanerade området omfattar 8 000 m². Genom plansprängning och utfyllning kan ytterligare 17 000 m² utvinnas. Därjämte kan en vik utfyllas, vilket skulle resultera i ett tillskott på 7 500 m². Området ligger i omedelbar anslutning till *Gullmarskajen*, som är 170 m lång. Stadens utfartsväg ligger omedelbart intill. Hamnområdet uppgår till ca 20 000 m² och är försett med stickspår och rangerspår. Växellok är stationerade i staden.

2) *Grötön.* Området omfattar 25 000 m², varav omkr. 15 000 m² redan nu tagits i anspråk. Kajen är 160 m lång. Vattendjupet uppgår till 7,5 m. Magasinsbyggnader finns. Dessa är emellertid f. n. uthyrda.

3) *Ulseröd.* Området omfattar 30 000 m² åkermark, som är belägen mellan järnväg och landsväg, ca 4 km från stadens centrum och hamn.

Fiskebäcksområdet. År 1956 förvärvade Uddevallavarvet ett markområde vid Fiskebäck, beläget vid Gullmarsfjorden ca 4 km öster om den egentliga stadsbebyggelsen, i avsikt att dit förlägga ett större varv. Detta område är allttjämt i det nämnda företagets ägo. Noggranna undersökningar av markens beskaffenhet har företagits, men i övrigt har icke några förberedande arbeten för områdets exploatering utförts. Då anläggandet av ett varv uppskjutits till en oviss framtid, är det angeläget, att Fiskebäcksområdet göres tillgängligt för lokalisering av annan industri. För att underlätta sådan lokalisering bör enligt utredningen utfartsvägar samt vatten- och avloppsledningar till området anläggas. Dylika arbeten är också värdefulla som sysselsättningsobjekt med tanke på den årligen återkommande vinterarbetslösheten bland äldre arbetare i Lysekils C-region.

Tillgången på tomtmark för *bostadsbebyggelse* är mycket god. Exploateringskostnaderna blir emellertid på grund av markförhållandena höga. Vattenförsörjningen är genom den ledning, som dragits över Gullmaren från vattentäkten på Orust, tryggad för en befolkning på ca 12 000 personer. Någon större bostadsbrist föreligger icke f. n. i Lysekil.

Jordbruk, fiske och konservindustri är huvudnäringarna på *Skaftön*. 1956 års jordbruksräkning redovisade ett 40-tal brukningsenheter, varav endast 8 enheter hade mer än 10 ha åker. Såväl jordbruks- som fiskarbefolkningen har minskat kraftigt efter kriget. Det enda fiskeläget av betydelse är numera *Grundsund*, som allttjämt är att räkna till de större fiskelägena i Bohuslän. Enligt »Göteborgs- och Bohus läns havsfiskeförening årsbok 1957» finns i samhället drygt 100 yrkesfiskare. Fiskarkårens minskning har uppgivits bero på att avgången från yrket på grund av ålder varit

mycket stor, och att nyrekryteringen till yrket praktiskt taget upphört. Genom den upprustning, som nyligen skett av statens fiskehamn i samhället, har dock bättre förhållanden skapats för fiskerinäringen. Ortens konservindustri har ett 20-tal anställda. Tidigare fanns där också ett sillsalteri och två sömnadsfabriker. De båda sistnämnda anläggningarna sysselsatte tillsammans ett 50-tal personer. Den ena sömnadsfabriken (Grundéns regnklädsfabrik) har överflyttat sin verksamhet till Uddevalla, medan det andra företaget flyttat till ort utanför länet. Den främsta orsaken till denna utflyttning har angivits vara svårigheten att rekrytera kvinnlig arbetskraft. — De särskilt sommartid tidsödande färjtransporterna mellan Skaftön och fastlandet är givetvis ett handikapp för öns näringsliv. Öns isolerade läge markeras ytterligare genom att dess invånare endast under sommarmånaderna kan nå Lysekil — bygdens naturliga centrum — med reguljära förbindelser mellan kl. 14.00 och 7.45. De otillräckliga sysselsättningsmöjligheterna i bygden har lett till att den yngre befolkningen på Skaftön främst söker sig till industrin i Uddevalla. Dagliga resor till och från arbetsplatsen i denna stad är på grund av kommunikationssvårigheterna och avståndet (3—4 mil) av tämligen blygsam omfattning bland invånarna på ön. Med upprättandet av broförbindelse med fastlandet kan det tänkas att dessa pendelrörelser får ökad omfattning. Det mest påtagliga resultatet av tillkomsten av bron torde för Skaftöns vidkommande bli en ökad turisttillströmning. Den tillbakagång, som även kunnat konstateras inom turistnäringen på ön, torde därmed komma att avbrytas.

Tillgången på tomtmark för bostadsbebyggelse i *Grundsund* är ytterst knapp och finns endast i utkanterna av samhället. I *Fiskebäckskil* är tomtmarken för bostadsändamål praktiskt taget helt utnyttjad. Industritomtmarken i samhället upptar ett område på ca 25 000 m². Kostnaderna för erforderliga vatten- och avloppsanläggningar på Skaftölandet beräknades år 1956 till 4,4 milj. kronor. De dyrbaraste arbetena fordras i Grundsund (2 milj. kronor), där också dylika arbeten med hänsyn till infektionsriskerna är mest angelägna. I *Fiskebäckskil* beräknas kostnaderna till ca 1,5 milj. kronor och i det intilliggande samhället *Östersidan* till 425 000 kronor. Samhällellens vattentäkt skulle vid en dylik utbyggnad bli Rödsvattnet på Orust, som också fått lösa Lysekils vattenförsörjningsproblem. En provisorisk lösning för *Fiskebäckskil*, där vattentillgången särskilt sommartid är ytterst knapp, skulle inskränka kostnaderna för detta samhälle till 40 000 kronor. För detta belopp skulle kunna erhållas ledning från *Östersidan* fram till centralt läge i *Fiskebäckskil*.

Antalet invånare den 1 april 1960 uppgick i *Grundsund* till 870 och i *Fiskebäckskil* med *Östersidan* till 410. Nettoutflyttningen från Skaftö församling, som omfattar de gamla socknarna Grundsund, *Fiskebäckskil* och Skaftö, utgjorde under åren 1951—1958 248 personer, samtidigt som ett födelseunderskott på 67 personer förelåg.

Fiskebäckskil är ett samhälle på stark tillbakagång. Som framgår av redogörelsen för turistnäringen ägs drygt 40 % av fastigheterna av personer, som ej är mantalsskrivna i orten och som endast utnyttjar fastigheterna som sommarnöjen. Samhällets enda industri — Lyckans slip — sysselsatte år 1959 15 arbetare mot omkring 40 år 1939. En konserverfabrik i det intill Fiskebäckskil liggande samhället *Östersidan* (120 inv.), sysselsätter ett 20-tal personer.

Av stenindustrikommunerna i Bohuslän har *Stångenäs* kommun lyckats bäst i sina ansträngningar att få annan industri till bygden. Den till *Brastad* förlagda industrin, som omfattar Göteborgs konfektionsindustri (210 arb), ab Verktygsindustri (90 arb) och ab Presenningsindustri (15 arb) har skapat en viss balans mellan olika näringar, även om denna lokalisering icke varit tillräcklig för att uppväga tillbakagången inom stenindustrin. För den kvinnliga arbetskraften får dock arbetstillgången betraktas som relativt god och brist på sådan arbetskraft har tidvis förelegat. För den manliga befolkningen har särskilt under senare år stora sysselsättningssvårigheter förelegat, vilket medfört en fortsatt kraftig utflyttning från kommunen. Liksom hos den nyanlagda metallindustrin i Strömstad består arbetsstyrkan vid Verktygsindustri i Brastad nästan enbart av ungdomar under 30 år. (Vid den nedlagda industrin i Brodalen var medelåldern bland arbetarna 32 år.) Med hänsyn till denna nedläggelse och den nedskärning av arbetsstyrkan, som skett vid övriga företag i bygden, skulle en betydande utvidgning av metallindustrin i Brastad eller lokalisering av annan manlig industri till kommunen sysselsättande ett 100-tal man vara möjlig ur arbetskraftssynpunkt.

Planerna på atomkraftverk i Stångenäs kommun. Nedre delen av Herrenäset i Stångenäs kommun har av vattenfallsstyrelsen nämnts som tänkbart alternativ vid val av förläggningssort för atomkraftverk. Planerna på en dylik anläggning är emellertid ännu mycket vaga. Vidare bör beaktas att Herrenäset endast anses böra komma ifråga för en atomkraftanläggning i berg. Uppförandet av en sådan anläggning beräknas taga en tid av ca 5 år i anspråk. I anläggningsarbeten m. m. torde 300—500 personer komma att sysselsättas. I varje fall en tredjedel av denna styrka torde kunna rekryteras på Stångenäs och Sotenäs, om Herrenäset skulle komma ifråga som förläggningssort. Driftspersonalen vid ett atomkraftverk kan variera mellan 100 à 300 man beroende på stationens effekt. Då större delen av personalen bör ha maskinutbildning eller högre teknisk utbildning, kommer rekryteringen av personal till atomkraftverk att huvudsakligen ske utom förläggningssorten. För personalen vid ett kraftverk på Herrenäset torde Brastad med hänsyn till avståndet till förläggningssorten i första hand komma ifråga som bostadsort. Om anläggandet av ett kraftverk på Herrenäset skulle komma till stånd under 1960-talet, skulle detta innebära, att såväl Södra Sotenäs som Stångenäs under en kritisk period kunde avlyftas ett svärbemästrat arbetslöshetsproblem. Tillkomsten av kraftverket skulle icke enbart stimulera till

en utveckling av näringslivet i Stångenäs utan också i stora delar av B-regionen i övrigt.

Genom den industrilokalisering, som skett i Brastad under de senaste 20 åren, har detta samhälle utvecklats till kommunens största tätort med ett invånarantal av ca 600 personer. För att underlätta arbetskraftsrekryteringen vid Brodalens mekaniska verkstad uppfördes genom kommunens medverkan 8 st. småvillor och två hyreshus med sammanlagt 22 lägenheter vid Brodalens station. Invånarantalet i samhället uppgår nu till ca 150. Stenindustrisambällena i kommunen har gått tillbaka. Det största av dessa, Rixö, hade den 1 april 1960 249 invånare.

Nuvarande vattentäkter beräknas vara tillräckliga för en tätortsbefolkning på ca 1 500 i Rixö — Brastad. Befolkningen i dessa samhällen skulle sålunda kunna öka med ca 500 med hänsyn till grundvattentäkterna. En expansion därutöver kräver utnyttjandet av ytvattentäkter, som sannolikt få sökas utanför kommunen. En tänkbar lösning är en ledning från Tosterödsvattnet på Sotenäset, dragen över Åbyfjorden vid Vrångebäck. Förverkligandet av detta projekt beräknas emellertid kosta 5 à 6 milj. kronor, varför andra utvägar dessförinnan måste sökas. Med nuvarande utbyggnadstakt i Brastads samhälle (ca fem bostadslägenheter per år) väntas vattenförsörjningen bli kritisk först om ca 20 år. Tillgången på tomtmark för bostadsändamål är god.

Gravarneregionen

Enligt 1950 års folkräkning bodde 70 % av Gravarneregionens invånare (11 760) i tätort, varav drygt 7 000 bodde i tätort med en folkmängd överstigande 500 invånare. Samtliga tio tätorter ligger vid kusten.

Av tätorterna har *Gravarne* i befolkningshänseende hävdats sig bäst. Den sammanlagda folkmängden i municipalsamhällena *Gravarne* med *Bäckevik* samt det omedelbart intill detta samhälle belägna municipalsamhället *Tången* uppgick år 1958 till 2 752 invånare mot 2 643 år 1945. I *Smögens* kommun, där hela befolkningen bor i tätbebyggelse, har invånarantalet hållit sig i stort sett oförändrat under efterkrigstiden. Med undantag av *Bovallstrand*, som under åren 1946—1958 haft en mindre folkökning, har invånarantalet i övriga samhällen i regionen minskat sedan krigsslutet. Den relativt sett största minskningen har *Ulebergshamn* och *Malmön* haft, medan minskningen i *Väjern* (219 inv.) och *Hovenäset* (403 inv.) varit mindre markant. I *Tossene* kommuns centrum, *Hunnebostrand*, har folkmängden minskat från 1 585 år 1945 till 1 450 år 1958.

Näringsliv. Fiskarbefolkningen i regionen är främst boende inom området *Smögen*—*Gravarne* med *Fisketången*, där antalet yrkesfiskare uppgår till ca 700. Fisket är liksom konservindustrin i regionen en rationellt arbetande och livskraftig näring. Konservindustrin sysselsatte år 1956 vid sju arbetsställen i medeltal 530 personer varav nära 400 kvinnor. Efter år 1956 har,

som tidigare nämnts, konservindustrin på Bohus-Malmön nedlagt sin verksamhet.

På grund av svårigheten att rekrytera kvinnlig arbetskraft till konservindustrin i Gravarne har såväl Bröderne Ameln som Bröderna Kristiansson upptagit konservtillverkning i Tossene kommun. Det förstnämnda företaget har sålunda en anläggning i *Bovallstrand*, där ett 50-tal kvinnor sysselsättes, medan Bröderna Kristiansson har en filial i *Hunnebostrand*. Båda fabrikslokalerna har tillkommit efter kriget. Bröderne Ameln bedriver även konservtillverkning i fiskeläget *Väjern* i Södra Sotenäs kommun. Den tillverkning av djupfrysta fiskfiléer, som bedrivs av sistnämnda bolag, har förlagts till dess anläggningar i Göteborg. Lokalisering av frysindustri till Gravarne anses icke ekonomiskt lönande, då man icke kan räkna med någorlunda jämn tillförsel av vitfisk såsom kolja, torsk och vitling. Denna fisk avsättes huvudsakligen vid fiskauktionerna i Göteborg. Trots den stabilitet, som i allmänhet varit utmärkande för konservindustrin i Graverne-regionen, kan knappheten på råvara (främst skarpsill) hämma en fortsatt produktionsutveckling. Råvarusvårigheterna har belysts i redogörelsen för konservindustrin.

Som framgått av uppgifterna om stenindustrin hade denna industri i Gravarneregionen år 1956 en arbetsstyrka på ca 570 man, varav 170 arbetade vid företag, där huvudsakligen byggnadssten tillverkades. Efter år 1956 har arbetarantalet inom stenindustrin i regionen minskat med ca 150 man.

Den industriella verksamheten i övrigt inom regionen inskränker sig till den tidigare nämnda sömnadsindustrin i Hunnebostrand, som sysselsätter ett 40-tal personer, en snickerifabrik i Bovallstrand, där arbetsstyrkan uppgår till ett 15-tal man, samt en regnklädsfabrik i Fisketången, som har ett 20-tal anställda. Övriga företag, är att beteckna som serviceföretag. Bland dem kan nämnas de till Smögen, Gravarne och Bovallstrand förlagda varven, vilka tillsammans sysselsätter ett 20-tal personer. Varvet i Bovallstrand anlades år 1946 och byggdes för en avsevärt större kapacitet än den som nu kan utnyttjas.

Gravarneregionen är ett av Bohusläns främsta turistcentra. Enligt 1951 års företagsräkning sysselsattes den 15 augusti 1950 vid nio sommarrestauranger i området sammanlagt 165 personer och vid de 6 hotell och pensionat, där rörelsen bedrevs under hela året, omkring ett 80-tal personer. Efter år 1950 har rörelsen vid sommarrestaurangen i Hovenäset lagts ned på grund av att restaurangbyggnaden eldhärjats och att återuppbyggnad icke ansetts lönande.

Genom *hotell- och restaurangnäringen* i regionen kan maximalt 1 100 rum uthyras. Härtill kommer uthyrningen av rum till självhushåll. Vilka inkomster, som på olika vägar tillföres befolkningen i regionen genom turismen, har icke kunnat beräknas. Som framgår av redogörelsen för turismen,

omsatte dock turisterna i det lilla samhället Bovallstrand drygt 800 000 kronor under 1958 års turistsäsong.

En utbyggnad av turistnäringen i regionen kan anses vara möjlig inom den del av verksamheten, som främst frekventeras av bilturisterna. Speciella anordningar för dessa, utöver de campingplatser, som nu finns, bör främst ha karaktären av enklare motell med självservering och med sovhytter, där priserna för logi icke överstiger hyrorna för privatrum. Med hänsyn till de av turismen betingade goda avsättningsmöjligheter för bär och grönsaker, torde förutsättningar finnas för specialodlingar av dylika alster inom regionens jordbruk.

Upprepade försök att få till stånd en mera mångsidig industri har gjorts i *Tossene* kommun under de senaste decennierna. År 1942 anlades sålunda en leksaksfabrik i Hunnebostrand, som trots ett betydande statligt och kommunalt bistånd endast kunde upprätthålla driften i fem år. År 1948 övertogs lokalerna av en plastindustri, som igångsatte tillverkning av kulspets- och skruvpennor samt en del andra plastartiklar. Denna verksamhet, som sysselsatte ett 50-tal personer, måste på grund av likviditetssvårigheter nedläggas år 1952, varefter lokalerna under några månader utnyttjades av ett mindre företag för framställning av slöjdartiklar. År 1953 igångsatte en grosshandelsfirma i Göteborg pärmstillverkning, som sysselsatte ett 20-tal personer, men rörelsen nedlades redan följande år på grund av att företaget gått i konkurs. Därefter stod industribyggnaden oanvänd, till dess den år 1959 togs i anspråk för yrkesutbildningsverksamhet. På grund av sin konstruktion är byggnaden endast lämplig för lätt industri.

Konfektionstillverkning har bedrivits i Hunnebostrand sedan år 1944, då ab Hubkonfektion igångsatte sömnad av damkappor. Denna verksamhet, som maximalt sysselsatte 75 arbetare, nedlades år 1956, då lokalerna övertogs av kommunen för att hyras ut till ab Schwarzman & Nordström, Uddevalla. Arbetsstyrkan uppgick år 1959 till ett 40-tal personer. Vissa svårigheter att rekrytera kvinnlig personal har tidvis förelegat. Trots den goda arbetstillgången för den kvinnliga arbetskraften har utflyttningen bland kvinnorna varit större än bland männen under 1950-talet. Även i Södra Sotenäs kommun har utflyttningen bland kvinnorna varit betydande, ehuru den dock relativt sett icke varit av samma omfattning som i *Tossene* kommun.

Möjligheterna att utbygga det på egna råvaror baserade näringslivet i *Gravarneregionen* får anses som tämligen begränsade. Konservindustrins svårigheter har tidigare berörts. En vidgad verksamhet inom varvsindustrin i regionen kan med hänsyn till läget vid de mindre varven icke anses tillräddlig. Inom stenindustrin har under 1950-talet en utvidgning av stenförädlingen skett genom den överflyttning till Gravarne av den verksamhet, som ab Kullgrens enka bedrivit i Uddevalla. Samtidigt har emellertid gat- och kantstensproduktionen gått kraftigt tillbaka. Även om vissa utsikter att utvidga marknaden för granit på grund av dess användbarhet som fasad-

beklädnad får anses föreligga, torde dock någon större expansion av stenföredlingen icke vara att vänta. Lokaliseringen av ny bärkraftig industri till regionen försvåras givetvis av kommunikationsförhållandena. Närmaste järnvägsstationer är Dingle vid Bohusbanan, varifrån SJ:s biltrafik med Sotenäs utgår, och Hallinden vid järnvägslinjen Lysekil—Munkedal. Avståndet från Hunnebostrand till Dingle är 27 km och från Gravarne till Hallinden 17 km (till Dingle 30 km). För företag i regionen, som icke kan utnyttja de billiga sjötransporterna, är avsaknaden av järnväg ett svårt handikapp på grund av de fraktfördyringar, som blir följden av omlastningen från tåg till lastbil. (För transporterna från och till Göteborg har SJ dock fastställt speciella tariffer.) Avsaknaden av järnvägsförbindelse innebär därjämte, att regionens goda hamnmöjligheter ej kan utnyttjas för lokaliseringen av tung industri, som är beroende av järnvägsspår fram till hamnkaj. Kommunikationerna med Bohus-Malmön kompliceras ytterligare genom den tid färjningen tar i anspråk. Detta är anledningen till att den lediga industrilokalen på ön trots sin storlek och sitt moderna utförande hittills icke kunnat avyttras till annan industriell rörelse. En prövning av möjligheterna att utnyttja lokalerna för viss statlig verksamhet upptogs omedelbart sedan besked om driftsnedläggelsen lämnats, men dessa undersökningar hade i maj 1960 ännu icke givit positivt resultat.

Industritomtmark. Följande områden har reserverats för industrier.

- 1) Fisketången (Södra Sotenäs kommun). Industriområdet omfattar 40 000—50 000 m² och är beläget 400 m från Gulbergskajen. (Se nedan.)
- 2) Hovenäset (Södra Sotenäs kommun). Området omfattar 12 000 m². Möjlighet till egen kaj med 6 m vattendjup.
- 3) Hunnebostrand i Tossene kommun. Området omfattar 41 000 m². Plan mark, berg, 500 m till hamnkaj.
- 4) Hunnebostrand. Området omfattar 79 000 m². Akermark och berg, kuperad terräng.

Hamnförhållanden. De större kajerna är följande.

- 1) Gulbergskajen i Södra Sotenäs kommun. Längd: 50 m. Vattendjup: 9 m. Upplagsplats: 10 000 m². Goda möjligheter till erhållande av egen kaj.
- 2) Norra kajen, Hunnebostrand. Längd: 50 m. Vattendjup: 5 m. Upplagsplats: 1 000 m².
- 3) Södra kajen, Hunnebostrand. Längd: 65 m. Vattendjup: 4,60 m. Upplagsplats: 5 000 m².

Samtliga kajer är utförda i betong.

Tillgången på *tomtmark för bostadsbebyggelse* har av länsbostadsnämnden uppgivits vara god i de fyra största samhällena (Smögen, Gravarne, Hunnebostrand och Bovallstrand). Efterfrågan på bostadslägenheter är störst i Smögen och Gravarne, där den i vardera samhället uppgår till ca 10 lägen-

heter per år. Totalt erforderliga vatten- och avloppsarbeten i Gravarne-regionen beräknas draga en kostnad av ca 6 milj. kronor. Då den nuvarande för samhällena Hovenäset, Gravarne, Fisketången, Smögen och Hunnebostrand gemensamma vattentäkten (Dalevattnet) är otillräcklig, särskilt under turistsäsongen, överväges en påfyllning från Tosterödsvattnet i Tossene kommun. Utbyggandet av vattentäkten kräver ytterligare 4 milj. kronor, varför de totala kostnaderna för va-anläggningen skulle komma att uppgå till omkring 10 milj. kronor. Icke enbart bostadsbeståndet är beroende av en förbättrad vattenförsörjning utan också regionens konservindustri, som också utnyttjar vattenledningsnätet. — Efter andra världskriget har i Gravarne-regionen nedlagts ca 2,5 milj. kronor i vatten- och avloppsanläggningar, pågående arbeten ej inräknade.

Av övriga samhälleliga investeringar, som utförts i regionen efter kriget, kan nämnas byggnader för skolväsendet för ca 4,8 milj. kronor, för brandväsendet 457 000 kronor, för åldringsvård 724 000 kronor och för kommunal förvaltning 540 000 kronor. Härtill kommer investeringar i samlingslokaler för 350 000 kronor.

Centralorten. Med hänsyn till den starka koncentrationen av bebyggelsen till södra delen av Sotenäs och till den betydelse, som Gravarne har för såväl fiskerinäringen som konservindustrin i regionen, får detta samhälle anses som regionens naturliga centrum. Både Gravarne och Hunnebostrand har väl utbyggda serviceanordningar och tillgången på butiker av olika slag är i förhållande till orternas folkmängd mycket god, vilket sammanhänger med den roll, som de båda samhällena spelar inom turistnäringen. Regionens realskola har dock förlagts till Gravarne liksom också kontoren för Sotenäs landsfiskals- och polisdistrikt. Som framgått av redogörelsen för vägväsendet kommer vägförbindelserna mellan regionen och riksvägen i Bohuslän att avsevärt förbättras. Med denna upprustning och den fortgående expansionen av bilismen kan det handikapp, som avsaknaden av järnvägsförbindelse utgör för centralorten och dess omland, väntas avtaga i betydelse. Till de angelägnaste samhälleliga investeringarna i centralorten hör ombyggnad av genomfartsleden i Gravarne. Härför fordras emellertid enligt vägmyndigheterna vissa stadsplaneändringar i samhället. Dessa ändringar har emellertid municipalsamhället av flera skäl förklarat sig icke kunna utföra. En prövning av möjligheten att delvis förlägga genomfartsleden vid sidan av tätbebyggelsen bör därför enligt utredningen företagas.

Sammanfattning

Tillbakagången inom flera av de viktigaste näringarna i Lysekils B-region har medfört en mycket kraftig folkminskning i regionen. Sedan år 1930 har sålunda invånarantalet minskat med omkring $\frac{1}{4}$. Även om vissa företag inom metall- och sömnadsindustrierna har utvecklats efter kriget, har

denna expansion endast i tämligen begränsad omfattning kunnat bereda sysselsättning åt den övertaliga arbetskraften inom andra näringar och åt de nya årskullar, som tillförts arbetsmarknaden. De otillräckliga sysselsättningsmöjligheterna har varit mest kännbara för den manliga befolkningen. Medan denna befolkning inom jordbruk, skogsbruk och fiske minskade med 550 personer mellan åren 1945 och 1950, ökade antalet förvärvsarbetande män inom stadsnäringarna i regionen med endast ca 125. Efter år 1950 har arbetstillgången inom stenindustrin försämrats på ett markant sätt, samtidigt som också driftsinskränkningar och driftsnedläggelser förekommit inom konserverindustrin och metallindustrin. Till de expanderande företagen hör emballageindustrin i Lysekil och sömnadsindustrin i Brastad. Av flera skäl torde avgången från jordbruket ha fortsatt i minst samma takt under 1950-talet som under åren 1945—1950. Detta skulle innebära, att den förvärvsarbetande manliga befolkningen inom denna näring skulle ha minskat från 1 760 år 1950 till ca 1 200 år 1960. De otillräckliga sysselsättningsmöjligheterna har medfört en fortsatt kraftig utflyttning under 1950-talet. Flyttningsförlusten uppgick sålunda under åren 1951—1958 till sammanlagt 2 414 personer. Samtliga kommuner har haft flyttningsförluster. Då födelseöverskottet begränsar sig till 168 personer, har folkmängden i regionen under samma tid minskat med 2 246. Den stora utflyttningen, som i stenindustrikommunerna pågått i nära tre decennier, har medfört en kraftig uttunning av de yngre åldersgrupperna. En framskrivning av regionens befolkning visar sålunda en ökning av antalet personer över 65 år med drygt 500 men en minskning med ca 250 personer av befolkningen i de arbetsföra åldrarna. Då en betydande utflyttning ägt rum även efter år 1955 (framskrivningen har skett under hänsynstagande till nettoflyttningen åren 1951—1955), kan läget väntas bli ännu sämre än vad framskrivningen visar, såvida icke en expansion inom näringslivet i regionen kan komma till stånd. Med nuvarande sammansättning av näringslivet i B-regionen kan detta anses som osannolikt. Snarare föreligger vissa risker för ytterligare bakslag med hänsyn till den dominans, som stenindustrin och konserverindustrin har i regionen. Icke mindre än hälften av hela den svenska sill- och fiskkonserverindustrins personal och 60 % av den bohuslänska stenindustrins arbetsstyrka är sysselsatta vid företag inom regionen.

Trots goda avsättningsmöjligheter har konserverindustrin under senare delen av 1950-talet lidit ett svårt avbräck på grund av de otillräckliga och ojämna råvaruleveranserna. Särskilt har bristen på skarpsill varit besvärande. Det finns anledning befara, att denna brist icke är av övergående natur. Den svenska sill- och fiskkonserverindustrins möjligheter att konkurrera med norsk och dansk konserverindustri i en sjustatsmarknad är en annan oviss faktor. För en lokalisering av frysindustri till B-regionen har utredningen icke kunnat finna något intresse inom det privata näringslivet, liksom ej heller inom konsumentkooperationen eller fiskarnas ekonomiska

föreningsrörelse. Orsaken härtill är, att den viktigaste råvaran — vitfisken — till större delen avsätts vid fiskeauktionerna i Göteborg. Denna ort anses därför lämpligare som förläggningssort för frysindustri än Lysekil eller Gravarne.

Inom metallindustrin är läget gynnsammast för emballageindustrin i Lysekil. De framtida möjligheterna för en utveckling av övrig metallindustri, främst Skandiaverken, kan vid avlämnandet av detta betänkande icke bedömas. För såväl Lysekil som dess omland är det dock av synnerlig vikt, att denna industri kan utvecklas. — Trots de synnerligen goda hamnförhållandena i Lysekil intar hamnen i denna stad fortfarande en blygsam plats bland exporthamnarna. Orsaken härtill är de i jämförelse med utskeppning över Uddevalla hamn tidsödande järnvägsfrakterna. Med tanke på stadens läge i förhållande till Danmark, Norge och Väst-Europa är det dock icke uteslutet att Lysekil på grund av sin hamn i en sjustatsmarknad kan få ökad betydelse som lokaliseringssort.

Utvecklingen under efterkrigstiden har medfört folkminskning i såväl glesbygd som tätorter. Endast Lysekils stadsbygdsdel, Gravarne och Brastad har haft nämnvärd folkökning. De industrinedläggelser, som ägt rum i regionen, visar hur svårt det är, att i tider av konjunktur nedgång och skärpt konkurrens mellan företagen upprätthålla driften vid anläggningar på orter med isolerat läge. Med hänsyn härtill bör ansträngningarna att tillföra regionen nya industriföretag i första hand inriktas på de orter i regionen, som på grund av sitt läge och sina serviceanordningar har möjligheter att utvecklas. Till sådana orter räknar utredningen förutom Lysekil och Gravarne även Brastad, Hunnebostrand och Ellös.

KAPITEL 20

Strömstads B-region

Omfattning

Regionen omfattar Strömstads stad, Vette, Tjärnö, Bullarens och Tanums kommuner. B-regionen kan uppdelas i två C-regioner, nämligen Strömstads C-region omfattande Strömstads stad, Vette och Tjärnö kommuner och Tanumshede C-region bestående av Bullarens och Tanums kommuner.

Befolkning

Invånarantalet inom B-regionen uppgick den 31 december 1958 till 18 530. Sedan år 1930 har folkmängden minskat med ca 7 100 invånare eller med 28 %. I förhållande till 1945 års folkmängd har invånarantalet reducerats med nära 2 700 eller med 13 %. Utvecklingen inom de olika kommunerna framgår av nedanstående sammanställning.

	År 1930	Ökning (+)/minskning (—) i jämförelse med år 1930	
		År 1945 %	År 1958 %
Strömstads stad.....	3 074	— 0,2	+ 27,8
Vette kommun.....	9 421	— 25,9	— 45,2
Tjärnö kommun.....	1 877	— 11,3	— 23,7
Bullarens kommun.....	3 182	— 9,1	— 25,1
Tanums kommun.....	8 063	— 18,8	— 30,2

Vette kommun har relativt sett haft den största folkminskningen inom hela A-regionen. Liksom i *Tjärnö* och *Tanum* började folkminskningen redan på 1910-talet, d. v. s. efter den senaste sillperiodens avslutning. Den kraftigaste tillbakagången har emellertid skett efter 1920-talet, vilket sammanhänger med stenindustrikrisen. I *Bullaren* har folkminskningen pågått i jämn takt alltsedan 1880-talet. I Strömstad däremot höll sig invånarantalet tämligen oförändrat kring 3 000 från sekelskiftet ända fram till 1945. Den utbyggnad av näringslivet, som därefter skett i staden, har medfört en markant ökning av inflyttningen från framför allt grannkommunerna. Som framgår av ovanstående tablå ökade folkmängden i Strömstad med 28 % eller med nära 850 personer under tiden 1946—1958.

Folkmängdens förändringar 1951—1958, uttryckta i absoluta tal, redovisas härnedan.

	Nettoflyttning	Födelseöverskott (+) Födelseunderskott (—)
	Strömstads stad.....	+ 498
Vette kommun.....	— 915	— 127
Tjärnö kommun.....	— 171	+ 3
Bullarens kommun.....	— 308	+ 34
Tanums kommun.....	— 550	— 40
Hela B-regionen.....	— 1 446	— 29

Av landskommunerna i regionen är det endast Bullaren, som haft nämnvärt födelseöverskott; en följd av att de högsta åldersklasserna i denna kommun blivit decimerade på grund av utflyttning under en period, då övriga kommuner hade inflyttningsöverskott (1880—1906). Den av lantbruksstyrelsen utförda intensivundersökningen av flyttningarna i Vette, Tjärnö och Strömstad visade ett nettoutflyttningsöverskott på 740 hushåll¹ i Vette och Tjärnö under åren 1947—1954. Detta överskott fördelade sig på följande sätt.

	Hushåll
Strömstads stad.....	— 287
Stor-Göteborg exkl. Kungälv och Ytterby.....	— 233
Uddevalla stad med Skredsviks kommun.....	— 122
Kungälv stad med Ytterby kommun.....	— 35
Göteborgs och Bohus län i övrigt.....	— 44
Riket i övrigt.....	— 83
Utlandet.....	+ 64
Summa	— 740

Omkring 40 % av nettoutflyttningen i Vette och Tjärnö kom sålunda Strömstad tillgodo, medan Stor-Göteborg med undantag av Kungälv och Ytterby erhöi 30 % och Uddevalla med Skredsvik drygt 15 % av nettoutflyttningen.

Flyttningsrörelserna i *Strömstad* gav följande resultat.

	Nettoflyttning absoluta tal
Vette kommun.....	+ 248
Tanums kommun.....	+ 55
Tjärnö kommun.....	+ 39
Göteborgs stad.....	— 55
Uddevalla stad.....	— 26
Övriga kommuner och städer i Göteborgs och Bohus län.....	+ 12
Riket i övrigt.....	— 79
Utlandet.....	+ 42
Summa	+ 236

¹ Med »hushåll» avsågs en flyttande person över 15 år eller man och hustru, som flyttar samtidigt, i båda fallen med eller utan medföljande barn under 15 år.

Tillskottet från den fjärde landskommunen i B-regionen — Bullaren — var endast 6 hushåll. Den betydelse, som främst Vette kommun har för arbetskraftsrekryteringen vid Strömstads industrier, kommer i ett senare avsnitt att belysas med uppgifter om pendelrörelserna vid några företag i staden.

Framskrivnen befolkning. En framskrivning av befolkningen i åldern 16—65 år i de båda C-regionerna på grundval av 1950 års folkräkning och med hänsyn tagen till de förändringar, som skett på grund av in- och utflyttning under åren 1951—1955 och mortalitetssiffrorna för samma period samt under förutsättning att in- och utflyttningarna efter år 1955 kommer att väga jämnt, ger följande resultat, om 1950 års befolkningssiffra sättes = 100.

Strömstads C-region

(Strömstad, Vette och Tjärnö)

Ålder	Män		Kvinnor	
	År 1960	År 1970	År 1960	År 1970
15—30 år.....	101	109	95	106
30—50 ».....	81	78	87	82
50—65 ».....	111	95	99	86
65—ω ».....	108	123	121	134
15—65 ».....	95	91	93	90

Framskrivningen visar en minskning av befolkningen i de arbetsföra åldrarna, som i absoluta tal uppgår till ca 400 personer för tiden 1950—1960 och med 250 personer för tiden 1960—1970. Befolkningen i den högsta åldersgruppen (65—ω) skulle däremot öka med 230 personer under den första 10-årsperioden och med drygt 200 under 1960-talet. Inom åldersgruppen 15—30 år skulle fram till år 1960 ske en mindre minskning, men därefter skulle fram till år 1970 antalet personer i denna åldersgrupp öka med ca 200. I *Strömstad* skulle befolkningen i de arbetsföra åldrarna mellan åren 1960 och 1970 öka med ett 40-tal personer men i *Vette* kommun minska med nära 300 personer. I denna kommun skulle under hela perioden 1950—1970 minskningen av befolkningen i åldersgruppen 15—65 år uppgå till icke mindre än 800 personer. I *Tjärnö* kommun, som från 1950 till 1960 skulle få en minskning av befolkningen i de arbetsföra åldrarna med ett 70-tal personer, skulle förändringarna efter år 1960 bli tämligen obetydliga. Då fortsatt inflyttning till Strömstad från Vette och Tjärnö skett efter år 1955 och då denna inflyttning torde komma att fortsätta även under 1960-talet, kan åldersfördelningen väntas bli gynnsammare i Strömstad men ogynnsammare i stadens grannkommuner, än vad framskrivningen visar.

Tanumshede C-region
(Tanums och Bullarens kommuner)

Ålder	Män		Kvinnor	
	År 1960	År 1970	År 1960	År 1970
15—30 år.....	100	107	107	126
30—50 ».....	84	78	81	74
50—65 ».....	110	101	103	94
65— ∞ ».....	98	114	101	112
15—65 ».....	96	93	95	94

Befolkningen i de arbetsföra åldrarna skulle enligt framskrivningen minska med drygt 100 personer från år 1960 till år 1970, medan åldringarna skulle öka med 160. Då en fortsatt inflyttning av yngre kvinnlig arbetskraft till Strömstad torde vara att räkna med, kommer troligen den skillnad mellan de båda C-regionerna, som framskrivningen av den kvinnliga befolkningen i åldersgruppen 15—30 år visar, att i verkligheten bli mindre framträdande eller helt utjämnas.

För *hela B-regionen* ger framskrivningen följande resultat:

en *minskning* av den totala befolkningen i de arbetsföra åldrarna med ca 650 personer under tiden 1950—1960 och med 350 personer under tiden 1960—1970;

en *ökning* av befolkningen i åldersgruppen 15—30 år med ca 400 personer under åren 1960—1970;

en *ökning* av befolkningen i åldersgruppen över 65 år med ca 600 personer från år 1950 till år 1970. Ökningen skulle fördela sig ungefär jämt på de båda tioårsperioderna.

Åldersgruppen över 65 år och de arbetsföra åldrarna. Antalet personer över 65 år inom Strömstads B-region uppgick år 1950 till 2 800. Enligt den ovan redovisade framskrivningen skulle denna åldersgrupp i B-regionen år 1970 komma att omfatta 3 400 personer, medan befolkningen i de arbetsföra åldrarna under samma tidrymd skulle minska från 12 900 år 1950 till 11 900 år 1970. Hur förskjutningarna mellan dessa båda åldersgrupper skulle bli inom olika kommuner kan utläsas ur följande tablå.

	Antal personer i åldersgruppen 15—65 år per 100 personer i åldersgruppen 65— ∞		
	År 1950	År 1960	År 1970
Strömstads stad.....	593	513	460
Vette kommun.....	436	340	280
Tjämnö kommun.....	475	384	351
Tanums kommun.....	409	398	343
Bullarens kommun.....	492	450	397
Hela B-regionen.....	458	391	357
Riket.....	648	565	508

Vid 1950 års folkräkning hade Tanums kommun den ofördelaktigaste åldersfördelningen. Förskjutningen mot högre åldersgrupper synes emellertid i denna kommun bli mindre markant än i Vette kommun, som år 1970 enligt framskrivningen skulle komma att ha det lägsta antalet personer i arbetsför ålder per 100 åldringar inom Uddevalla A-region. De följer detta kan komma att få för kommunens ekonomi är svåröverskådliga. Den specialundersökning, som företagits av Svenska landskommunernas förbund och som refereras på s. 230—233, behandlar ej detta problem.

Antalet kvinnor på 1 000 män åren 1930, 1940, 1950 och 1958 framgår av följande tablå.

	År 1930	År 1940	År 1950	År 1958
Strömstad.....	1 188	1 246	1 173	1 164
Vette.....	869	856	890	911
Tjärnö.....	957	871	974	948
Tanum.....	978	950	979	956
Bullaren.....	1 023	957	921	901
Hela B-regionen.....	961	944	971	974
Riket.....	1 031	1 017	1 007	1 004
Rikets städer.....	1 167	1 143	1 090	1 076
" landsbygd.....	972	948	940	936

Det stora kvinnoöverskottet i Strömstad får anses vara en följd av att sysselsättningsmöjligheterna för den kvinnliga befolkningen varit avsevärt gynnsammare än för männen. Efter 1940 har en viss utjämning skett, men fortfarande är kvinnoöverskottet markant. I Vette kommun, där ett betydande kvinnounderskott tidigare förelegat, har också en utjämning skett i könsproportionerna. Orsakerna härtill har varit, dels att nettoutflyttningen bland männen varit större än bland kvinnorna — en följd av tillbakagången inom stenindustrin — dels att mortaliteten bland männen varit avsevärt högre än bland kvinnorna. Det höga mortalitetstalet för männen sammanhänger med att den manliga befolkningen i åldern över 65 år ännu i början av 1950-talet var betydligt talrikare än den kvinnliga befolkningen i nämnda åldersgrupp. Redan år 1960 torde emellertid en utjämning av denna differens ha skett.

I Tjärnö kommun berodde praktiskt taget hela flyttningsförlusten (— 171) under åren 1951—1956 på utflyttningen bland den kvinnliga befolkningen. Också i Tanums kommun var utflyttningen betydligt större bland kvinnorna än bland männen. I Bullaren var utflyttningen inom de båda befolkningsgrupperna under åren 1951—1956 ungefär av samma omfattning. Därefter har emellertid även i denna kommun kvinnounderskottet ökat.

Yrkesverksamhetsgraden bland den kvinnliga befolkningen inom olika åldersgrupper år 1950 redovisas på nästa sida.

Åldersgrupp	Giftn samboende kvinnor			Övriga kvinnor		
	Strömstad	Vette och Tjärnö	Bullaren och Tanum	Strömstad	Vette och Tjärnö	Bullaren och Tanum
15—30.....	20,5	10,1	4,0	84,1	46,7	43,2
30—50.....	15,4	5,9	6,4	71,1	49,7	51,6
50—65.....	12,1	3,9	6,0	59,0	45,6	40,0
15—65.....	15,6	5,8	5,9	74,5	47,0	44,3

Antalet yrkesverksamma »övriga kvinnor» i procent av hela den kvinnliga befolkningen i de arbetsföra åldrarna var år 1950 i Strömstad exakt detsamma som i Uddevalla och yrkesverksamhetsgraden för de giftn samboende kvinnorna var endast obetydligt högre i Uddevalla än i den förstnämnda staden. För att klarlägga i vilken utsträckning en kvinnlig arbetskraftsreserv i Strömstad förelegat har jämförelse gjorts med Kinna köping i Älvsborgs län, där antalet yrkesverksamma kvinnor är mycket högt. Därvid har konstaterats, att Kinna köping år 1950 hade högre yrkesverksamhetsgradtal inom alla åldersgrupper utom åldersgruppen 15—30 bland »övriga kvinnor». De kvinnliga arbetskraftsreserverna i Strömstad skulle enligt denna jämförelse främst föreligga bland de giftn samboende kvinnorna, för vilka yrkesverksamhetsgradtalet var dubbelt så högt i Kinna som i Strömstad. — Konkurrenten om den kvinnliga arbetskraften i Strömstad har medfört, att konservindustrin i staden i betydande utsträckning blivit beroende av den kringliggande landsbygdens arbetskraftstillgångar. För att kunna utnyttja dessa har företagen sedan åtskilliga år tillbaka ordnat dagliga buss-transporter för personal bosatt utanför Strömstad.

Näringsliv

Jordbruket

Landarealen i Strömstads B-region uppgår till 116 000 ha eller $\frac{1}{4}$ av hela landytan i Göteborgs och Bohus län. Landarealens omfattning och fördelning på skogs- och åkermark inom regionens kommuner år 1956 framgår av nedanstående sammanställning.

Kommun	Åkerareal i % av landarealen	Kult. betesmark och naturlig äng i % av landarealen	Skogsmark i % av landarealen	Övrig mark i % av landarealen	Hela landarealen ha
Strömstad.....	—	—	—	100,0	466
Vette.....	16,2	1,2	38,8	43,8	40 756
Tjärnö.....	7,0	6,0	15,5	71,5	5 371
Tanum.....	17,9	2,5	32,4	47,2	35 624
Bullaren.....	11,1	2,7	47,0	39,2	34 151
Hela regionen.....	14,7	2,3	38,0	45,0	116 368

Strömstads B-region omfattar den skogrikaste delen av Bohuslän. Ca 40 % av landarealen upptages där av skogsmark. I motsats till kusttrakterna längre söderut når barrskogarna i Strömstadsregionen ned till havet och lämnar därför även i skärgården ett gott stöd åt jordbruket. Impedimenten utanför Strömstad har sin största utbredning i Tjärnö kommun, som dock endast täcker en ringa del av regionen.

Jordbruket i Strömstads B-region är liksom i Bohuslän i övrigt främst inriktat på boskapsskötsel. Inom regionen fanns år 1956 6 800 kor eller i medeltal 38,5 kor per reducerad jordbruksjord. För hela riket var motsvarande tal 36,1. Lägsta antalet kor per 100 ha reducerad jordbruksjord hade Tanums kommun (35,7) och det högsta Tjärnö kommun (51,6). Omkring 80 % av åkern upptogs år 1956 av foderväxtodling och betesvall, medan ca 12 % togs i anspråk för odling av brödsäd. Den sistnämnda odlingen hade sin största utbredning i Tanums kommun, där den upptog en fjärdedel av åkerarealen. Med hänsyn till klimat och jordmån kan, enligt hushållningssällskapets bedömning, förutsättningarna för odling av brödsäd och vall för slätter och bete anses som mindre goda i regionen med undantag för Tanums socken, där förutsättningarna för brödsäd uppges vara medelgoda och för vall goda. För odling av foderväxter har förutsättningarna i regionen betecknats som medelgoda till goda. — Fältodling av köksväxter och jordgubbar har trots goda avsättningsmöjligheter icke förekommit i nämnvärd omfattning. Under de senaste åren har dock smärre sådana odlingar kommit till stånd i trakten av Grebbestad.

Enligt 1956 års jordbruksräkning fanns inom Strömstads B-region 1 580 brukningsenheter med mer än 2 ha åker. Efter storlek fördelade sig dessa på följande sätt (relativa tal).

Kommun	Åkerareal				Summa brukningsenheter med mer än 2 ha åker	Medelareal år 1956 ha
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	över 20 ha		
Strömstad.....	—	—	—	—	—	—
Vette.....	21,9	32,2	37,1	8,8	566	11,7
Tjärnö.....	63,2	29,8	5,3	1,7	57	6,5
Tanum.....	21,0	29,4	36,3	13,3	510	12,5
Bullaren.....	33,7	42,1	21,5	2,7	447	8,5
Hela regionen.....	26,5	34,0	31,2	8,3	1 580	10,9
Hela riket.....	32,7	31,0	22,2	14,1	—	13,0

De ofullständiga jordbruken omfattade sålunda 60 % av samtliga brukningsenheter över 2 ha. I Uddevalla B-region var motsvarande procenttal 64. Den största medelarealen hade Tanums kommun (12,5 ha) och den minsta Tjärnö kommun (6,5 ha). Antalet jordbruk över 2 ha har i B-regionen minskat med 95 enheter (— 6 %) sedan år 1951. Minskningen mellan åren 1944—1951 utgjorde endast 1 enhet. Förändringarna inom olika stor-

leksgrupper enligt jordbruksräkningarna åren 1944, 1951 och 1956 framgår av nedanstående sammanställning.

Procentuell minskning/ökning av antalet brukningsenheter inom olika storleksgrupper under perioden 1944—1951 och 1951—1956

	1944—1951				1951—1956			
	Åkerareal				Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	över 20 ha	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	över 20 ha
Strömstads B-region.....	— 8,2	— 1,1	+ 7,0	+ 16,3	— 17,3	— 2,9	+ 1,0	+ 2,3
Riket.....	— 11,0	— 4,7	+ 2,2	+ 4,5	— 8,7	— 7,3	— 0,4	+ 2,8

Sammanläggningen av brukningsenheter gick under perioden 1944—1951 i långsammare tempo än vad siffrorna för riket visar. Därefter har emellertid minskningen av brukningsenheterna inom den lägsta storleksgruppen gått betydligt snabbare i Strömstads B-region än i riket. Inom storleksgruppen 5—10 ha förelåg i B-regionen även under 1951—1956 en viss eftersläpning i förhållande till utvecklingen i riket.

I absoluta tal har förändringarna inom Strömstads B-region varit följande.

Period	Åkerareal				
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	över 20 ha	Summa
1944—1951.....	— 45	— 6	+ 32	+ 18	— 1
1951—1956.....	— 87	— 16	+ 5	+ 3	— 95
Hela antalet brukningsenheter år 1956..	418	537	494	131	1 580

Den största minskningen av brukningsenheterna efter år 1944 i den lägsta storleksgruppen i såväl absoluta som relativa tal uppvisar Vette kommun (— 29 % eller 51 enheter), vilket får anses bero på tillbakagången inom stenindustrin, där åtskilliga av innehavarna till stödjordbruk haft sin huvudsakliga bärgröning. Till skillnad från övriga kommuner inom undersökningsområdet har i Vette kommun ej heller någon ökning skett av antalet brukningsenheter i de högre storleksgrupperna.

Av de 131 brukningsenheterna över 20 ha hade 8 enheter en åkerareal om 50 ha och däröver. 5 av dessa jordbruk låg i Tanum och 2 i Vette kommun. Möjligheterna till sammanslagning av småjordbruken till större enheter med hänsyn till de topografiska förhållandena är störst inom Tanums, Skee och Nälinge socknar. I Bullarens kommun liksom i Lommelands och Hogdals socknar är dessa möjligheter mindre gynnsamma, men med hänsyn till den goda tillgången på skog kan dock förutsättningarna för bildandet av bärkraftiga jordbruk betraktas som förhållandevis goda. I Tjärnö kom-

mun, där år 1956 endast 4 jordbruk hade en åkerareal, som översteg 10 ha, är möjligheterna att få till stånd brukningsenheter av normjordbrukens storlek (20—30 ha) praktiskt taget obefintliga på grund av den starkt sönderbrutna terrängen.

Skogsbruket

Med hänsyn till markförhållandena är förutsättningarna för skogsbruk mycket goda. I de nordliga delarna av Vette kommun, såsom i Hogdals och Lommelands socknar och i vissa delar av Nälinge socken, försvåras emellertid drivningarna av den kuperade och mångenstädes svårtillgängliga terrängen. I de mera utpräglade skogsområdena, som omfattar Bullarens kommun, Lurs socken av Tanums kommun och den sydöstra delen av Skee socken, kan möjligheterna att bilda fristående skogsbruk genom sammanslagning av intilliggande skogsskiften betraktas som goda. Behovet av skogsvårdsåtgärder såsom gallring av ungskog är mycket stort. Med undantag för Tanums socken föreligger även ett stort behov av skogsvägar. Utöver skogsägarnas nuvarande arbetsinsatser beräknar skogsvårdsstyrelsen i länet, att skogsbruket i regionen skulle behöva taga i anspråk ca 150 årsarbetare.

Fisket

Enligt Göteborgs och Bohus läns havsfiskeförenings årsböcker skulle antalet yrkesfiskare inom B-regionens kommuner ha uppgått till följande antal åren 1950 och 1956.

	År 1950	År 1956
Strömstads stad.....	20	50
Vette kommun.....	118	92
Tjärnö kommun.....	380	341
Tanums kommun.....	333	258
Summa	851	741

Ökningen av antalet yrkesfiskare i Strömstad beror på den inflyttning av fiskarbefolkning till staden, som skett från grannkommunerna Tjärnö och Vette. Den stora minskningen i Tanums kommun är delvis en följd av ändrade redovisningsgrunder i ett av de större fiskelägena i kommunen.

De 741 yrkesfiskare fördelade sig på icke mindre än 54 fiskelägen. I de flesta av dessa var emellertid fisket av tämligen ringa omfattning. Endast 21 fiskelägen redovisade mer än 10 yrkesfiskare. Fyra fiskelägen hade dock fler än 50 yrkesfiskare. Det största antalet yrkesfiskare hade Rossö (72 yf) i Tjärnö kommun. Därefter i storleksordning kom Resö (60 yf) och Havstenssund (58 yf) i Tanums kommun samt Strömstad (50 yf). De fyra fiskelägena på Sydkoster redovisade tillsammans 93 yrkesfiskare. Det sam-

manlagda tonnage av fartyg om 10 bruttoton och däröver var emellertid störst i Resö (380 bruttoton). I Rossö uppgick det samlade bruttotonaget till 332 ton. I detta fiskeläge var emellertid ett fartyg på 94 bruttoton, som går i fraktfart och islandsfiske, inregistrerat. — Fisket efter nordhavsräka är det dominerande fisket i regionen. Av de 800 fiskare i Göteborgs och Bohus län, som deltog i räkfisket år 1956, var drygt hälften hemmahörande i Strömstads B-region. Vid fiskauktionerna i Strömstad nämnda år försålde räkor för 3,4 miljoner kronor, varav dock 783 000 kronor avsåg norska räkor. Hela försäljningssumman på fiskauktionerna i Strömstad uppgick till 4,5 miljoner kronor. — I räkfisket, som bedrivs i östra delarna av Skagerack, är fartyg överstigande 50 bruttoton mindre lämpliga, vilket delvis förklarar det förhållandevis låga tonnagealet i B-regionens fiskelägen i jämförelse med fiskelägena i Gravarneregionen och Göteborgs skärgård.

Industrin

De ur sysselsättningssynpunkt viktigaste industrierna i Strömstads B-region är *metallindustrin* och *konserverindustrin*, som vardera sysselsätter cirka 350 personer. Metallindustrin är med undantag av ett mindre antal reparationsverkstäder och småvarv förlagd till Strömstad, där även de största företagen inom konserverindustrin är belägna. — Regionens *gat- och kantstensindustri*, som år 1929 sysselsatte omkring 2 200 arbetare, hade år 1958 en arbetsstyrka på icke fullt 200 man. — Inom *träindustrin* märks sågverken i Tanumshede, Blomsholm (Vette) och Smeviken (Bullaren), vilka tillsammans sysselsätter ett 50-tal man. Ett antal lådfabriker av mindre storlek, småsågar och snickerifabriker sysselsätter sammanlagt ett 25-tal man. Den till Skee samhälle i Vette kommun förlagda *skoindustrin* har en arbetsstyrka på ett 30-tal personer. Övriga företag inom egentlig industri utgöres av små serviceföretag, som blott har ett fåtal anställda.

Näringsliv och samhällen inom C-regionerna

Strömstads C-region

Vette kommun. Enligt 1950 års folkräkning var nära hälften av den manliga förvärvsarbetande befolkningen i Vette kommun (ca 2 200) sysselsatt inom *jordbruk med binäringar*. I jordbruk med boskapsskötsel arbetade 40 % av de förvärvsarbetande männen, medan fisket sysselsatte 6 % och skogsbruket 2 % av dessa. Av de nära 900 förvärvsarbetande männen i jordbruket var ca 500 sysselsatta på brukningsenheter i storleksgruppen 2—10 hektar. Som nyligen berörts har *fiskarbefolkningen* i kommunen minskat. Hälften av yrkesfiskarna är bosatta i fiskelägena Holmestrand och Stensvik i Hogdal (2 mil norr om Strömstad), för vilka en gemensam fiskehamn nyligen anlagts i Kungsviken.

Stenarbetarkåren, som enligt 1950 års folkräkning uppgick till ca 400 man, har därefter minskat betydligt. Enligt primäruppgifterna till kommerskollegii industristatistik år 1958 uppgick arbetsstyrkan inom kommunens stenindustri endast till ca 180 man. — Produktionen av gatsten i kommunen var tidigare av stor omfattning. År 1956 svarade stenindustrin i Vette för omkring en fjärdedel av den bohusslänska gatstensproduktionen. Denna tillverkning är numera av underordnad betydelse och i stället dominerar tillverkningen av kantsten. Särskilt har vissa sortiment av faskantsten under senare år haft en säker marknad i de större städerna i Mellansverige. Tidigare bröts också i kommunen råblock för byggnadssten. Denna transporterades sedan till Hunnebostrand för vidare bearbetning. Brytningsplatserna i Vette är främst koncentrerade till Näsinge, 12—15 kilometer nordöst om Strömstad, och till trakten av Krokstrand vid Idefjorden. — Liksom i övriga stendistrikt i Bohuslän har arbetstillgången inom stenindustrin varierat avsevärt under de senaste åren. Sysselsättningsmöjligheterna har också skiftat från företag till företag. Allmänt kan dock sägas, att en betydande nedskärning av produktionen skett efter år 1956. Driftsinskränkningarna åren 1957 och 1958 resulterade i en förhållandevis stor arbetslöshet, som även framträdde under den varma årstiden.

Den förvärvsarbetande *kvinnliga industribefolkningen* i Vette uppgick år 1950 till ca 100 personer, varav hälften arbetade inom *konserverindustrin*. Inom kommunen finns numera två konserverfabriker. Båda är förlagda till nordöstra delen av kommunen och har tillsammans en arbetsstyrka på ett 40-tal personer. Det ena företaget, som tillverkar räkkonserver, etablerades år 1958, medan det andra, som tidigare främst inriktade sig på sardininläggningar, under senare år på grund av råvarubrist måst övergå till tillverkning av gaffelbitar. Det sistnämnda företaget har på grund av oregelbunden tillförsel av råvara haft mycket ojämn sysselsättning under hela 1950-talet. En övergång till annan tillverkning har diskuterats, men något beslut härom har ännu icke fattats. De båda konserverindustriföretagen ligger i ett glesbygdsområde, men har trots detta icke haft några större svårigheter med arbetskraftsrekryteringen.

Industrin i övrigt i Vette kommun inskränker sig till ett smärre antal småföretag, av vilka det största är *Norrvikens skofabrik* i Skee samhälle (28 arbetare, varav 11 kvinnor). Tillverkningen omfattar främst arbetsskor. Arbetsstyrkan har varit tämligen oförändrad under en lång följd av år. En utvidgning av kapaciteten anses icke möjlig inom överskådlig tid. I Skee samhälle ligger vidare *Bohussläns tvätt ab*. Arbetsstyrkan vid detta företag, som är nyetablerat, uppgår till 15 personer, varav 9 är deltidsanställda kvinnor. Företaget har övertagit *Vette mejeris* gamla lokaler. Det sistnämnda företaget, vars verksamhet är förlagd till nybyggda lokaler i Skee, sysselsätter 8 personer.

Den industri, som finns i Vette kommun utöver stenindustrin, har i ytterst

ringa utsträckning kunnat taga i anspråk jordbrukets och stenindustrins arbetskraftsreserver. Den yngre jordbruksbefolkningen, som icke kunnat erhålla sin utkomst i hembygden, har därför fått söka sig till Strömstad, Uddevalla och Göteborg eller andra expanderande industriorter. Vid 1950 års folkräkning hade ca 200 vettebor sin arbetsplats i Strömstad. Denna kategori torde ha ökat i antal på grund av den utveckling, som skett inom stadens näringsliv efter år 1950. Enbart vid de två större konservfabrikerna i Strömstad arbetade sålunda i juni 1959 63 personer, som var bosatta i Vette. En sammanställning av uppgifterna om bostadsort för arbetarpersonalen vid Original-Odhners verkstad i Strömstad, verkställd i mars 1957 (se s. 67), visade, att av de 175 arbetare, som då var anställda vid företaget, var 58 bosatta i Vette kommun.

På grund av den ogynnsamma åldersfördelningen inom stenarbetarkåren — ungefär hälften av stenarbetarna i Vette var år 1956 över 55 år — har möjligheterna att bereda de arbetslösa inom denna kår annan sysselsättning varit mycket begränsade. Antalet vid arbetsförmedlingen anmälda arbetslösa stenarbetare samt antalet i beredskapsarbete sysselsatta stenarbetare redovisas i nedanstående tablå.

	År 1958					
	Jan.	Mars	Maj	Juli	Sept.	Nov.
Helt arbetslösa stenarbetare	154	125	6	10	48	16
Antal i beredskapsarbete sysselsatta stenarbetare	28	43	33	25	45	55
Summa	182	168	39	35	93	71

I uppgifterna om stenarbetare, som varit sysselsatta i beredskapsarbete, ingår även sådana arbetare, som under tidigare arbetslöshetsperioder lämnat stenarbetaryrket. Antalet i beredskapsarbete sysselsatta f. d. stenarbetare uppgick i Strömstads C-region till ett 20-tal man under vintermånaderna och till ett 10-tal man under sommarmånaderna. De beredskapsarbeten, som varit anordnade under 1950-talet, har omfattat avloppsarbeten och kajbyggnad i Strömstad, anläggandet av fiskehamn i Kungsviken samt vägförbättringsarbeten i Vette, Tanums och Bullarens kommuner. Då sysselsättningssvårigheterna bland äldre stenarbetare i stendistriktet kan väntas bestå under åtskilliga år framöver, kommer även framdeles samhälleliga åtgärder i syfte att motverka arbetslösheten att bli nödvändiga.

Minskningen av arbetsstyrkan inom gat- och kantstensindustrin från 1 700 man år 1929 till 180 man år 1958 har, som tidigare berörts, lett till en exceptionellt stor utflyttning från Vette. Folkminskningen åren 1930—1958, som uppgick till 45 % av kommunens folkmängd har svårast drabbat Näsing och Lommelands socknar, där invånareantalet minskat med 60 %. Den enda tätorten i stendistriktet, Krokstrand vid Idefjorden, som år 1930 hade

en folkmängd på 1 000 personer, redovisade år 1957 icke fullt 400 invånare. Trots att utflyttningen även under tiden efter andra världskriget varit av stor omfattning, har dock skatteunderlaget ökat icke obetydligt i kommunen (se s. 231).

Den näring i kommunen, där möjligheterna till ökad avkastning får anses gynnsammast är *skogsbruket*. Som tidigare nämnts föreligger ett stort behov av såväl skogsvårdsarbeten som skogsvägar i Vette. Omfattningen av de framtida investeringarna i dylika arbeten är av väsentlig betydelse för utvecklingstakten inom skogsnäringen. Möjligheterna till utbyggnad av *skogsindustrin* i kommunen får under hänvisning till vad som anförts i samband med redogörelsen för den bohuslänska skogsindustrin anses vara tämligen begränsade. Det vid olika tillfällen framförda förslaget om en massaindustri i norra Bohuslän kan enbart med hänsyn till de knappa vattenresurserna anses som orealistiskt. — Den största skogsindustrin i kommunen — *Blomsholms sågverk* — sysselsätter endast 12 à 13 man, en styrka som tillika under ca $\frac{1}{4}$ av året är permitterad på grund av säsonguppehåll vid sågen. Råvarutillgången i norra Bohuslän anses tillräcklig för en utvidgning av sågverkets kapacitet, men en utbyggnad av anläggningen torde dock icke komma till stånd inom överskådlig tid. Med hänsyn till utskeppningsmöjligheterna har Blomsholms sågverk ett bättre läge än Smevikens sågverk i Bullaren, vilket i likhet med det förstnämnda sågverket också ägs av Skogsägareföreningen i Bohuslän och norra Älvsborg. I förhållande till råvarubasen ligger emellertid Blomsholms sågverk i periferin, varför det är ovisst, vid vilket av de båda sågverken en utbyggnad i första hand kommer att ske.

Tätorter. Tillbakagången i *Krokstrand* har nyligen berörts. I tätbebyggelsen vid *Skee* järnvägsstation (7 km SO Strömstad, 400 inv. år 1956) har däremot tillkommit en del egnahem under 1950-talet, varför invånarantalet i detta samhälle ökat något. Tillgången på tomtmark är mycket god. Sammanlagt ett 70-tal tomter för egnahem, som omedelbart kan anslutas till vatten- och avloppsnätet, har tillkommit genom kommunens åtgärder. Tomtpriset uppgår till endast 1.50 kr/m². Under åren 1948—1958 utförda vatten- och avloppsarbeten har dragit en kostnad av 508 000 kronor. 80 % av detta belopp har nedlagts på arbeten utförda under åren 1956—1958. Anläggandet av reningsverk i *Skee*, som påkallats av att Strömsvattnet utnyttjas som vattentäkt av Strömstad, beräknas draga en kostnad av 175 000 kronor eller 320 000, om ett kostsammare alternativ måste väljas.

Som framgått av redogörelsen för näringslivet i Vette, sysselsätter de till *Skee* samhälle förlagda industriföretagen ett 50-tal personer. I samhället ligger kommunens centralskola och kommunalexpedition. Då den kommunala administrationen alltså är decentraliserad, fungerar samhället ännu icke som kommunalt centrum. Det är emellertid sannolikt, att kommunalkontoret vid en centralisering av förvaltningen förläggs till *Skee*.

Med hänsyn till näringslivets struktur i Vette kommun och de begränsade möjligheterna att få till stånd ny industriell företagsamhet på landsbygden utanför Strömstad, torde någon större expansion i Skee samhälle icke vara att vänta. En större utbyggnad av näringslivet i Strömstad skulle dock kunna tänkas leda till ett ökat bostadsbyggande i Skee på grund av där rådande låga exploateringskostnader.

Tjárnö kommun omfattar 17 bebodda öar vilkas sammanlagda folkmängd år 1957 uppgick till 1 371 personer. Den del av fastlandet, som tillhör kommunen, hade endast 65 invånare. Det största invånarantalet hade Sydkoster (323 inv.). På andra resp. tredje plats med hänsyn till folkmängden kom Rossö (255 inv.) och Tjárnö (207 inv.). Av öarna har Rossö och Daftö (20 inv.) jämte Öddö broförbindelse med fastlandet. Under år 1960 väntas även bron mellan Öddö och Tjárnö bli färdig, varvid även den sistnämnda ön får fastlandsförbindelse liksom också Saltö (20 inv.), som har broförbindelse med Tjárnö. På Saltö har kommunen köpt mark för att tillgodose behovet av fritidsområden. Med tillkomsten av Tjárnöbron kommer nära hälften av kommunens befolkning att få broförbindelse med fastlandet.

Folkminskningen i Tjárnö kommun har, som tidigare nämnts, pågått alltsedan sillperiodens avslutning under det första årtiondet efter sekelskiftet. På Kosteröarna har dock minskningen av invånarantalet varit tämligen ringa, vilket nedanstående sammanställning visar.

	År 1917	År 1937	År 1945	År 1957
Nordkoster.....	190	160	164	179
Sydkoster.....	323	319	365	323
Summa	513	479	529	502

Fisket är den dominerande näringen i kommunen. Omkring 60 % av den förvärvsarbetande befolkningen hade sålunda år 1950 sin utkomst inom denna näring. De 341 yrkesfiskare, som enligt Göteborgs havsfiskeförenings årsbok var bosatta inom Tjárnö kommun år 1956, fördelade sig på olika fiskelägen på följande sätt.

Korshamn ¹	36 yrkesfiskare
Långagärde ¹	22 »
Brevik ¹	18 »
Kyrkosund ¹	17 »
Rossö.....	72 »
Tjárnö.....	48 »
Nordkoster.....	39 »
Ramsö.....	25 »
Öddö.....	24 »
Lindholmen.....	14 »
Övriga fiskelägen.....	26 »
Summa	341 »

¹ Beläget på Sydkoster, som tidigare redovisats som ett fiskeläge.

Som framgår av tablån på s. 214 har antalet yrkesfiskare i Tjärnö kommun minskat med ett 40-tal man sedan år 1950. Förändringarna inom *fiskeflottan* i kommunen efter detta år har kännetecknats av en minskning av antalet fiskefartyg med en dräktighet understigande 20 bruttoregister-ton, medan fiskefartygen över 40 bruttoton i stället ökat i mängd och antalet fartyg i storleksgruppen 20—40 bruttoton varit oförändrat.

Av fiskehamnarna är det endast hamnarna i Eknäs (Korshamn) och Brevik på Sydkoster, som är utrustade med betongkajer och vågbrytare, medan övriga hamnar har enkla träbryggor, av vilka de flesta befinner sig i mycket dåligt skick. Behovet av kajer är störst på Rossö och Nordkoster. Fiskarbebyggelsen på Nordkoster ligger omedelbart intill Kostersundet, där goda naturliga hamnmöjligheter föreligger. En kajanläggning vid Kostersundet skulle även få betydelse för fiskarbefolkningen på Sydkoster, enär hamnen vid Brevik är svår att anlöpa vid hårt väder. Bättre skyddad är hamnen vid Eknäs, vilken emellertid ligger öppen för nordliga vindar.

Jordbruket, som år 1950 sysselsatte icke fullt $\frac{1}{3}$ av den förvärvsarbetande befolkningen i kommunen, fördelar sig på en mångfald mycket små enheter. Möjligheterna till skapandet av större sammanhängande åkerområden är på grund av de topografiska förhållandena ytterst begränsade. På sin höjd kan två å tre normjordbruk komma till stånd. En fortsatt kraftig minskning av antalet brukningsenheter torde vara att räkna med. Jordmån och klimat har bedömts som synnerligen lämpliga för bärodling. Med hänsyn till den mycket stora turisttillströmningen till Kosterskärgården får dessutom av-sättningsmöjligheterna för såväl bär som köksväxter anses som mycket goda. Intresset för dylika odlingar har emellertid hittills varit minimalt såväl bland fiskarbefolkningen som jordbruksbefolkningen. Svårigheten att få igång specialodlingar torde bero på det ringa antalet yngre brukare. En av lantbruksnämnden i Uddevalla år 1956 företagen intensivundersökning av jordbruket i Tjärnö visade, att medelåldern bland brukarna var 56 år.

Turismens betydelse för Tjärnö kommun framgår av att icke mindre än nio sommarrestauranger finns i kommunen, varav sex är belägna på Kostersöarna. Härtill kommer att antalet turister med självhushåll ökar markant från år till år. Med tillkomsten av fastlandsförbindelserna kommer Kosterskärgården att bli än mer attraktiv ur turistsynpunkt. Kommunala insatser för att ordna de sanitära förhållandena och lösa vissa väg- och bebyggelsefrågor är nödvändiga.

Strömstad. Den manliga förvärvsarbetande befolkningen i Strömstad uppgick vid 1950 års folkräkning till ca 1 000 personer, medan de förvärvsarbetande kvinnorna uppgick till nära 600. Den relativa fördelningen på olika näringar var följande.

	Män	Kvinnor
Industri och hantverk.....	51,0	24,1
Samfärdsel.....	11,3	6,4
Handel.....	22,0	39,2
Allm. förvaltningstjänst och fria yrken.....	11,0	24,4
Övriga näringsgrenar.....	4,7	5,9
Summa	100,0	100,0

Vid 1950 års folkräkning var konserverindustrin alltjämt stadens största industri. Genom tillkomsten av ab Original-Odhners B-fabrik år 1951 har emellertid en motvikt erhållits till den tidigare dominerande kvinnliga industrin. Den nämnda anläggningen utgör numera stadens största industri. Personalstyrkan vid de större industriföretagen i staden framgår av nedanstående sammanställning, som avser läget i juni 1959.

	Arbetare		Övrig pers.	Etable-ringsår
	Män	Kvinnor		
Ab Original-Odhner.....	156	58	12	1951
Ab Strömstad canning co.....	32	74	10	1937
Ab Sveriges för. konserverfabriker.....	11	41	7	1905
Sunnan ab konserverfabrik.....	9	27	4	1950
Ramfabriken Jyden ab.....	20	28	5	1947
Myrens mek. verkstads ab.....	12	—	6	1915
Ab Syco.....	15	12	9	1946

De goda sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor inom såväl metall-industri som handel och förvaltningstjänst har medfört, att *konserverindus-trin* tidvis haft stora rekryteringssvårigheter. Denna industri, vars sam-manlagda arbetarpersonal uppgår till omkring 200, skulle vid fullt utnytt-jande av dess kapacitet kunna sysselsätta 400 arbetare. Svårigheterna att rekrytera kvinnlig arbetskraft har angivits vara det främsta hindret för en sådan utbyggnad av verksamheten. Under senare år har emellertid också bristen på råvara, främst skarpsill, medfört att icke ens nuvarande arbets-styrka tidvis kunnat fullt utnyttjas. Konserverfabrikernas rekryteringssvårig-heter framträder särskilt sommartid, då turismen tar i anspråk mycken kvinnlig arbetskraft.

Om sysselsättningsförhållandena inom *metallindustrin* har uppgifter läm-nats på sidan 67. En fortsatt expansion vid Original-Odhner är att vänta. Rekryteringen vid detta företag har i första hand avsett yngre manlig arbetskraft. Som tidigare nämnts var i mars 1957 medelåldern bland den manliga personalen vid företagets verkstad i Strömstad 27 år. Vid nämnda tidpunkt hade arbetsförmedlingen i staden ett 40-tal aktuella sökande i åldern under 30 år, som ej kunnat beredas anställning vid företaget. Härtill kom ett 60-tal sökande över 30 år, som i de flesta fall på grund av hög ålder

och ovana vid finmekaniskt arbete ej ansågs lämpliga för arbetsuppgifterna vid Original-Odhner.

Hotell- och restaurangnäringen i Strömstad sysselsatte i augusti 1950 enligt till 1951 års företagsräkning lämnade primäruppgifter nära 200 personer, varav dock ca 100 personer enbart var anställda för sommarsäsongen. På grund av den utveckling, som skett inom denna näring i staden efter år 1950, torde den säsonganställda personalen numera uppgå till ca 150 personer.

Handeln i Strömstad, som enligt 1950 års folkräkning gav arbete åt omkring 450 personer, har under efterkrigstiden undergått ett starkt uppsving trots den kraftiga folkminskningen i stadens omland. Som handelsort spelar Strömstad en dominerande roll inom detaljhandeln i Vette, Tjärnö och även vissa delar av Tanums kommun. Även i övriga delar av Tanum (med undantag för trakten kring Grebbestad) samt i norra delen av Bullarens kommun är Strömstads influens påtaglig. Detaljhandelns utveckling i Strömstad efter kriget torde främst bero på den betydelse staden fått som inköpsort för södra delen av Östfold i Norge med industristäder, såsom Fredrikstad, Sarpsborg och Halden. Den kraftigt ökade tillströmningen av turister får också anses ha bidragit till utvecklingen inom handeln. Av intresse i detta sammanhang är uppgifterna om omsättningen inom handeln år 1950, som publicerats i 1951 års företagsräkning och varur nedanstående siffror rörande detaljhandeln i Strömstad och ett antal jämförbara orter hämtats.

	Antal företag inom detalj- handeln år 1950	Omsättning milj. kr. år 1950	Invånarantal 1950
Kungsbacka.....	95	19,0	2 991
Strömstad.....	93	16,6	3 351
Sunne köping.....	91	16,9	3 004
Laholm.....	88	15,1	3 055
Nynäshamn.....	87	15,9	7 893
Morastrands köping.....	78	16,1	3 445
Askersund.....	77	11,9	4 211
Hjo.....	67	11,4	4 803

Strömstad hade sålunda högre omsättning än Nynäshamn, trots att den sistnämnda staden hade mer än dubbelt så stor folkmängd som Strömstad. I jämförelse med Hjo och Askersund var skillnaden år 1950 avsevärd. Där- emot förelåg stor överensstämmelse med orter som Sunne och Morastrands köpingar, som båda har ett vidsträckt omland i förhållande till ortens storlek, och där turismen liksom i Strömstad har stor betydelse för omsättningen inom detaljhandeln. Omsättningen inom partihandeln i de i sammanställningen upptagna orterna var störst i Morastrand (15,2 milj. kronor), medan Strömstad kom på andra plats (9,8 milj. kronor).

Strömstads karaktär av *centralort* för den kringliggande landsbygden framgår av de samhällseliga serviceorgan, som förlagts till staden, såsom länslasarett, provinsialläkarmottagning, apotek, distriktstandpoliklinik, expedition för Vette härads allmänna sjukkasse, domsagokansli, häradsskrivarkontor, samrealskola, distriktslantmätarkontor, landsfiskalskontor, centraltelestation, postkontor och arbetsförmedlingskontor. Av övriga serviceorgan kan nämnas advokatkontor, två avdelningskontor till affärsbanker, två sparbanker, jordbrukskassa, fiskauktionshall, tidningsofficin och kontor för Skogsägareföreningen i Bohuslän och norra Älvsborg.

På grund av sina servicemöjligheter har Strömstad i jämförelse med övriga tätorter i B-regionen de ojämförligt bästa förutsättningarna som lokaliseringssort för nya industrier. Befolkningen i Strömstads omland, dit främst Vette kommun hör, har också i allt högre grad blivit beroende av stadens arbetstillfällen. För att staden skall kunna göras mer attraktiv som lokaliseringssort för industrier, krävs emellertid betydande samhällseliga investeringar, som staden på grund av sitt tämligen begränsade skatteunderlag har svårt att utföra inom rimlig tid. Denna fråga belyses i den specialutredning, som företagits av Svenska landskommunernas förbund (se s. 230).

Till de angelägnaste investeringarna hör ordnandet av *vattenförsörjningen*, enär den nuvarande vattentäkten — Strömsvattnet — ger ett mindre gott dricksvatten. Vattenbyggnadsbyrån har liksom distriktsingenjören för vatten- och avloppsväsendet förordat, att sjön Färingen, belägen ca en mil nordost om Strömstad, utnyttjas som vattentäkt, enär denna sjö till skillnad från Strömsvattnet ej har utsatts för föroreningar. I och med att den sistnämnda sjön upphör att vara vattentäkt för staden, skulle den tröskel, som nu är avsedd att förhindra havsvattnets inträngande i vattentäkten kunna avlägsnas, varigenom risken för översvämningar vid högvattenstånd skulle minskas väsentligt i bygden kring Strömsvattnet och dess tillflöden. Lösandet av vattenfrågan enligt Färingen-projektet beräknas kosta 1,5 milj. kronor. Centraliseringen av stadens *avloppsnät* slutföres under år 1960. Stadens reningsverk, som började anläggas i slutet av år 1959, väntas kunna tagas i bruk år 1961. Under tiden 1948—1958 utfördes va-arbeten i staden för en kostnad av 1,2 milj. kronor. Under år 1959 utförda va-arbeten uppgick till ca 800 000 kronor. Därutöver fordras ytterligare 3,5 milj. kronor för va-arbeten, varav 1 milj. åtgår för reningsverket och 1 1/2 milj. kronor för anläggandet av vattentäkt jämte ledningar.

Under åren 1954—1957 färdigställdes i Strömstad i medeltal 47 lägenheter per år. *Bostadsbehovet* är f. n. svårt att överblicka på grund av de kostnadsstegringar, som skett under senare år. Rådande efterfrågan torde kräva ett bostadstillskott av minst 35 lägenheter per år. Efterfrågan avser främst lägenheter i hyreshus. För dylik bostadsproduktion är emellertid marktillgången knapp, varför en bebyggelse utanför stadens gränser kan bli nödvändig under 1960-talet. Tillgången på mark för enfamiljshus torde

emellertid med nuvarande efterfrågan vara tillräcklig fram till år 1965. Med hänsyn till den begränsade marktillgången är en långtidsplanering tillsammans med Vette kommun nödvändig.

För *industritomtmark* har Strömstad reserverat ett område omfattande ca 100 000 m² vid Holkedalskilen strax söder om staden. Till området är stickspår framdraget. Ytterligare 100 000 m² industritomtmark torde kunna iordningställas i Bojarområdet i norra delen av staden.

Staden har två *hamnanläggningar*: norra och södra hamnen. I norra hamnen finns ett flertal smärre kajer och bryggor. Den största kajen — ångbåtskajen, med tilläggsplats för bl. a. Koster-båtarna och Göteborg—Oslo-linjens båtar — har en längd av 100 m. Djupet vid ångbåtskajen är 4 m. Vid de övriga kajerna eller bryggorna varierar djupet mellan 2,5—9 m. I den södra hamnen, bredvid vilken järnvägsstationen är belägen, fullbordades år 1957, som omnämnts på s. 107, en utbyggnad av 55 m kaj, där vattendjupet är 9 m. I direkt anslutning till den nybyggda kajen finns en kaj med en längd av 50 m, där vattendjupet är 6,5 m. Hamnplanen omfattar 3 000 m². Detta möjliggör lastning och lossning av fartyg på upp till 3 000 bruttoton. En ytterligare utbyggnad av drygt 300 m kaj är möjlig, varvid hamnplanen skulle kunna utvidgas med ca 15 000 m² och stickspår till järnvägsstationen kunna anläggas. Därmed skulle hamnen kunna taga emot väsentligt större fartyg än f. n.

Södra hamnen användes i stigande omfattning för lossning av fiskefartyg. Anhopningen av sådana båtar under vissa tider gör, att utrymmet i hamnen är otillräckligt även för den nuvarande begränsade trafiken. Anläggandet av en särskild pir för fiskefartyg får därför anses angeläget. Virkesexporten över Strömstad uppgick år 1957 till 1 700 m³ och år 1958 till 2 900 m³ sågade trävaror, vilket till övervägande delen kom från sågverken i Blomsholm, Tanumshede och Smeviken, medan endast en obetydlig del av virket kom från skogarna i Dalsland. År 1958 undersökte emellertid en virkesexportör möjligheterna att utskeppa 400 000 m³ rundvirke från sydvästra Värmland över hamnen i Strömstad. Orsaken härtill var, att denna hamn kan taga emot fartyg med betydligt större djupgående än ifrågakvarande hamnar vid Väneren. Projektet måste emellertid uppgivas på grund av de långa transportvägarna. Vid de enkäter utredningen företagit hos skogsindustrin i Värmland och Dalsland har något nämnvärt intresse för utskeppning över Strömstad icke kunnat konstateras.

Den passagerartrafik, som under sommaren 1959 upptogs med den norska färjan »Peter Wessel», vilken trafikerar linjen Strömstad—Larvik (Norge)—Fredrikshavn (Danmark), har väckt vissa förhoppningar om att även lastbilstrafik från mellersta Sverige till Danmark och kontinenten skulle kunna ledas över Strömstad, i fall en utbyggnad av vägen Strömstad—Dals Ed—Steneby kunde komma till stånd. Denna vägfråga behandlas i kap. 14. Tilläggsplats för den nämnda färjan har varit Torskholmskajen i

södra hamnen, vilket emellertid ytterligare försvårat trängseln i detta hamnområde. Något hinder med hänsyn till färjans djupgående (4 m) att flytta färjeläget till norra hamnen föreligger emellertid icke, men frågan därom och de därmed sammanhängande trafikproblemen hade i april 1960 ännu icke slutprövats.

Tanumshede C-region

Tanums kommun. Enligt 1950 års folkräkning sysselsattes i Tanums kommun drygt 800 personer eller ca 40 % av den manliga förvärvsarbetande befolkningen i jordbruket, medan 340 personer (17 %) hade sin huvudsakliga inkomst inom fisket. Inom jordbruket hade 480 manliga förvärvsarbetande sin utkomst på brukningsenheter i storleksgruppen 2—10 ha. Om minskningen av jordbruksbefolkningen sker i samma takt som under åren 1945—1950, skulle den manliga förvärvsarbetande befolkningen fram till 1960 komma att reduceras med ca 150 personer. På de ofullständiga jordbruken torde minskningen komma att uppgå till minst 100 personer. — Enlig Göteborgs och Bohus läns havsfiskeförenings årsbok 1957 uppgick antalet *yrkesfiskare* i kommunen till 260. Av dessa var ett 80-tal bosatta i Havstensund eller i närheten av denna ort, medan ett 60-tal bodde i Grebbestads trakten eller ungefär samma antal, som redovisats för Resö fiskeläge. — Den egentliga industrin sysselsatte år 1950 270 män och 80 kvinnor och byggnadsverksamheten 190 män. *Konservindustrin*, hade den största arbetsstyrkan (130 personer). 330 män och 140 kvinnor hade sin utkomst inom *handel och samfärdsel*. Sysselsättningsökningen inom andra näringar än jordbruk, fiske och stenindustri har under 1950-talet varit obetydlig. Avflyttningen från landsbygdsnäringarna har därför till avsevärd del samtidigt inneburit utflyttning från kommunen under 1950-talet. Som tidigare nämnts uppgick arbetsstyrkan inom *stenindustrin* år 1958 till endast ett 20-tal man mot ca 500 år 1929. Den arbetslöshet, som förekommit i Tanums kommun under 1950-talet, har dock i jämförelse med övriga stenindustrikommuner varit av tämligen ringa omfattning, vilket tyder på att stenindustrikrisen för Tanums vidkommande helt övervunnits. — De största industriföretagen i kommunen är Sveriges förenade konserverfabrikers anläggning i Grebbestad och Havsten canning co ab i Havstensund, som tillsammans har ett 80-tal anställda, samt Tanums träförädling i Tanumshede, där ett 25-tal man sysselsättes. En successiv utvidgning av verksamheten vid det sistnämnda företaget kan väntas, varvid arbetsstyrkan enligt till utredningen lämnade uppgifter skulle komma att öka till ett 50-tal man i mitten av 1960-talet.

Tätorter. I kommunen finns tre orter med en folkmängd överstigande 200. Den största av dessa — *Grebbestad* — har icke fullt 700 invånare. Folkmängden i detta samhälle har sedan början av 1940-talet minskat med nära

200 personer. Orten har två industriföretag; ett stensliperi med 7 å 8 anställda och den tidigare nämnda konservfabriken.

Liksom i Strömstad är *hamn rörelsen* i Grebbestad av tämligen ringa omfattning. År 1957 utskeppades över hamnen i Grebbestad 6 344 m³ och år 1958 3 797 m³ virke. De kommunala myndigheterna anser emellertid, att en utbyggnad av hamnen skulle stimulera till en ökad utskeppning av skogsprodukter från skogsområdena i Dalsland, norra Bohuslän och västra Värmland. Enligt vad som framkommit vid de kontakter utredningen haft med de berörda företagen, torde liksom i Strömstad skeppningarna i första hand komma att röra sig om rundvirke och sågat virke, medan massatransporter knappast torde komma ifråga. Grebbestadshamnens ringa kapacitet, som också orsakas av det trånga utrymmet på hamnplanen, har medfört, att utskeppningen tidvis måst begränsas till en enda virkesexportör. Detta är också förklaringen till att en del av virket från Tanums träförädling utskeppas över hamnen i Strömstad. I hamnområdet i Grebbestad finns en småbåtshamn med 180 m kaj, en T-brygga för fiskebåtar och en ångbåtsbrygga med 80 m kaj och 5,5 m:s djup. Ångbåtsbryggan utfördes med statsbidrag åren 1936—1937. Den består av en betongplatta, som vilar på träpålar. En del av bryggan är på grund av vittring i behov av reparation. De inre delarna av hamnen, som består av småbåtshamnen och fiskebåtsbryggan, skyddas mot västliga och sydvästliga vindar av en landtunga, som i sin södra del benämnts Svinnäs. Enligt ett år 1959 framlagt preliminärt förslag skulle ny kaj av 90 m:s längd och med ett vattendjup av 6,5 m anläggas vid Svinnäs för en kostnad av 900 000 kronor. — Även i småbåtshamnen har utrymmet under senare år visat sig vara otillräckligt, medan fiskebryggan kan anses motsvara nuvarande behov. Svårigheten att lokalisera ny industri till samhället framgår av att den industrilokal, som blev ledig i samband med nedläggelsen av verksamheten vid Hällers konserver i början av 1950-talet, icke kunnat avyttras. Ifrågavarande lokal omfattar en golvyta om ca 1 300 m² och befinner sig i gott skick. — *Turistnäringen* i Grebbestad har under efterkrigstiden på ett markant sätt ändrat karaktär. Inom hotell- och restaurangrörelsen har tre anläggningar måst nedlägga sin verksamhet samtidigt som tillströmningen av turister med egna hushåll, främst campingturister, ökat i mycket snabb takt. Den viktigaste orsaken till denna ökning får anses vara det campingområde med anläggningar av hög klass, som på enskilt initiativ iordningställt i samhällets närhet.

Efterfrågan på tomtmark för *bostadsbebyggelse* uppgår till 2 å 3 lägenheter per år. Ett 20-tal tomter för bostadsexploatering finns i samhället. Kostnaden för erforderliga vatten- och avloppsarbeten i Grebbestad har beräknats till 275 000 kr.

Tanumshede (352 invånare år 1956) är att betrakta som kommunens centralort. Samhället ligger vid riksvägen, är kommunikationscentrum och har dessutom goda vägförbindelser med grannkommunen Bullaren. I Tanums-

hede finns kommunalkontor, apotek, provinsialläkare, folktandvårdspoliklinik, sjukkasseexpedition, jordbrukskassa och sparbank. Kommunens centralskola, där högstadielklasserna även torde komma att omfatta elever från Bullarens kommun, kommer att förläggas till samhället. — Bostadsproduktionen i kommunen under 1950-talet har också främst koncentrerats till Tanumshede, där bl. a. 2 flerfamiljshus med sammanlagt 31 lägenheter tillkommit under 1950-talet. — Efterfrågan på tomtmark för bostadsbebyggelse i samhället motsvarar 5 å 10 lägenheter per år. Tillgången på tomtmark är god. I vatten- och avloppsarbeten har efter kriget nedlagts 1 150 000 kronor. Ytterligare erforderliga sådana arbeten beräknas kosta drygt 200 000 kronor. Grundvattentillgångarna medger enligt uppgift från vägförvaltningens distriktsingenjör en ökning av den nuvarande bostadsbebyggelsen med endast ca 25 %. Samhällets expansionsmöjligheter får därför anses vara tämligen begränsade.

Havstenssund (228 invånare år 1956) utgör ett av kommunens mera livskraftiga fiskelägen. En markant ökning av tonnage har skett under 1950-talet. Ombyggnad och upprustning av fiskehamnen igångsattes år 1958. Dessutom har vatten- och avloppsanläggning för ca 700 000 kronor påbörjats. Ortens konserverfabrik sysselsätter ett 30-tal personer.

Bullarens kommun. Av de fyra landskommuner, som ingår i Strömstads B-region, har Bullaren det minst utvecklade näringslivet. Icke mindre än 77 % av den förvärvsarbetande manliga befolkningen (918 personer) hade år 1950 sin utkomst inom jordbruk med binäringar. Av de inom jordbruk med boskapsskötsel sysselsatta männen arbetade omkring 80 % på brukningsenheter i storleksgruppen 2—10 ha. Inom skogsbruket sysselsattes ett 50-tal man (5 %). Kommunens största industriföretag är Smevikens sågverk (14 arbetare). Som tidigare nämnts har någon utbyggnad av rörelsen vid detta företag icke planerats. Några förutsättningar för lokalisering av annan industriell rörelse av nämnvärd betydelse kan icke anses föreligga. Betingelserna för skogsbruk får däremot efter bohuslänska förhållandena anses som mycket goda. En övergång till mera extensivt jordbruk för att möjliggöra en ökning av arbetsinsatserna i skogsbruket torde på längre sikt ge bättre avkastning än nuvarande brukningsförhållanden i Bullaren. En intensifiering av jordbruksdriften genom specialodling av bär och köksväxter kan däremot icke förordas, då förutsättningar för dylika odlingar är avgjort gynnsammare i Bohusläns kustområde. Med tanke på de goda förutsättningarna för skogsbruk är det angeläget, att de samhälleliga åtgärderna för utveckling av kommunens näringsliv inriktas på byggandet av skogsvägar. För skogstransporterna har även den stora genomfartsleden i kommunen (Hällevadsholm—Vassbotten) stor betydelse. Kommunen saknar tätort. På grund av den ringa folkmängden och bebyggelsens spridning längs hela dalgången kring de långsträckta Bullarsjöarna, kan något underlag för ett naturligt centrum i Bullaren icke anses föreligga. För

större delen av kommunen torde därför Tanumshede alltmer utvecklas till bygdens centrum. För de södra delarna av kommunen har en utveckling av näringslivet i Hällevadsholm betydelse. Nära en tredjedel av de 66 kvinnor, som i maj 1958 arbetade vid sömnadsfabriken i Hällevadsholm, var sålunda bosatta i Bullarens kommun.

Sammanfattning

Liksom Lysekils B-region har också Strömstads B-region haft en mycket kraftig folkminskning sedan år 1930. Invånarantalet i den sistnämnda regionen har sålunda minskat med 28 % sedan nämnda år och med 13 % sedan år 1945. En av de främsta orsakerna till denna folkminskning har varit tillbakagången inom stenindustrin. År 1929 sysselsatte denna industri i Vette 1 700 arbetare mot icke fullt 200 år 1958. Under samma tidrymd hade arbetsstyrkan i Tanums stenindustri minskat från 500 till omkring 20 arbetare. Den största folkminskningen i regionen har Vette haft, där invånarantalet minskat med 45 % sedan år 1930. Också från fiskelägesbygden i regionen har en betydande utflyttning skett, ehuru denna varken absolut eller relativt sett varit av samma omfattning som i de södra delarna av Lysekils B-region. Trots att näringar såsom fiske, stenindustri och konservindustri också i Strömstads B-region spelar stor roll för landsbygdsbefolkningens utkomstmöjligheter, sysselsätter dock jordbruket i denna region en betydligt större del av befolkningen än i Lysekils B-region. Vid 1950 års folkräkning var sålunda endast 56 % av den förvärvsarbetande befolkningen i Strömstads B-region att hänföra till stadsnäringarna mot 75 % i Lysekils B-region. Under åren 1945—50 minskade antalet förvärvsarbetande inom jordbruket med binärningar med 720 personer, medan antalet förvärvsarbetande inom stadsnäringarna ökade med 140 personer. Efter år 1950 har liksom i Lysekils B-region en betydande tillbakagång skett inom stenindustrin. Den minskade sysselsättningen inom denna industri är dock icke större än den sysselsättningsökning, som samtidigt ägt rum inom metallindustrin i Strömstad. Inom jordbruk med boskapsskötsel minskade antalet förvärvsarbetande med 500 personer (—18 %) under åren 1945—1950. Minskningen av antalet brukningsenheter enligt jordbruksräkningarna har gått betydligt snabbare under åren 1951—1956 än under åren 1944—1951. Genom att näringslivet i regionens tätorter endast kunnat uppsuga en mindre del av landsbygdens arbetskraftsreserver, har avgången från jordbruket och stenindustrin resulterat i fortsatt kraftig utflyttning från B-regionen under 1950-talet. Landskommunerna i regionen har under åren 1951—1958 haft en flyttningsförlust på nära 2 000 personer. En betydande del av utflyttningen från dessa kommuner har emellertid kommit Strömstad tillgodo. Staden har därför haft ett inflyttningsöverskott, som under nämnda period uppgått till 500 personer.

En framskrivning av befolkningen visar för perioden 1960—1970 en minskning av befolkningen i de arbetsföra åldrarna med 350 personer och en ökning av befolkningen i åldersgruppen 15—65 år med ca 300 personer. Den dystraste befolkningsutvecklingen kan väntas i Vette kommun, där antalet personer i åldersgruppen 15—65 per 100 personer i åldersgruppen över 65 år enligt framskrivningen skulle uppgå till 280 år 1970 mot 460 i Strömstad och 508 i riket. Möjligheterna att motverka en ytterligare minskning av de yngre åldersgrupperna till följd av utflyttning får i avgörande grad anses vara beroende av hur näringslivet i Strömstad kommer att utvecklas. En ytterligare utbyggnad av metallindustrin kommer sannolikt att ske, men inom övriga industrier i staden får expansionsmöjligheterna betraktas som tämligen begränsade. För lokalisering av ny industri till regionen är Strömstad den utan jämförelse mest attraktiva orten. Staden har efter andra världskriget tillförts fyra större industriföretag, som år 1959 sysselsatte sammanlagt 350 personer. Vid bedömning av de framtida utvecklingsmöjligheterna bör emellertid beaktas, att Strömstad i jämförelse med de större orterna i Uddevalla och Stenungsunds B-regioner har ett mindre gynnsamt läge ur lokaliseringssynpunkt.

Till de näringar i Strömstads B-region, som expanderat efter kriget, hör också turistnäringen. Turismens utveckling har gynnat såväl Strömstad som landskommunerna i regionen. Genom de brobyggnader, som är under utförande i Tjärnö kommun, och den färjeförbindelse, som öppnats mellan Strömstad och västra sidan av Oslofjorden samt Fredrikshavn i Danmark, kan tillströmningen av turister väntas komma att öka mycket starkt under 1960-talet. Strömstadsregionens betydelse som turistcentrum har icke tillräckligt beaktats inom jordbruksnäringen. Specialodlingar av bär och köksväxter förekommer sålunda endast i ringa omfattning.

Ökade förtjänstmöjligheter för landsbygdsbefolkningen skulle också kunna skapas inom skogsbruket, om en mera målmedveten skogsvård kom till stånd. Anläggandet av skogsvägar liksom en upprustning av vägarna till Dalslands skogsindustrier skulle stimulera till ökad avverkning och bättre skogsvård. Inom skogsindustrin i regionen är emellertid möjligheterna till expansion tämligen begränsade. En utvidgning av produktionen vid sågverket i Tanumshede, som skulle medföra en ökning av arbetsstyrkan från 25 till nära 50 man, har dock diskuterats.

På grund av de under de senaste åren starkt minskade sysselsättningsmöjligheterna inom stenindustrin i regionen kan tidvis en betydande arbetslöshet komma att uppstå i stenindustridistriktet. Då möjligheterna att bereda de arbetslösa stenarbetarna sysselsättning inom andra näringar på grund av den ogynnsamma åldersfördelningen är begränsade, kommer även under 1960-talet ett stort behov av beredskapsarbeten att föreligga. Till de mest angelägna arbetsobjekten hör en upprustning av vägen från Skee till Dals-Ed—Steneby i Dalsland. Av övriga investeringar, som kan komma i

fråga har här nämnts ordnandet av Strömstads vattenförsörjning, anläggandet av pir för fiskebåtar i hamnen i Strömstad och fiskebryggor på Nordkoster och Rossö.

Förutsättningarna för en sammanläggning av Vette och Tjärnö kommuner med Strömstads stad

Behovet av en undersökning

På grund av de för Strömstadsregionen och särskilt för Vette kommun ogynnsamma befolkningsprognoser, som framlagts under utredningsarbetets gång, har länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län låtit Svenska landskommunernas förbund utföra en undersökning av de ekonomiska verkningarna av en sammanläggning av Vette och Tjärnö kommuner med Strömstads stad. Kommunindelningen i det nämnda området var redan strax efter kommunindelningsreformens genomförande år 1952 föremål för länsstyrelsens granskning men föranledde då icke någon åtgärd. En ny undersökning har också ansetts nödvändig med hänsyn till behovet av att komplettera vissa avsnitt i den år 1952 framlagda utredningen. Den av sekreterare Helge Dahlberg, Svenska landskommunernas förbund, utförda undersökningen, som redovisats i en till länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län i januari 1960 överlämnad redogörelse (stencil), har i huvudsak klarlagt följande.

Budgetläget tiden 1960—1964 inom de tre kommunerna

Strömstads stad. Nettosumman för investeringarna åren 1960—1964 har beräknats till 3 282 000 kronor. De främsta utgiftsposterna är 1 230 000 kronor till vatten- och avloppsväsendet, 406 000 kronor till färjeläge, 420 000 kronor till vägar och gator och 380 000 till undervisning. Till de större investeringarna hör också anläggandet av fiskehamn för 820 000 kronor. Nettoutgifterna för densamma skulle emellertid på grund av statsbidrag stanna vid 82 000 kronor. Bland större investeringar *efter år 1964* kan nämnas anläggandet av vattentäkt och reningsverk för en beräknad nettoutgift av 1 540 000 kronor samt ålderdomshem, för vilket nettoutgiften beräknas uppgå till 655 000 kronor.

Från taxeringsåret 1953 till taxeringsåret 1958 har skatteunderlaget ökat med 37 512 skattekronor. Förutsatt att invånarantalet ökar i samma takt som under de senaste fem åren och att antalet skattekronor per invånare ökar med 2 % per år, kommer stadens skatteunderlag vid taxeringsåret 1963 att uppgå till 191 000 skattekronor. En sådan ökning gör det möjligt att genomföra nu aktuella investeringsprogram utan höjning av utdebiteringen. Denna har år 1960 fastställts till 11:08 per skattekrona. Någon större höjning av utdebiteringen efter 1964 synes icke bli erforderlig.

Vette kommun. Investeringsprogrammet för åren 1960—1964 beräknas av kommunmedel taga i anspråk 643 000 kronor. Den beräknade nettoutgiften för vatten och avlopp uppgår till 193 000 kronor. En annan betydande utgiftspost utgör byggandet av gymnastiksal vid centralskolan i Skee för 125 000 kronor. — Trots en mycket kraftig folkminskning har skatteunderlaget efter kriget med undantag för ett par år ökat successivt. Tendensen i skatteunderlagets utveckling (antalet skattekrönor har mellan taxeringsåren 1953—1958 ökat med 10 768 skattekrönor¹ och mellan 1957—1959 med 5 468 skattekrönor²) anser utredningsmannen ger stöd för antagandet, att kommunens skatteunderlag trots väntad folkminskning kommer att öka även under de närmaste åren. Kommunen har för år 1960 fastställt utdebiteringen till 8: 48 per skattekröna. Om skatteunderlaget fortsätter att stiga med 2 % varje år, skulle kommunen under i övrigt angivna förutsättningar kunna genomföra det för åren 1960—1964 redovisade investeringsprogrammet med en utdebitering av 8: 60 per skattekröna. Kommunens investeringsbehov efter år 1964 torde emellertid bli mera kostnadskrävande än det nu aktuella på grund av de starkt ökade utgifterna för ålderdomsvården och för centralskolans utbyggnad. En höjning av utdebiteringen bedöms därför på längre sikt ofrånkomlig.

Tjärnö kommun. De beräknade nettoutgifterna för investeringarna under åren 1960—1964 uppgår till 251 000 kronor. De största utgiftsposterna är reparation av Rossö skola för en nettoutgift av 70 000 kronor och byggandet av gymnastiksal vid Kosters skola (50 000 kronor) samt vägar och allmänna platser (40 000 kronor). Bland investeringar, som skulle komma efter år 1964, har nämnts fiskehamn på Rossö och fiskebrygga på Nordkoster.

Även i Tjärnö kommun har skatteunderlaget ökat under hela efterkrigstiden med undantag för ett par år. Ökningen i antalet skattekrönor uppgår till 8 132 kronor från taxeringsåret 1953 till taxeringsåret 1958. En fortsatt ökning av skatteunderlaget kan emellertid komma att motverkas av fastighetsbeskattningens avveckling. Utdebiteringen för år 1960 har fastställts till 8: 58 per skattekröna. Vissa omständigheter tyder på att budgeten för år 1960 är underbalanserad, varför en höjning av utdebiteringen till 10: 60 per skattekröna blir nödvändig fr. o. m. budgetåret 1961, om investeringsprogrammet skall kunna finansieras utan upplåning. Liksom i Vette kommun kan emellertid skattemedelsbehovet komma att minska genom skattelindringsbidrag.

De ekonomiska verkningarna av en sammanläggning av de tre kommunerna till en kommunal enhet

1. *Allmän förvaltning.* Den nödvändiga personalförstärkningen kommer att kräva en årlig nettokostnadsökning av 92 000 kronor. Därtill kommer engångskostnad för kontorsutrustning med 50 000 kronor.

¹ Med tidigare gällande ortsavdrag.

² Med nu gällande ortsavdrag.

2. *Rätts- och ordningsväsen.* En sammanslagning av kommunerna torde icke öka behovet av polispersonal utan i stället möjliggöra ett effektivare utnyttjande av den befintliga personalstyrkan. Lönegradsuppflyttning av en polistjänst, reseersättningar samt minskat statsbidrag orsakar emellertid en kostnadsökning av 11 000 kronor.

3. *Brandväsen.* Inga nämnvärda förändringar i kostnadshänseende.

4. *Hälso- och sjukvård.* En tjänst som hälsovårds- och bostadsinspektör behöver inrättas. De årliga kostnaderna härför, ca 12 000 kronor, är medtagna under punkt 1.

5. *Skolväsen.* Kostnaden för erforderliga kontorsbiträdestjänster på skol-expeditionen, 9 060 kronor, har medtagits under punkt 1. Statsbidraget till skolmåltidsverksamheten kommer att minskas. Hade de tre kommunerna utgjort en enhet läsåret 1958/1959, skulle statsbidraget ha utgått med 14 000 kronor lägre belopp. — På längre sikt kan en sammanslagning leda till minskade kostnader i fråga om skolväsendets ledning.

6. *Socialvård.* Inrättande av socialvårdsbyrå blir nödvändigt. De årliga kostnaderna härför (ca 50 000 kronor) ingår i den under punkt 1 angivna summan. — Såväl Strömstad som Vette ämnar bygga nytt ålderdomshem. Vid sammanslagning skulle endast en sådan anläggning behöva uppföras.

I Strömstad uppgår bostadstillägget för ogift pensionär till maximalt 1 100 kronor och för äkta makar till maximalt 1 300 kronor. I Vette och Tjärnö är motsvarande belopp 150 resp. 200 kronor. Vid en sammanslagning torde bostadstilläggen i Vette och Tjärnö kommuner komma att höjas till de belopp, som utgår för pensionärer, bosatta i Strömstad. Därest de tre kommunerna år 1959 utgjort en kommunal enhet, hade de högre bostadstilläggen och den genomsnittligt högre bidragsprocenten för kommunbidraget krävt ett ytterligare kommunbidrag under år 1960 med ca 335 000 kronor. Av detta belopp skulle 278 000 kronor ha hänfört sig till bostadstilläggen.

7. *Vägväsen.* Kronan är väghållare inom Vette och Tjärnö kommuners område, medan Strömstad är väghållare inom stadens område. Att döma av den praxis, som utbildats vid kommunala indelningsändringar, kommer den vidgade staden att bli väghållare för hela området. Enligt väglagen äger emellertid Konungen, om stad saknar förutsättningen att vara väghållare, förordna att Kronan skall vara väghållare i staden. Sådant förordnande har meddelats beträffande Kungälv på grund av bl. a. omfattande brobyggnadsprojekt inom staden. Vissa omständigheter, såsom ett omfattande vägnät med intensiv trafik på bl. a. riksväg nr 2 och de därav betingade höga kraven på underhåll, snöröjning och sandning, den höga trafikfrekvensen på vägarna sommartid och stadens relativt svaga skattekraft i förhållande till kostnaderna för väghållningen, får anses motivera att Kronan bör bli väghållare inom hela området. Skulle den vidgade staden bli väghållare, kan den på staden fallande andelen av de årliga kostnaderna uppskattas till 50 000 kronor.

8. *Exekutionsväsen.* Liknande indelningsändringar (Bollnäs och Östhammar) har icke medfört någon ändring av indrivningsverksamheten. Någon kostnadsökning har därför icke beräknats för den vidgade staden.

9. *Finansförvaltning.* Det skattelindringsbidrag, som Vette och Tjärnö med hänsyn till det svaga skatteunderlaget kan komma att få (skatteunderlaget understeg vid 1959 års taxering det i Kungl. Maj:ts förordning den 18 maj 1951 fastställda gränsunderlaget), kommer vid en sammanslagning med Strömstad att bortfalla. — Då den vidgade stadens skattekraft kommer att utgöra ett medeltal av skattekraften i de tre kommunerna, kommer detta medföra ökade statsbidrag till investeringar inom Strömstads nuvarande område, men minskade bidrag till investeringar i de båda landskommunernas områden. Totalt synes emellertid statsbidragsbeloppen komma att öka vid en sammanslagning på grund av de stora investeringarna inom Strömstads nuvarande område. — De tre kommunernas investeringar under de närmaste åren torde icke kunna samordnas i kostnadsbesparande syfte. Däremot skulle Strömstad och Skee samhälle vid en senare tidpunkt kunna förses med vatten från samma vattentäkt (Färingen). Tidigare har nämnts möjligheten att samordna skolbyggnadsfrågorna och att uppföra ett gemensamt ålderdomshem.

Sammanfattning

En sammanslagning av de tre kommunerna skulle leda till följande årliga kostnadsökningar eller minskade inkomster enligt följande sammanfattning.

<i>Förvaltningsgren</i>		Nettokostnads- ökning
Allmän förvaltning:		
Löner, pensioner	135 000	
Lokalkostnader	5 000	
Arvodet i den vidgade staden	30 000	
	<u>170 000</u>	
Avgår nu utgående arvoden	78 000	92 000
Rätts- och ordningsväsen:		
Minskat statsbidrag (telefonkostnader)	600	
Reseersättningar till polismännen	7 400	
Ökade lönekostnader	<u>3 000</u>	11 000
Skolväsen:		
Minskat statsbidrag till skolmåltider		14 000
Socialvård:		
Ökade kostnader för kommunala bostadstillägg ..	278 000	
Ökade kostnader för övriga folkpensionsförmåner	57 000	335 000
Vägväsen:		
Ökade kostnader för väghållning		50 000
	Summa	<u>502 000</u>
	Avrundat belopp	500 000

Utredningen:

Den årliga nettokostnadsökningen för en kommunsammanläggning skulle sålunda uppgå till sammanlagt 500 000 kronor, varav dock 50 000 kronor, som skulle beröra vägväsendet, kommer att bortfalla, därest Kronan blir väghållare för hela området. I samband därmed skulle emellertid också Strömstads stads nuvarande utlägg för de allmänna vägarna upphöra. Mer än hälften av den ovannämnda kostnadsökningen beror emellertid på de ökade utgifterna för kommunala bostadstillägg. Beträffande dessa bör beaktas att allmänna pensionsberedningen i sitt betänkande (SOU 1957: 7) uttalade, att en höjning av folkpensionen enligt beredningens förslag borde kombineras med en avveckling av de kommunala bostadstilläggen. Riksdagen, som sedermera beslutat om höjning av folkpensionen, har emellertid icke tagit ställning till frågan om bostadstilläggens avveckling. I förhållande till Vette och Tjärnö har Strömstad haft ett betydligt större investeringsbehov. Detta sammanhänger givetvis med den expansion, som skett i staden efter kriget. På grund av de omfattande investeringarna har emellertid Strömstad en betydligt högre utdebitering än grannkommunerna. Utbyggnaderna av gator, vatten- och avloppsväsendet, anläggandet av fiskehamn och färjeläge liksom utbyggnaden av skolväsendet m. m. kräver ytterligare omfattande investeringar. Dessa har betydelse icke enbart för staden utan för hela den kringliggande bygden, vars befolkning i allt större utsträckning blir beroende av sysselsättningsmöjligheterna i Strömstad. Utsikterna att genomföra de investeringar, som är nödvändiga för stadens och bygdens fortsatta utveckling, skulle förbättras, om staden och grannkommunerna utgjorde en kommunal enhet. De omedelbara positiva följderna för Strömstads grannkommuner vid en kommunsammanslagning består främst däri att kommunens pensionsberättigade befolkning finge en icke obetydlig förbättring av pensionsförmånerna genom höjningen av bostadstilläggen. Detta har speciell betydelse för Vette kommun, som under 1960-talet får ett kraftigt ökat antal pensionärer.

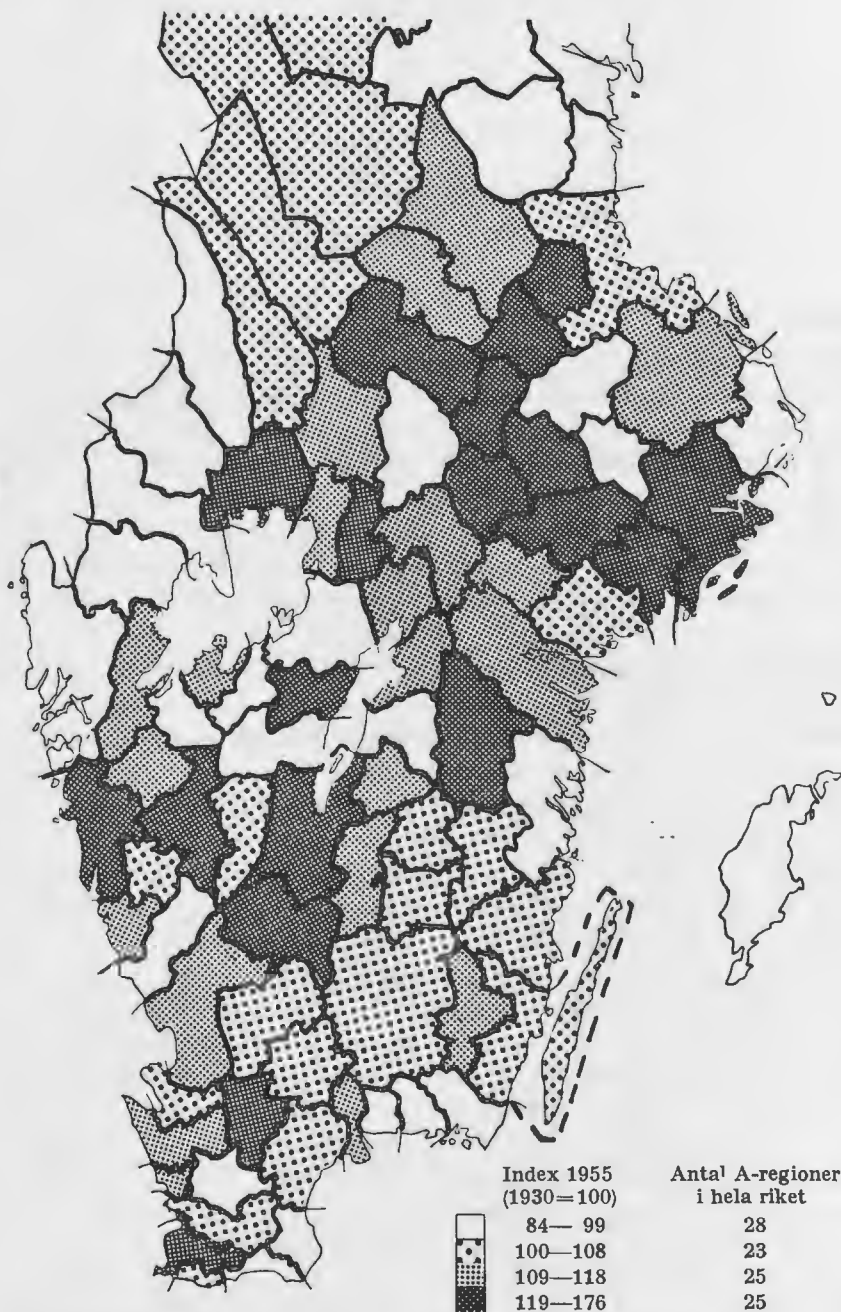
KAPITEL 21

Sammanfattning

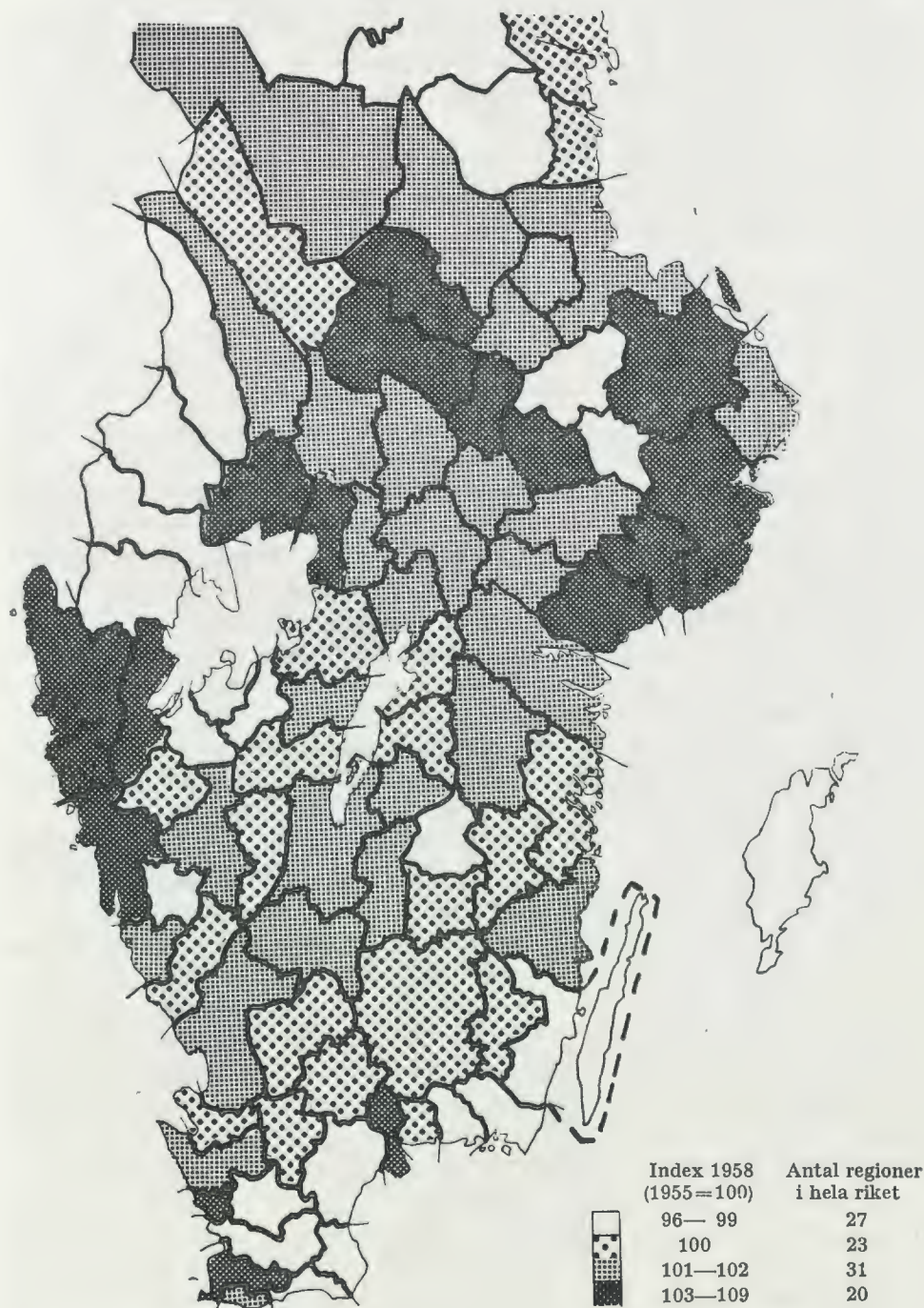
Befolkningsutveckling

Invånarantalet i Uddevalla A-region uppgick den 31 dec. 1958 till ca 134 200. I jämförelse med år 1930 innebär detta en minskning med ca 7 600 eller med drygt 5 %. Efter år 1945 har emellertid folkmängden ökat med ca 5 300. Som framgår av kartan på sidan 236 har icke mindre än 28 av rikets 101 A-regioner under åren 1931—1955 haft folkminskning. Till områden, där invånarantalet minskat, hör exempelvis Dalsland och västra Värmland samt A-regioner omfattande mera utpräglade jordbruksdistrikt i södra och mellersta Sverige, liksom också norra delen av Stockholms län (Norrtälje A-region).

Vid en jämförelse mellan befolkningsutvecklingen i rikets A-regioner under tiden 1956—1958 erhålles en gynnsammare bild av utvecklingen i Uddevalla A-region. Invånarantalet har sålunda i denna region ökat med drygt 3 %, medan 27 av rikets 101 A-regioner haft minskning. Orsaken härtill är den fortgående inflyttningen till Uddevalla, som även inneburit en betydande inflyttning till regionen från andra delar av riket. Genom näringslivets expansion i denna stad, har folkminskningen även upphört i kommuner, som ur kommunikationssynpunkt har ett gynnsamt läge i förhållande till Uddevalla. Befolkningsutvecklingen i Ljungskile kommun, grannkommunerna kring Uddevalla samt Munkedals och Svarteborgs kommuner har sålunda varit betydligt gynnsammare under 1950-talet än i kommunerna i kustlandet. Beträffande de sistnämnda kan dock konstateras, att befolkningsutvecklingen i regionens större fiskericentra, såsom fiskelägesbygden i södra delen av Tjörns kommun och i Smögen—Gravarneområdet, varit förhållandevis stabil. Den utbyggnad av näringslivet, som påbörjats i Stenungsund, har medfört en icke obetydlig ökning av invånarantalet under senare delen av 1950-talet i denna kommun. En markant folkökning har också skett i Strömstad. Likaså har invånarantalet ökat i stadsbygdsdelen av Lysekils stad, ehuru dock denna ökning relativt sett varit mindre än i Strömstad. Lysekils landsbygdsdel har däremot haft en betydande folkminskning. Med undantag för Långelanda socken på Orust, där folkmängden hållit sig praktiskt taget oförändrad under flera decennier, har folkminskningen i A-regionen i övrigt varit mycket kraftig. Denna minskning har drabbat såväl glesbygd som tätorter. Befolkningen i de arbetsföra åldrarna i A-regionen

Folkmängdens relativa förändring i A-regionerna i södra och mellersta Sverige 1931/55

*Folkmängdens relativa förändring
i A-regionerna i södra och mellersta
Sverige 1956/58*

uppgick år 1950 till 84 800, medan antalet personer över 65 års ålder utgjorde 16 300. En framskrivning av befolkningen på de av utredningen tillämpade grunderna visar en ökning av antalet personer i de arbetsföra åldrarna med ca 800 under perioden 1950—1970, medan antalet åldringar under samma period skulle öka med ca 4 500. Den ogynnsammaste befolkningsutvecklingen skulle enligt framskrivningen vara att vänta i stenindustrikommunerna.

Jordbruket

Bohuslän är till följd av den starkt brutna topografin en typisk småbrukarprovins. Medelarealen i A-regionen år 1956 uppgick till 9,7 ha. Endast 6 jordbruk i regionen hade en åkerareal, som uppgick till minst 100. Småbrukets starka dominans gör, att den animaliska produktionen är av utslagsgivande betydelse. Produktionsinriktningen har dessutom påverkats av de klimatologiska förhållandena, som gynnar odlingen av foderväxter. Såväl jordmån som klimat har i kustdalgångarna skapat goda betingelser för specialodlingar av bär och grönsaker. Trots goda avsättningsförhållanden är emellertid dylika odlingar tämligen sparsamt förekommande i Bohuslän utom på Tjörn och Orust. En övergång till sådana odlingar i kusttrakterna längre norrut skulle skapa ökade förtjänstmöjligheter för landsbygdsbefolkningen i berörda områden.

I stora inlandsområden, särskilt i de nordligare delarna av regionen, torde en mera intensiv skogsskötsel ge ett bättre utbyte än den nuvarande produktionsinriktningen.

Den yttre rationaliseringen inom jordbruket i form av sammanslagning av ofullständiga jordbruk synes av jordbruksräkningarna att döma ha bedrivits i ungefär samma takt i A-regionen som i riket. Beträffande jordbruk omfattande 2—5 ha åker har minskningen efter kriget varit större än i riket, särskilt gäller detta perioden 1951—1956.

Av utredningen med bistånd av lantbruksstyrelsen företagna undersökningar av sysselsättningsförhållandena bland jordbruksbefolkningen i undersökningsområdet har visat en betydande undersysselsättning, särskilt på Orust och Tjörn. De otillräckliga inkomstmöjligheterna får anses utgöra den främsta orsaken till den kapitalförtäring, som skett genom att jordbrukets byggnader icke erhållit tillräckligt underhåll. 30 % av ekonomibyggnaderna var sålunda enligt en år 1950 företagen undersökning så pass förfallna, att nybyggnad var erforderlig. Denna kapitalförtäring torde bidra till att minskningen av antalet jordbruk under 1960-talet kommer att gå betydligt snabbare än under de närmast föregående decennierna. Enbart en minskning av antalet brukningsenheter i samma takt som under åren 1951—1956 skulle medföra, att var fjärde gård i undersökningsområdet fram till år 1975 kommer att upphöra som självständig enhet.

Fiskerinäringen

Västkustens andel av det svenska havsfisket har efter krigsslutet år 1945 utgjort ca 70 %. Under 1930-talet utgjorde denna andel 64 %. Den tillbakagång i antalet yrkesfiskare, som skett under 1950-talet i riket, har relativt sett varit av betydligt mindre omfattning på västkusten än på östkusten.

Inom västkustfisket utgör sillfångsten ungefär hälften av hela fångstmängden. Av den fångade och i Sverige landade sillen avsätts drygt 50 % på utlandsmarknaden, där Östtyskland utgör den största uppköparen. Nästan all sill fångas numera med trål. Trålfiskets utbredning under efterkrigstiden och de allt mindre givande fångstområdena i Skagerack och Kattegatt har medfört, att fångstplatserna förskjutits allt längre bort från svenska kusten. Härav har följt ett ökat behov av sjösäkrare och mera djupgående fiskefartyg med starkare motorer. Fartyg i storleksgrupperna 60—80 och 80—100 bruttoton har ökat i mycket snabb takt under de senaste årtiondena. Den sistnämnda storleksgruppen omfattade år 1945 i Göteborgs och Bohus län endast ett 10-tal fartyg mot 60-talet fartyg år 1956. I stället har fartygen i de minsta storleksklasserna minskat avsevärt i antal. Nyanskaffningar av fiskefartyg hade särskilt stor omfattning under de fem första efterkrigsåren. Därefter inträdde en markant minskning i nyproduktionen. Mot slutet av 1950-talet inträdde en ny kraftig ökning av nyinvesteringarna i fiskefartyg. Den främsta orsaken härtill var de goda fångstresultaten. Maximeringen av de statliga fiskerilånen till 120 000 kronor per fartyg har emellertid medfört, att dessa lån numera endast täcker en tämligen ringa del av kostnaden för förvärv av nybyggda och modernt utrustade fiskefartyg. Denna maximering försvårar den rationalisering inom fisket, som är nödvändig, om västkustfisket skall kunna följa med i den internationella utvecklingen inom fisket.

I Göteborgs och Bohus län finns fem fiskelägen, där antalet yrkesfiskare överstiger 200 och där det samlade fartygstonnaget uppgår till minst 2 500 ton. Dessa fiskelägen är Gravarne och Smögen norr om Lysekil samt Hönö-Klåva, Öckerö och Donsö i Göteborgs skärgård. Den utveckling mot koncentration av fisket till större centra, som pågått i flera årtionden, synes ännu icke ha avslutats. Snarare torde en ytterligare tillbakagång ske i de mindre fiskelägena på grund av att fiskerinäringen i dessa orter ej har ekonomiska resurser och ej heller sådana hamnförhållanden, som anskaffandet av större tonnage kräver. De statliga åtgärderna för hamnbyggnader har efter kriget i allmänhet inriktats på de större hamnarna. I fiskehamnar belägna norr om Marstrand har sålunda på senare år förbättrings- och ombyggnadsarbeten bedrivits i Åstol, Stora Dyrön, Klädesholmen, Grundsund och Smögen. Härtill kommer smärre arbeten, som utförts i mindre fiskehamnar, såsom Hunnebostrand, Bovallstrand och Hamburgsund, där medel från anslaget till »mindre hamnar och farleder» tagits i anspråk. Härtill

kommer vissa tillbyggnadsarbeten, som utförts i Ellös, Lysekil, Gravarne och Kungsviken (norr om Strömstad) och som bekostats av medel, som arbetsmarknadsstyrelsen ställt till förfogande. Dessa arbeten har bedrivits för att motverka arbetslöshet i berörda områden. I de flesta mindre fiskelägen har fisket gått så pass kraftigt tillbaka, att anläggandet av en ny fiskehamn ej kan antagas medföra någon radikal förändring av situationen. Detta gäller flertalet fiskelägen i Morlanda kommun på Orust samt kustsamhällena mellan Bovallstrand och Havstenssund. Med hänsyn till kostnaderna för hamnbyggnader bör byggnadsarbetena i dessa fiskehamnar begränsas till förbättringsarbeten. Dessa bör dock vara av sådan art, att den äldre fiskarbefolkningen kan driva sin näring i den omfattning förutsättningarna i övrigt i orten medger. Där fiskarbefolkningen är spridd över en mångfald små fiskelägen såsom i Morlanda kommun, bör anläggandet av centralt belägna och för flera orter gemensamma fiskehamnar undersökas.

Skogsbruket och skogsindustrin

Enligt 1949 års riksskogstaxering för Göteborgs och Bohus län omfattade den skogsproduktiva marken omkring 163 000 ha, varav ca 148 000 ha var skogbeväxt. Sedan 1860-talet, då de stora skogsodlingarna i Bohuslän påbörjades, har skogsodling utförts på 64 000 ha ljungmarker. De återstående ljungmarkerna beräknades år 1955 omfatta ca 3 000 ha. De omfattande skogsodlingarna under tidigare skeden har medfört en mycket kraftig ökning av tillväxten av virkesförrådet i länet genom att stora arealer yngre skog under de senaste årtionedna förskjutits över till medelålders skog. Behovet av skogsvårdsarbeten är mycket stort i samtliga B-regioner. För skogsvård, vägbyggnad, dikning m. m. krävs årligen ca 150 000 dagsverken och för avverkningsarbeten 460 000 dagsverken eller tillsammans ca 2 300 årsarbetare. Detta innebär, att utöver skogsägarnas nuvarande arbetsinsatser skulle för bedrivande av ett rationellt skogsbruk erfordras ytterligare arbetsinsatser motsvarande 380 årsarbetare, varav 150 årsarbetare enbart inom Strömstadsregionen. Enligt en av skogsvårdsstyrelsen i länet år 1956 utförd beräkning skulle ett inkomsttillskott på 5 milj. kr. per år kunna tillföras de bohuslänska skogsägarna, om skogsvårdsmässiga avverkningar bedrevs i önskvärd omfattning. — Behov av skogsvägar föreligger framförallt i de nordligare delarna av Bohuslän.

Utmärkande för skogsbruket i Göteborgs och Bohus län är bondeskogsbrukets starka dominans. År 1951 omfattade sålunda »övriga enskilda skogar» 85 % av skogsmarksarealen, medan aktiebolagsskogarna endast upptog 2 % av denna areal. Skogsbrukets splittring på en mångfald små enheter — medelarealen i länet utgjorde år 1956 endast 18,6 ha produktiv skogsmark per enhet — skapar speciella svårigheter för skogsvården. För att bemästra dessa svårigheter har under de senaste åren inom ett flertal kommuner bildats s. k. skogsbruksområden. Dessa omfattar var för sig

70—100 skogsägare. Skogsbruksområdena har gemensamt anställt skogsvaktare och skogsarbetare, åt vilka uppdragits allt arbete från plantering till gallring och avverkning. Dessa kooperativa sammanslutningar omfattade i november 1959 ca 10 % av skogsmarken i Göteborgs och Bohus län. En fortsatt kraftig utbyggnad av denna verksamhet är nödvändig.

Råvarutillgången i Uddevalla A-region får anses medge en utvidgning av produktionen av sågade trävaror. Endast det till Tanumshede förlagda sågverksföretaget har uppgivit, att sådana planer föreligger. En betydande ombyggnad har emellertid nyligen skett vid den största anläggningen i regionen (Färgelanda sågverk), som sysselsätter ett 40-tal arbetare. Med undantag av träindustrin i Uddevalla är också de till regionen förlagda snickerifabrikerna tämligen små anläggningar, där möjligheterna till utveckling får anses vara starkt begränsade. Tillverkningen av träemballager för fiskerinäringens behov, som är en typisk landsbygdsnäring, har under efterkrigstiden gått starkt tillbaka på grund av dels minskad efterfrågan från fisket, dels hårdnande konkurrens från storföretag inom branschen.

Lövvedsöverskottet i Bohuslän, Dalsland och området mellan Vänern och stambanan Göteborg—Herrljunga har beräknats uppgå till 160 000 m³fub. Detta motsvarar en årsproduktion av 40—45 000 ton sulfatmassa. En utbyggnad av sulfatindustrin i västra Sverige har av skogsägareföreningen i området angivits som det effektivaste medlet att stimulera skogsvården i denna del av riket. Någon möjlighet att lokalisera sådan industri till Uddevalla A-region föreligger emellertid icke. Främsta orsaken härtill är den otillräckliga vattenförsörjningen i de bohuslänska vattendragen. Det största vattendraget inom A-regionen — Örekilsälven — är som vattentäkt redan tagen i anspråk av pappersbruket i Munkedal. Förbättrade avsättningsmöjligheter för skogsbruket i regionen kommer emellertid att skapas genom den ökade förbrukning av lövvirke, som kan väntas vid flera industriföretag i Dalsland. Om dessutom planerna på en utbyggnad av cellulosaindustrin i Munkedal och Vargön förverkligas, kommer svårigheterna att få avsättning för lövvirket att begränsa sig till klenvirket. För att minska överskottet på dylikt virke bör en övergång till fliseldning hos lantbrukshushållen samt de allmänna inrättningarna i länet komma till stånd. Initiativet bör härvidlag lagas av fastighetsägare, som tillika är skogsägare.

Varvsindustrin och övrig metallindustri

Metallindustrin i Uddevalla A-region sysselsatte år 1959 ca 6 200 personer, varav omkring 5 200 var arbetare. Av denna personal var icke mindre än 3 150 arbetare och 550 tjänstemän anställda vid Uddevallavarvet. De mindre varven (lustbåtsvarven icke inräknade) sysselsatte sammanlagt 275 personer, bilreparationsverkstäderna ca 600 personer och övrig metallindustri ca 1 600 personer. Med undantag för Ödeborgs bruk (160 anställda) och me-

tallindustrin i Brastad är de större företagen förlagda till städerna Uddevalla, Lysekil och Strömstad. Den till övriga orter lokaliserade verksamheten, består i stort sett endast av mindre varv och reparationsverkstäder. Bland de större metallindustriföretagen kan en viss utbyggnad väntas vid Nordverk i Uddevalla och vid Original-Odhner i Strömstad. Efter den inskränkning av verksamheten, som skedde vid Skandiaverken i Lysekil år 1958, har sysselsättningen vid detta företag kunnat upprätthållas på oförändrad nivå. Möjligheterna att bibehålla motortillverkningen i oförändrad omfattning eller öka densamma kan vid framläggandet av detta betänkande icke bedömas. Den nyetablering av verksamhet inom metallindustrin, som skett under efterkrigstiden har — med undantag av Uddevallavarvet och Jydens ramfabrik i Strömstad — främst föranletts av att industrilokaler kunnat ställas till förfogande till följd av tidigare verkställda industrinredläggelser. I flera fall skulle alternativet till den beslutade lokaliseringen ha varit en utbyggnad av befintlig verksamhet i Göteborgsområdet eller nylokalisering av företag till detta område. Större lediga industrilokaler fanns vid årsskiftet 1959—1960 på Bohus-Malmön, i Grebbestad och Hunnebostrand. Intresset för utflyttning av verksamhet från Göteborgsområdet är emellertid av naturliga skäl främst inriktat på de sydligare belägna orterna i länet.

Den mindre varvsindustrin i Bohuslän har en sammanlagd personal på ca 700 personer. Härav sysselsättes icke fullt 300 vid företag inom Uddevalla A-region. Med undantag av lustbåtsvarven är de mindre varven i Bohuslän intimt beroende av efterfrågan från fisket och den mindre fraktfarten. Från den sistnämnda näringen avser behovet nästan enbart reparationsarbeten, främst beroende på att förnyelsen av fartygsbeståndet genom nybyggnad under en lång följd av år varit av ytterst ringa omfattning inom den mindre fraktfarten. Den mindre varvsindustrin är koncentrerad till den del av landskapet, som har den livskraftigaste fiskerinäringen, nämligen Göteborgs skärgård och Tjörn. Norr därom finns endast fem företag, som har en arbetsstyrka överstigande 10 personer. Icke vid något av dessa företag överstiger arbetsstyrkan 20 man. De sysselsättningssvårigheter, som särskilt under senare delen av 1950-talet förekom inom den mindre varvsindustrin i Bohuslän, begränsade sig i stort sett till företag, där nybyggnad av fartyg spelar en avgörande roll för sysselsättningen. Vid småvarv, där endast reparationsarbeten förekommer, var verkningarna av konjunkturavmattningen tämligen obetydliga.

Utvecklingen inom fisket är av avgörande betydelse för den mindre varvsindustrins framtid. Ett avstannande av den pågående övergången till större fartygstyper skulle därför få mycket svåra följder för de bohuslänska varven. De ovissa framtidsutsikterna för den mindre fraktfarten och de stora möjligheterna till förvärv av second hand-tonnage har medfört, att intresset för investeringar i fartygsbyggen inom denna näring är mycket ringa. I den

mån en utbyggnad inom den mindre varvsindustrin i Bohuslän kan bli möjlig, torde denna komma att ske i södra Bohuslän, där förutsättningarna för en sådan utbyggnad är gynnsammast. — För båtbyggerierna på Orust, som tillgodoser behovet inom en helt annan marknad än den övriga varvsindustrin, förefaller framtidsutsikterna relativt gynnsamma. En mera betydande utvidgning av verksamheten vid lustbåtsbyggerierna förutsätter emellertid vissa gemensamma ekonomiska åtaganden av företagen inom branschen för att åstadkomma en intensifiering av försäljningsverksamheten och uppläggnad av lager. För den övriga varvsrörelsen är ett nära samarbete med fiskerinäringen nödvändigt. En dylik samverkan är särskilt påkallad med hänsyn till de förändringar i fartygens konstruktion, som är att vänta på grund av ändrade betingelser för fisket.

Stenindustrin

Efterfrågan på gatsten — särskilt smågatsten — har minskat kraftigt under efterkrigstiden, varför tillverkningen av denna vara nu endast uppgår till en obetydlighet jämfört med de första efterkrigsårens produktion. I stället har framställningen av kantsten utvidgats betydligt beroende på en kraftigt ökad efterfrågan på hemmamarknaden. Denna omställningsprocess ledde emellertid till överproduktion av kantsten, då efterfrågan år 1957 plötsligt minskade. För att nedbringa lagren nedskars produktionen därför betydligt, vilket resulterade i en reducering av stenarbetarkåren med 500 man.

De försök, som gjorts med asfaltkantsten och betongkantsten i vissa större städer, ger icke anledning tro, att ett ytterligare allvarigare bakslag för kantstensproduktionen är att vänta, ehuru dock framtidsutsikterna ter sig ovissare än under 1950-talets början. Om de uppgjorda planerna på en väsentlig ökning av väginvesteringarna kommer att genomföras under de båda närmaste årtiondena, torde behovet av kantsten komma att stiga men förmodligen ej i den omfattning, som man tidigare räknat med. För byggnadssten av granit har avsättningsförhållandena varit tämligen stabila under efterkrigstiden, ehuru även en del företag med dylik produktion hade känning av den avmattning, som inträdde åren 1957—1958. Vissa förhoppningar knyts till rön, som nyligen gjorts inom byggnadstekniken och som kan leda till att byggnadssten av granit i ökad utsträckning kommer att tagas i anspråk som ytbeklädnadsmaterial.

De för år 1958 till utredningen lämnade uppgifterna om försäljningen av gat- och kantsten motsvarar ett dagsverksbehov av 520 årsarbetare. Medeltalet sysselsatta arbetare inom gat- och kantstensindustrin uppgick nämnda år till omkring 700 man. Sysselsättningen under år 1958 var emellertid mycket ojämn. Särskilt under årets första kvartal var arbetslösheten av stor omfattning och omkring halva kåren var då en tid permitterad från stenindustrin. Möjligheterna att helt friställa arbetskraft för att bereda kvarvarande styrka jämn sysselsättning försvåras av den ojämna order-

ingången och de starkt varierande önskemålen om stenens bearbetning och dimensioner. En viss utjämning av säsongvariationerna kan emellertid åstadkommas genom rikligare uttagning av ämnesblock under den varma årstiden, så att stenhuggarnas vintersysselsättning ej äventyras av ogynnsamma väderleksförhållanden.

Med hänsyn till åldersfördelningen bland stenarbetarna och den stora arbetslöshetsrisken i yrket är en hög arbetslöshetsberedskap nödvändig inom stenindustrikommunerna. Då sysselsättningssvårigheterna för den äldre arbetskraften kan väntas bestå under en stor del av 1960-talet, bör en flerårsplan upprättas för sådana samhällseliga investeringar, som ur såväl samhällsekonomisk synpunkt som sysselsättningssynpunkt kan anses befogade inom denna del av länet.

Konservindustrin

Frånsett några småföretag och den till Grisslehamn förlagda konservindustrin är hela den svenska sill- och fiskkonservindustrin lokaliserad till Göteborgs och Bohus län. I Göteborg sysselsatte denna industri år 1956 i medeltal 350 arbetare. Den till Uddevalla A-region förlagda konservindustrin hade en arbetsstyrka på 1 700 arbetare, varav 1 200 var kvinnor. Som framgår av kartan på s. 86 är konservindustrin i A-regionen främst lokaliserad till Lysekil, Gravarne, Strömstad och Klädesholmen. På den sistnämnda orten finns endast småföretag, som dock tillsammans sysselsätter nära 200 personer. Även Lysekil har ett stort antal småföretag, men produktionen domineras där av storföretagen i branschen. Trots den produktionsökning, som skett inom sill- och fiskkonservindustrin sedan år 1947, hade arbetarantalet fram till år 1956 endast obetydligt ökat. På vissa orter, däribland Klädesholmen och Lysekil, har såväl antalet företag som arbetsstyrkan minskat, medan nya konservindustrier lokaliserats till Skärhamn, Väjern, Hunnebostrand, Bovallstrand, Hamburgsund, Fjällbacka och Strömstad. Med undantag för konservindustrin på Bohus-Malmön, som maximalt sysselsatte ett 100-talet personer, har de nedlagda konservindustrierna utgjorts av småföretag.

Bortsett från den inläggning av grönsakskonserver, som sker i Ellös på Orust och den köttkonservtillverkning, som bedrivs vid ett företag i Strömstad, är den bohuslänska konservindustrin helt inriktad på framställning av sill-, fisk- och skaldjurskonserver. Tillverkning av halvkonserver, som gaffelbitar, ansjovis och kaviar, upptar betydligt mer än hälften av produktionen inom den svenska sill- och fiskkonservindustrin till skillnad från konservindustrin i Norge, där produktionen främst är inriktad på helkonserver. Trots de säsongväxlingar, som utmärker produktionen inom den svenska sill- och fiskkonservindustrin, är sysselsättningen inom denna industri dock betydligt jämnare än inom den norska konservindustrin, där

produktionen i mycket hög grad är beroende av tillgången på färskråvara, främst skarpsill. En annan betydande skillnad mellan den norska och den svenska sill- och fiskkonservindustrin är, att den förstnämnda avsätter ca 75 % av sin produktion på utlandsmarknaden, medan endast omkring 5 % av den svenska sill- och fiskkonservindustrins produktion exporteras.

Tillverkningen av fisk- och skaldjurskonserver i vårt land ökade snabbt under de första efterkrigsåren men stagnerade sedan och höll sig kvantitetsmässigt tämligen oförändrad fram till 1954, varefter en viss produktionsökning skedde. På grund av mycket dåliga fångster av skarpsill efter år 1956, torde emellertid produktionsökningen ha avbrutits år 1957. Möjligheterna att i tider av råvarubrist lägga om produktionen till andra varuslag som grönsaks- eller köttkonserver får betraktas som starkt begränsade. Den främsta orsaken härtill är den hårdnande konkurrensen mellan företag, som producerar sådana varuslag. Denna skärpta konkurrens beror dock ej på en minskad konsumtion utan i stället på att en mycket kraftig produktionsökning ägt rum efter kriget.

Framställning av djupfrysda produkter, såsom frysta fiskfiléer, förekommer endast i ringa skala på västkusten. Anledningen härtill är den mycket ojämna och osäkra tillförseln av torsk, kolja och spätta från fångstområdena i Skagerack och Kattegatt. En större fileteringsanläggning med djupfrysning av fiskfiléer har emellertid planerats av västkustfiskarnas ekonomiska föreningsrörelse. Som förläggningssort för denna anläggning har valts Göteborg, som på grund av sin betydelse som kommunikationscentrum och sin position inom fiskhandeln anses vara den lämpligaste förläggningssorten på västkusten för en frysindustri.

Då den starkt försämrade tillförseln av skarpsill icke kunnat motverkas genom omläggning av produktionen till andra varuslag än fiskprodukter, har råvarubristen tidvis orsakat betydande sysselsättningsrubbingar. År 1959 inträdde en förbättring i råvaruläget, men risk för nya svåra bakslag föreligger. Orsaken härtill är det intensiva fiske, som bedrivs för de danska fiskoljefabrikernas räkning och som under år med svaga årgångar av skarpsill orsakar såväl det svenska fisket som konservindustrin stort avbräck.

Som nämnts har de driftsnedläggelser, som förekommit efter kriget, i stort sett begränsat sig till småföretag. De företag, som lokaliserats till olika småsamhällen, har i allmänhet varit filialer till storföretagen inom konservindustrin. En fortsatt koncentration av driften till de större företagen får anses sannolik. En ökad mekanisering skulle givetvis påskynda denna process, varigenom konservindustrin i orter som Lysekil, Gravarne, Strömstad och Göteborg skulle få en ännu starkare dominans. De ovissa framtidsutsikterna med hänsyn till såväl den osäkra råvarutillgången som de marknadsförhållanden, som inträder med Sveriges anslutning till sjustatsmarknaden, inverkar emellertid f. n. starkt hämmande på investeringsviljan inom sill- och fiskkonservindustrin.

Textil- och sömnadsindustrin

Textil- och sömnadsindustrin i Uddevalla A-region sysselsätter ca 2 200 personer, varav ca hälften arbetar inom den till Uddevalla stad förlagda industrin. Lokalisering av ny industri har under 1950-talet bl. a. skett i Hällevadsholm och Strömstad. Företagen i Brastad, Stenungsund och Stigen har utvidgat sin produktion. Driftsnedläggelser har däremot verkställts i Uddevalla och Henån. Med hänsyn till arbetskraftstillgången är möjligheterna till fortsatt utveckling av industrin störst i A-regionens södra delar. I de yttre kustorterna medger däremot tillgången på kvinnlig arbetskraft icke någon större expansion av företag, som främst sysselsätter kvinnlig arbetskraft. — Den bohuslänska textil- och sömnadsindustrin har hävdat sig väl med hänsyn till de svårigheter, som rått inom branschen i övrigt under 1950-talet. En viss mindre ökning av arbetsstyrkan vid flera av företagen synes vara att räkna med.

Sjöfarten

Bruttointäkterna jämte inkomsterna av uthyrning inom den *mindre skeppsfarten* i Göteborgs och Bohus län med undantag av Göteborgs stad uppgick år 1956 till ca 69 milj. kronor. Antalet sysselsatta inom denna del av skeppsfarten utgjorde omkring 1 600 personer. Ungefär $\frac{1}{4}$ av den nämnda inkomstsumman redovisades av rederinäringen i Tjörns distrikt. Antalet registrerade fartyg under 500 bruttoton uppgick till ca 350, varav ett 60-tal tillhörde rederinäringen i Skärhamn. Omkring 40 % av de i riket registrerade motorseglarna är att hänföra till den bohuslänska rederinäringen. Hela antalet i trafik gående motorseglare i Göteborgs och Bohus län, exklusive Göteborgs stad, utgjorde år 1956 172. För dessa fartyg redovisades en sammanlagd bruttoinkomst på 11,6 milj. kronor, av vilka 5 milj. hade influtit i Tjörns distrikt. De bohuslänska motorseglarna sysselsatte tillsammans 665 man. — Åldersfördelningen inom det bohuslänska fartygstonnaget är mycket ogynnsam. I storleksgruppen 100—499 bruttoton var sålunda år 1956 endast en fjärdedel av motorfartygen under 20 år. Endast ett ringa antal motorseglare har byggts efter första världskriget.

Av de bohuslänska handelshamnarna har endast hamnarna i Uddevalla och Lysekil nämnvärd betydelse för utskeppning av gods från orter utanför Bohuslän. Kapaciteten i Lysekils hamn medger en avsevärd ökning av hamnrörelsen, men en dylik utveckling hämmas av de i jämförelse med hamnen i Uddevalla längre transportvägarna till rikets inland. — De goda hamnmöjligheterna i Stenungsund och vid Saltkällefjorden (Munkedal) synes snabbare än i Lysekil komma att påverka näringslivets utveckling i berörda bygder. Möjligheterna att utveckla rörelsen norr om Munkedal är på grund av det ringa upplandet starkt begränsade. Med hänsyn till den

ställning, som skärhamnsflottan intar inom den bohuslänska fraktfarten, är det synnerligen angeläget, att en upprustning av hamnen i Skärhamn snarast kommer till stånd. På Orust bör möjligheterna att anlägga en gemensam hemmahamn för fraktfarten och de större fiskefartygen undersökas.

Turistnäringen

Antalet företag inom hotell- och pensionatsrörelsen i Bohuslän uppgick år 1959 till 125. Tolv av dessa var belägna utanför Uddevalla A-region. Av de 125 anläggningarna hade 71 endast öppet under sommarmånaderna. I jämförelse med år 1945 har antalet sommaranläggningar minskats med 27, medan antalet helårsdrivna anläggningar reducerats med 3. Tillbakagången har varit störst på Orust med kringliggande öar och i Skaftö kommun. Orsaken till nedläggelse har i de flesta fall varit, att ägaren på grund av hög ålder måst frånträda rörelsen och att någon efterträdare icke stått att uppbringa. En fortsatt tillbakagång inom denna del av turistnäringen får anses sannolik på grund av den svaga lönsamhet, som är utmärkande för en stor del av branschen och som sammanhänger med den korta turistsäsongen. Bilismens expansion efter kriget har vidare medfört nya semestervanor, som skapat ytterligare svårigheter för restaurangnäringen i småorterna. Det starkt ökade behovet av sommarbostäder för turister med självhushåll har dessutom på åtskilliga turistorter minskat tillgången på rum för logering av sommargäster.

Med hänsyn till den betydelse ur rekreationssynpunkt, som de bohuslänska kustorterna numera har för alla samhällsgrupper i vårt land, är det ett riksintresse, att turistnäringen i Bohuslän kan anpassa sig efter de nya utvecklingslinjerna inom turismen. Frågor rörande såväl vägväsendet, vattenförsörjningen och de sanitära förhållandena måste lösas under hänsynstagande till denna rörelse. En utveckling av turistnäringen genom ökad tillströmning av utländska turister förutsätter en mångsidigare utrustning och högre standard på turistanläggningarna. Detta är inte möjligt att skapa, utan att en förlängning av den nuvarande mycket korta turistsäsongen kommer till stånd, så att anläggningarnas kapacitet bättre kan utnyttjas. En förlängning av turistsäsongen förutsätter emellertid, att sommartid införas i vårt land i likhet med vad som skett i Norge.

Bilturismens kraftiga expansion har medfört, att campingrörelsen utvecklats snabbare, än vad de samhälleliga och enskilda resurserna medgivit. Detta har medfört sanitära och andra missförhållanden, som, om de icke bemästras, kommer att misskreditera de berörda kustsambällena. Myndigheterna bör därför ges befogenheter att på tidigt stadium ingripa mot olämpligt lokaliserade och illa planerade campingplatser. Enskilda initiativ i syfte att skapa alternativ till campingen genom anläggandet av sov-

hytter med pentry eller småstugor för bilturister med familjer bör uppmuntras av kommunerna.

Behovet av planering av viktigare samhällliga investeringar

Den redogörelse, som här lämnats om näringslivet i Uddevalla A-region, har visat, att möjligheterna till utveckling av näringar, som baserar sig på regionens egna råvaror är alltför begränsade för att någon genomgripande förändring av befolkningsutvecklingen i områden med stark folkminskning skall kunna anses möjlig. Härtill kommer att flera av de traditionellt viktiga näringarna i regionen, såsom fiske och konservindustri, med nya marknadsförhållanden kan komma att ställas inför svåra omställningsproblem. Risk för fortsatta sysselsättningssvårigheter på grund av den ojämna orderingången föreligger dessutom inom stenindustrin. Till de industrier, som expanderat under efterkrigstiden, hör främst metallindustrin och konfektionsindustrin. Lokaliseringen av ångkraftverk och förberedelserna för anläggandet av kemisk industri till Bohuslän har visat, att helt nya möjligheter öppnat sig för denna landsända på grund av den betydelse provinsen har för verksamhet, som baserar sin produktion på importerade råvaror. Tillgången på lämplig industrimark för storföretag inom exempelvis olje- och grovkemikaliebranscherna inom Göteborgsregionen torde vara starkt begränsad. För den framtida utvecklingen av näringsliv och samhällen i Uddevalla A-region torde det därför vara berättigat att räkna med en lokalisering av storföretag inom näringar, som kan utnyttja Bohusläns i jämförelse med övriga provinser mycket goda hamnmöjligheter. En inventering av områden, som med hänsyn till järnväg och belägenhet vid djupt vatten är lämpliga för företag av denna typ, bör ske. Vid bebyggelseplanering och vid projektering av vägar bör tillses att för industritomtmark lämpliga områden icke onödigtvis spolieras. De samhällliga investeringarna bör ävenledes iniktas på objekt, som kan underlätta lokaliseringen av större företag. Det kritiska läge, som kännetecknar vattenförsörjningen i åtskilliga bohuslänska samhällen, kräver en fortlöpande aktualisering av uppgifterna om vattentillgångarna. Med hänsyn till det mycket stora behov av industriråvatten, som kan komma att uppstå i en del industriorter, är nya, mera omfattande undersökningar av vattentillgångarna i dessa orter nödvändiga.

Avvägningen mellan olika samhällliga investeringar är en svår fråga, vars lösande kräver ett intimt samarbete mellan centrala myndigheter, länsorgan, kommuner och näringsliv. En flerårsplan för investeringar, som har betydelse för näringslivets utveckling, bör därför upprättas av länsorganen under länsstyrelsens ledning. En av de viktigaste förutsättningarna för att en dylik samordning skall komma till stånd är emellertid, att ekonomisk-geografisk sakkunskap anknytes till länsstyrelsens planläggningssektion.

Också avvägningen av investeringarna med hänsyn till olika orter är i

Bohuslän en svårlöst fråga på grund av mångfalden små tätorter utan större livskraft. Härtill kommer att svåra motsättningar mellan olika ortsintressen ej sällan fördröjer angelägna investeringar. Med hänsyn till marktillgång, kommunikationer och hamnmöjligheter är förutsättningarna för industrilokalisering gynnsammast i Stenungsund och Munkedal. I den förstnämnda orten är emellertid den i kommunens ägo befintliga tomtmarken f. n. mycket knapp. En större industrilokalisering i Munkedal skulle få betydelse icke enbart för befolkningen i den egna kommunen utan också för invånarna i grannkommunerna Svarteborg, Sörbygden och Stångenäs. För Lysekil har kommunikationernas nuvarande utformning med den långa omvägen över Munkedal hittills varit ett svårt handikapp för industrilokaliseringen trots stadens goda hamnmöjligheter. För samhällena på Sotenäs utgör också de långa transportvägarna ett hinder, vartill kommer avsaknaden av järnvägsförbindelse, som dock med bilismens utveckling och uppbyggnaden av vägväsendet kan få mindre betydelse.

I området norr om Munkedal är Strömstad den enda tätort, som med hänsyn till marktillgång och servicemöjligheter kan anses lämplig för lokalisering av större företag. En sammanläggning av Strömstad med de båda grannkommunerna skulle underlätta de investeringar, som är nödvändiga för att göra bygden mera attraktiv ur lokaliseringssynpunkt. Även inom stora delar av A-regionen i övrigt är en ny kommunindelning nödvändig med hänsyn till att flertalet kommuner saknar naturligt centrum. Vidare bör beaktas att det bland A-regionens landskommuner endast är Tjörns och Stenungsunds kommuner, som har ett tillräckligt befolkningsunderlag för enhetsskolans högstadium. Som C-centra i området mellan Uddevalla och Strömstad har utredningen klassificerat tätorterna Tanumshede, Dingle, Gravarne och Munkedal. Av dessa är de två förstnämnda tämligen små orter, som dock i jämförelse med övriga orter i kringliggande bygd får anses ha de bästa förutsättningarna för en fortsatt utveckling.

Under hänvisning till den redogörelse, som lämnats om förhållandena inom olika regioner i undersökningsområdet, får utredningen slutligen förorda följande åtgärder.

Stenungsunds B-region

Skärhamn är den bäst utbyggda tätorten på Tjörn. En centralisering av de samhälleliga serviceanläggningarna till denna ort bör därför eftersträvas. På grund av den betydelse som hamnen i Skärhamn har för såväl detta samhälle som för den mindre fraktfarten i denna del av Bohuslän, bör en ombyggnad av hamnen snarast komma till stånd.

Med hänsyn till den expansion, som kan väntas i Stenungsund, bör det uppdragas åt vägmyndigheterna att vid planerandet av motorvägen Kungälv—Uddevalla undersöka möjligheterna att genom flyttning av vägens sträckning längre österut begränsa ingreppen i samhällets bebyggelse.

Uddevalla B-region

På grund av Uddevallavarvets starka dominans i stadens och regionens näringsliv är det av stor vikt, att en utveckling mot ett mer differentierat näringsliv underlättas. Kommunala förvärv av tomtmark i stadens omland för att förbättra tillgången på industritomtmark med hamnmöjlighet är nödvändiga. En planering syftande till en samordning av den samhällseliga investeringsverksamheten i Uddevalla stad och övriga kommuner i Uddevalla C-region bör komma till stånd. Största möjliga hänsyn bör tagas till bebyggelsemöjligheterna och samhällsplaneringen i Ljungskile vid projekteringen av motorvägen Kungälv—Uddevalla.

Lysekils B-region

Möjligheterna att få till stånd en utbyggnad av näringslivet i Lysekils B-region är i avgörande grad beroende av kommunikationsväsendets utveckling i regionen. Ett hinder för denna utveckling utgör de betydande kostnader, som nödvändiga brobyggnader kommer att kräva. På grund av den med hänsyn till investeringsbehovet knappa medelstildelningen inom vägväsendet torde endast en av de föreslagna broarna i regionen komma till stånd under 1960-talet. Vägmyndigheterna har meddelat, att bron vid Källviken får anses som det viktigaste investeringsobjektet bland framförda önskemål om brobyggnader. Huruvida färjförbindelse mellan Lysekil och Skaftön med tillkomsten av bro vid Källviken och Nötesund (Uddevalla B-region) kommer att upprättas, är emellertid ovisst och synes vara helt beroende av kommunala initiativ. För att en sådan färjförbindelse skulle kunna upprätthållas, torde ett avgiftssystem, som kan begränsa trafikansvällningen under turistsäsongen till förmån för nyttotrafiken, bli nödvändigt.

Med hänsyn till den betydelse för industrilokaliseringen, som de omfattande markområdena vid Fiskebäck i Lysekil kan komma att få, är det angeläget, att sådana arbeten, som kan underlätta Fiskebäckkområdets exploatering, såsom vatten- och avloppsledningsarbeten och anläggandet av urfartsvägar till området, kommer till utförande.

På västra Orust bör frågor rörande anläggandet av vägar och hamnar samt skolfrågor lösas så, att denna del av ön erhåller ett naturligt centrum. På grund av sina serviceanordningar och industriella anläggningar får Ellös anses ha de bästa möjligheterna att utvecklas till centralort för större delen av ön med kringliggande skärgård.

Med hänsyn till kommunikationerna med samhällena i Gravarneregionen bör vägen Brygge—Dingle färdigställas samt en ny genomfartsled i Gravarne anläggas.

Strömstads B-region

Ordnandet av Strömstads och Skees vattenförsörjning samt upprustning av vägförbindelserna med Dalsland och ombyggnad av vägen Loviseholm—Steneby i Dalsland tillhör de betydelsefullaste samhälleliga investeringsobjekten i regionen. En ombyggnad av riksvägen mellan Vik och Norrhede utanför Strömstad bör vidare snarast komma till stånd med hänsyn till den tunga trafiken till och från Norge. Pir för fiskebåtar bör anläggas i Strömstads hamn. Utbyggnaden i övrigt i denna hamn bör tills vidare i första hand taga sikte på turismens behov.

I Tjärnö kommun bör fiskebryggor anläggas på Nordkoster och Rossö samt fritidsområden för turismen iordningställas på den sistnämnda ön och Saltö.

Särskilda utredningar

I.

Undersökning av sysselsättningsförhållandena inom det bohuslänska jordbruket år 1955

På framställning av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län utförde Statistiska centralbyråns utredningsinstitut i november 1955 en undersökning av sysselsättningen inom det bohuslänska jordbruket avseende tiden 1 november 1954—31 oktober 1955. Undersökningen grundade sig på intervjuer, som utfördes av centralbyråns lokalombud i västra Sverige. Agr. lic. Frank Petrini, Jordbrukets utredningsinstitut, anlätades som särskild utredningsman för undersökningen. Denne har svarat för allt arbete, som sammanhänger med insamlingsarbetets organisation, såsom uttagande av stickprov, fastställande av bearbetningsplan, utformning av frågeformulär, instruktion av lokalombuden och utförande av medelfelsberäkningar. Den statistiska bearbetningen av det inkomna materialet har åvilat byråsekreterare Harry Sundberg, arbetsmarknadsstyrelsen.

Undersökningens syfte

Syftet med undersökningen har varit

- 1) att mäta arbetskraftsinsatsen i det bohuslänska jordbruket med särskild redovisning på de tre områdena skogsbygden, jordbruks- och kustbygden samt Orust och Tjörn,
- 2) att mäta den bohuslänska jordbruksbefolkningens arbetskraftsinsats utanför jordbruket,
- 3) att mäta det potentiella utbudet av arbetskraft från jordbruksbefolkningens sida.

Områdesindelning

Enligt Göteborgs och Bohus läns hushållningssällskap kan man ur jordbrukssynpunkt indela det bohuslänska landskapet i fem områden: Tjörn, Orust, kustlandet, mellanbygden och inlandet. Landarealen inom de fem områdena fördelar sig procentuellt på följande sätt.

Område	Åker	Betesmark (ej på åker)	Skogsmark	Övrig mark
Tjörn.....	19,1	8,2	15,0	57,7
Orust.....	20,4	4,7	22,6	52,3
Kustlandet.....	20,4	5,0	17,6	57,0
Mellanbygden.....	21,7	5,0	33,7	39,3
Inlandet.....	14,3	3,4	47,4	34,9

Skogsmarken har den största utbredningen i inlandet, medan berg och impediment (»övrig mark») upptar mer än halva landarealen i kustlandet och på öarna Orust och Tjörn. Mellanbygden, som i högre grad än övriga områden har karaktär av jordbruksbygd, kan uppvisa den största åkerarealen i medeltal ha per brukningsenhet (9,4 ha), medan Tjörn har den lägsta medelarealen (3,6 ha). På Orust uppgår medelarealen till 4,9 ha, i kustlandet till 6,4 och i inlandet till 7,1 ha. På Orust och Tjörn intar åkerbruket trots de omfattande kalmarkerna en dominerande ställning i de båda öarnas näringsliv. Bördig jordmån och milt klimat utgör den främsta orsaken härtill.

Av kostnadsskäl begränsades områdesindelningen för sysselsättningsundersökningen till tre områden, varvid Orust och Tjörn sammanslogs till ett område liksom också mellanbygden och kustlandet. (Se kartan på s. 254). Vidare undantogs städer och kommuner tillhörande Göteborgsregionen¹ från undersökningen. De tre områdena omfattar följande storkommuner och socknar.

Skogsbygden. Storkommunerna Vette, Bullaren, Sörbygden, Lane-Ryr, Forshälla och Inlands Torpe samt följande socknar: Lur (del av Tanums storkommun) Grinneröd (del av Ljungskile storkommun) och Ucklum (del av Stenungsunds storkommun).

Orust och Tjörn. Storkommunerna Morlanda, Tegneby, Myckleby och Tjörn.

Jordbruks- och kustbygden. Storkommunerna Tjärnö Tanum (med undantag av Lurs socken), Kville, Tossene, Södra Sotenäs, Smögen, Svarteborg, Stångenäs, Skredsvik, Skaftö, Ljungskile (med undantag av Grinneröds socken), Stenungsund (med undantag av Ucklums socken) och Romelanda samt städerna Uddevalla, Lysekil och Strömstad.

Denna områdesindelning innebär, förutom vad som tidigare sagts om kommunerna i Göteborgsregionen, att till *inlandet* hörande kommuner, med undantag av Romelanda socken i Romelanda storkommun, Spekeröds socken i Stenungsunds storkommun samt Resteröds och Ljungs socknar i Ljungskile storkommun, förts till skogsbygden tillsammans med Skee och Näsing socknar i Vette storkommun, vilka räknas till inlandet. Områdes-

¹ Göteborgsregionen omfattar i Göteborgs och Bohus län — förutom städer och kommuner söder om Nordre älv — Kungälv och Marstrands städer samt Hermansby och Ytterby kommuner.

Områdesindelning för sysselsättningsundersökningen inom det bohuslänska jordbruket år 1955.

STRÖMSTAD

Skogsbygden

Jordbruks-och kustbygden

Orust och Tjörn

Göteborgsregionen

Länsgräns

Områdesgräns

Storkommungräns

LYSEKIL

LUJDEVALLA

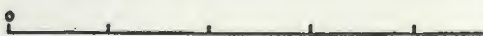
MARSTRAND

KUNGÄLV

GÖTEBORG

OMÖLNDAL

För spridning godkänd i rikets allmänna kartverk den 23 maj 1960.

indelningen skedde i samråd med hushållningssällskapet och lantbruksnämnden i Göteborgs och Bohus län. Ur sysselsättningsynpunkt är såväl skogsbygden som jordbruks- och kustbygden heterogent sammansatta områden. Lane-Ryr och Forshälla i skogsbygden och Skredsvik i jordbruks- och kustbygden gränsar sålunda till Uddevalla, där arbetstillgången är mycket god och sysselsättningsmöjligheterna mångskiftande. I de nordligare delarna av landskapet däremot är näringslivet ensidigt sammansatt och sysselsättningsmöjligheterna otillräckliga, särskilt för den manliga befolkningen. En betydligt mera likartad struktur har näringslivet i området Orust och Tjörn, även om fiskelägesbygden på de båda öarna och i skärgården kring dem uppvisar vissa olikheter.

En gruppering av brukningsenheterna efter åkerarealens storlek ger enligt 1951 års jordbruksräkning följande resultat.

Tabell 1

Område	Åkerareal							
	2—5 ha		5—10 ha		10—20 ha		Över 20 ha	
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%
Skogsbygden	721	27,8	1 080	41,7	664	25,6	126	4,9
Orust och Tjörn	833	51,2	634	39,0	139	8,6	19	1,2
Jordbruks- och kustbygden	905	28,9	1 134	36,2	845	27,0	246	7,9

Någon större skillnad framträder ej vid jämförelse mellan å ena sidan skogsbygden och å andra sidan jordbruks- och kustbygden. Att olikheterna ej är mera framträdande beror på att brukningsenheterna i kustbygden i allmänhet är mindre än i den egentliga jordbruksbygden (mellanbygden). Dessutom omfattar skogsbygden en del jordbruksbygd bl. a. i Vette, som visar stora likheter med mellanbygden. — Den mest utpräglade småbruksbygden finner man på Orust och Tjörn, där mer än hälften av brukningsenheterna över 2 ha tillhör den minsta storleksgruppen.

Undersökningens omfattning

Undersökningen omfattade samtliga brukningsenheter mellan 2 och 20 ha i Bohuslän mel undantag av den del av landskapet, som tillhör Göteborgsregionen samt städerna Marstrand och Kungälv jämte Hermansby och Ytterby kommuner. Som tidigare nämnts företogs intervjuundersökningen som stickprovsundersökning. Då jämförelsen mellan de tre tidigare nämnda områdena var av väsentlig betydelse, uttogs ungefär lika många intervjupersoner i varje område. Ur RLF:s jordbruksregister i Stockholm uttogs därför i skogsbygden var tolfte, i området Orust-Tjörn var åttonde och i jordbruks- och kustbygden var sextonde brukningsenhet. Totalt eftersträvades intervjuer hos ca 200 hushåll i varje område. En närmare redogö-

relse om intervjuundersökningens uppläggning och medfelsberäkningar lämnas av Petrini i den stencilerade upplagan.

Enligt den för intervjuundersökningen uppgjorda planen skulle undersökningen omfatta ca 200 brukningsenheter i varje område. 587 gårdar blev uttagna ur RLF:s jordbruksregister, men vid kontroll visade det sig, att 51 av dessa gårdar icke utgjorde självständiga brukningsenheter och därför måste uteslutas från undersökningen. På en gård vägrades intervju, varför samplingen kom att begränsas till 536 brukningsenheter. På de uttagna gårdarna intervjuades alla personer över 15 år, som tillhörde brukarens hushåll.

Antalet intervjuade personer (intervjupersoner) framgår av nedanstående sammanställning.

Tabell 2

Område	Brukare	Manl. fam.-medl.	Kv. fam.-medl.	Manl. anst.	Kv. anst.	Summa
Skogsbygden.....	188	70	185	9	5	457
Orust och Tjörn.....	183	75	178	3	4	443
Jordbruks- och kustbygden	179	85	167	12	8	451
Summa	550	230	530	24	17	1 351

Vad undersökningen visat

Förekomst av specialodling. Specialodlingarna i Bohuslän är till väsentlig del koncentrerade till Orust och Tjörn. Enligt föreliggande intervjuundersökning skulle på dessa öar ca 400 brukare, eller ca 30 % av brukningsenheterna inom storleksgruppen 2—20 ha, ägna sig åt specialodlingar, medan sådana odlingar endast skulle förekomma på ett 60-tal gårdar i skogsbygden och på ett 100-tal gårdar i jordbruks- och kustbygden. De fältodlade grönsakerna, vilka främst avsätts vid Skandiakonservs fabrik i Ellös på Orust, utgör de viktigaste produkterna på specialodlingarna. Särskilt på Tjörn anses betingelserna för grönsaks- och bärodlingar vara mycket gynnsamma liksom också odlingen av tidig potatis.

Husdjurskötsel. Av de i samband med undersökningen inhämtade uppgifterna om antalet nötkreatur framgår, att kreaturslös drift endast förekommer på 3 % av gårdarna i undersökningsområdet. Den kreaturslösa driftens ringa utbredning får anses sammanhännga med det bohuslänska jordbrukets struktur. Följderna av den sönderbrutna topografin har tidigare berörts. Härtill kommer vissa klimatologiska hinder för en långt driven vegetabilisk produktion, såsom riklig nederbörd under skördetiden. Nämnas bör här, att oljeväxtodlingar förekommer endast i ringa utsträckning i Bohuslän. Husdjurskötseln anses alltså som den viktigaste förutsättningen för att jordbruk skall kunna drivas. Kreaturslös drift synes främst

förekomma på gårdar, där brukaren har sin väsentliga inkomst från andra näringar än jordbruket och där lanthuset därför drives extensivt. Den procentuella fördelningen av brukningsenheterna efter antalet kor skulle enligt undersökningen se ut på följande sätt.

Tabell 3

Område	Kreaturslösa jordbruk %	1—5 kor %	6—10 kor %	11 kor eller flera %	Summa %
Skogsbygden	4	44	46	6	100
Orust och Tjörn	2	62	31	5	100
Jordbruks- och kustbygden	4	46	40	10	100
Hela området	3	51	39	7	100

Skillnaden mellan jordbruks- och kustbygden och skogsbygden är tämligen ringa, men förmodligen skulle större avvikelser ha framträtt, om jämförelse hade kunnat göras mellan skogsbygden och den egentliga jordbruksbygden. På Orust och Tjörn, där jordbruken inom storleksgruppen 2—5 ha dominerar, är också besättningarna i den minsta storleksgruppen talrikast.

Biinkomster på egendomen. Med hänsyn till den stora omfattning, som sommargäströrelsen har på många orter i Bohuslän, tillfrågades intervjupersonerna om inkomst erhållits från rumsuthyrning, servering eller liknande rörelse. Även frågor om förekomsten av andra intäkter på egendomen, än som sammanhänger med driften inom jord- och skogsbruk, exempelvis försäljning av trädgårdsprodukter, hemslöjdsalster o. dyl., ställdes. Ja-svaren fördelade sig på följande sätt.

Tabell 4

Område	Rumsuthyrning, matservering eller liknande biinkomst %	Övriga biinkomster %
<i>Skogsbygden</i>		
Brukare	4	5
Manl. familjemedl.	—	9
Kv. »	7	7
<i>Orust och Tjörn</i>		
Brukare	11	7
Manl. familjemedl.	—	5
Kv. »	3	3
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>		
Brukare	9	10
Manl. familjemedl.	1	6
Kv. »	1	3

Tabell 6

Svar	Har Ni arbetet i hushållet under perioden? Hela undersökningsområdet		
	Kv. brukare %	Kv. familjemedl. %	Kv. anställda %
Ja.....	18,8	18,3	23,5
Ja, delvis.....	78,1	77,0	70,6
Nej.....	3,1	4,7	5,9
Summa	100,0	100,0	100,0

De kvinnliga brukarna och de övriga kvinnliga familjemedlemmarna synes deltaga i ungefär samma utsträckning i hushållsarbetet, medan den anställda arbetskraften i något högre grad än de förstnämnda kategorierna synes vara anlitad för uppgifter i hushållet. Vid fördelning av ja-svaren efter storleksgrupper blir resultatet följande.

2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha
17,5 %	15,5 %	25,2 %

Skillnaden mellan de båda minsta storleksgrupperna och storleksgruppen 10—20 ha torde bero på att den kvinnliga arbetskraften på brukningsenheterna under 10 ha i större utsträckning än på de mera bärkraftiga brukningsenheterna måste deltaga i annat arbete än hushållsarbete — i likhet med vad man konstaterat i den nämnda riksundersökningen.

Brukarnas och de övriga familjemedlemmarnas *sysselsättning på egendomen* redovisas i tabell 7. Procenttalen anger det antal, som *deltagit i lantbruksarbete på egendomen med full arbetsdag* under hela undersökningsperioden (kol. I) resp. del av perioden (kol. II).

Vid jämförelse mellan storleksgrupperna 2—20 ha finner man, att avvikelserna främst består i att de deltidssysselsatta manliga familjemedlemmarna utgör en betydligt större procentuell andel i skogsbygden än i de båda andra områdena. Vidare lägger man märke till att de kvinnliga familjemedlemmarna på Orust och Tjörn i mindre utsträckning än i skogsbygden samt jordbruks- och kustbygden arbetar med full arbetsdag på egendomen.

Antalet brukare, som arbetat med full arbetsdag på egendomen under hela perioden, var inom storleksgruppen 2—5 och 5—10 ha betydligt högre i området Orust och Tjörn än i de andra områdena. Inom den högsta storleksgruppen var förhållandet däremot det omvända. Antalet brukare inom storleksgruppen 10—20 ha, som från Orust och Tjörn ingick i samplingen, var emellertid ringa (se även tab. 1). Undersökningsmaterialet måste därför betraktas som osäkert på denna punkt. För *de manliga familjemedlemmarna* synes arbetsinsatsen på egendomen i betydligt mindre grad påverkas av arealstorleken, medan något samband mellan arbetsinsats och arealstorlek bland *de kvinnliga familjemedlemmarna* ej alls kan konstateras.

Tabell 7. Sysselsättningen i lantbruksarbete på egendomen

Område	Brukare Full arbetsdag		Manl. familjemedl. Full arbetsdag		Kv. familjemedl. Full arbetsdag	
	under hela perioden Kol. I %	under del av perioden Kol. II %	under hela perioden Kol. I %	under del av perioden Kol. II %	under hela perioden Kol. I %	under del av perioden Kol. II %
<i>Skogsbygden</i>						
2—5 ha.....	49	36	25	40	23	27
5—10 ».....	65	32	34	63	30	27
10—20 ».....	89	9	38	69	23	43
2—20 ».....	67	27	30	57	27	34
<i>Orust och Tjörn</i>						
2—5 ha.....	58	36	32	39	9	38
5—10 ».....	81	19	43	42	15	56
10—20 ».....	67	33	50	10	11	44
2—20 ».....	68	29	39	34	11	46
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>						
2—5 ha.....	43	38	28	33	47	27
5—10 ».....	71	22	30	49	32	38
10—20 ».....	79	19	50	50	38	44
2—20 ».....	66	26	35	45	38	37
<i>Hela undersökningsområdet</i>						
2—5 ha.....	52	36	29	38	21	37
5—10 ».....	72	25	33	52	26	39
10—20 ».....	82	17	46	48	28	44

Ungefär en tredjedel av *de anställda arbetarna* i hela undersökningsområdet, som deltagit i jordbruks- och skogsarbete på egendomen, hade arbetat med full arbetsdag under hela året. På grund av det ringa antal anställda arbetare, som omfattas av undersökningen, blir en jämförelse mellan olika områden missvisande för denna kategori.

Arbetsinsatsen, uttryckt i medeltal arbetsmånader bland familjemedlemmar, som endast under del av perioden haft full arbetsdag på egendomen, framgår av tabell 8. Inom parentes har angivits, hur stor procent av *samtliga* inom varje kategori, som arbetat med full arbetsdag under hela perioden.

Tar man hänsyn både till den arbetsinsats, som gjorts av den manliga arbetskraft, som arbetat med full arbetsdag på egendomen under hela perioden, och av dem som arbetat med full arbetsdag endast under del av perioden, finner man, att denna arbetskraft varit mest bunden av sysselsättningen på egendomen inom området Orust och Tjörn. För den kvinnliga arbetskraften är skillnaderna alltför små, för att några slutsatser om variationer i sysselsättningen skall kunna dragas.

Den anställda personalens arbetsmånader utgjorde bland männen i medeltal 5,8 och bland kvinnorna 3,1 i hela undersökningsområdet. Endast 14

Tabell 8. Medeltalet månader med full arbetsdag på egendomen

Område	Brukare	Manliga familjemedl.	Kvinnliga familjemedl.
<i>Skogsbygden</i>			
2—5 ha.....	5,3 (46 %)	2,9 (21 %)	4,0 (14 %)
5—10 *.....	7,7 (65 %)	4,2 (28 %)	5,1 (23 %)
10—20 *.....	9,3 (89 %)	4,8 (35 %)	4,0 (17 %)
<i>Orust och Tjörn</i>			
2—5 ha.....	6,3 (56 %)	4,5 (21 %)	3,7 (7 %)
5—10 *.....	8,5 (77 %)	6,8 (39 %)	3,7 (10 %)
10—20 *.....	9,6 (62 %)	7,0 (40 %)	4,8 (7 %)
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>			
2—5 ha.....	6,9 (39 %)	2,8 (20 %)	3,9 (33 %)
5—10 *.....	8,3 (65 %)	6,9 (26 %)	4,4 (23 %)
10—20 *.....	7,6 (78 %)	5,8 (40 %)	5,0 (26 %)

manliga och 4 kvinnliga anställda berördes av undersökningen, varför materialet måste betraktas som mycket osäkert.

Deltidssysselsättning på egendomen. I nedanstående sammanställning redovisas med procenttal hur stor del av dem, som deltagit i arbetet på egendomen, som någon gång under perioden arbetat endast del av dag (1—3 timmar) på densamma. Dessutom anges medeltalet månader, under vilka denna kategori haft deltidssysselsättning.

Tabell 9

Område	Brukare		Manl. familjemedl.		Kv. familjemedl.	
	Antal som någon gång under perioden arbetat på egendomen	Medeltal månader	Antal som någon gång under perioden arbetat på egendomen	Medeltal månader	Antal som någon gång under perioden arbetat på egendomen	Medeltal månader
<i>Skogsbygden</i>						
2—5 ha.....	38	7,2	70	4,5	73	8,7
5—10 *.....	19	5,7	30	5,8	63	9,5
10—20 *.....	6	6,3	38	2,1	71	8,1
<i>Orust och Tjörn</i>						
2—5 ha.....	31	6,4	50	8,3	74	11,0
5—10 *.....	10	5,5	29	6,4	76	7,6
10—20 *.....	13	3,0	30	11,0	56	6,8
<i>Jordbruks- och skogsbygden</i>						
2—5 ha.....	49	7,0	50	7,4	47	9,9
5—10 *.....	16	6,3	46	5,9	57	7,7
10—20 *.....	14	3,1	39	5,5	50	5,6
<i>Hela undersökningsområdet</i>						
2—5 ha.....	37	6,8	56	6,6	67	10,2
5—10 *.....	14	5,9	36	6,0	65	8,3
10—20 *.....	11	3,9	36	5,3	60	7,1

Inom arealstorleksgruppen 2—5 ha finner man, att 30—40 % av brukarna under mer än halva året hade arbetat högst 3 timmar med jordbruks- och skogsarbete på egendomen. Deltidssysselsättningen för brukarna minskar avsevärt i omfattning vid stigande arealer, medan deltidssysselsättningen bland de övriga familjemedlemmarna varierar mera oregelbundet.

Av intervjupersonerna bland den anställda arbetskraften (24 män och 17 kvinnor) hade 3 manliga och 10 kvinnliga arbetare någon gång under perioden varit sysselsatta på egendomen endast del av dag.

Sysselsättningen utom egendomen. Enligt de erhållna uppgifterna om sysselsättningen utom egendomen skulle nära en tredjedel av den manliga arbetskraften inom det bohuslänska småbruket någon gång under året vara sysselsatt utom egendomen. På gårdar inom storleksgruppen 2—5 ha skulle bortåt hälften och inom storleksgruppen 5—10 ha ca en fjärdedel av den manliga arbetskraften under längre eller kortare tid vara sysselsatt utom egendomen. Skillnaden mellan sistnämnda grupp och storleksgruppen 10—20 ha är däremot ringa. I tabell 10 redovisas procentalen för den del av arbetsstyrkan, som haft arbete utom egendomen. För jämförelse medtages motsvarande uppgifter, hämtade ur den på s. 258 omnämnda riksomfattande sysselsättningsundersökningen.

Tabell 10. Antalet sysselsatta utom egendomen i procent av dem som deltagit i arbetet på egendomen

Storleksgrupp	Hela riket (IUI:s undersökning år 1950) %	Bohuslän (Stat. centralbyråns undersökning år 1955) %
2—5 ha.....	49,0	45,8
5—10 ».....	27,8	24,4
10—20 ».....	16,0	22,4

Att döma av dessa siffror skulle sysselsättningen inom de båda minsta storleksgrupperna ligga på en något lägre nivå i Bohuslän (= undersökningsområdet) än i riket i övrigt, medan förhållandet skulle vara omvänt inom storleksgruppen 10—20 ha. Hur läget är inom de olika områdena i Bohuslän framgår av sammanställningen på s. 263. Till skillnad från tabell 10 har i tabell 11 antalet förvärvsarbetande utom egendomen satts i förhållande till hela antalet personer i resp. grupp och ej till det antal, som deltagit i arbetet på egendomen.

Skillnaden mellan kol. I och kol. II utgör den del av arbetskraften, som endast har deltidarbete utom egendomen. Vid jämförelse mellan de olika områdena finner man, att procenten sysselsatta utom egendomen inom storleksgrupperna 2—5 och 5—10 ha var lägst på Orust och Tjörn. Orsaken härtil kan vara, att jordbruket på dessa öar på grund av specialodlingarna

Tabell 11. Antal personer (brukare och familjemedlemmar¹), som under året haft förvärvsarbete utanför egendomen, i procent av samtliga inom resp. grupp

(Kol. I = samtliga personer, som arbetat utom egendomen. Kol. II = samtliga personer, som arbetat utom egendomen med full arbetsdag.)

Område	Brukare		Manl. familjemedl.		Kv. familjemedl.	
	Kol. I %	Kol. II %	Kol. I %	Kol. II %	Kol. I %	Kol. II %
<i>Skogsbygden</i>						
2—5 ha.....	36	32	83	74	10	8
5—10 ».....	20	20	47	47	13	13
10—20 ».....	4	4	53	47	10	6
<i>Orust och Tjörn</i>						
2—5 ha.....	32	21	68	66	9	6
5—10 ».....	10	7	32	23	14	14
10—20 ».....	31	19	50	42	6	6
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>						
2—5 ha.....	33	25	76	60	10	7
5—10 ».....	17	12	55	47	16	14
10—20 ».....	19	13	36	32	12	14
<i>Hela undersökningsområdet</i>						
2—5 ha.....	33	25	75	66	10	7
5—10 ».....	17	13	49	41	14	13
10—20 ».....	14	10	45	39	11	9

¹ Uppgifter om den anställda arbetskraften lämnas på s. 265.

tar i anspråk mera arbetskraft än fastlandsjordarna. Vidare får också de mindre goda kommunikationerna med fastlandet anses hämma invånarnas möjligheter att utnyttja arbetstillfällena på fastlandet. Med igångsättandet av de stora anläggningsarbetena i Stenungsund och tillkomsten av ångkraftverket där torde sysselsättningsmöjligheterna för befolkningen i området komma att förbättras avsevärt.

Enligt den tidigare nämnda riksundersökningen var två tredjedelar av de kvinnliga familjemedlemmarna hustrur till brukare. Möjligheterna att taga arbete utom egendomen är av naturliga skäl starkt begränsade för lantbrukarhustrurna. Procentalet för de utom egendomen sysselsatta är också avsevärt lägre för kvinnorna än för männen. Något samband mellan gårdens arealstorlek och sysselsättningen på egendomen kan ej konstateras. Detta sammanhänger givetvis med att det är hushållsarbetets omfattning och ej lantbruksarbetet, som är avgörande för de kvinnliga familjemedlemmarnas bisysselsättning utom egendomen.

De ojämnheter i sysselsättningen, som här påvisats, finner man också i uppgifterna om den tid sysselsättningen utom egendomen i genomsnitt tagit i anspråk och som redovisas i tabell 12. Antalet månader med full arbetsdag har där fördelats på samtliga personer inom varje kategori. För hela undersökningsområdet har på rad II antalet månader dividerats med

antalet personer, som arbetat med full arbetsdag utom egendomen någon gång under perioden.

Tabell 12. Det genomsnittliga antalet månader med hel arbetsdag utom egendomen per person och år

Område	2—5 ha			5—10 ha			10—20 ha		
	Bru- kare	Manl. fam.- medl.	Kv. fam.- medl.	Bru- kare	Manl. fam.- medl.	Kv. fam.- medl.	Bru- kare	Manl. fam.- medl.	Kv. fam.- medl.
Skogsbygden	2,1	6,2	0,6	0,9	3,2	0,9	0,2	2,3	1,4
Orust och Tjörn	1,4	5,6	0,5	0,2	1,6	1,0	0,4	2,3	0,7
Jordbruks- och kustbygden	1,2	5,0	0,7	0,7	3,0	0,9	0,4	2,7	0,5
Hela undersökningsom- rådet I	1,5	5,6	0,6	0,6	2,7	0,9	0,3	2,5	0,6
D:o II	5,3	8,5	8,2	3,7	6,2	6,9	2,7	6,3	6,2

Både brukarna och de manliga familjemedlemmarna har det *högsta* genomsnittstalet för arbetad tid utom egendomen inom den lägsta storleksgruppen. Skillnaden mellan storleksgrupperna 2—5 ha och 5—10 ha är mer markant än mellan sistnämnda grupp och storleksgruppen 10—20 ha. Vid jämförelse mellan olika områden finner man, att den manliga arbetskraften på brukningsenheterna under 10 ha har det *högsta* genomsnittstalet i skogsbygden. Inom storleksgruppen 2—5 ha har denna arbetskraft gjort den *lägsta* arbetsinsatsen utom egendomen i jordbruks- och kustbygden, medan Orust och Tjörn uppvisar det *lägsta* genomsnittstalet inom storleksgruppen 5—10 ha.

Av den arbetskraft, som arbetat utom egendomen, hade ungefär hälften av brukarna och icke fullt en tredjedel av de manliga familjemedlemmarna någon gång under perioden arbetat *del av dag* utanför egendomen. Av de kvinnliga familjemedlemmarna hade ca fjärdedelen haft deltidsarbete utom egendomen. Det genomsnittliga antalet månader per person och år med *del av arbetsdag utom egendomen* redovisas här nedan.

Tabell 13

Område	2—5 ha			5—10 ha			10—20 ha		
	Bru- kare	Manl. fam.- medl.	Kv. fam.- medl.	Bru- kare	Manl. fam.- medl.	Kv. fam.- medl.	Bru- kare	Manl. fam.- medl.	Kv. fam.- medl.
Skogsbygden	0,4	0,5	0,2	0,1	0,3	0,0	0,0	0,4	0,1
Orust och Tjörn	1,3	0,5	0,3	0,2	0,5	—	0,9	1,5	—
Jordbruks- och kustbygden	0,9	0,3	0,2	0,2	1,0	0,2	0,1	0,0	—
Hela undersökningsom- rådet I	0,9	0,4	0,2	0,2	0,7	0,1	0,1	0,4	0,0
D:o II	6,0	3,0	7,5	3,0	5,1	1,6	1,3	3,8	2,5

Tabell 15. Den procentuella fördelningen av personer med förvärvsarbete utom egendomen. Fördelning på brukare, manliga och kvinnliga familjemedlemmar

Näringsgren	Brukare		Manl. familjemedl.		Kv. familjemedl.	
	Med hel arb.dag utom egend.	Med del av arb.-dag utom egend.	Med hel arb.dag utom egend.	Med del av arb.-dag utom egend.	Med hel arb.dag utom egend.	Med del av arb.-dag utom egend.
Jordbruk.....	10	21	6	29	2	—
Skogsbruk.....	28	11	9	9	2	—
Fiske.....	2	2	2	—	—	—
Hantv. o. egentl. industri ..	22	17	37	—	23	8
Byggnadsverksamhet.....	15	13	15	7	—	—
Sjöfart.....	2	—	6	—	2	—
Övrig samfärdsel.....	5	17	10	29	4	15
Varuhandel.....	3	—	4	7	20	8
Hotell o. restaurangrörelse.	1	—	—	—	6	8
Övr. näringar.....	12	19	11	19	41	61
Summa	100	100	100	100	100	100

familjemedlemmar, som tillhörde denna kategori, arbetade inom hantverk och egentlig industri.

Byggnadsverksamheten spelar en icke obetydlig roll för bisysselsättningen. 15 % av männen hade sålunda arbetat inom denna näringsgren. Jämför man förhållandena inom olika områden, finner man, att antalet sysselsatta inom skogsbruk och byggnadsverksamhet varierar mest. På Orust och Tjörn sysselsattes sålunda inom byggnadsverksamheten en fjärdedel av dem, som arbetade utom egendomen med full arbetsdag, medan ingen intervju-person i jordbruks- och kustbygden hade arbetat inom denna näring.

För den manliga arbetskraft, som enbart haft deltidsarbete utom egendomen, har jordbruk och övrig samfärdsel givit de flesta arbetstillfällena.

Fiske, sjöfart samt hotell- och restaurangrörelse synes spela en tämligen blygsam roll för jordbruksbefolkningens sysselsättning. Varuhandeln däremot förefaller för de kvinnliga familjemedlemmarna ha nästan lika stor betydelse som egentlig industri och hantverk, vilken näringsgren hade sysselsatt ca en fjärdedel av kvinnorna med full arbetsdag utom egendomen.

Bisysselsättningens betydelse för jordbruksbefolkningen. Till de intervju-personer, som arbetat helt eller delvis utanför gården, ställdes följande frågor:

- 1) Är Er sysselsättning utanför jordbruket varaktig eller tillfällig?
- 2) Ungefär hur stor del av Era inkomster kommer från arbetet utanför gården?
- 3) Anser Ni, att Ni får bättre inkomster genom att arbeta både på gården och på annat håll, som Ni alltså gör nu, än genom att arbeta helt utanför gården?
- 4) Medför arbetet utanför gården, att arbetsdagen överstiger 8 timmar?

Svaren på frågan om bisysselsättningens varaktighet fördelade sig procentuellt på följande sätt:

Tabell 16

Område	Bisysselsättningens varaktighet		
	Brukare	Manliga familjemedl.	Kvinnliga familjemedl.
<i>Skogsbygden</i>			
Varaktig	40	66	72
Tillfällig	54	34	28
Vet ej	6	—	—
	100	100	100
<i>Orust och Tjörn</i>			
Varaktig	75	76	78
Tillfällig	25	24	22
Vet ej	—	—	—
	100	100	100
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>			
Varaktig	47	58	45
Tillfällig	53	42	55
Vet ej	—	—	—
	100	100	100
<i>Hela undersökningsområdet</i>			
Varaktig	53	67	64
Tillfällig	45	33	36
Vet ej	2	—	—
	100	100	100

Undersökningen visar sålunda, att för över drygt hälften av brukarna och två tredjedelar av de manliga familjemedlemmarna var sysselsättningen utom egendomen av varaktig art. Högre procenttal än männen finner man för de varaktigt sysselsatta kvinnorna i både skogsbygden och på Orust och Tjörn, men procenttalet för hela undersökningsområdet blir för dessa kvinnor ändock lägre än för männen på grund av de osäkra sysselsättningsförhållandena i jordbruks- och kustbygden. För alla tre kategorierna uppvisar området Orust och Tjörn den stabilaste sysselsättningen.

Den procentuella fördelningen av svaren på frågan hur stor del av inkomsten, som kom från arbete utom egendomen, redovisas i tabell 17.

Icke mindre än två tredjedelar av de manliga och tre fjärdedelar av de kvinnliga familjemedlemmarna med arbete utom egendomen uppgav, att deras bisysselsättning under de senaste tolv månaderna givit dem en arbetsförtjänst, som uppgått till minst 76 % av hela deras inkomst. För brukarna hade förtjänsten på arbetet utom egendomen utgjort en betydligt mindre del av den samlade inkomsten. Brukarna hade emellertid också, som framgår av tabellerna 12 och 13, haft en avsevärt kortare arbetstid utom egendomen. Vid jämförelse mellan inkomstförhållandena inom olika områden,

Tabell 17

Område	Inkomst av arbete utom egendomen. Procentuell andel av hela inkomsten			
	Brukare	Manliga familjemedl.	Kvinnliga familjemedl.	Samtliga kategorier
<i>Skogsbygden</i>				
25 % och mindre.....	29	8	17	
26—50 %	29	11	5	
51—76 %	23	10	—	
76 % och mer.....	17	68	78	
Vet ej.....	2	3	—	
Summa	100	100	100	
<i>Orust och Tjörn</i>				
25 % och mindre.....	35	8	6	
26—50 %	15	8	—	
51—76 %	22	8	—	
76 % och mer.....	25	73	88	
Vet ej.....	3	3	6	
Summa	100	100	100	
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>				
25 % och mindre.....	50	8	27	
26—50 %	16	8	5	
51—76 %	16	10	9	
76 % och mer.....	18	68	59	
Vet ej.....	—	6	—	
Summa	100	100	100	
<i>Hela undersökningsområdet</i>				
25 % och mindre.....	38	8	18	20
26—50 %	20	10	3	13
51—76 %	20	10	3	12
76 % och mer.....	20	69	74	52
Vet ej.....	2	3	2	3
Summa	100	100	100	100

finner man, att dessa varit tämligen likartade. För brukarna synes arbetsförtjänsten utom egendomen vara av minst betydelse i jordbruks- och kustbygden. Tilläggas bör här, att det genomsnittliga antalet månader med full arbetsdag utom egendomen för brukarna varit exakt detsamma (4,6) i de tre områdena.

Tabell 18

Hela undersökningsområdet	Anser Ni, att Ni får bättre inkomster genom att arbeta både på gården och på annat håll, som Ni alltså gör nu, än genom att arbeta helt utanför gården?			
	Ja %	Nej %	Vet ej %	Summa %
Brukare.....	62,5	22,9	14,6	100,0
Manl. familjemedl.....	60,7	17,9	21,4	100,0
Kvinnl. familjemedl.....	39,5	21,0	39,5	100,0

Intervjupersonernas uppfattning om den kombinerade sysselsättningen framgår av tabell 18.

Flertalet av intervjupersonerna med kombinerad sysselsättning ansåg, att bättre inkomster erhålles genom att lantbruksarbetet på gården kombineras med sysselsättning utom egendomen än genom heltidssysselsättning utom gården.

Inom de olika områdena var svaren skiftande. I jordbruks- och kustbygden uppgav sålunda 71 % av de berörda brukarna, att de föredrog lantbruksarbete i kombination med sysselsättning utom egendomen, medan detta svar endast lämnades av 55 % av berörda brukare på Orust och Tjörn. Av de manliga familjemedlemmarna i jordbruks- och kustbygden svarade icke fullt hälften »ja» mot nära 75 % i skogsbygden. De kvinnliga familjemedlemmarna var däremot lika tveksamma i alla områdena.

Följande antal, uttryckt i procent, uppgav att de uteslutande arbetat utom egendomen.

Tabell 19

Område	% av ant. med arbete utom egendomen	% av hela ant. intervjupersoner
<i>Skogsbygden</i>		
Brukare.....	5,1	1,0
Manl. familjemedl.....	11,1	5,7
Kvinnl. familjemedl.....	20,0	1,1
<i>Orust och Tjörn</i>		
Brukare.....	—	—
Manl. familjemedl.....	41,1	20,0
Kvinnl. familjemedl.....	26,7	2,3
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>		
Brukare.....	3,1	0,6
Manl. familjemedl.....	20,5	9,4
Kvinnl. familjemedl.....	4,7	0,6
<i>Hela undersökningsområdet</i>		
Brukare.....	3,3	0,5
Manl. familjemedl.....	16,0	6,9
Kvinnl. familjemedl.....	15,7	1,5

På Orust och Tjörn hade var femte person bland de manliga familjemedlemmarna uteslutande varit sysselsatt utom egendomen, i skogsbygden endast var sjuttonde. Vid betraktande av dessa siffror bör man emellertid taga hänsyn till att Orust—Tjörn jämfört med de båda andra bygderna utgör ett tämligen koncentrerat område. Såväl skogsbygden som jordbruks- och kustbygden har en sträckning över hela landskapet, vilket innebär att arbetsmarknadsförhållandena inom dessa områden kan variera avsevärt. För den manliga befolkningen på Orust finns de bästa sysselsättningsmöjligheterna i Uddevalla och Stenungsund. För den kvinnliga befolkningen

är sysselsättningsmöjligheterna inom industrin på öarna avsevärt bättre än för männen på grund av den konservindustri, som finns i Ellös (Orust), på Klädesholmen (Tjörns kommun) m. fl. skärgårdssambhällen. Hårtill kommer bomullsspinneriet i Henån (östra Orust), som med undantag av arbetsledarpersonal enbart sysselsätter kvinnlig arbetskraft. Trikåindustrin i Ljungskile och handfabrikationen i Stenungsund sysselsätter dessutom en hel del kvinnlig arbetskraft, som är bosatt på Orust.

Medför arbetet utanför gården att arbetstiden överstiger åtta timmar per dag? Svaren på denna fråga fördelade sig procentuellt på följande sätt:

Tabell 20

Område	Brukare		Manl. familjemedl.		Kvinnl. familjemedl.	
	ant.	%	ant.	%	ant.	%
<i>Skogsbygden</i>						
Ja.....	28	77,8	22	57,9	9	52,9
Nej.....	8	22,2	16	42,1	8	47,1
<i>Orust och Tjörn</i>						
Ja.....	30	96,8	20	60,7	9	56,3
Nej.....	1	3,2	13	39,3	7	43,7
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>						
Ja.....	28	87,5	22	59,5	9	42,9
Nej.....	4	12,5	15	40,5	12	57,1

Att döma av dessa svar skulle brukarna på Orust och Tjörn haft svårast att få arbetsdagen att räcka till. Endast en av tillfrågade 31 brukare besvarade frågan nekande. Brukarna i skogsbygden synes däremot ha haft mera tid till sitt förfogande. För de manliga familjemedlemmarna var situationen ungefär densamma i alla områdena. Även bland dem uppgav de flesta, att arbetet utanför gården orsakade övertidsarbete, medan de kvinnliga familjemedlemmarna varit något mindre arbetsbelastade.

Arbetskraftsbehovets rimlighet. Petrini har på grundval av tidigare utförda undersökningar på mindre jordbruk i Älvsborgs och Västmanlands län beräknat arbetskraftsbehovets rimlighet för den manliga arbetskraften. Resultatet av denna beräkning redovisas med procenttal i tabell 21.

Enligt Petrinis beräkningar skulle icke mindre än ca 40 % av den manliga arbetskraften på Orust och Tjörn vara undersysselsatt. Skillnaden mellan detta område och de båda andra bygdena är betydande. Orsaken till den markanta undersysselsättningen på Orust och Tjörn får anses ha ett direkt samband med den starkt splittrade åkerarealen i denna bygd. På Orust och Tjörn omfattar sålunda 90 % av brukningsenheterna med en åkerareal överstigande 2 ha högst 10 ha, medan motsvarande siffra för skogsbygden är 70 % och för jordbruks- och kustbygden 65 %. De flesta

Tabell 21

Område	Arbetskraftsbehovets rimlighet					
	Helt rimligt	Möjl. rimligt	Undersyssels.	Översyssels.	Sjukdom	Summa
<i>Skogsbygden</i>						
Brukare.....	49,4	30,7	17,0	2,3	0,6	100,0
Manl. familjemedl.....	46,0	22,2	31,8	—	—	100,0
Manl. anst. ¹	100,0	—	—	—	—	100,0
<i>Orust och Tjörn</i>						
Brukare.....	25,9	29,3	42,5	1,2	1,1	100,0
Manl. familjemedl.....	37,3	22,7	40,0	—	—	100,0
Manl. anst. ²	33,3	66,7	—	—	—	100,0
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>						
Brukare.....	53,1	28,7	13,5	1,2	3,5	100,0
Manl. familjemedl.....	42,9	31,0	25,0	—	1,1	100,0
Manl. anst. ³	50,0	40,0	—	—	10,0	100,0

¹ 4 intervjupersoner.

² 3 „

³ 10 „

jordbruken i området Orust och Tjörn under 10 ha finner man dessutom i storleksgruppen 2—5 ha. Den starkt plittrade åkerjorden tvingar till en mycket intensiv drift, om jorden skall kunna ge tillräcklig avkastning. Som tidigare nämnts har också specialodlingarna den största utbredningen på Orust och Tjörn, där klimat och jordmån skapat gynnsamma betingelser för sådana odlingar. De kommunikationssvårigheter, som hittills i hög grad begränsat befolkningens möjligheter att utnyttja arbetstillfällena på fastlandet, kommer genom tillkomsten av Tjörnförbindelsen att minska avsevärt. En snabbare övergång till andra näringar eller i varje fall en ökad arbetsinsats utom egendomen kan då vara att vänta. Folkminskningen i Tjörns kommun (—8 % sedan år 1930) har i jämförelse med andra skärgårdskommuner varit tämligen måttlig. Detta beror emellertid i viss grad på att fiskelägena inom kommunen ökat sin befolkning under de senaste årtiondena.

Det potentiella utbudet av arbetskraft. En skattning på grundval av det antal intervjupersoner, som uppgav sig vara intresserade av ytterligare förvärvsarbete, ger vid handen att inom hela undersökningsområdet ca 1 300 brukare, 700 manliga och nästan lika många kvinnliga familjemedlemmar önskar ytterligare arbetsuppgifter. En uppräknig av antalet intervjupersoner, som förklarade sig vilja byta yrke, visar, att ca 100 brukare, 180 manliga och 120 kvinnliga familjemedlemmar i hela undersökningsområdet önskar detta.

Hur svaren procentuellt fördelar sig inom olika områden och kategorier framgår av tabell 22.

Tabell 22

Område	Skulle Ni vilja åta Er ytterligare förvävarsarbete?		
	Brukare	Manliga familjemedl.	Kvinnliga familjemedl.
<i>Skogsbygden</i>			
Ja.....	17,6	30,0	9,2
Nej.....	77,0	52,9	82,2
Vet ej.....	1,1	7,1	4,3
Vill byta.....	2,1	8,6	2,7
Hemhjälp fordras.....	1,1	—	—
Ej uppg.....	1,1	1,4	1,6
Summa	100,0	100,0	100,0
<i>Orust och Tjörn</i>			
Ja.....	19,7	29,3	8,4
Nej.....	79,3	60,0	88,8
Vet ej.....	0,5	6,7	1,1
Vill byta.....	0,5	4,0	0,6
Hemhjälp fordras.....	—	—	1,1
Summa	100,0	100,0	100,0
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>			
Ja.....	21,2	18,8	12,6
Nej.....	75,4	65,9	83,2
Vet ej.....	1,7	5,9	1,8
Vill byta.....	1,1	8,2	1,8
Hemhjälp fordras.....	—	—	0,6
Ej uppg.....	0,6	1,2	—
Summa	100,0	100,0	100,0

Skillnaderna mellan områdena är tämligen små. Största avvikelserna finner man bland de manliga familjemedlemmarna. Det relativt sett största arbetskraftsutbudet bland dem uppvisar skogsbygden.

En fördelning av utbudet efter gårdarnas skogsareal ger följande resultat.

Tabell 23

Hela undersökningsområdet	Brukare		Manl. familjemedl.		Kv. familjemedl.	
	Ja	Vill byta	Ja	Vill byta	Ja	Vill byta
Skogsareal						
Ingen skog.....	20,4	1,5	16,7	13,3	8,3	0,8
1—15 ha.....	22,6	1,9	30,1	17,6	9,7	1,2
16—50 ».....	14,9	—	24,4	11,1	8,3	3,3
Över 50 ha.....	2,9	—	8,3	8,3	3,3	—

Skogsarealer över 50 ha förekommer nästan enbart i skogsbygden. Utbud av arbetskraft föreligger även på sådana gårdar, ehuru en markant skillnad framträder vid jämförelse med övriga storleksgrupper. Skogsarealer upp till 15 ha synes däremot ej alls påverka arbetskraftsutbudet.

Bland de intervjupersoner, som uppgav sig vara intresserade av ytter-

ligare förvärvsarbete, skulle ca 75 % av de manliga familjemedlemmarna men endast hälften av brukarna och de kvinnliga familjemedlemmarna kunna arbeta med full arbetsdag under någon gång av året i den önskade sysselsättningen. Härtill kommer att utbudet från de flesta intervjupersonerna begränsar sig till en del av året.

Hur den önskade extra arbetstiden, uttryckt i arbetsmånader, fördelar sig bland intervjupersoner, som önskade ytterligare förvärvsarbete, framgår av tabell 24. Den önskade extra sysselsättningstiden har uppdelats på tvåmånadersperioder och antalet intervjupersoner med önskat ytterligare förvärvsarbete har uttryckts i procent.

Tabell 24

Hela undersöknings- området	Högst 2 mån.	2—4 mån.	4—6 mån.	6—8 mån.	8—10 mån.	10—12 mån.	Summa
Brukare.....	2,0	28,4	44,1	12,7	5,9	6,9	100,0
Manl. familjemedl.....	—	15,1	47,2	7,5	5,7	24,5	100,0
Kvinnl. familjemedl.	4,0	6,0	24,0	24,0	4,0	38,0	100,0

Av dem, som önskade ytterligare förvärvsarbete, begränsade betydligt mer än hälften av de manliga familjemedlemmarna och tre fjärdedelar av brukarna sitt utbud till högst sex månader. Störst är utbudet bland de kvinnliga familjemedlemmarna. Inom denna kategori uppgav nära 40 % av dem, som önskade ytterligare arbete, att de kunde åta sig arbete under minst tio månader. Det genomsnittliga antalet arbetsmånader, som skulle kunna utföras i önskat extra förvärvsarbete, framgår av nedanstående tablå.

Tabell 25

Område	Brukare	Manliga familjemedl.	Kvinnliga familjemedl.
Skogsbygden.....	5,9	7,8	9,2
Orust och Tjörn.....	4,8	7,5	7,9
Jordbruks- och kustbygden.....	4,7	7,5	8,0
Hela undersökningsområdet.....	5,1	7,6	8,4

Inom alla kategorier synes utbudet av arbetskraft vara störst i skogsbygden. En del av de kommuner, som förts till detta område, ligger i omedelbar närhet av industriorter med stor efterfrågan på arbetskraft. Så är fallet med Lane-Ryr och Forshälla, som är grannkommuner till Uddevalla, och Inlands-Torpe, som gränsar till Trollhättan och Lilla Edet. Helt annorlunda är läget i norra delen av skogsbygden, som omfattar Vette, Bullarens och Sörbygdens storkommuner och norra delen av Tanums kommun. Arbetskraftstillgången kan därför antagas vara större i denna del av området, än vad genomsnittstalen visar.

Önskat arbetsområde. Intervjupersonernas önskemål om extra förvärvsarbete fördelade sig procentuellt på olika näringar på följande sätt:

Tabell 26

Hela undersökningsområdet	Brukare %	Manliga familjemedl. %	Kvinnliga familjemedl. %
Jordbruk.....	1,0	7,6	4,0
Skogsbruk.....	11,9	9,4	—
Hantverk och egentlig industri.....	40,6	52,8	51,0
Byggnadsverksamhet.....	29,7	7,6	—
Landtransport.....	2,0	11,3	14,3
Hotell- och restaurangnäring.....	—	—	—
Varuhandel.....	2,0	1,9	6,2
Övriga näringar.....	12,8	9,4	24,5
Summa	100,0	100,0	100,0

Brukarna var, som synes, främst intresserade av arbete inom byggnadsverksamheten. Då det framförallt var brukare, bosatta i området Orust och Tjörn, som önskade byggnadsarbete, torde den livliga byggnadsverksamheten i Uddevalla och Stenungsund ha påverkat ställningstagandet. I skogsbygden var intresset för byggnadsarbete betydligt ljummare (16,7 %), medan däremot industriarbetet lockade mer än hälften och skogsarbetet nära en fjärdedel av brukarna. Även i jordbruks- och kustbygden var intresset för industriarbete stort bland brukarna; hälften av dem ville ha sådant arbete, medan en fjärdedel sökte byggnadsarbete.

Av de *manliga familjemedlemmarna* ville endast en ringa del ha byggnadsarbete. För industriarbete var intresset inom denna kategori störst i jordbruks- och kustbygden, där 60 % sökte sådant arbete.

Även bland de *kvinnliga familjemedlemmarna* varierade önskemålen betydligt. Inom området Orust och Tjörn ville endast en tredjedel av de ytterligare förvärvsarbete intresserade kvinnorna ha industriarbete mot två tredjedelar av denna kategori i jordbruks- och kustbygden.

För att pröva hur pass angelägna intervjupersonerna var av ytterligare arbetsuppgifter, uppmanades de personer, som uppgav sig vara intresserade av extraarbete, att till länsstyrelsen sända in anmälningsblankett, vilken överlämnades till dem i samband med intervjun. Portokostnader fick intervjupersonen själv bestrida. Endast sjutton skriftliga anmälningar från intervjupersonerna inkom till länsstyrelsen.

Arbetsansökningar som ej lett till resultat. Antalet intervjupersoner, som uppgav, att de under tiden november 1954 till och med oktober 1955 sökt arbete av minst 14 dagars varaktighet vid *sidan av* de ordinarie arbetsuppgifterna men inte kunnat få något arbete, redovisas härnedan.

Tabell 27

Område	Brukare	Manliga familjemedl.	Kvinnliga familjemedl.
Skogsbygden	1	5	2
Orust och Tjörn	4	3	2
Jordbruks- och kustbygden	7	1	2
Hela undersökningsområdet	12	9	6
% av hela antalet intervjupersoner	2,1	3,5	1,1

Med arbetsansökan avsågs:

- 1) ansökan om arbete hos den offentliga arbetsförmedlingen;
- 2) ansökan om arbete genom annons i tidningspressen;
- 3) muntlig eller skriftlig förfrågan om arbete direkt hos arbetsgivare;
- 4) förfrågan om arbete genom bekantskapskretsen.

De uppgivna orsakerna till att anställning ej erhållits var i tio fall: för hård konkurrens om anställning, i åtta fall: brist på lämpliga arbetstillfällen, i ett fall: bostadssvårighet, i sju fall: övriga hinder såsom olämplig ålder, dåliga kommunikationer.

Med hänsyn till det antal intervjupersoner, som uttalade önskemål om ytterligare sysselsättning, förefaller den aktivitet, som visats för att få önskat arbete, ha varit tämligen blygsam. Passiviteten torde i någon mån ha sin förklaring i svårigheterna att kombinera sysselsättningen inom jordbruket med sysselsättning inom andra näringar, varför de flesta förmodligen anser det meningslöst att söka arbete. *Brukarnas* arbetsansökningar hade till tre fjärdedelar avsett arbete inom byggnadsverksamhet och landtransport, medan de manliga familjemedlemmarna främst hade sökt industriarbete. Av de sex arbetsansökningarna från de kvinnliga familjemedlemmarna avsåg tre arbete inom »övriga näringsgrenar».

I samband härmed bör stenindustrins betydelse för småbruket beröras. Inom kustdistrikten från Stångenäs och norrut har sedan lång tid tillbaka icke så få småbrukare kunnat kombinera sin sysselsättning inom jordbruket med arbete inom gatstensindustrin, tack vare de fria arbetsförhållanden som råder inom denna industri. Stenindustrin har emellertid sedan början av 1930-talet gått mycket starkt tillbaka. Denna tillbakagång har också starkt försämrat småbrukarnas sysselsättningsmöjligheter. Härtill kommer att skogsbruket i kustbygden och i stora delar av jordbruksbygden ännu ej utgör någon binäring av betydelse. Enligt uttalanden från skogsindustrin i länet utnyttjas de arbetstillfällen, som det bohuslänska skogsbruket redan nu kan erbjuda, mycket ofullständigt. Särskilt gäller detta Orust och södra delen av skogsbygden.

Till alla utom brukarna ställdes frågan, om annat stadigvarande heltidsarbete söktes. Denna fråga besvarades jakande av 17 manliga och 7 kvinn-

liga familjemedlemmar samt av en manlig anställd. Deras arbetsansökningar fördelade sig på olika näringsgrenar på följande sätt.

Tabell 28

	Manliga familjemedl.	Kvinnliga familjemedl.	Manliga anställda
Hantverk och egentlig industri.....	7	1	1
Byggnadsverksamhet.....	3	—	—
Övrig samfärdsel.....	3	—	—
Varuhandel.....	1	2	—
Övriga näringsgrenar.....	4	5	—
Summa	18	8	1

Uppgift om orsak varför anställning ej erhållits lämnades av arton intervjupersoner. Sju av dessa uppgav, att brist på lämpliga arbeten förelagat. Samma antal angav den hårda konkurrensen om anställningen som orsak, medan två personer sade, att bostadssvårigheter utgjort hinder.

Aldersfördelning. Den kraftiga utflyttning, som skett från stora delar av Bohusläns landsbygd under de senaste årtiondena, har medfört, att de högre åldersgruppernas andel av befolkningen ökat avsevärt. Utflyttningen har emellertid främst drabbat de s. k. stenkommunerna, d. v. s. Stångenäs, Södra Sotenäs, Tossene och Kville i kustbygden samt Vette kommun i skogsbygden. I jordbruksbygden och på Tjörn har befolkningsminskningen däremot varit av tämligen begränsad omfattning. På Orust har avfolkningen främst drabbat skärgårdskommunen Morlanda. Med hänsyn till de olikartade förhållandena inom skilda delar av Bohuslän hade som tidigare anförts, en uppdelning av jordbruks- och kustbygden i två områden varit önskvärd. Enligt den sammanställning av uppgifter om åldersfördelningen, som finns i bilaga III, skulle antalet brukare över 50 års ålder vara störst i skogsbygden, där dessa utgör 61 % av hela antalet brukare, medan brukarna på Orust och Tjörn skulle ha den gynnsammaste åldersfördelningen. Jämfört med den kvinnliga arbetskraften uppvisar de manliga familjemedlemmarna betydligt större avvikelser i åldersfördelningen. För dessa finner man de ogynnsammaste siffrorna i jordbruks- och kustbygden, medan de yngre åldrarna utgör den största procentuella andelen i skogsbygden.

Endast för brukarna kan jämförelsesiffror från 1950 års folkräkning erhållas. Åldersfördelningen bland brukarna, uttryckt i procenttal enligt folkräkningen och enligt Bohuslänsutredningens undersökning, framgår av tabell 29.

För såväl Bohuslän som hela riket avser siffrorna brukare av gårdar, omfattande en åkerareal från 2 till 20 ha. Antalet brukare över 50 år utgör en större procentuell andel i Bohuslän än i hela riket. Den skillnad, som framträder vid jämförelse med rikssiffrorna, torde emellertid delvis ha utjämn-

Tabell 29

Åldersgrupper	Brukarnas åldersfördelning inom storleksgruppen 2—20 ha	
	Bohuslän (undersöknings- området) år 1955 %	Hela riket år 1950 %
15—19 år.....	—	—
20—34 ”.....	9	11
35—49 ”.....	33	35
50—66 ”.....	47	} 54
67—∞.....	11	
Summa	100	100

nats på grund av den förskjutning mot högre åldrar, som kan antagas ha skett, sedan 1950 års folkräkning företogs.

De tidigare undersökningar, som gjorts om jordbrukets arbetskraftsförhållanden, har visat, att brukarna på de mindre jordbruken har en högre genomsnittsålder än på de större egendomarna. För att belysa detta presenteras IUI:s—RLF:s arbetskraftsundersökning år 1950. För de olika brukningsdelarna anges hur stor procent av ägarna (brukarna), som befanns vara under 50 år.

Storleks- grupper	Antal brukare under 50 år
2— 5 ha.....	47,1 %
5— 10 ”.....	51,9 ”
10— 20 ”.....	56,7 ”
20— 30 ”.....	62,4 ”
30— 50 ”.....	66,9 ”
50—100 ”.....	71,8 ”
100 ha och däröver.....	71,7 ”

Som trolig förklaring till differenserna anges i den nämnda riksundersökningen, att generationsväxlingen på de mindre brukningsdelarna fördröjes bl. a. på grund av att de mindre brukningsdelarna icke medger en tidig självpensionering. Tidigare har här konstaterats att brukarna i området Orust och Tjörn har den yngsta genomsnittsåldern. Detta strider direkt mot den tendens, som rikssiffrorna visar, då just denna del av Bohuslän utgör landskapets mest utpräglade småbrukardistrikt. Avvikelsen får anses ha sin grund i de goda möjligheterna för lönande specialodlingar på Orust och Tjörn och andra speciella förhållanden, som råder på dessa öar och som omnämns i tidigare avsnitt.

Åldersfördelningen bland övriga familjemedlemmar, som deltagit i lantbruksarbete på egendomen, framgår av nedanstående sammanställning.

Tabell 30

Åldersgrupper	Hela undersökningsområdet	
	Manl. familjemedl. %	Kvinnl. familjemedl. %
15—19 år.....	29,5	9,7
20—34 *.....	40,5	23,1
35—49 *.....	21,6	33,6
50—67 *.....	8,4	33,3
Över 67 år.....	—	0,3
Summa	100,0	100,0

Större delen av de kvinnliga familjemedlemmarna är hustrur till brukarna. Medelåldern bland dem är därför betydligt högre än bland de manliga familjemedlemmarna. Några möjligheter till jämförelse med riksundersökningen år 1950 föreligger ej beträffande de i tabell 30 upptagna kategorierna. Skogsbygden hade den gynnsammaste åldersfördelningen bland de manliga familjemedlemmarna över 15 år, av vilka 84 % i denna region var under 35 år. Motsvarande procenttal för regionen Orust och Tjörn var 72 och för jordbruks- och kustbygden 55 %. Av de kvinnliga familjemedlemmarna över 15 år befann sig i skogsbygden en tredjedel i åldern 15—34 år. Denna ålderskategori utgjorde på Orust och Tjörn en något lägre och i jordbruks- och kustbygden en något högre andel av de kvinnliga familjemedlemmarna.

Vid en uppdelning av brukarna och de övriga familjemedlemmarna efter arbetsinsats på egendomen blir resultatet enligt den bohuslänska sysselsättningsundersökningen följande.

Tabell 31

Åldersfördelning med gruppering efter arbetsinsats på egendomen						
Hela undersöknings- området Åldersgrupper	Brukare		Manl. familjemedl.		Kvinnl. familjemedl.	
	Full arbetsdag under hela perioden	Full arbetsdag endast under del av perioden	Full arbetsdag under hela perioden	Full arbetsdag endast under del av perioden	Full arbetsdag under hela perioden	Full arbetsdag endast under del av perioden
15—19 år.....	—	—	18	33	4	12
20—34 *.....	6	16	37	42	22	24
35—49 *.....	33	31	29	20	44	30
50—66 *.....	49	43	16	5	29	34
67—∞.....	12	10	—	—	1	—
Summa	100	100	100	100	100	100

Den yngre arbetskraften utgör ett större inslag bland dem, som arbetat på egendomen med full arbetsdag endast under del av perioden, än bland dem som enbart varit sysselsatta på egendomen. Detta torde främst bero på att den yngre arbetskraften lättast kan utnyttja sysselsättningsmöjligheterna inom andra näringar.

Barnantal. De högre åldersgruppernas dominans återspeglas i uppgifterna om antalet hemmavarande pojkar och flickor under 15 år bland de hushåll, som omfattades av undersökningen.

I tabell 32 kan barnantalets fördelning bland brukare inom olika områden utläsas, medan tabell 33 lämnar uppgift om barnantalets fördelning bland brukare inom olika arealstorleksgrupper.

Tabell 32

Hemmavarande pojkar under 15 år. Procentuell fördelning bland brukarna.							
Område	Antal hemmavarande pojkar						
	0	1	2	3	4	5	6
Skogsbygden	72,3	19,7	6,4	1,6	—	—	—
Orust och Tjörn	72,1	15,3	7,7	2,8	1,1	0,5	0,5
Jordbruks- och kustbygden	71,5	17,9	8,9	1,1	0,6	—	—
Hemmavarande flickor under 15 år. Procentuell fördelning bland brukarna							
Område	Antal hemmavarande flickor						
	0	1	2	3	4	5	6
Skogsbygden	72,9	17,6	8,5	0,5	0,5	—	—
Orust och Tjörn	72,1	19,7	5,5	1,1	0,5	1,1	—
Jordbruks- och kustbygden	80,4	11,7	7,3	0,6	—	—	—

Tabell 33

Hela undersökningsområdet Storleksgrupper	Antal hemmavarande pojkar						
	0	1	2	3	4	5	6
2— 5 ha	76,4	15,3	5,9	2,5	—	—	—
5—10 »	72,3	16,0	9,6	1,3	—	0,4	0,4
10—20 »	63,8	25,9	6,9	1,7	1,7	—	—

Hela undersökningsområdet Storleksgrupper	Antal hemmavarande flickor						
	0	1	2	3	4	5	6
2— 5 ha	80,8	11,3	6,9	0,5	—	—	—
5—10 »	73,6	20,3	5,2	0,4	0,4	—	—
10—20 »	68,1	17,2	11,2	1,7	0,9	0,9	—

Av tabell 32 framgår att endast i 28 % av brukarnas hushåll fanns pojkar under 15 år. De stora barnkullarna är ytterligt få. De flesta barnrika familjerna finner man på Orust och Tjörn, där medelåldern bland brukarna i jämförelse med de båda andra områdena är lägst. Den tidigare nämnda riksomfattande undersökningen är 1950 visade, att brukarna i de lägsta storleksgrupperna hade den högsta genomsnittsåldern. Detta torde vara förklaringen till att de flesta brukarna utan hemmavarande barn under 15 år enligt tabell 33 tillhörde den minsta arealstorleksgruppen. Hur antalet barn per brukare varierade inom olika områden och arealstorleksgrupper kan utläsas av nedanstående sammanställning.

Tabell 34

Antal hemmavarande barn under 15 år per brukare				
Storleksgrupp	Områden			
	Skogsbygden	Orust och Tjörn	Jordbruks- och kustbygden	Hela området
2— 5 ha.....	0,6	0,8	0,4	0,6
5—10 ».....	0,8	0,8	0,7	0,8
10—20 ».....	0,9	2,0	0,9	1,0
2—20 ».....	0,8	0,9	0,7	0,8

De ur befolkningssynpunkt gynnsammaste siffrorna uppvisar Orust och Tjörn, medan situationen är ogynnsammast i jordbruks- och kustbygden, där särskilt den minsta arealstorleksgruppen har låga siffror.

Levnadsstandard. För att klarlägga i vilken utsträckning bisysselsättning eller andra faktorer påverkat levnadsstandarden ställdes till brukarna frågor rörande bostadsstandard, tillgång på hushållsmaskiner och bil. Frågor, som rör direkta inkomstförhållanden, har icke ansetts vara lämpliga att ställa i samband med en intervjuundersökning, som främst avser att klarlägga arbetsinsatsen inom och utom det egna jordbruket. Svaren på levnadsstandardfrågorna fördelade sig procentuellt på följande sätt.

Tabell 35

Område	Har Ni bil, vatten och avlopp, badrum, tvättmaskin, egen fryskbox, dammsugare?				
	Av angivna bekvämligheter äges följande				
	0 %	1—2 bekv. %	3—4 bekv. %	5—6 bekv. %	Summa %
Skogsbygden.....	39,9	33,6	24,4	2,1	100,0
Orust och Tjörn.....	23,5	55,8	17,5	3,2	100,0
Jordbruks- och kustbygden.....	23,5	53,0	21,3	2,2	100,0
Hela undersökningsområdet.....	29,1	47,3	21,1	2,5	100,0

Ca 30 % av hushållen befanns sålunda vara i avsaknad av de i tabell 35 angivna bekvämligheterna. Mer än två sådana bekvämligheter ägdes av icke fullt en fjärdedel av hushållen. Huruvida den lägre standard, som skogsbygden uppvisar vid jämförelse med de båda andra områdena, beror på lägre inkomst eller eftersläpning i kraven på standard i hushållen, kan här icke med säkerhet avgöras. Skogsbygden omfattar visserligen kommuner, som har Bohusläns magraste jordar, men detta handikapp kan delvis eller kanske helt kompenseras av större inkomster från skogsbruket. Som framgår av tabell 12 på s. 264 kunde skogsbygden uppvisa det största genomsnittliga antalet månader med hel arbetsdag utom egendomen bland den manliga befolkningen på brukningsenheter under 10 ha. Möjligheterna att taga arbete utom egendomen synes därför i denna bygd vara relativt goda, vilket också bör bidra till en utjämning av inkomstskillnaden i förhållande till de båda andra områdena. En passivare inställning till nya konsumtionsvanor synes därför vara en mera trolig förklaring till den lägre standarden, särskilt som skogsbygden i högre grad än övriga bygder präglas av glesbebyggelse, där nya konsumtionsvanor får anses ha svårare att slå igenom än i mera tätbebyggda områden. Viss betydelse härvidlag torde också tillmätas det förhållandet, att antalet brukare över 50 år är högst i skogsbygden.

Hur svaren på levnadsstandardfrågorna fördelar sig vid uppdelning av brukarna efter arbetsinsatsen på gården lämnar nedanstående sammanställning besked om.

Av siffrorna att döma skulle i skogsbygden de heltidsarbetande brukarna ha högre standard än de brukare, som arbetat på gården med full arbetsdag

Tabell 36

Brukarnas arbetsinsats på egendomen	Har Ni bil, vatten- och avlopp, badrum, tvättmaskin, egen frysbox, dammsugare?			
	Av angivna bekvämligheter äges följande			
	0	1—2 bekv.	3—4 bekv.	5—6 bekv.
<i>Skogsbygden</i>				
Full arbetsdag hela perioden.....	34,2	35,8	27,6	2,4
Full arbetsdag del av perioden....	48,4	30,6	19,4	1,6
<i>Orust och Tjörn</i>				
Full arbetsdag hela perioden.....	21,0	60,5	15,1	3,4
Full arbetsdag del av perioden....	22,8	49,1	24,5	3,6
<i>Jordbruks- och kustbygden</i>				
Full arbetsdag hela perioden.....	21,9	51,8	22,7	3,6
Full arbetsdag del av perioden....	22,4	55,2	22,4	0,0
<i>Hela undersökningsområdet</i>				
Full arbetsdag.....	27,3	46,3	23,1	3,3
Full arbetsdag del av perioden....	31,5	46,6	21,3	0,6

endast del av perioden, medan motsatsen skulle vara förhållandet på Orust och Tjörn. De flesta heltidsarbetande brukarna i skogsbygden finner man emellertid på de större arealerna. Endast var femte heltidsarbetande brukare tillhör där storleksgruppen 2—5 ha, medan hälften av alla heltidsarbetande brukare på Orust och Tjörn omfattas av denna grupp. I skogsbygden finner man var tredje heltidsarbetande brukare i den högsta storleksgruppen (10—20 ha), medan endast var elfte heltidsarbetande brukare på Orust och Tjörn tillhör denna storleksgrupp. I det sistnämnda området utgör emellertid brukningsenheterna över 10 ha mindre än en tiondel av samtliga brukningsenheter i storleken 2—20 ha. Uppgifterna om hushållens standard kan möjligen tolkas så, att inkomsten på bisysselsättningen i skogsbygden ej är tillräcklig för att de deltidsarbetande brukarna skall kunna uppnå samma levnadsstandard som brukarna på de större brukningsenheterna. Någon motsvarande jämförelse kan icke göras på Orust och Tjörn på grund av att brukningsenheterna över 10 ha där är alltför få. Uppgifterna om levnadsstandarden ger ett visst — ehuru svagt — stöd åt antagandet, att de deltidsarbetande brukarna på Orust och Tjörn har en något högre levnadsstandard än de brukare, som arbetar på egendomen med full arbetsdag hela året och sålunda ej genom bisysselsättning utom egendomen kan skaffa sig extra inkomster. Vidare bör uppmärksammas att ett förhållandevis stort antal av de på egendomen deltidsarbetande brukarna på Orust och Tjörn arbetar inom byggnadsfacket. De yrkeskunskaper, som därmed förvärvas, gör det möjligt för dessa brukare att för lägre kontantutlägg anskaffa vissa bekvämligheter i hushållet.

Sammanfattning

Undersökningen av sysselsättningsförhållandena inom Bohusläns jordbruk, som omfattade perioden 1 november 1954—31 oktober 1955, berörde 536 gårdar. Dessa utvaldes slumpvis bland brukningsenheter med en åkerareal av lägst 2 och högst 20 ha. Undersökningsområdet begränsades till den del av landskapet, som ligger norr om Göteborgsregionen. Brukningsenheter, belägna söder om Tjörns, Stenungsunds och Romelanda storkommuner var sålunda undantagna från undersökningen. Undersökningsområdet indelades i tre områden, nämligen skogsbygden, som i stort sett motsvarar landskapets inland, jordbruks- och kustbygden samt Orust och Tjörn. Då jämförelsen mellan dessa områden ansågs vara av väsentlig betydelse, uttogs ungefär lika många intervjupersoner i varje område. I skogsbygden utvaldes därför var tolfte, i jordbruks- och kustbygden var sextonde och på Orust och Tjörn med tillhörande skärgård var åttonde brukningsenhet. På de uttagna gårdarna ingick alla personer, som tillhörde brukarens hushåll i samplingen. Denna kom därmed att omfatta 550 brukare, 230 man-

liga och 530 kvinnliga familjemedlemmar jämte 24 manliga och 17 kvinnliga anställda eller tillsammans 1 351 personer.

Undersökningen visade, att 96 % av brukarna, 83 % av de manliga och 72 % av de kvinnliga familjemedlemmarna deltagit i lantbruksarbetet på egendomen under minst 14 dagar i en följd eller under minst 30 dagar under undersökningsperioden. 18 % av de kvinnliga familjemedlemmarna och lika stor procent av de kvinnliga anställda hade enbart arbetat i hushållet under undersökningsperioden. Av dem, som deltagit i lantbruksarbetet på egendomen, hade 67 % av brukarna, 35 % av de manliga och 25 % av de kvinnliga familjemedlemmarna arbetat med full arbetsdag under hela perioden. På gårdar med en åkerareal av 10—20 ha hade 82 % av brukarna och 46 % av de manliga familjemedlemmarna arbetat med full arbetsdag under hela perioden. Samma arbetsinsats hade inom storleksgruppen 2—5 ha gjorts av 52 % av brukarna och 29 % av de manliga familjemedlemmarna. Bland de kvinnliga familjemedlemmarna hade arbetsinsatsen i lantbruksarbetet på gården varierat betydligt mindre. Av den manliga anställda personalen hade en tredjedel arbetat med full arbetsdag under hela undersökningsperioden. På Orust och Tjörn, där jordbruken inom storleksgrupperna 2—5 och 5—10 ha utgör 90 % av brukningsenheterna över 2 ha, var arbetsåtgången störst. Detta får icke enbart anses bero på den starkt splittrade åkerarealen utan också på den intensiva jordbruksdrift, som förekommer på åtskilliga gårdar. Sålunda framkom, att specialodlingar bedrivs på icke mindre än nära en tredjedel av gårdarna inom denna region. Vidare kan nämnas, att endast 2 % av brukarna på Orust och Tjörn och 4 % av brukarna inom de båda andra regionerna hade övergått till kreaturslös drift.

Något mer än en tredjedel av brukarna inom storleksgruppen 2—5 ha hade under en tid, som i genomsnitt uppgår till ca 7 månader, arbetat endast del av arbetsdagen på egendomen. Med del av arbetsdag avses här 1—3 arbetstimmar. Deltidssysselsättningen minskar snabbt med stigande arealer. På arealerna 10—20 ha hade exempelvis i skogsbygden endast 6 % av brukarna haft deltidssysselsättning på egendomen.

De erhållna uppgifterna om sysselsättningen har lagts till grund för en beräkning av arbetskraftsbehovets rimlighet. Enligt denna beräkning skulle på Orust och Tjörn undersysselsättning ha förekommit bland 43 % av brukarna och 40 % av de manliga familjemedlemmarna. Till den undersysselsatta kategorin har i skogsbygden förts 32 % av de manliga familjemedlemmarna men endast 17 % av brukarna. I jordbruks- och kustbygden var motsvarande procenttal 25 resp. 13 %.

Biinkomsten på *egendomen* genom rumsuthyrning, matservering o. dyl. synes spela en obetydlig roll inom det bohusslänska småjordbruket. Endast 9 % av brukarna uppgav, att de haft sådana inkomster. Ej heller försäljning av trädgårdsprodukter, hemslöjdsalster etc. tycks förekomma i någon

större omfattning; 7 % av brukarna har haft inkomst från sådan verksamhet.

Ungefär en tredjedel av den på de undersökta gårdarna sysselsatta manliga arbetskraften hade arbetat utom egendomen någon gång av perioden. Arbetsinsatsen *utom egendomen* var störst på gårdar inom storleksgruppen 2—5 ha, där 46 % av den *manliga arbetskraften* under längre eller kortare tid varit sysselsatt utom egendomen. Procentsiffran är något lägre, än vad en riksundersökning, företagen år 1950, visade. Den lägsta arbetsinsatsen utom egendomen hade gjorts på Orust och Tjörn.

Det genomsnittliga antalet månader med full arbetsdag utom egendomen¹ var bland brukarna 4,6 (5,3 i lägsta och 2,7 i högsta storleksgruppen), bland de manliga familjemedlemmarna 7,7 (8,5 resp. 6,3), och bland de kvinnliga familjemedlemmarna 6,3 (8,2 resp. 6,2).

Skogsbruket hade sysselsatt 28 % av de brukare, som arbetat med *full arbetsdag utom egendomen* någon gång av perioden. Inom hantverk och egentlig industri hade 22 % av brukarna, 37 % av de manliga och 23 % av de kvinnliga familjemedlemmarna arbetat. Procenttalet sysselsatta inom byggnadsverksamheten är detsamma för både brukare och manliga familjemedlemmar (15 %). För båda dessa kategorier synes däremot näringar som fiske, sjöfart, landtransport och varuhandel ha ringa betydelse. 40 % av de kvinnliga familjemedlemmar, som varit sysselsatta utom egendomen, hade arbetat inom »övriga näringar», d. v. s. husligt arbete, hälso- och sjukvård samt förvaltningstjänst, medan 20 % arbetat inom varuhandel.

Både för brukare och manliga familjemedlemmar, som under någon gång av perioden arbetat *endast del av dag* utom egendomen hade jordbruk och landtransport givit de flesta arbetstillfällena vid deltidssysselsättning.

Av dem, som arbetat utom egendomen, uppgav drygt hälften av brukarna och ca två tredjedelar av de övriga familjemedlemmarna, att bisysselsättningen varit av varaktig art. Den stabilaste sysselsättningen synes man ha haft inom området Orust och Tjörn.

Drygt två tredjedelar av de manliga och ca tre fjärdedelar av de kvinnliga familjemedlemmar, som arbetat utom egendomen, uppgav, att denna sysselsättning givit dem minst 75 % av deras inkomst, medan endast 20 % av brukarna lämnade detta svar. Minst betydelse synes sysselsättningen utom egendomen ha för brukarna i jordbruks- och kustbygden, där hälften av dessa uppgav, att förtjänsten på arbetet utom egendomen utgjorde högst en fjärdedel av deras inkomst.

Önskemål om ytterligare förvärvsarbete uttalades av 18 % av brukarna, 26 % av de manliga och 10 % av de kvinnliga familjemedlemmarna. En på grundval av samplingen gjord uppmultiplicering av de erhållna svaren visar, att 1 300 brukare, 700 manliga och nästan lika många kvinnliga fa-

¹ Antalet månader med full arbetsdag utom egendomen har dividerats med antalet personer, som arbetat hel dag utom egendomen någon gång av perioden.

miljemedlemmar var intresserade av ytterligare förvärvsarbete. Av dessa ville dock endast ca 700 brukare, 500 manliga och 400 kvinnliga familjemedlemmar (55, 74 resp. 55 %) ha heltidsarbete. Det genomsnittliga antalet månader, under vilka önskat extra förvärvsarbete skulle kunna utföras, utgjorde 5,1 bland brukarna, 7,6 bland de manliga och 8,4 bland de kvinnliga familjemedlemmarna. Det största arbetskraftsutbudet förelåg i skogsbygden. — Intervjupersonernas önskemål om extra förvärvsarbete avsåg främst industriarbete.

Endast en ringa del av intervjupersonerna (2 %) hade under de tolv månader, som undersökningen omfattade, sökt anställning av minst 14 dagars varaktighet *vid sidan* av de ordinarie arbetsuppgifterna utan att få något arbete. 7,8 % av de manliga och 1,5 % av de kvinnliga familjemedlemmarna hade sökt annat, stadigvarande heltidsarbete. 75 % av dessa arbetsansökningar hade icke lett till resultat.

Åldersfördelningen bland brukarna i undersökningsområdet var ogynnsammare än vad 1950 års folkräkning visar. Enligt folkräkningen var i hela riket 46 % av brukarna inom storleksgruppen 2—20 ha under 50 år mot 42 i Bohuslän. En förskjutning mot högre genomsnittsålder torde emellertid ha skett bland brukarna, sedan 1950 års folkräkning ägde rum. Av de manliga familjemedlemmarna över 15 år i undersökningsområdet befanns 30 % vara under 20 år och 41 % i åldern 20—34 år. Några möjligheter till jämförelse med någon riksomfattande undersökning har icke förelegat. Orust och Tjörn kunde uppvisa gynnsammaste åldersfördelningen bland brukarna, medan de manliga familjemedlemmarna i ålderskategorin 15—34 var — relativt sett — talrikast i skogsbygden. Antalet hemmavarande *barn under 15 år* per brukare var störst på Orust och Tjörn och lägst i jordbruks- och kustbygden.

I avsikt att klarlägga vilken betydelse bisysselsättningen kan ha för levnadsstandarden ställdes till brukarna frågor rörande bostadsstandard, tillgång på hushållsmaskiner och bil. Det visade sig därvid, att hushållens standard var lägst i skogsbygden, där 40 % av lantbrukshållen (mot 24 % av de båda andra regionerna) saknade alla de sex bekvämligheter, som frågan gällde. Av de lämnade svaren synes vidare framgå, att bisysselsättningen i skogsbygden ej är tillräcklig för att brukare, som tidvis endast har arbete del av dag på egendomen, skall uppnå samma levnadsstandard som de på egendomen heltidsarbetande brukarna. Dessa är främst att finna på brukningsenheter över 10 ha. På Orust och Tjörn, där antalet brukningsenheter över 10 ha är ringa, synes de på egendomen deltidsarbetande brukarna ha en högre levnadsstandard än de brukare, som enbart arbetar på egendomen.

Stockholm den 31 december 1956

Harry Sundberg

II.

Beräkning av arbetskraftsavgången inom småjordbruket i vissa delar av Bohuslän och Dalsland åren 1956—1965 jämte uppgifter om brukningsförhållanden m. m.

Inledning

Undersökningens syfte och bakgrund. Föreliggande undersökning om den väntade avgången av arbetskraft från jordbruket i Bohuslän jämte vissa angränsande kommuner i Dalsland utgör ett komplement till den undersökning av sysselsättningsförhållandena inom det bohuslänska jordbruket, som i november 1955 utfördes av statistiska centralbyråns utredningsinstitut på uppdrag av lantbruksstyrelsen. Avsikten med de båda undersökningarna har varit att klarlägga i vilken omfattning arbetskraftsreserver alljämt finns att tillgå på Bohusläns landsbygd och i vilka delar av landskapet, som en expansion av näringslivet är möjlig med hänsyn till tillgängliga arbetskraftsresurser. Då 1955 års sysselsättningsundersökning icke omfattade några beräkningar av den väntade avgången av arbetskraft från jordbruket i Bohuslän och då den offentliga statistiken ej ger tillräckligt underlag för en beräkning av den framtida jordbruksbefolkningen, beslöt lantbruksstyrelsen, sedan framställning därom inkommit till länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, att genom en ny intervjuundersökning söka utröna omfattningen av den avgång, som kan väntas ske från jordbruksnäringen i Bohuslän. Intervjuarbetet, som bedrevs under tiden 20 juni—31 juli 1956, upptog i huvudsak följande frågor:

- 1) Uppgift om ålder, sysselsättning och beräknad avgång från näringen under perioderna 1956—1960 och 1961—1965
- 2) Uppgift om nuvarande brukare ämnar handha skötseln av gården fram till a) 1960 b) 1966
- 3) Uppgift om vem som kommer att övertaga skötseln av gården, om nuvarande brukaren ämnar upphöra med jordbruket
- 4) Uppgift om främsta orsaken till varför skötseln av gården frånträdes
- 5) Gårdsbeskrivning (gårdens läge, arrondering, behov av komplettering och underhåll av byggnadsbestånd etc.)

Avsikten var sedan, att man med utgångspunkt från antalet vid intervju-tillfället sysselsatta personer inom jordbruket skulle göra en beräkning över hur många personer (totalt), som f. n. är sysselsatta inom jordbruket, men vilka kan väntas övergå till sysselsättning inom annan näring. Till grund härför skulle först och främst ligga intervjupersonernas (Ip) uppgifter om fortsatt verksamhet på den egna brukningsenheten och Ip:s svar på frågan angående vem som kommer att efterträda den nuvarande brukaren. Vid bedömandet av huruvida en brukningssenhet kommer att bestå som självständig enhet i framtiden, är det nödvändigt att ha tillgång till

uppgifter om gårdens läge, arrondering, byggnadsbestånd, etc. Av denna anledning kompletterades frågorna av demografisk karaktär med en gårdsbeskrivning.

Även uppgifter om brukningsenheternas läge i förhållande till tätort, bussförbindelse m. m. samt vilka förbättringsåtgärder avseende inre rationalisering etc., som vidtagits under senare år, har inhämtats. Dylika data ansågs vara av betydelse för bedömandet av framtida strukturförändringar inom jordbruket.

Undersökningens omfattning och uppläggning. Undersökningen, som utförts som stickprovsundersökning, har omfattat 499 brukningsenheter. Antalet har ansetts tillräckligt för en uppdelning av undersökningsområdet i delområden och brukningsenheterna i storleksgrupper. De uppgiftslämnande gårdarna har uttagits genom slumpmässigt urval ur RLF:s jordbruksregister. För att underlätta insamlingsarbetet utvaldes gårdarna så, att intervjumännens resor skulle kunna begränsas. Detta skedde genom att brukningsenheter, som låg på rimligt avstånd från varandra, gruppvis upptogs med 8 brukningsenheter i varje grupp. Vid provundersökning hade det nämligen visat sig, att cirka 8—10 intervjuer per dag kunde betraktas som lämplig arbetstakt.

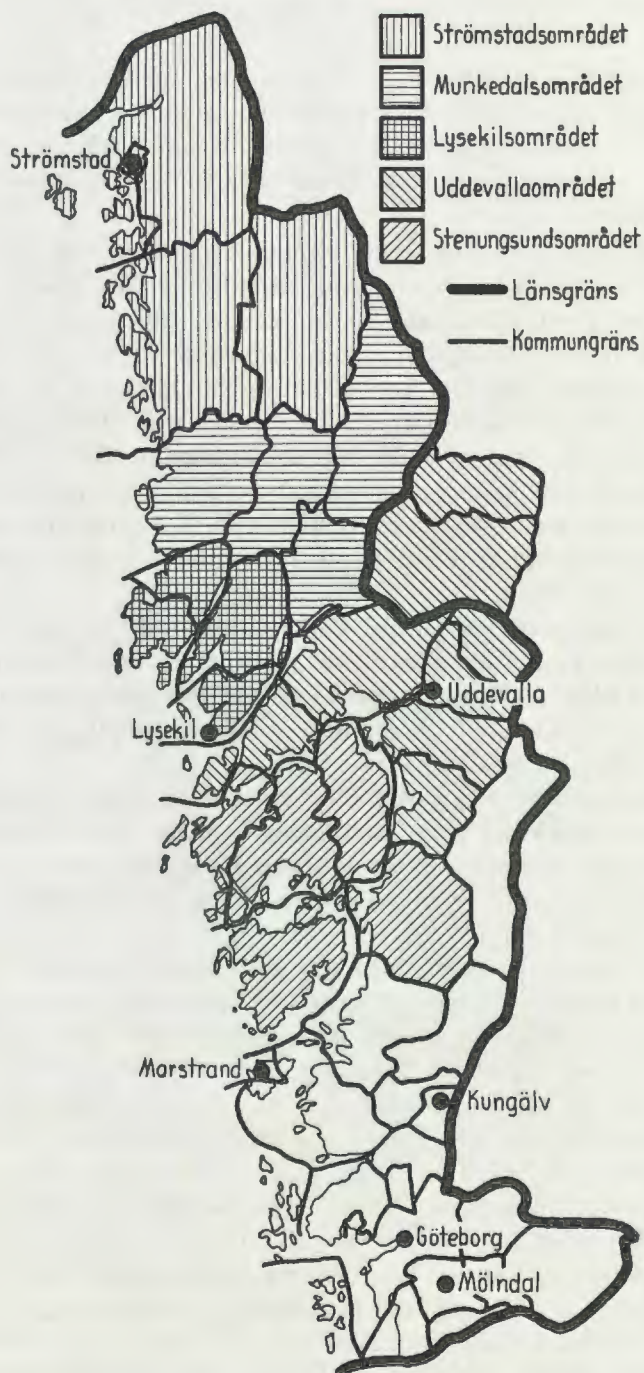
Som samplingsexpert har fil. lic. Folke Larsson, Jordbrukets utredningsinstitut, anlitats. Denne har medverkat vid uppläggningsplanen av urvalsplan på grundval av RLF:s jordbruksregister och har jämväl svarat för medfelses- och skattningsberäkningar. Intervjuarbetet har utförts av tvenne studerande vid lantbrukshögskolan.

Undersökningen har begränsats till brukningsenheter i storleken 2—20 ha. Den övre gränsen har satts med hänsyn till att antalet brukningsenheter över 20 ha inom undersökningsområdet är mycket litet — knappt 5 % av samtliga enheter. Vidare saknar dessa större enheter intresse på grund av undersökningens syfte.

Det visade sig, att av de utvalda 560 brukningsenheterna måste 61 undantagas från undersökningen på grund av olika anledningar. Sålunda befanns det, att ett 40-tal ej längre drevs som självständiga enheter. I tre fall hade brukarna vägrat att lämna uppgifter. Vidare har det i en del fall ej varit möjligt att erhålla fullständiga upplysningar från brukaren. Dessutom uteslöts jordbruk, för vilka lantbruksnämnden eller landstinget för närvarande står som ägare och brukare. De 499 gårdar, vilkas brukare sålunda under tiden juni—juli 1956 intervjuats, utgör cirka 8 % av de omkring 6 200 brukningsenheter mellan 2—20 hektar åker, som enligt 1956 års jordbruksräkning fanns inom det undersökta området.

Eftersom blott en mindre del av samtliga lantbruk ingår i undersökningen, får siffermaterialet bedömas med försiktighet, särskilt där materialet uppdelats på mindre grupper (delområden, storleksgrupper, åldersgrupper o. d.).

Områdesindelning

För spridning godkänd i rikets allmänna kartverk den 23 maj 1960.

Undersökningsområdets omfattning och uppdelning i delområden. De kommuner, där näringslivet och sysselsättningsförhållandena sedan länge starkt påverkats av industri och handel inom Göteborgs- eller Trollhätte-regionen, har ej medtagits i undersökningen. Detta innebär, att undersökningsområdet har begränsats till kommuner, belägna norr om Kungälv—Kode—Marstrand med undantag av Romelanda (Göteborgsreg.) och Inlands Torpe (Trollhätterege.). Däremot ingår Färgelanda och Ödeborgs kommuner i Älvsborgs län i undersökningsområdet, då dessa kommuner är att hänföra till Uddevallaregionen. Undersökningsområdet har indelats i delområden, varvid hänsyn främst tagits till arbetsmarknadsförhållandena. Kommuner, som utgör det naturliga rekryteringsområdet för näringslivet i en viss centralort i undersökningsområdet, har i görligaste mån förts till samma delområde.

Följande indelning i delområden har tillämpats:

Delområde	Kommuner	Antal förvärvsarbetande inom jordbruk med boskapskötsel enligt folkräkningen år 1950	
Strömstadsområdet	Tjörnö.....	119	
	Vette.....	971	
	Bullaren.....	737	
	Tanum.....	890	
	Strömstad.....	19	2 736
Munkedalsområdet	Munkedal.....	418	
	Sörbygden.....	839	
	Svarteborg.....	599	
	Kville.....	840	2 696
Lysekilsområdet	Stångenäs.....	474	
	Smögen.....	4	
	S:a Sotenäs.....	193	
	Tossene.....	252	
	Lysekil.....	234	1 157
Uddevallaområdet	Färgelanda.....	399	
	Ödeborg.....	389	
	Skredsvik.....	615	
	Skافتö.....	303	
	Ljungskile.....	323	
	Lane-Ryr.....	274	
	Forshälla.....	351	
	Uddevalla.....	297	2 951
Stenungsundsområdet	Tjörn.....	1 124	
	Stenungsund.....	772	
	Myckleby.....	809	
	Tegneby.....	962	
	Morlanda.....	300	3 967
Summa			13 507

De norra delarna av Stenungsundsområdet påverkas starkt av utvecklingen i Uddevalla. Uppmärksammas bör också att en större expansion av näringslivet i Lysekil kan komma att få betydelse icke enbart för det när-

maste omlandet, d. v. s. Stångenäs och vissa delar av Skaftö kommun, utan också för den del av Orust, som i stort sett sammanfaller med Morlanda kommun. Då emellertid Orust och Tjörn ur jordbrukssynpunkt utgör ett tämligen enhetligt område, har dessa öar ansetts böra ingå i samma delområde.

Fördelning på storleksgrupper av de i undersökningen ingående brukningsenheterna. De brukningsenheter, där brukarna intervjuats, redovisas i tabell 1 A. Brukningsenheterna har där fördelats på storleksklasser, dels efter åkerarealen, dels efter skogsmarksinnehav. Det totala antalet brukningsenheter inom det undersökta området kan utläsas i tabell 1 B. Uppgifterna om åker- och skogsmarksareal är lämnade av brukarna själva. Åkerarealen omfattar såväl egen som arrenderad åkermark. Detta innebär, att den i tabellen 1 B angivna procentuella fördelningen av samtliga brukningsenheter inom totala undersökningsområdet (TU) närmast torde överensstämma med uppgifterna i 1956 års jordbruksräkning.

Tabell 1 A. I undersökningen ingående brukningsenheter med fördelning på storleksklasser efter areal åker och skogsmark

Redovisat antal

Åker, ha	Areal skogsmark				Summa ha
	0—10 ha	10—25 ha	25—50 ha	>50 ha	
2—5.....	110	18	5	3	136
5—10.....	102	66	33	12	213
10—20.....	43	46	42	19	150
Summa	255	130	80	34	499

Tabell 1 B. Totala antalet brukningsenheter inom det undersökta området med fördelning på storleksklasser efter areal åker och skogsmark

Uppräknat antal

Storleksgrupp åker, ha	Areal skogsmark				Summa ha	TU %
	0—10 ha	10—25 ha	25—50 ha	>50 ha		
2—5.....	1 452	246	70	44	1 812	29,3
5—10.....	1 243	746	447	161	2 597	42,1
10—20.....	470	538	512	246	1 766	28,6
Summa	3 165	1 530	1 029	451	6 175	100,0
%	51,2	24,8	16,7	7,3	100,0	

Som framgår av tabell 1 C föreligger en differens på ca 500 enheter mellan det på grundval av stickprovundersökningen beräknade antalet enheter och det antal enheter, som redovisas i jordbruksräkningen. Denna skillnad beror på att vissa av de i RLF-registret (vilket ligger till grund för jordbruksräkningen) upptagna brukningsenheterna ej längre drivs som

Tabell 1 C. Procentuella fördelningen av antalet brukningsenheter, dels inom undersökningsområdet, dels inom Svealand och Götaland avseende storleksgrupperna 2—20 ha under tiden 1944—56

Åker, ha	Undersökningsområdet				Svealand och Götaland		
	J-R ¹ 44	J-R 51	J-R 56	Enl. tab. 1B (TU)	J-R 44	J-R 51	J-R 56
2—5.....	38,7	35,2	32,6	29,3	36,8	34,6	33,2
5—10.....	39,9	40,7	40,9	42,1	36,4	36,3	35,8
10—20.....	21,4	24,1	26,5	28,6	26,8	29,1	31,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal enheter....	7 395	7 178	6 685	6 175	192 951	177 335	164 221
Proc. förändr. ...		—2,9	—6,9			—8,1	—7,4

¹ J-R = Jordbruksräkningen.

självständiga jordbruk men ännu ej hunnit avregistreras. Det enligt undersökningen beräknade antalet brukningsenheter torde därför bättre motsvara det verkliga antalet än vad jordbruksräkningen visat.¹ Förändringarna i brukningsenheterens storleksstruktur inom dessa grupper av jordbruk i Bohuslän har skett i långsammare takt än i Svealand-Götaland. Skillnaden framträder starkast vid en jämförelse mellan åren 1944 och 1951. Om siffrorna för undersökningsområdet jämföres med motsvarande uppgifter för Älvsborgs län, som med hänsyn till brukningsförhållandena uppvisar stora likheter med Bohuslän, finner man emellertid, att den relativa minskningen av antalet brukningsenheter i undersökningsområdet under hela perioden 1944—1956 varit ungefär densamma som i grannlandet.

I samband härmed kan nämnas, att över hälften av brukningsenheterna ej förfogar över mer skogsmark, än som kan anses erforderligt för att tillgodose den egna gårdens behov av virke. Då ej heller andra skogsägarekategorier är nämnvärt representerade i länet, innebär detta, att förutsättningarna för jordbrukets förstärkande med skog saknas i stora delar av Bohuslän. Endast ca 7 % av brukningsenheterna har en skogsareal, som överstiger 50 ha.

Brukarna

Av tabell 2 framgår att över 50 % av brukarna år 1950 var över 50 år och att åldersgruppen 50—65 år utgjorde ca 40 % av samtliga intervjuade brukare. I likhet med vad som konstaterats vid en riksomfattande undersökning av sysselsättningen inom jordbruket² är de högre åldersgruppernas dominans inom småjordbruket påfallande.

¹ Bristerna i jordbruksräkningen har diskuterats av Gulbrandsen 1957: »Strukturomvandlingen i jordbruket», s. 53—69.

² »Befolkningsutveckling och arbetskraftsförsörjning» av Erik Höök, I.U.I., Stockholm 1952.

Tabell 2. Procentuell fördelning av totala antalet brukningsenheter inom olika storleksklasser med uppdelning efter brukarens ålder. Hela undersökningsområdet

Åker ha	Brukarnas ålder				
	under 35 år	35—50 år	50—65 år	över 65 år	Summa
2—5.....	5,1	26,4	45,6	22,9	100,0
5—10.....	12,5	31,6	41,3	14,6	100,0
10—20.....	17,2	44,4	30,0	8,4	100,0
Totalt	11,7	33,7	39,4	15,2	100,0
Hela riket ¹	12,4	35,6	35,9	16,1	100,0

¹ Enligt folkräkningen den 31 dec. 1950; VI s. 162. Jordbruk och boskapsskötsel. Företagare.

Enligt tabellen skulle en relativt liten del av brukarna vara under 35 år. Deras antal torde emellertid vara större än vad siffrorna visar, eftersom många familjemedlemmar, vilka i realiteten är brukare, har åldrig fader, som endast till namnet är att anse som brukare och driftsledare. Därav följer att det verkliga antalet brukare över 60 år kan antagas vara mindre, än vad tabellerna visar.

Förändringar av brukningsförhållandena under tiden 1956—1960 och 1961—1965. Som redan inledningsvis omnämnts syftar undersökningen bl. a. till att ge underlag för bedömning av det antal personer inom jordbruket i undersökningsområdet, som kan väntas övergå till annan näring. Ip har därför tillfrågats om sina och övriga hushållsmedlemmars planer om framtida yrkesverksamhet. Av tabellerna 3—4 B kan utläsas hur många, som ämnar upphöra med skötseln av gården före år 1961 och under tiden 1961—1965.

Tabell 3. Antal brukare, vilka ämnar upphöra med skötseln av gården före 1961 och under tiden 1961—1965 med fördelning efter ålder (uppräknade tal)

		Brukarnas ålder				
		under 35 år	35—50 år	50—65 år	över 65 år	Summa
1956—1960	{Antal...	56	49	226	215	546
	{%.....	10,2	9,0	41,4	39,4	100,0
1961—1965	{Antal...	31	65	759	559	1 414
	{%.....	2,2	4,6	53,7	39,5	100,0
	Summa	87	114	985	774	1 960
	%	4,4	5,8	50,3	39,5	100,0

Tabell 4 visar, att nära var tredje brukningsenhet under tiden 1956—1965 skulle frånträdas av sin nuvarande brukare. De största förändringarna skulle enligt primärmaterialet vara att vänta inom Stenungsundsområdet, medan i Lysekilsområdet endast ett ringa antal brukare synes ha

Tabell 4. Antal brukare, vilka ämnar upphöra med skötseln av gården före 1966 i procent av totala antalet brukare inom undersökningsområdet med fördelning efter ålder och brukningsenheternas åkerareal

Ålder	Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa
Under 35 år.....	14,1	5,5	18,4	12,1
35—50 ».....	6,3	9,0	1,2	5,5
50—65 ».....	32,8	43,3	47,0	40,5
Över 65 ».....	86,1	71,3	100,0	82,4
Summa	37,0	31,6	26,3	31,7

för avsikt att upphöra med jordbruket. Detta kan bero på att över hälften av brukningsenheterna inom Stenungsundsområdet omfattar enheter med en åkerareal av 2—5 ha. Avvikelserna framträder också vid en jämförelse mellan åldersfördelningen bland brukarna i de båda områdena. Denna visar nämligen en ogynnsammare åldersfördelning i Stenungsundsområdet än i Lysekilsområdet.

Med utgångspunkt från tabellerna 3 och 4 kan antalet brukare inom hela undersökningsområdet, som årligen kommer att upphöra med jordbruksdriften, skattas till 110 för tiden 1956—1960 och till 280 under tiden 1961—1965.

Rekryteringen av efterträdare till brukare, vilka ämnar upphöra med skötseln av gården före 1966. Avgörande för takten i strukturomvandlingen är inte blott avgången av aktiva jordbrukare utan även rekryteringsmöjligheterna. Att uppskatta dessa är mycket vanskligt. En viss vägledning torde man dock få av brukarna själva. Dessa har därför tillfrågats om vem som kommer att övertaga skötseln av gården, i de fall nuvarande brukaren ämnar upphöra med jordbruksdriften före år 1966.

Tabell 5 A. Totala antalet brukningsenheter vilkas nuvarande brukare har för avsikt att upphöra med jordbruket före 1966 med fördelning på efterträdare

Efterträdare	Åkerareal				
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa	%
Familjemedlem.....	243	276	217	736	37,6
Annan person.....	134	90	12	236	12,0
Vet inte.....	341	423	224	988	50,4
Summa	718	789	453	1 960	100,0
%	36,6	40,3	23,1	100,0	

Ca hälften av de brukare, som uppgav sig ha för avsikt att upphöra med jordbruk före 1966, kunde sålunda ej lämna någon uppgift om vem som kommer att bli deras efterträdare. Ovissheten bland brukarna var enligt

primäruppgifterna störst i Lysekils- och Uddevallaområdena, där 80 % av dem som besvarat denna fråga, ej kunnat ange efterträdare, mot 35—40 % i Munkedals- och Stenungsundsområdena. Erfarenheten från andra delar av riket under senare år har visat, att mången brukare till följd bl. a. av penningvärdeförsämringen ogärna säljer reallgångar i form av åker och skog utan i stället på något sätt försöker få inkomst av åkern utan att själv bruka den, medan han däremot svarar för skogens skötsel. Detta torde emellertid ej i någon högre grad gälla Bohuslän, enär skogstillgångarna i stora delar av landskapet är tämligen ringa och jordbrukarna därför ofta har ont om likvida medel för anskaffande av fastighet på ny bostadsort. Byggnadsbeståndets dåliga beskaffenhet (se s. 300 och 301) torde också i stor utsträckning försvåra jordbruksdrift i samma omfattning som hittills.

Av brukarna angivna orsaker till varför gårdens skötsel frånträdes

Som framgår av tabell 7 är »hög ålder» den främsta anledningen till att brukarna ämnar upphöra med skötseln av jordbruket. Därefter kommer »övriga orsaker». Dit har bl. a. förts brukningsenhetens isolerade läge, ringa areal etc.

De brukare, som angett »övergång till annat yrke», har ofta framhållit, att de ämnar bo kvar på gården, men att de har för avsikt att arrendera ut åkern och söka arbete i närbelägen tätort.

Vid granskning av siffermaterialet för delområdena uppvisar endast Uddevallaområdet större avvikelser från det för hela undersökningsområdet redovisade resultatet. Ca 20 % av dem, som i Uddevallaområdet ämnar upphöra med jordbruksdriften före 1966, ämnar sålunda övergå till annat yrke och om möjligt samtidigt bo kvar på gården. För hela undersökningsområdet var motsvarande tal 6 %.

Tabell 7. Antalet brukare (uppräknade tal), vilka ämnar upphöra med gårdens skötsel före 1966 fördelade efter brukningsenheternas åkerareal samt efter orsakerna till varför skötseln av gården frånträdes. Hela undersökningsområdet

Orsak	Åkerareal				
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa	%
Hög ålder { under 55 år.....	12	56	25	93	4,8
{ över 55 *.....	616	663	340	1 619	82,6
Övergång till annat yrke	—	70	45	115	5,9
Övr. orsaker.....	23	31	78	132	6,7
Summa	651	820	488	1 960	100,0
%	33,2	41,9	24,9	100,0	100,0

Antalet brukare, som endast under fritid ägnar sig åt skötseln av gården och som har sin huvudsakliga inkomst från arbete inom andra näringar än jordbruk, redovisas i tabell 8.

Tabell 8. Antal brukare som regelmässigt arbetar med full arbetsdag utom egendomen med fördelning efter ålder och åkerareal. (Uppräknade tal)

Brukarens ålder	Åkerareal				
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa	%
20—35 år.....	30	26	13	69	22,5
35—50 ».....	123	5	—	128	41,7
50—65 ».....	93	17	—	110	35,8
65—∞ ».....	—	—	—	—	—
Summa	246	48	13	307	100,0
%	80,1	15,7	4,2	100,0	

Det största antalet brukare med huvudsaklig sysselsättning utom egendomen redovisades i Uddevallaområdet. Skillnaden mellan olika delområden är emellertid inte särskilt markant.

Arbetskraftsavgången

För att få ett begrepp om jordbrukets arbetskraftsreserver inom olika delområden inhämtades uppgifter om ålder och sysselsättning rörande alla personer, som tillhörde brukarens hushåll. Som sysselsatta på egendomen har räknats alla personer, som arbetat på brukningsenheten mer än två månader under det senaste året.

Vidare tillfrågades brukarna om hur många av hushållsmedlemmarna i ålder under 50 år, som kunde beräknas övergå till sysselsättning inom annan näring än jordbruket under tiden 1956—1960 och under tiden 1961—1965.

De olika kategorier, som ingår i brukarnas hushåll, redovisas på följande sätt.

- 1) Brukare (både manl. o. kvinnl.)
- 2) Hustrur/hushållerskor
- 3) Manl. familjemedlemmar
- 4) Kvinnl. familjemedlemmar
- 5) Manl. anställda
- 6) Kvinnl. anställda

Tabell 9. Brukare, sysselsatta på brukningsenheten

Ålder	Åkerareal				
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa	%
Under 35 år.....	47	285	278	610	11,3
35—50 ».....	350	791	784	1 925	35,5
50—65 ».....	729	929	518	2 176	40,2
Över 65 ».....	304	279	122	705	13,0
Summa	1 430	2 284	1 702	5 416	100,0
%	26,4	42,2	31,4	100,0	

Av tabell 9 framgår att ca 5 400 brukare var sysselsatta på brukningsenheterna. Detta innebär att ca 750 brukare eller var 10:e person ej i större utsträckning deltar i lantbruksarbetet på gården. Den viktigaste orsaken härtill torde vara, att åtskilliga brukare på grund av hög ålder endast sporadiskt deltar i arbetet på gården (se s. 292). Ca en fjärdedel av brukarna i åldern över 65 år var sålunda ej sysselsatta i lantbruksarbete på egendomen. — Det relativa antalet brukare sysselsatta på brukningsenheterna stiger med växande åkerareal, nämligen från 79 per hundra brukare i minsta storleksgruppen till 96 i storleksgruppen 10—20 ha.

Tabell 10. *Hustrur/hushållerskor, sysselsatta med lantbruksarbete på brukningsenheten i procent av samtliga*

Ålder	Åkerareal				Totala antalet sysselsatta
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa	
Under 35 år.....	87,5	84,5	92,3	88,5	..
35—50 *	97,3	88,9	92,3	92,2	..
50—65 *	83,9	86,5	73,8	83,1	..
Över 65 *	72,1	46,6	29,5	53,8	..
Summa	86,3	83,3	84,8	84,6	5 079

Av tabell 10 framgår att ca 85 % av hustrurna/hushållerskorna var sysselsatta i arbetet på egendomen, mestadels med djurskötsel, under minst två månader av året. För Strömstadsområdet var motsvarande procenttal 94 och för Lysekilsområdet 75.

Tabell 11 a. *Manliga familjemedlemmar utöver brukare, sysselsatta på brukningsenheten*

	Ålder				Summa
	20—35 år	35—50 år	50—65 år	över 65 år	
Antal.....	753	213	237	245	1 448
%.....	52,0	14,7	16,4	16,9	100,0

Tabell 11 b. *Manliga familjemedlemmar utöver brukare, sysselsatta på brukningsenheten under minst två månader av året i procent av samtliga*

	Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa
Sysselsatta, %.....	64,8	54,9	60,2	58,4

Totalt redovisas 2 479 manliga familjemedlemmar som bosatta på brukningsenheterna. Av dessa var 58 % sysselsatta med lantbruksarbete på egendomen mer än två månader under året. Inom Stenungsundsområdet var en-

ligt primärmaterialet 70 % av de manliga familjemedlemmarna sysselsatta på gården mot endast 38 % i Strömstadsområdet, 50 % i Lysekilsområdet och 58 % i hela undersökningsområdet. Det höga procenttalet i Stenungsundsområdet kan delvis förklaras med den intensiva och arbetskrävande jordbruksdriften i detta område (fältodlingarna av trädgårdsprodukter på Orust och Tjörn). Uppenbarligen föreligger dock en undersysselsättning, som bl. a. påvisats i den år 1956 publicerade undersökningen om sysselsättningen inom det bohuslänska jordbruket.

Tabell 12 a. Kvinnliga familjemedlemmar sysselsatta på brukningsenheten

	Ålder				Summa
	20—35 år	35—50 år	50—65 år	över 65 år	
Antal.....	235	160	152	44	591
%.....	39,8	27,1	25,7	7,4	100,0

Tabell 12 b. I tabell 12 a angivna personer i procent av samtliga på brukningsenheten bosatta kvinnliga familjemedlemmar

	Åkerareal			Summa
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	
Sysselsatta, %.....	40,7	36,5	46,4	40,1

Totalt skulle inom undersökningsområdet ca 1 500 kvinnliga familjemedlemmar, varav 650 i åldern 20—50 år, vara bosatta på brukningsenheterna. Motsvarande siffror för manliga familjemedlemmar var 2 479 resp. 1 589.

Antalet *anställda* personer på de av undersökningen berörda gårdarna uppgick till endast 14 män och 6 kvinnor, varav 11 män och 2 kvinnor deltog i lantbruksarbete på gården under minst två månader av året. Det totala antalet anställda torde kunna uppskattas till 200 å 300 personer.

Antalet *personer som ämnar lämna jordbruket under tiden 1956—1960 och 1961—1965*. En av de viktigaste frågorna i denna undersökning berör avflyttningen från gårdarna och i samband härmed övergången till annan verksamhet. I tabellerna 13 och 14 redovisas det antal personer, som är sysselsatta på egendomen under minst två månader om året på brukningsenheten och vilka ämnar övergå till arbete inom annat näringsområde än jordbruket.

Undersökningen har sålunda givit vid handen att under perioden 1956—1960 ämnar ca 700 personer och under perioden 1961—1965 120 personer övergå till annan näring än jordbruk. Siffrorna är emellertid inte jämförbara med hänsyn till att uppgifterna för perioden 1961—1965 ej innefattar åldersgruppen 15—20 år. Hänsyn måste vidare tagas till svårigheten att

Tabell 13. Avgången bland olika kategorier hushållsmedlemmar i åldern 15—50 år

	1956—1960	1961—65	Summa
Brukare.....	44	36	70
Manl. familjemedlemmar.....	311	17	328
Kvinnl. familjemedlemmar.....	332	46	378
Manl. anställda.....	—	18	18
Kvinnl. anställda.....	18	5	23
Summa	705	122	827

Tabell 14. Avgången inom olika delområden

	1956—1960	1961—65	Summa
Strömstadsområdet.....	91	13	104
Munkedalsområdet.....	113	12	125
Lysekilsområdet.....	36	30	66
Uddevallaområdet.....	131	13	144
Stenungsundsområdet.....	334	54	388
Summa	705	122	827

lämna uppgift om en period, som ligger 5—10 år framåt i tiden. De redovisade siffrorna ger en viss — ehuru givetvis osäker — vägledning om den arbetskraftstillströmning från jordbruket till andra näringar, som kan väntas i undersökningsområdet under de närmaste åren. Den största avgången är att motse inom Stenungsundsområdet. Med hänsyn till vad sysselsättningsundersökningen inom det bohuslänska jordbruket visade, torde utan tvekan de största arbetskraftsreserverna finnas inom de sydligare delarna av undersökningsområdet, där undersysselsättningen hos jordbruksbefolkningen är mest påtaglig.

För att bättre kunna bedöma insamlade uppgifter av demografisk natur beslöts — som tidigare framhållits — att komplettera desamma med data om jordbruksförhållandena inom det berörda området. I första hand inriktades intresset härvidlag på sådana upplysningar, vilka kan vara till vägledning för beräkning av framtida förändringar inom jordbruket i undersökningsområdet.

Brukningsförhållanden

Arrondering. Någon exakt redovisning av arronderingsförhållandena har givetvis icke kunnat göras i denna undersökning. Med hänsyn till antal skiften, skiftenas form och storlek, förekomsten av impediment, skiftenas avstånd från brukningscentrum, öppna diken etc. har brukningsenheterna indelats i tre grupper, nämligen enheter med god, mindre god resp. dålig arrondering.

Tabell 15. Fördelning med hänsyn till arronderingsförhållanden och brukningsenheternas åkerareal

Arronderingsförhållanden	Procentuell fördelning			
	Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa
Goda.....	60,6	51,5	50,6	53,9
Mindre goda.....	27,1	34,4	31,0	31,3
Dåliga.....	12,3	14,1	18,4	14,8
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

På omkring halva antalet brukningsenheter inom undersökningsområdet var således arronderingen icke tillfredsställande. I de fall där arronderingen ansetts mindre god eller dålig, har det enligt intervjumännens redogörelser i regel berott på att fältens storlek och form varit otillfredsställande.

Att arronderingsförhållandena uppgives vara sämre på större enheter än på mindre kan möjligen förklaras av att på enheterna i den lägsta storleksgruppen tillmätas exempelvis skiftenas form och storlek ej samma betydelse som på enheterna i de högsta storleksgrupperna. I stora delar av Bohuslän torde också den för landskapet säregna topografin skapa svårigheter för åstadkommandet av en god arrondering på större gårdar.

Vid ett studium av arronderingsförhållandena områdesvis finner man endast smärre avvikelser från motsvarande siffror avseende hela undersökningsområdet.

Tabell 16. Av brukarna sedan år 1951 vidtagna åtgärder för förbättringar av arronderingen med uppdelning efter storleksgrupper

Åtgärd	Procentuell fördelning			
	Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa
Åtgärd ej vidtagen ...	59,3	49,1	47,1	51,4
Stenröjning.....	1,1	0,7	—	0,6
Dikning.....	38,5	47,6	52,6	46,5
Annan åtgärd.....	1,1	2,6	0,3	1,5
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

Vid en bedömning av siffrorna bör beaktas att stenröjning ej i någon större utsträckning är påkallad på grund av att åkerjorden mestadels består av sedimentära jordarter. Därtill kommer att nederbördens är tämligen riklig i Bohuslän, varför stort behov av dikning ofta föreligger.

Brukningens enheternas läge. För redovisning av brukningens enheternas läge har följande uppgifter inhämtats:

- 1) avstånd till folkskola
- 2) > > spec.-affär
- 3) > > närmaste samhälle
- 4) > > väg med busstrafik
- 5) > > järnvägsstation
- 6) utfartsvägens beskaffenhet.

Siffermaterialet visar bl. a.

a) att var femte brukningsenhet var belägen på mer än 6 km från folkskola

b) att över 60 % av brukarna hade mer än 6 km till närmaste samhälle

c) att ca 20 % av brukningsenheterna var belägna mer än 3 km från väg med bussförbindelse

d) att hälften av brukningsenheterna inom undersökningsområdet hade mindre goda eller dåliga utfartsvägar.

De ur kommunikationssynpunkt mest vanlottade trakterna av Bohuslän finner man i nordöstra delarna av landskapet, som till stor del omfattas av Strömstadsområdet.

Byggnadsbeståndet hade graderats på följande sätt:

otillfredsställande (nybyggnad kräves inom en snar framtid)

mindre gott (reparation utöver vanligt underhåll erfordras)

gott (endast underhåll erfordras).

Vad gårdsbeskrivningarna visade

Tabell 23. Mangårdsbyggnadernas beskaffenhet med uppdelning efter brukningsenheternas åkerareal

Beskaffenhet	Procentuell fördelning			
	Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa
Otillfredsställande.....	14,4	13,3	12,7	13,5
Mindre gott.....	62,0	54,6	47,9	54,9
Gott.....	23,6	32,1	39,4	31,6
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

På brukningsenheterna i storleksgruppen 2—5 ha hade sålunda icke fullt var fjärde gård en mangårdsbyggnad, som kunde anses vara i gott skick mot 40 % av gårdarna i storleksgruppen 10—20 ha.

Tabell 24. Djurstallarnas beskaffenhet med uppdelning efter brukningsenheternas åkerareal

Beskaffenhet	Procentuell fördelning			
	Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa
Otillfredsställande.....	30,4	24,7	15,5	23,7
Mindre gott.....	56,1	47,2	51,1	50,9
Gott.....	13,5	28,1	33,4	25,4
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

Ekonomibygnaderna var i regel av sämre beskaffenhet än bostäderna. Nära en fjärdedel av djurstallarna befann sig i sådant skick, att nybyggnad var erforderlig. I storleksgruppen 2—5 ha hade endast var sjunde gård djurstallar av god beskaffenhet.

Tabell 25. Övriga byggnaders beskaffenhet med uppdelning efter brukningsenheternas åkerareal

Beskaffenhet	Procentuell fördelning			
	Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa
Otillfredsställande.....	30,7	26,2	14,4	23,9
Mindre gott.....	56,0	50,8	52,6	52,8
Gott.....	13,3	23,0	33,0	23,3
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

Vad som ovan sagts om djurstallarna gäller i stort sett även »övriga byggnader», som omfattar samtliga ekonomibygnader utom djurstallarna.

Mekanisering

Då de flesta enheter, som ingår i undersökningen, har en relativt ringa areal och då de topografiska förhållandena icke inbjuder till någon mera

Tabell 26. Användandet av traktor i jordbruksdriften med uppdelning efter brukningsenheternas åkerareal

	Procentuell fördelning			
	Åkerareal			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa
Ingen traktor.....	12,8	13,3	1,0	9,7
Egen , ...	15,3	23,0	47,2	27,6
Lejd , ...	71,9	63,7	51,8	62,7
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

allsidig mekanisering, har uppgifterna beträffande densamma begränsats till förekomsten av traktordrift.

Av tabellen framgår att ca 90 % av brukarna använder sig av traktor i jordbruksarbetet. Nära hälften av brukarna inom storleksgruppen 10—20 ha ägde traktor, trots att traktor användningen på sådana gårdar (»basjordbruk») knappast är motiverat av driftsekonomiska skäl.

Vid jämförelse mellan olika delområden, finner man tämligen små variationer. Dock visar gårdarna i Stenungsundsområdet en något lägre traktorisering (80 %) än inom övriga delområden.

Kreaturslös drift

Brukare av mindre brukningsenheter, som av åldersskäl eller på grund av övergång till annan mera lönande sysselsättning önskar upphöra med jordbruksdriften, har ofta ingen möjlighet härtill på grund av att ingen av de anhöriga önskar åta sig skötseln av egendomen. För att minska arbetsåtgången på gården är det i sådana situationer vanligt, att brukaren minskar antalet nötkreatur eller upphör med skötseln av dessa. I samband härmed sker ofta en extensifiering av jordbruksdriften. Resultatet härav blir i regel, att brukaren efter en tid utarrenderar åkerjorden till någon granne. En övergång till kreaturssvag eller kreaturslös drift leder därför icke sällan till att gården upphör som självständig enhet. Föreliggande undersökning visade emellertid, att endast 15 brukare (= 3 % av Ip) ämnade övergå till sådan driftsform. De angivna orsakerna till varför kreaturslös drift överväges, redovisas i tabell 27. I samband härmed bör nämnas, att kreaturslös drift endast förekommer på ca 3 % av gårdarna inom storleksgruppen 2—20 ha i Bohuslän.¹ Detta torde främst bero på de klimatologiska hindren för en långt driven spannmålsodling i detta landskap, där husdjursskötsel alltjämt anses vara den viktigaste förutsättningen för att jordbruk skall kunna drivas.

Tabell 27. Av brukarna angivna orsaker till övergång till kreaturslös drift med uppdelning efter brukningsenheternas åkerareal

Orsak	Antal brukare
Dålig lönsamhet	3
Brist på kompetent arbetskraft	7
Obekvämt arbetstid	1
Otillfredsställande byggnadsbestånd	2
Annan orsak	2
Summa	15

¹ Se »Undersökning av sysselsättningsförhållandena inom det bohuslänska jordbruket år 1955», sid. 257.

De flesta av de femton brukare, som uppgav, att de ämnade övergå till kreaturslös drift, var över 50 år. Behovet av att minska den egna arbetsinsatsen synes vara den främsta anledningen till varför sådana åtgärder planeras. Tendensen överensstämmer i stort sett med vad en undersökning, företagen av lantbrukshögskolan år 1956, visat.¹

Brukarnas intresse för egendomens komplettering med åker- och skogsmark

Intresset för komplettering med åker och/eller skogsmark bland brukarna i undersökningsområdet framgår av tabellerna 28—30.

Tabell 28. Antal brukare (uppräknade tal) som uttalat önskemål om egendomens komplettering med åker efter brukningsenheternas åkerareal jämfört uppgift om kompletteringsbehovets storlek

Tillskottsarealens storlek, ha	Åkerareal				
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa	%
— 2.....	96	122	57	275	12,8
3— 4.....	57	224	26	307	14,3
5— 6.....	112	191	183	486	22,6
7— 9.....	—	105	52	157	7,3
10—14.....	48	143	117	308	14,3
15—19.....	—	31	26	57	2,7
20—29.....	—	—	25	25	1,2
Areal ej angiven ¹ ...	102	243	190	535	24,9
Summa	415	1 059	676	2 150	100,0
Medeltal, ha.....	4,8	6,3	8,5	6,5	—
% av samtliga brukare inom resp. grupp...	22,9	40,8	38,3	34,8	—

¹ Vid de 50 första intervjuerna efterfrågades p. g. a. missförstånd aldrig kompletteringsbehovets storlek utan endast huruvida intresse för ytterligare förvärv förelåg eller ej.

Mer än var tredje brukare har uttalat önskemål om förstärkning av brukningsenheten. Den sammanlagda arealen åker, som behövs för att tillgodose önskemålen om komplettering, utgör 10 600 ha eller 6,5 ha per brukare bland dem som uttalat önskemål om ytterligare åkermark. Härtill får läggas den tillskottsareal, som efterfrågas av brukare, vilka ej lämnat uppgift om den önskade arealens storlek. Om dessa brukare antagas ha motsvarande kompletteringsbehov, skulle totala behovet av åker uppgå till 14 102 ha. Arealen motsvarar 1 791 brukningsenheter av genomsnittstorlek i storleksgruppen 2—20 ha i Göteborgs och Bohus län eller ca en tredjedel av antalet brukningsenheter inom nämnda storleksgrupp i hela undersökningsområdet. Detta skulle innebära, att även en mycket kraftig minskning av antalet brukare icke skulle behöva medföra, att åkerjord lämnades obrukad.

¹ Se »Studier rörande övergång från mjölkproduktion till kreaturslös drift. Skåne, Västsverige och Västmanland» av Lennart Hjelm och Gösta Oscarsson. Meddelanden från ekonomiska institutionen. K. lantbrukshögskolan, 1957.

Givetvis får dessa siffror icke tolkas så, att alla brukare, som uttalat önskemål om komplettering, också har ekonomiska resurser att förvärva önskad areal.

Tabell 29. Antal brukare (uppräknade tal) som uttalat önskemål om egendomens komplettering med skogsmark med uppdelning efter brukningsenheternas åkerareal samt med angivande av kompletteringsbehovets storlek

Kompletteringsbehov Skogsareal, ha	Åkerareal				
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa	%
1—9.....	73	65	38	176	11,9
10—19.....	13	191	57	261	17,6
20—29.....	13	—	38	51	3,4
30—39.....	—	—	31	31	2,1
40—49.....	—	13	—	13	0,9
50.....	13	31	13	57	3,9
Areal ej angiven ¹	172	414	304	890	60,2
Summa	284	714	481	1 479	100,0
Medelareal ha.....	8	18	21	15	
% av samtliga brukare inom resp. grupp...	15,7	27,5	27,2	24,0	—

¹ Se noten under tabell 28.

Intresset för komplettering med skogsmark är således mindre än för förvärv av ytterligare åker, trots att skogsmarksarealen på ca hälften av brukningsenheterna ej uppgår till 10 ha. Enligt de redovisade svaren skulle sålunda var fjärde brukare efterfråga ytterligare skogsmark. Önskemålen om sådan mark föranledes främst av behovet av husbehovsbränsle. Det bör emellertid här framhållas, att tillgången på skogsmark inom undersökningsområdet på grund av de omfattande kalmarkerna är relativt begränsad, varför vetskapen om att skogsmark i många fall ej finnes tillgänglig torde vara en viktig orsak till att intresset för förvärv av skogsmark icke anmälts i större omfattning än som skett.

Tabell 30. Åldersfördelningen bland brukare vilka uttalat önskemål om ytterligare förvärv av åker

	Procentuell fördelning				
	Under 35 år	35—50 år	50—65 år	Över 65 år	Summa
Åldersfördelning	17,6	44,4	30,3	7,7	100,0
% av resp. åldersgr. . .	51,3	44,7	26,2	17,4	35,0

Intresset för ytterligare förvärv av skogsmark avtar med stigande ålder. Av tidigare företagna undersökningar i ämnet¹ framgår att intresset för

¹ Jämför F. Larsson: Några data i skogskompletteringsfrågan. Meddelande nr 10/56 från Jordbrukets utredningsinstitut.

egendomens komplettering med skog är särskilt stort bland yngre och medelålders brukare samt hos brukare, som har någon anhörig, som ämnar överta skötseln av gården.

Drygt 90 % av intervjupersonerna har som främsta skäl för egendomens komplettering med åker- och skogsmark uppgivit, att man genom sådan åtgärd skulle kunna skapa en mer bärkraftig brukningsenhet. Så gott som alla övriga intervjupersoner har främst angivit, att man genom förvärv av ytterligare åker bättre skulle kunna utnyttja maskiner och redskap. Det sistnämnda svaret har huvudsakligen lämnats av brukare på brukningsenheter med en åkerareal av 15—20 ha.

Möjligheterna att genomföra ett markförvärv är ofta ovissa och förefaller icke sällan obefintliga. För den enskilde brukaren kan det därför ligga närmare till hands att söka arbete utanför den egna brukningsenheten under vissa perioder eller att helt byta yrke för att därigenom söka förbättra inkomstmöjligheterna. Övergång till annat yrke, som oftast tvingar till avflyttning från hemorten, hindras av bostadsbristen i tätorterna. Till brukare under 50 år ställdes därför frågan, huruvida vederbörande ämnade övergå till en stadigvarande sysselsättning utom egendomen, om tillfälle därtill gavs och under förutsättning att nuvarande bostad kunde användas. Svaren på denna fråga redovisas här nedan.

Tabell 31. Antal brukare (uppräknade tal) som önskar övergå till annat yrke under förutsättning att avflyttning från nuvarande bostad ej blir nödvändig. Fördelning efter åkerareal

Ålder	Åkerareal				Ja- resp. nej-svar i % av samtliga inom resp. åldersklass
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Summa	
<i>Ja-svar</i>					
under 35 år.....	26	87	57	170	25,6
35—50 „.....	176	279	117	572	29,4
Summa	202	366	174	742	28,5
% av samtliga inom storleksgruppen.....	39,8	33,9	17,0	28,5	—
<i>Nej-svar</i>					
under 35 år.....	66	208	220	494	74,4
35—50 „.....	239	506	627	1 372	70,6
Summa	305	714	847	1 866	71,5
% av samtliga inom storleksgruppen.....	60,2	66,1	83,0	71,5	—

Mer än var fjärde jordbrukare under 50 år eller 750 personer skulle sålunda vilja upphöra med jordbruk under angivna premisser. Tendensen härvidlag avtar med stigande åkerareal men mindre för brukare under 35 år än för brukare i åldern 35—50 år.

Inom Lysekils- och Uddevallaområdena besvarades frågan med »ja» endast av 10 % av brukarna mot 40 % i Stenungsundsområdet. Resultaten för de två övriga delområdena överensstämmer i stort sett med medeltalet för hela undersökningsområdet (29 %). En jämförelse mellan olika delområden är emellertid mycket vanskelig med hänsyn till undersökningsmaterialets starkt begränsade omfattning. Med all sannolikhet föreligger dock en viss differens mellan de nämnda delområdena. Skillnaden sammanhänger förmodligen med att jordbrukets arbetskraftsreserver inom Lysekils- och Uddevallaområdena redan tagits i anspråk till skillnad från Stenungsundsområdet, där en tidigare undersökning visat, att en betydande undersysselsättning föreligger.

Brukningensheternas framtida bestånd

En företagen granskning av formulär rörande gårdar, som under åren 1951—1955 upphört som självständiga brukningsenheter, har icke gett någon säker vägledning i frågan om kvarvarande brukningsenheters framtida bestånd. Snarare har resultatet av denna granskning tydligt visat, hur omätbara faktorer icke sällan har en avgörande betydelse för företagsdöden inom småjordbruket. Sålunda har det konstaterats att gårdar, som haft relativt goda förutsättningar för jordbruksdrift, ändock upphört som självständiga brukningsenheter.

Som redovisas på s. 293 hade 32 % av brukarna uppgivit, att de ämnade upphöra med skötseln av gården före år 1966. Hälften av dessa brukare kunde icke ange vem som skulle övertaga egendomen. Skulle samtliga brukningsenheter, där efterträdare för nuvarande brukare ej kan angivas, komma att försvinna som självständiga enheter, skulle detta innebära en minskning under åren 1957—1965 med 16 %. Med tanke på att antalet brukningsenheter under åren 1951—1956 enligt jordbruksräkningarna skulle ha minskat med 6,9 %, är det icke osannolikt, att minskningen fram till 1966 kan komma att ligga ganska nära de nämnda 16 %.

Sammanfattning

Undersökningens syfte har varit att genom intervjuer hos jordbruksbefolkningen söka erhålla uppgifter om den avgång av arbetskraft från det bohuslänska jordbruket, som kan väntas fram till år 1966. Undersökningen har baserats på uppgifter insamlade från ca 500 brukningsenheter inom storleksgrupp 2—20 ha åker. Urvalet av brukningsenheter har skett genom slumpvis uttagning ur RLF:s jordbruksregister. Undersökningsområdet har omfattat landskapet Bohuslän — med undantag av Romelanda och Inlands Torpe samt de till Göteborgsregionen hörande kommunerna — jämte Ödeborg och Färgelanda kommuner i Dalsland. Området har indelats i fem delområden. Beräkningarna grundar sig på intervjupersonernas (Ip) uppgifter om fortsatt verksamhet på den egna brukningsenheten och vem som kan

väntas efterträda den nuvarande brukaren, i fall denne skulle lämna skötsel av gården före år 1966. I en särskild gårdsbeskrivning har även uppgifter om läge, utfartsvägar, arrondering, byggnadsbestånd och planerade åtgärder i syfte att förändra driftsförhållandena på brukningsenheten inhämtats.

1) Förändringarna i brukningsenheternas storleksstruktur inom storleksgruppen 2—20 ha har under perioden 1944—1956 varit av samma omfattning som i Älvsborgs län.

2) Enligt en på samplingen grundad uppräkningsuppgick antalet brukare, *sysselsatta med lantbruksarbete på egendomen*, till 5 400. För de manliga familjemedlemmarna (utöver brukare) var motsvarande siffror 1 450, varav 750 i åldern 20—35 år, och för de kvinnliga familjemedlemmarna (utöver hustrur/hushållerskor) 600, varav 250 i åldern 20—35 år. Antalet anställda personer kan skattas till 200 å 300.

Den procentuella andelen hushållsmedlemmar, sysselsatta på egendomen under minst två månader av året, var för de olika kategorierna följande

Brukare	88 %
Hustrur/hush.	85 »
Manl. fam.-medl.	60 »
Kvinnl. fam.-medl.	46 »

3) Antalet brukare i undersökningsområdet, som under tiden 1956—1965 kommer att lämna skötseln av gården, kan beräknas till 110 under tiden 1956—1960 och till 280 under åren 1961—1965.

4) Ca hälften av de brukare (i Lysekils- och Uddevallaområdena ca 80 %), som uppgav sig ha för avsikt att upphöra med jordbruket inom den närmaste tioårsperioden, var ovissa om vem som skulle övertaga skötseln av gården. Som orsak till varför man ämnade upphöra med jordbruket uppgav 83 % hög ålder, medan 6 % uppgav övergång till annat yrke.

5) Antalet personer i åldern över 15 år, som under tiden fram till år 1961 kan väntas lämna jordbruksnäringen, uppgår till ca 700 (50 brukare, drygt 300 manliga och ungefär lika många kvinnliga familjemedlemmar). De lämnade uppgifterna om avgången åren 1961—1965 är alltför osäkra för att de skulle kunna läggas till grund för någon bedömning. Den på grundval av samplingen gjorda uppräkningsvisar en avgång av endast ca 100 personer. — Den största avgången under åren 1956—1960 kan väntas inom Stenungsundsområdet (Tjörn, Orust samt Stenungsunds kommun), där över 300 personer enligt beräkningarna skulle lämna jordbruksnäringen.

6) De i samband med undersökningen av intervjumännen utförda gårdsbeskrivningarna ger vid handen, att endast omkring hälften av brukningsenheterna hade en god arrondering. Denna försämras med stigande åkerareal. Sedan 1951 har något mindre än hälften av brukarna vidtagit åtgärder i syfte att förbättra arronderingen.

7) Icke fullt en tredjedel av mangårdsbyggnaderna och ca en fjärdedel av ekonomibygnaderna ansågs vara i gott skick. Ca 25 % av ekonomibygnaderna befann sig i sådant tillstånd, att nybyggnad var erforderlig.

8) Traktor — lejd eller egen — utnyttjades på 90 % av brukningshelterna. Nära 30 % av brukarna använde sig av egen traktor.

9) Endast 3 % av brukarna ämnade övergå till kreaturslös drift.

10) Något mer än var tredje brukare önskade utöka den egna åkerarealen med köp eller arrendering. Kompletteringsbehovet har skattats till 14 000 ha. — Åkerarealen på gårdar, där brukaren ämnar lämna skötseln av gården under tioårsperioden 1956—1965 och där frågan om efterträdare är störst, uppgår till ca 7 700 ha.

11) Ca 1 500 brukare beräknas vilja komplettera brukningsenheten med inköp av skogsmark. Efterfrågan på skogsmark motiverades främst med behovet av husbehovsbränsle.

12) Något mer än var fjärde brukare (ca 1 900 personer) uttalade önskemål om övergång till annan sysselsättning, om sådan kunde erhållas i hembygden och vederbörande kunde bo kvar på gården.

Stockholm den 1 september 1957

Harry Sundberg

Björn Olsson

Framtidsbedömning av jordbruket i Uddevalla A-region.

Kommentar av lantbruksdirektör Arvid Bolmstrand

Att upprätta en prognos för utvecklingen av produktion och sysselsättning inom jordbruket i en region är uppenbarligen förenat med stora vanskligheter. Utvecklingen är i mångt och mycket beroende av allmänna ekonomiska förhållanden utanför regionen och utanför själva jordbruket. De framtida produktpriserna i förhållande till övriga priser (bytesvärdet) och avsättningsmöjligheterna för jordbruksprodukter kommer med all sannolikhet att spela en betydande roll i framtiden.

Jordbrukareungdomens val av levnadsbana blir sannolikt mera beroende av ekonomiska och andra överväganden, än som varit fallet tidigare.

Avflyttningen från jordbruket blir därför — liksom hittills — i hög grad beroende av det allmänna sysselsättningsläget i regionen och i andra delar av landet. En mycket god sysselsättning exempelvis i Göteborg kan sålunda beräknas påskynda avflyttningen från regionen. God sysselsättning exempelvis i Stenungsund, Uddevalla eller Strömstad kan emellertid få den effekten, att de som bor inom måttligt avstånd från arbetsplatsen bor kvar på det tidigare innehavda jordbruket och anpassar driften så, att arbetsätgången där blir liten. Därjämte kan det inträffa, att en del arbetare bosatta i tätorten söker skaffa ett mindre jordbruk i den närmaste omgivningen. Denna ström från tätorten kan väntas tilltaga i styrka om takten i reallönesteg-

ringen skulle minska. En ökad industrialisering i regionen behöver därför icke — i varje fall icke omedelbart — innebära en minskning av den på jordbruk bosatta befolkningen eller av befolkningen på rena landsbygden.

Oavsett hur förhållandena ändras på ovan berörda områden finnes vissa möjligheter till bedömning av den sannolika utvecklingen inom jordbruket genom en analys av befolkningssammansättningen. Inom denna liksom i andra regioner är de äldre årsklasserna relativt talrika på egentliga landsbygden samtidigt som ett betydande kvinnounderskott finnes i de yngre årsklasserna. På grund härav kommer avgången av brukare att väsentligt öka inom den närmaste framtiden p. g. a. dödsfall, sjukdom o. dyl., medan möjligheterna för yngre jordbrukare att bilda familj blir små. Även om all utflyttning skulle upphöra, skulle befolkningen i dessa kommuner ändå komma att minska.

När det gäller en prognos för jordbruket, synes det angeläget att komma fram till en precisering i tre avseenden nämligen:

- 1) Vad som skall produceras
- 2) Hur produktionen skall ske
- 3) Sysselsättningen.

1) Det är en utbredd uppfattning, att en viss krympning av jordbruksproduktionen kan bli nödvändig i framtiden, och att den odlade arealen bör minskas. Hur stor denna minskning kan behöva bli i de enskilda kommunerna beror givetvis på det allmänna läget på jordbruksområdet, därjämte bl. a. på jordens naturliga beskaffenhet, ägornas lämplighet för maskindrift och läge i förhållande till brukningscentrum.

Investeringar i dikning, betesanläggningar, förbättrad utfordring och gödsling m. m. kan givetvis bidra till en ökning av avkastningen. En minskning av den odlade arealen kan därför i betydande utsträckning kompenseras genom en produktionsökning på kvarvarande areal. Även om man beaktar den minskning av produktionen, som kan uppstå genom fortsatt extensifiering av driften på större jordbruk och på sådana enheter, där ägaren har annan sysselsättning, torde minskningen av den odlade arealen få bli betydande, om på lång sikt någon väsentlig minskning av produktionen skall erhållas.

När det gäller produktionsinriktningen torde man inom regionen i stort sett få räkna med hittillsvarande intensiva produktion väsentligen av animalieprodukter. Därjämte finnes visst utrymme för specialodling av bär och grönsaker m. m., särskilt på öarna och i kustlandet invid de större sommar- nöjesorterna.

2) Det finnes anledning räkna med att kraven på effektivt utnyttjande av arbetskraft, maskiner och andra produktionsmedel kommer att bli allt större. När det gäller specialodlingar kan detta ofta ske inom ramen för redan befintliga företag. Vid »vanlig» jordbruksdrift däremot, blir detta i

de flesta fall möjligt först vid en utökning av företagets storlek. Ekonomiska skäl talar därför för, att strukturomvandlingen inom jordbruket kommer att bli genomgripande även inom denna region, där jordbruken i regel är små. Denna omvandling kan för övrigt — vilket framgår av den följande framställningen — bli nödvändig på grund av den ojämna åldersfördelningen bland jordbrukarna, som medför, att åtskilliga brukningsenheter kan komma att friställas inom de närmaste årtiondena. Alternativen kan bli, att marken får ligga obrukad, eller att den införlivas med närliggande jordbruk.

3) Den pågående rationaliseringen inom »det vanliga jordbruket» medför, att den mänskliga arbetskraften i allt större utsträckning ersättes med maskiner. Sysselsättningen inom själva jordbruket kan sålunda väntas nedgå. Inom skogsbruket i regionen torde däremot finnas möjlighet till väsentligt ökad sysselsättning.

Utifrån de angivna utgångspunkterna skulle det vara möjligt uppställa en sysselsättningsbalans för jord- och skogsbruket i Uddevalla A-region vid en viss rationaliseringsgrad. En sådan torde emellertid i förevarande sammanhang ha mindre intresse än en bearbetning av resultaten från den år 1956 utförda intervjuundersökningen vid 500 jordbruk inom regionen. Av denna framgår bl. a. följande (avrundade tal).

Åldersfördelning bland brukare 1956

Akerareal	Under 50 år	Över 50 år
2—5 ha.....	32 %	68 %
5—10 ».....	44 %	56 %
10—20 ».....	62 %	38 %

Under en 20-årsperiod kan man beräkna, att samtliga brukare över 50 år lämnar sina ställen. Därjämte torde viss del av de yngre komma att lämna brukningen av en eller annan anledning.

Andel av brukare under 50 år i olika storleks- och åldersgrupper, som önskar lämna gårdarna före 1966

Åldersgrupp	Storleksgrupp			
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha	Samtliga
Under 35 år.....	14 %	5 %	18 %	12 %
35—50 år.....	6 %	9 %	1 %	5 %

Uttryckt i procent av totala antalet brukningsenheter inom undersökningsområdet blir resultatet följande.

Åldersgrupp	Storleksgrupp		
	2—5 ha	5—10 ha	10—20 ha
Under 35 år.....	0,7 %	0,6 %	3,0 %
35—50 år.....	1,6 %	2,6 %	0,4 %
	2,3 %	3,2 %	3,4 %

Skulle förhållandena kunna beräknas bli likartade även under tiden 1966—1975 skulle avgången i de yngre åldrarna under 20-årsperioden kunna uppskattas till omkring 6 % av hela antalet brukningsenheter. Härtill får läggas viss andel för dem, som på grund av sjukdom, dödsfall etc. blir urståndsatta att fortsätta med brukningen. Andelen brukare, som kan beräknas lämna jordbruket av annan anledning än hög ålder, torde därför kunna uppskattas till 10 % under 20-årsperioden.

Materialet tillåter icke en differentiering mellan olika områden. Denna faktor påverkas emellertid av så många omständigheter både utom och inom jordbruket, att det torde vara tillfyllest med en genomsnittssiffra för länet.

Vid intervjuundersökningen har framkommit vissa uppgifter om sannolik efterträdare till den, som lämnar skötseln av jordbruket. I de fall, då familjemedlem angivits, torde det vara relativt säkert, att ny brukare finnes tillreds att övertaga jordbruket. I övriga fall har på den uppställda frågan angivits, att annan person skulle övertaga brukningen eller att man icke visste vem som skulle göra detta. Dessa båda svar torde i själva verket ge uttryck åt ovisshet om, huruvida fastigheten kommer att bestå som självständig enhet eller icke. Här kan bl. a. avses det fallet, att granne väntas köpa för sammanslagning.

Av intervju svaren framgår (tabell 5 A) att i gruppen 2—5, 5—10 och 10—20 ha åker omkring $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{3}$ resp. $\frac{1}{2}$ av de enheter, som byter brukare, väntas bli övertagna av familjemedlem.

Fråga är, hur det kan bli i övriga fall. Detta blir givetvis beroende av en mångfald omständigheter, t. ex. sysselsättningsmöjligheterna i andra yrken, lönsamheten i jordbruket i jämförelse med industriarbetare, tillströmningen av jordbrukare från andra landsdelar, omflyttningar mellan olika jordbruk m. m. Även det allmännas insatser för genomförandet av den yttre rationaliseringen i enlighet med de tekniska och ekonomiska förutsättningarna inom jordbruket kan komma att påverka utvecklingen.

Det kanske därför kan vara tillräckligt att här konstatera, att det övervägande antalet enheter, som icke direkt övertages av familjemedlem under strukturomvandlingens gång kan tänkas utnyttjade, *antingen* så, att enheten lägges samman med grannfastighet, *eller* att den förvärvas av brukare, som i samband därmed lämnar annat jordbruk, *eller* att enheten planteras med skog.

Antalet friställda enheter under tiden 1956—1975 skulle sålunda kunna beräknas på följande sätt:

Storleksgrupp	Avgång		Summa %	Enheter med angiven efterträdare %	Enheter utan angiven efter- trädare (•Friställda enheter•) %
	p.g.a. ålder %	annan anledning %			
2— 5 ha åker.....	67	10	77	27 (1/3)	50
5—10 » »	50	10	60	20 (1/3)	40
10—20 » »	40	10	50	25 (1/2)	25

En beräkning områdesvis ger följande resultat.

Åkerareal	Antal bruks- enheter i RLF:s jordbruksregister	Friställda enheter %	Antal
<i>Strömstadsområdet</i>			
2— 5 ha.....	450	50	225
5—10 »	550	40	220
10—20 »	450	25	115
Samtliga	1 450	38	560
<i>Munkedalsområdet</i>			
2— 5 ha.....	400	50	200
5—10 »	600	40	240
10—20 »	450	25	110
Samtliga	1 450	38	550
<i>Lysekilsområdet</i>			
2— 5 ha.....	200	50	100
5—10 »	250	40	100
10—20 »	150	25	40
Samtliga	600	40	240
<i>Uddevallaområdet</i>			
2— 5 ha.....	450	50	225
5—10 »	600	40	240
10—20 »	450	25	115
Samtliga	1 500	38	580
<i>Stenungsundsområdet</i>			
2— 5 ha.....	1 000	50	500
5—10 »	800	40	320
10—20 »	200	25	50
Samtliga	2 000	43	870
Totalt	7 000	40	2 800

Strukturumvandlingen inom regionen kan därför tänkas leda till att omkring 40 % av antalet enheter med över 2 ha åker kommer att friställas under en 20-årsperiod.

En sådan utveckling medför uppenbarligen en väsentlig omvandling av jordbruket. Den kommer säkerligen att ställa landsbygdskommunerna inför mycket svårbemästrade problem. För att motverka de skadliga följderna synes det angeläget med en ökning av specialodlingarna på därför tjänliga platser och av sysselsättningen i skogen. Dessa åtgärder — ehuru betydelsefulla — torde emellertid få endast lokalt begränsad effekt. I längden torde endast en avsevärd ökning av den industriella sysselsättningen inom undersökningsområdet kunna medföra en stabilisering av läget.

Uddevalla den 8 juli 1959

Arvid Bolmstrand

III.

*Undersökning angående den pendlande arbetskraften vid Uddevallavarvet***Uppgifternas inhämtande**

Den från- och tillresande arbetskraften vid Uddevallavarvet utgör en avsevärd del av varvets arbetsstyrka. Sålunda visade en i november 1956 gjord sammanställning av arbetarnas adressuppgifter, att ca 500 av varvets 2 200 arbetare bodde utanför Uddevalla stad och varvets bostadsområden i Sörvik och Åker-Kissleberg (Skredsviks kommun). Med hänsyn till den omfattning pendelrörelserna vid Uddevallavarvet haft under åtskilliga år, uppdrogs år 1957 åt den av länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län ledda Bohuslänsutredningen att hos den pendlande arbetskraften vid varvet inhämta uppgifter om bostads- och kommunikationsförhållanden. I juni 1957 utsändes därför till varje arbetare, som var bosatt utanför Uddevalla med Sörvik och Åker-Kissleberg, och till nyanställda arbetare för vilka uppgift om bostadsadress saknades, ett formulär innehållande frågor om dessa förhållanden. Frågeformulären lades i vederbörandes avlöningskuvert vid första avlöningstillfället i juni månad 1957. Vid midsommartiden hade emellertid endast ungefär hälften av de utsända formulären återlämnats besvarade. Efter arbetarsemestern överlämnades därför till alla arbetare, som icke besvarat frågeformulären och som då fortfarande var anställda vid varvet, ytterligare ett frågeformulär jämte en av personalchefen vid varvet under-tecknad skriftlig uppmaning att besvara detsamma. Det sammanlagda resultatet av båda dessa aktioner blev följande.

Antal utsända frågeformulär	567
Antal besvarade frågeformulär	446
Antal obesvarade frågeformulär	121

Enligt ovanstående sammanställning skulle sålunda svarsprocenten ha utgjort 79 %. 54 besvarade frågeformulär hade emellertid inlämnats av personer, som vid undersökningstillfället var bosatta i Uddevalla eller i varvets bostadsområden i Sörvik och Åker-Kissleberg och som sålunda icke berördes av undersökningen. Om dessa formulär, som ej varit föremål för bearbetning, frånräknas, blir svarsprocenten:

$$\frac{567 - 54}{446 - 54} = 76,9 \%$$

Två formulär har kasserats på grund av att lämnade uppgifter varit alltför ofullständiga. Av de 121 intervjupersoner, som ej besvarat utsända frågeformulär, hade 53 slutat vid varvet. Bland återstående 68 arbetare kunde varvet lämna adressuppgift på 59 arbetare. Av det sistnämnda antalet skulle

enligt uppgivna adresser 50 vara bosatta utanför Uddevalla med förorter. Resultatet av denna första bearbetning av inkomna frågeformulär har sammanställts i tabell I.

Tabell I

Antal besvarade frågeformulär	446
avgår kasserade formulär	2
	444
Av personer, boende i Uddevalla, Åker-Kissleberg och Sörvik, insända formulär	54
Återstår för ytterligare bearbetning	390
	121
Antal <i>obesvarade frågeformulär</i>	121
därav obesvarade p. g. a. att intervjupersonen slutat vid Uddevallavarvet	53
Återstår	68
Antal för vilka Uddevallavarvet lämnat adressuppgift.	59
Antal för vilka uppgifter saknas	9
	50
Antal arbetare, boende utanför Uddevalla, Sörvik och Åker-Kissleberg, och som den 5 september 1957 innehade anställning vid Uddevallavarvet men som icke besvarat utsänt frågeformulär	50

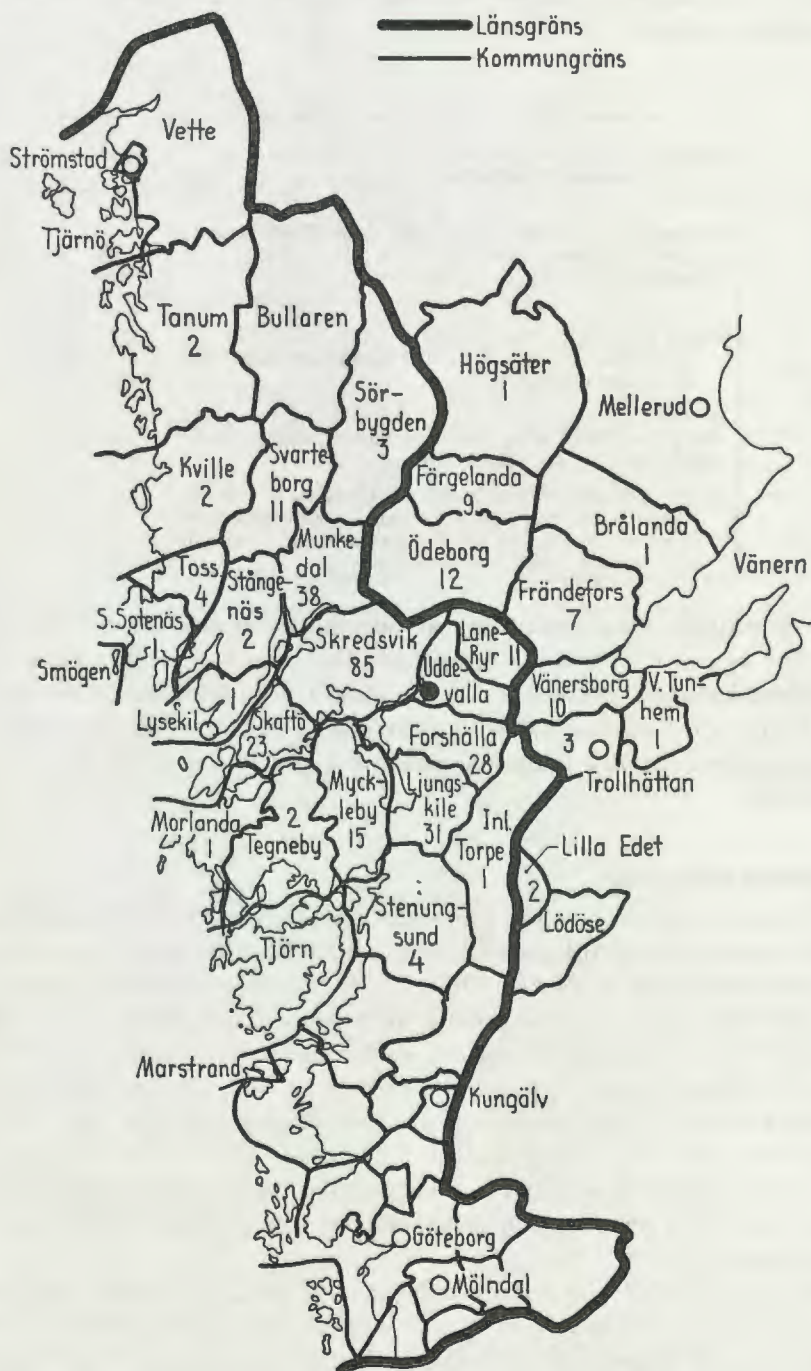
En upprättad sammanställning av adressuppgifterna för de 50 personer, som icke besvarat översända frågeformulär, men som skulle ha omfattats av undersökningen, avviker icke i nämnvärd grad från sammanställningen över besvarade formulär. Med hänsyn jämväl till den förhållandevis höga svarsprocenten får det inkomna materialet därför anses ha en god representativitet.

Vad undersökningen visade

Som framgår av ovanstående sammanställning har 390 besvarade frågeformulär kunnat läggas till grund för statistisk bearbetning. Av dessa formulär framgår att 311 arbetare (80 %) färdades varje arbetsdag mellan hemmet och arbetsplatsen. Avståndet från bostaden till arbetsplatsen för den från- och tillresande arbetskraften varierade mellan lägst 3 och högst 55 km. Ett 25-tal arbetare uppgav, att tiden för resan från hemmet till arbetsplatsen tog mer än 60 minuter i anspråk. Dessa arbetare var bosatta på olika orter på Orust, i Tanums och Sörbygdens kommuner och på enstaka platser i Dalsland. I tabell II har en gruppering av arbetarna med hänsyn till avstånd från hemmet och arbetsplatsen och använda kommunikationsmedel skett.

Nära $\frac{2}{3}$ av pendlarna hade sin bostad minst 15 km från arbetsplatsen och ca 45 % var boende inom 20—30 km-räjongen, inom vilken tätorterna Munkedal och Ljungskile är belägna. Vid en uppdelning efter bostadsort (se kartan s. 316!) kan konstateras att nära hälften av pendlarna var bosatta

Antal uppgiftlämnande pendlare vid Uddevallavarvet. Fördelning på bostadsorter (kommuner)

För spridning godkänd i rikets allmänna kartverk den 23 maj 1960.

Tabell II. Avstånd från bostaden till arbetsplatsen för arbetare vid Uddevallavarvet, vilka färdas varje arbetsdag mellan hemmet och arbetsplatsen jämte uppgift om det kommunikationsmedel, som huvudsakligen användes

Antal km från Uddevallavarvet	Buss	Tåg	Egen bil	Bil tillsammans med kamrat	Cykel, moped	Motorcykel	S:a	Procent av hela antalet pendlare
Under 3 km.....	—	—	—	—	—	—	—	—
3—6 ».....	4	—	—	1	10	—	15	4,8
6—10 ».....	9	4	5	4	8	1	31	10,0
10—15 ».....	13	17	16	12	2	2	62	19,9
15—20 ».....	13	7	2	2	—	3	27	8,7
20—30 ».....	6	73	21	29	2	1	132	42,4
30—40 ».....	3	13	6	4	1	1	28	9,0
40—50 ».....	1	4	4	3	—	—	12	3,9
över 50 ».....	—	1	2	—	—	1	4	1,3
Summa	49	119	56	55	23	9	311	100,0
% av hela antalet pendlare.....	15,7	38,3	18,0	17,7	7,4	2,9	100,0	

i Uddevallas grannkommuner Skredsvik,¹ Forshälla och Lane-Ryr, medan nära en fjärdedel bodde i Munkedals och Ljungskile kommuner. Ca 15 % av pendlarna hade sin hemort i Älvsborgs län inom ett område, som sträcker sig från Högsäter i norr till Lilla Edet i söder. Endast 58 pendlare bodde i tätort. Minst 250 arbetare vid Uddevallavarvet skulle sålunda vara bosatta på rena landsbygden. För 38 % av de uppgiftslämnande pendlarna var tåg och för 36 % bil det huvudsakliga kommunikationsmedlet. Av den sistnämnda kategorien färdades ungefär hälften i egen bil. Buss utnyttjades i tämligen blygsam omfattning (16 %). Nära 80 % av de arbetare, som använde sig av sistnämnda färdmedel, var bosatta i Skredsviks och Forshälla kommuner. — Tåg utnyttjades främst av dem, som var hemmahörande i Ljungskile, Munkedal och Svarteborg. Arbetarna från Skaftö kommun använde sig däremot nästan enbart av bil. Även bland arbetarna från Orust var bil det vanligaste kommunikationsmedlet.

Tabell III. Genomsnittliga reslängden för det fordon som huvudsakligen använts för färden till och från arbetsplatsen

Fordon	Buss	Tåg	Egen bil	Bil tillsammans med kamrat	Motorcykel	Moped	Cykel
Antal pendlare.....	49	119	56	55	9	7	16
Genomsnittlig reslängd (km).....	13,6	22,0	22,1	19,0	21,4	16,3	5,3

¹ Arbetare bosatta i Åker-Kissleberg och Sörvik ej medräknade.

Reslängden var ungefär densamma för dem, som använt tåg, egen bil eller motorcykel. Märkligt är att ett så förhållandevis begränsat antal arbetare använder sig av buss och att reslängden för dessa t. o. m. är kortare än för mopedisterna. Endast i undantagsfall synes pendlarna använda sig av cykel på sträckor, som överstiger en halv mil.

Pendlarnas bostadsförhållanden åskådliggöres i nedanstående sammanställning.

Tabell IV

Bostadsförhållanden	Antal	% av hela ant. pendl.	Därav antal	
			Gifta	Ikke gifta
Bor hos föräldrar eller svärföräldrar	120	39,3	17	103
Egen fastighet.....	105	33,0	92	13
med jordbruk 21				
utan 84				
Hyr lägenhet.....	75	24,1	66	9
Bor hos annan person.....	11	3,6	—	11
Summa	311	100,0	175	136

Av tablån framgår att var tredje pendlare ägde fastighet. Hälften av de 105 *fastighetsinnehavarna* bodde i Uddevallas grannkommuner (Skredsvik, Forshälla och Lane-Ryr). Inom denna räjong var 45 % av pendlarna fastighetsinnehavare. Av de 30 varvsarbetarna, som var bosatta i Dalslandskommunerna, ägde däremot endast fem arbetare fastighet. Ej heller i Munkedal och Ljungskile var fastighetsinnehavarna bland varvsarbetarna så särskilt talrika. Av de 18 varvsarbetare, som färdades varje arbetsdag från Orust till Uddevalla, ägde 8 arbetare fastighet, varav två fastigheter var kombinerade med jordbruk. Av de 21 jordbrukare, som fanns med bland de 105 fastighetsinnehavarna, hade 3 utarrenderat egendomen, medan 3 brukade egendomen tillsammans med bröder. För 2 brukare saknas uppgift om brukningsförhållandena. Åker- och skogsarealens storlek framgår av tablån på s. 319.

Uppgifterna om åker- och skogsareal har hämtats ur RLF:s jordbruksregister utom i fyra fall, där uppgifterna erhållits direkt från brukarna. — Med hänsyn till att ifrågakarande småbrukare har heltidsarbete utom egendomen, är det märkligt, att de flesta har en åkerareal överstigande 5 ha.

Av de 75 arbetare, som *hyrde lägenhet*, var 27 bosatta i Uddevallas grannkommuner (36 %) och 22 (29 %) i Ljungskile och Munkedals kommuner.

Gruppen *boende hos föräldrar och svärföräldrar*, som omfattade 120 arbetare eller ca 40 % av pendlarna, var särskilt talrik i Munkedal, Skaftö och Dalslandskommunerna, där de yngre åldersklasserna utgjorde en påfallande stor andel av pendlarna.

Tabell V. Pendlare med jordbruksfastighet. Uppgifter om åker- och skogsarealens storlek

Pendlarnas hemortskommun	Åkerareal ha	Skogsareal ha	Anmärkning
Skredsvik	8,4	9	
»	1,8	5	
»	2,0	3	Egendomen utarrenderad
»	7,5	5	
»	11,7	13	Egendomen brukas tills. med två bröder
»	1,7	5	
»	23,0	38	
»	3,7	10	
Skافتö	11,0	4	Egend. brukas tills. med broder
Lane-Ryr	4,0	3	
Svarteborg	10,0	4	Egend. utarrenderad
»	?	?	
Myckleby	3,0	9	
»	7,0	5	
Sörbygden	?	?	
Inlands-Torpe	?	60	Åkern utarrenderad
Stenungsund	9,0	30	
Tossene	18,0	—	
»	13,5	—	Arrendator
Vänersborg	9,0	2	
Frändefors	11,0	6	Egend. brukas tills. med fadern

Aldersfördelningen bland den från- och tillresande arbetskraften framgår av följande tablå, där även jämförelsesiffror från en undersökning av hela arbetarpersonalens sammansättning hösten 1956 redovisas.

Tabell VI

Åldersgrupper	Pendlarna		Samtliga arbetare (nov. 1956)
	Antal	%	
Under 20 år	35	11,6	10,3
20—29 »	107	34,6	34,5
30—39 »	85	27,5	29,7
40—49 »	57	18,3	16,0
50 och däröver	25	8,0	9,5
Summa	309	100,0	100,0
Ej uppgift	2		
Samtliga	311		

De lämnade uppgifterna om *civilstånd* redovisas i nedanstående sammanställning.

Aldersfördelningen bland pendlarna synes i stort sett vara densamma som bland hela arbetarpersonalen vid varvet. Vid jämförelse mellan olika delområden av den råjong, inom vilken pendelrörelser förekommer, finner man den högsta genomsnittsåldern bland arbetarna från Uddevallas grannkom-

Tabell VII

Kommuner	Gifta	Icke gifta
Skredsvik, Forshälla och Lane-Ryr.....	77	47
Munkedal och Svarteberg.....	26	23
Ljungkile, Stenungsund och Inlands Torpe	21	15
Skäftö.....	9	14
Orust.....	12	5
Stångenäs, S. Sotenäs, Kville och Tanum	9	6
Dalslands-kommunerna	8	22
Vänersborg, V. Tunhem, Trollhättan och Lilla Edet	12	4
Hela antalet	174	136

muner, där 78 av de 124 pendlarna var *över* 30 år. Inom övriga delområden var minst hälften (i Dalslands-kommunerna $\frac{2}{3}$) *under* 30 år.

Antalet varvsarbetare, som *vistades i Uddevalla under arbetsveckan* och som reste hem högst två gånger per vecka utgjorde, som tidigare nämnts, 79. Ingen av dessa hade sin hemort närmare Uddevalla än 18 km. Vid gruppering efter avstånd mellan hemort och Uddevalla blir resultatet följande:

Tabell VIII

Avstånd från hemort till Uddevalla	Antal arbetare boende i Uddevalla under arbetsveckan men med hemort utanför staden	
	Hela ant. arb.	Antal gifta arb.
Under 20 km.....	2	—
20—30 *	6	2
30—40 *	13	3
40—50 *	11	8
50—60 *	10	7
60—70 *	14	9
70—100 *	10	5
över 100 *	13	7
Summa	79	41

Bostadsförhållandena bland de 41 gifta arbetarna framgår av följande tablå.

Tabell IX

		Därav antal arbetare med hemmavarande barn under 16 år
Egen fastighet.....	16	9
därav med jordbruk	4	4
Hyr lägenhet.....	16	16
Bor hos föräldrar eller svärföräldrar.....	6	5
Bor hos andra.....	3	2
Summa	41	32

De 41 gifta arbetarna hade sin hemort i följande kommuner.

Skafthö.....	2	Bullaren.....	3
Stångenäs.....	2	Tjärnö.....	1
Lysekil.....	2	Vette.....	3
Morlanda.....	1	Källered.....	1
S. Sotenäs.....	8	Färgelanda.....	1
Tossene.....	3	Vänersborg.....	1
Kville.....	4	Trollhättan.....	1
Tanum.....	3	Övriga orter utanför Göteborgs o. Bohus län.....	5

Mer än hälften av de gifta arbetare, som bodde i Uddevalla under arbetsveckan men som hade bostad i hemorten, var sålunda från stenindustrikommunerna.

Anställningstidens längd. En gruppering av den från- och tillresande arbetskraften efter anställningstidens längd ger följande resultat.

Anställningstidens längd

Över 10 år		5—10 år		2—5 år		½—2 år		Under ½ år		Summa	
Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
14	4,5	83	26,7	57	18,3	90	28,9	67	21,6	311	100

Av de 14 arbetare, som varit anställda vid varvet ända sedan dess första verksamhetsår, var 11 arbetare bosatta i Skredsviks kommun och 3 i Munkedals kommun. Av övriga arbetare med minst 5 års anställningstid vid varvet bodde 52 i Uddevallas grannkommuner (därav 34 i Skredsvik), 10 i Ljungkile, 8 i Munkedal och 13 i övriga kommuner. I nedanstående tablå har de 97 pendlare, som varit anställda vid varvet minst fem år, grupperats på olika räjonger med ledning av uppgifterna om bostadsort.

Tabell X

Avstånd från arbetsplatsen	Över 10 års anställningstid	5—10 års anställningstid	Samtliga pendlare
	Antal pendlare	Antal pendlare	
3—6 km.....	3	5	15
6—10 ”.....	3	16	31
10—15 ”.....	2	27	62
15—20 ”.....	5	7	27
20—30 ”.....	1	22	132
30—40 ”.....	—	5	28
40—50 ”.....	—	—	12
över 50 km.....	—	1	4
Summa	14	83	311

Mer än hälften av de arbetare, som bodde inom ett avstånd av 3—10 km från arbetsplatsen, hade sålunda varit anställda vid varvet i minst fem år.

Inom 20—30 km-räjongen, där 42 % av pendlarna var bosatta, hade där-
emot endast ett 20-tal varvsarbetare så lång anställningstid.

Av de 193 pendlare, som var bosatta i Uddevallas grannkommuner, Munkedal och Ljungskile, hade endast 25 arbetare varit anställda kortare tid än sex månader, medan icke mindre än drygt en tredjedel av de 118 arbetare, som bodde i övriga kommuner, hade så pass kort anställningstid. Detta kan tolkas så, att rekryteringsmöjligheterna inom det förstnämnda området, som har de ojämförligt bästa kommunikationerna med Uddevalla, är tämligen väl utnyttjade, medan en viss arbetskraftsreserv alltså är att räkna med i de kommuner, som har ett sämre läge i förhållande till denna stad. Förbättrade trafikförbindelser med orter, som i dag i kommunikationshänseende är missgynnade, skulle utan tvekan förbättra varvets rekryteringsmöjligheter, icke minst inom 20—40 km-räjongen, som bl. a. omfattar en stor del av Orust.

Orsakerna till pendelrörelserna

Liksom i alla industristäder, som expanderat starkt efter kriget, råder också i Uddevalla en svår bostadsbrist. Det ligger därför nära till hands att antaga, att de långa resor till och från arbetsplatsen, som så många varvsarbetare underkastar sig, främst beror på svårigheten att anskaffa familjebostad i staden eller dess närhet. De till varvsarbetarna utsända frågeformulären innehöll icke någon fråga om planerad inflyttning till Uddevalla, men ett visst mått på intresset härför har dock kunnat erhållas genom de ansökningar om familjebostad¹ i staden, som inlämnats till varvets personalkontor. En sammanställning av resultatet av en sådan granskning, verkställd den 14 januari 1958, redovisas i tablån på s. 323. Av de 91 arbetare, som nämnda datum fanns antecknade i varvets bostadssökanderegister, hade 50 erhållit frågeformulär i samband med undersökningen av pendelrörelserna. Denna differens torde främst bero på att åtskilliga pendlare tillkommit till följd av den omfattade nyrekrytering, som företagits vid varvet, sedan frågeformulären utsändes. Samtidigt torde en del pendlare, som berördes av undersökningen i juni månad, ha lämnat sin anställning vid varvet, varvid dessa avförts från varvets register. Som framgår av tablån på s. 323 hade 26 arbetare av de 50 personer, som fanns noterade i registret över varvets bostadssökande, uppgivit, att de färdas varje dag mellan hemmet och arbetsplatsen, medan 17 bodde i Uddevalla eller i varvets bostadsområden utanför staden. Fem arbetare hade på utsända frågeformulär uppgivit Uddevalla som bostadsort och två hade icke besvarat de frågeformulär, som tillställts dem. (Tabell XI avser endast utanför Uddevalla boende bostadssökande)

¹ Varvets register över bostadssökande uppgives i stort sett innehålla uppgifter om samtliga varvsarbetare, som är anmälda som bostadssökande vid bostadsförmedlingen i Uddevalla.

Tabell XI. De bostadssökande varvsarbetarnas fördelning efter uppgiven bostadsort

Bostadsort (kommun)	Antal bostadssökande		Hela antalet pendlare enligt undersökningen i juni 1957
	enl. varvets register den 14 jan. 1958	därav pendlare enl. undersök- ning i juni 1957	
Skredsvik.....	8	3	85
Forshälla.....	7	3	28
Lane-Ryr.....	1	1	11
Ljungskile.....	6	—	31
Munkedal.....	13	7	38
Skافتö.....	10	2	23
Svarteborg.....	2	1	11
Stenungsund.....	1	1	4
Lysekil.....	1	—	1
Stängenäs.....	1	—	2
S Sotenäs.....	6	—	1
Tossene.....	3	—	4
Kville.....	2	1	2
Tanum.....	7	1	2
Vette.....	2	—	—
Tjärnö.....	1	—	—
Ödeborg.....	1	—	12
Färgelanda.....	1	—	9
Frändefors.....	2	1	7
Vänersborg.....	5	3	10
Trollhättan.....	4	1	3
Lilla Edet.....	4	—	2
V Tunhem.....	1	1	1
Lödöse.....	1	—	—
Övriga kommuner.....	.	.	24
Ej uppgift.....	1	—	—
Summa	91	26	311

Även om antalet bostadssökande bland pendlarna torde ha varit högre än det antal, som var antecknade i varvets bostadssökanderegister, får man å andra sidan räkna med att åtminstone ca ett tjugotal av dessa 91 bostadssökande bor i Uddevalla under arbetsveckan. Antalet bostadssökande pendlare torde därför i januari 1958 ha uppgått till ca 70 personer. Bostadsbristen synes sålunda icke vara den främsta orsaken till pendelrörelserna. Bostadsförhållandena bland de 26 bostadssökande pendlare, för vilka uppgifter finnas, redovisas härnedan.

Bostadssökande pendlare

Hela antalet	Antal gifta	Antal icke gifta	Fastighets-ägare	Hyr lägenhet	Bor hos föräldrar eller svärföräldrar	Bor hos andra
26	22	4	2	13	9	2

Som framgår av tablån på s. 318 uppgick antalet fastighetsinnehavare bland pendlarna till 105. Endast ett fåtal av dessa hade sökt familjebostad i

Uddevalla. Fastighetsinnehav på hemorten synes därför i högre grad än bostadsbristen i staden orsaka pendelrörelser.

Icke mindre än 7 av de 26 bostadssökande pendlarna var bosatta i Munkedal. Bland dessa 7 bodde fyra gifta arbetare hos föräldrar eller svärföräldrar. Det är därför icke osannolikt, att bostadsbristen i Munkedal kan ha föranlett en del pendlare från detta samhälle att även söka familjebostad i Uddevalla.

Den omfattning pendelrörelserna fått får främst anses sammanhänga med näringslivets ensidiga sammansättning i stadens omland och att varvsarbetet på grund av löneläget inom varvsindustrin varit attraktivt samt att hyresnivån i Uddevalla verkat återhållande på inflyttningen till staden, särskilt bland arbetare med egna fastigheter.

Den pendlande arbetskraften kommer främst från kommunerna inom tremilsräjongen kring Uddevalla, dit även kommunerna i södra Dalsland får räknas. Stenindustrikommunerna, som haft stor betydelse för rekryteringen vid varvet, ligger emellertid utanför den tremilsräjong kring Uddevalla, inom vilken pendelrörelser även på längre sikt torde få anses som en normal företeelse.

Stockholm den 15 mars 1958

Harry Sundberg

Litteraturförteckning

Sveriges officiella statistik

- *Bergshantering*, 1929, 1956 och 1958, primäruppgifter.
- *Fiske*, 1939, 1956 och 1957.
- *Handel*, 1929 och 1956.
- *Industri*, 1956, primäruppgifter.
- *Folkmängden inom administrativa områden* den 31 dec. 1930, 1945, 1950 och 1958.
- *Folkräkningen*, 1930, 1945 och 1950.
- *Jordbruksräkningen*, 1944, 1951 och 1956.
- *1951 års företagsräkning*.

Övriga officiella publikationer

Befolkning och näringsliv. Ett material, avseende riket, länen och preliminärt avgränsade regioner, sammanställt inom arbetsmarknadsstyrelsens lokaliserings- och utredningsbyrå (1958).

Befolkningsutredning för Vette och Tjärnö storkommuner samt Strömstads stad fram till och med år 1955, med jämförelsematerial från övriga delar av Göteborgs och Bohus län samt hela riket. Utredning genomförd inom lantbruksstyrelsens statistiska sektion (1956).

Samhällsservice och lokaliseringsverksamhet. Ett inom arbetsmarknadsstyrelsen sammanställt material belysande närings- och bebyggelsestrukturen, företagens krav på lokaliseringsorten och samhällets möjligheter att förbättra lokaliseringsförutsättningarna (1960).

Sveriges Skeppslista 1957. Utgiven av sjöfartsstyrelsen.

Statens offentliga utredningar.

1939: 11 *Handelsdepartementet*. Betänkande och förslag rörande befrämjande av avsättningen av den svenska stenindustriens produkter, avgivet av 1937 års Granitutredning.

1947: 63 *Kommunikationsdepartementet* med förslag till byggande av fiskehamnar.

1949: 44 *Handelsdepartementet*. Betänkande med förslag till vissa åtgärder till rationalisering av gat- och kantstensindustrin, avgivet av 1946 års stenindustriutredning.

1954: 29 *Handelsdepartementet*. Klenvirke. Användningen av barrvirke, lövvirke och sågverksavfall. Betänkande avgivet av Södra Sveriges Skogsindustriutredning.

1955: 2 *Handelsdepartementet*. Stöd åt den mindre och medelstora skeppsfarten. Betänkande avgivet av inom handelsdepartementet tillkallade sakkunniga.

1956: 33 *Handelsdepartementet*. Skogsindustrins utbyggnad. Betänkande avgivet av Södra Sveriges Skogsindustriutredning.

Norges officiella statistik

Norges industri. Produktionsstatistikk 1955 og oppgaver over industribedrifter under loven om ulykkestrygd for industriarbeidere m v 1954.

Övrig litteratur

Asklund, Bror, Svenska stenindustriområden I—II, gatsten och kantsten. SGU, ser. C, nr 479. Stockholm 1947.

Dalén, Lennart, Bohuslän, en studie över dess landskapsregioner och antropogeografiska utvecklingshistoria och differentiering. Lysekil 1936.

Fries, Magnus, Skogslandskapet på Sotenäs och Stängenäs i Bohuslän under historisk tid. Geographica, skrifter från Uppsala universitets geografiska institution, nr 35. Uppsala 1958.

Frimodig, Lars, Turism i Bohuslän — en ny industri. Ekonomisk-geografisk undersökning av några bohuslänska kustsamhällen främst avseende turismens ekonomiska effekt. Meddelande nr 58 från Handelshögskolans i Göteborg geografiska institution, Göteborg 1959.

Gerhard, Ingemar, Väst kustfisket, dess organisationer och ekonomi. Göteborg 1955.

Grundén, Sven, Undersökning av Bohusläns Hotell- och pensionatsförhållanden, meddelande nr 20 från Handelshögskolans i Göteborg geografiska institution.

Gulbrandsen, Odd, Strukturomvandlingen i jordbruket. Industriens utredningsinstitut. Stockholm 1957.

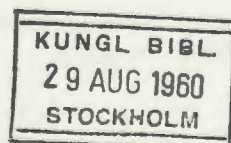
Henriksson, Karl-Henry, Några ekonomisk-geografiska synpunkter på förläggning av varvsindustri till Uddevalla eller Lysekil. En jämförelse. Seminariearbete i ekonomisk geografi vid Handelshögskolan i Göteborg hösten 1956.

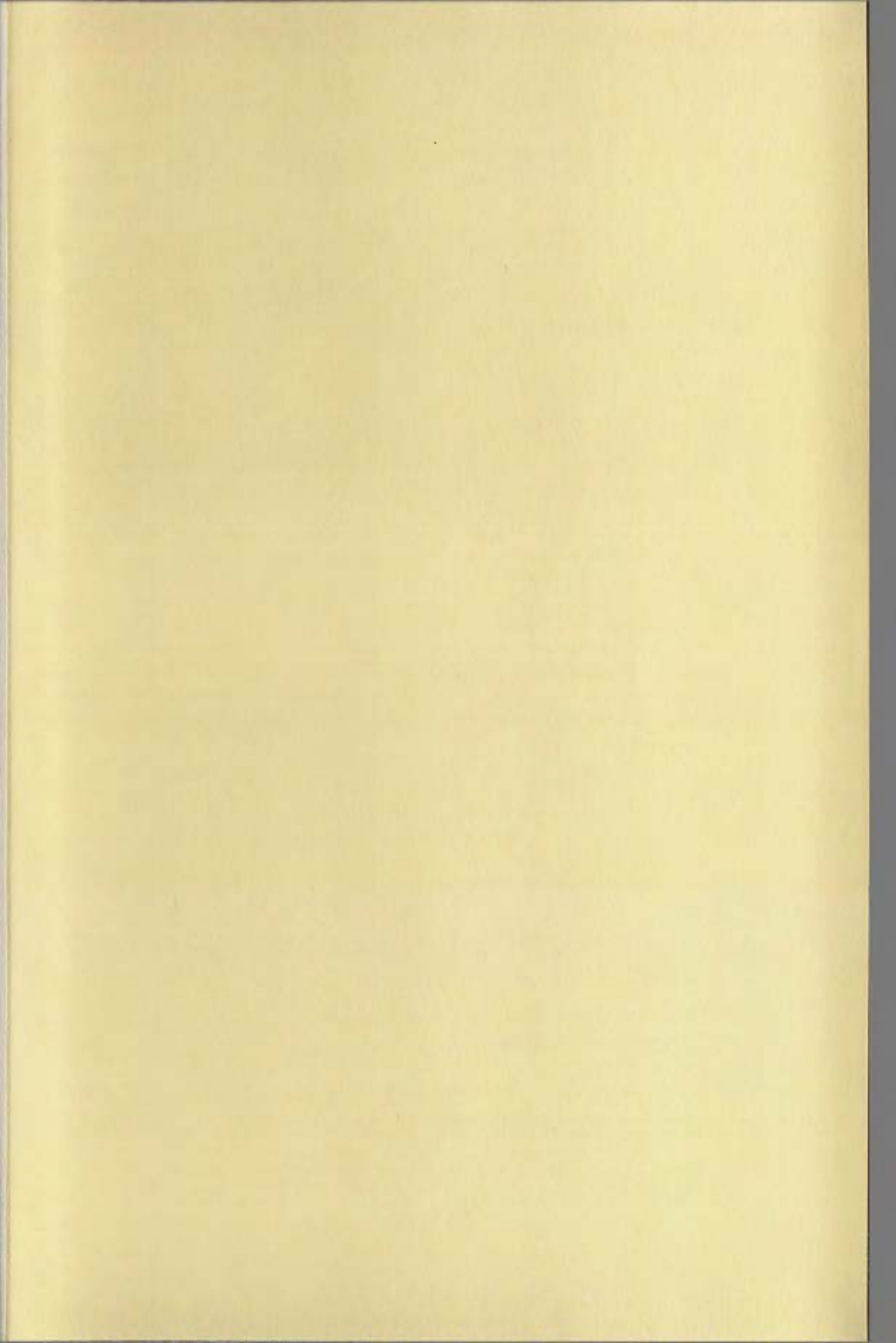
Höök, Erik, Befolkningsutveckling och arbetskraftsförsörjning. Industriens utredningsinstitut. Stockholm 1952.

Larsson, F., Några data i skogskompletteringsfrågan. Meddelande nr 10/56 från Jordbrukets utredningsinstitut.

Lindner, John, Skogens krönika i Göteborgs och Bohus län, Göteborg 1935.

Ljungner, Erik, Strömman, I., m. fl., Geografidagarna i Göteborg, Göteborg 1937.

Statens offentliga utredningar 1960

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Förelag till namnlag. [5]
Rättssäkerheten vid administrativa frihetsberövanden. [19]
Medicinska äktenskapshinder. [21]

Utrikesdepartementet

Försvarsdepartementet

Krigsmaktens högsta ledning. [12]

Socialdepartementet

Allmänna yrkesinspektionen. [20]
Bohuslän. [22]

Kommunikationsdepartementet

Finansdepartementet

Fastighetsbeskattningen. [4]
Studiekostnader vid beskattningen. [6]
Redogöransvaret och anmärkningsprocessen. [7]
Preliminär nationalbudget för år 1960. [8]
Bankkredit och kreditprioritering. [16]
Reviderad nationalbudget för år 1960. [18]

Ecklesiastikdepartementet

1957 års skolberedning. 2. Individuella differens och skoldifferentiering. [13] 3. Kursplaner och sökningar i matematik och modersmålet. [14]

Jordbruksdepartementet

Högre utbildning, forskning och försök på landets område. [2]
Grusexploateringen i Sverige. [3]
Forskning och högre utbildning på skogsbruksområde. [17]

Handelsdepartementet

Översyn av lagen om försäkringsrörelse. [11]

Inrikesdepartementet

Folktandvården. [1]
De ekonomiska villkoren för en huvudmannareform inom mentalsjukvården. [9]
CP-Vården. [14]

Civildepartementet

Statstjänstemäns förhandlingsrätt. [10]